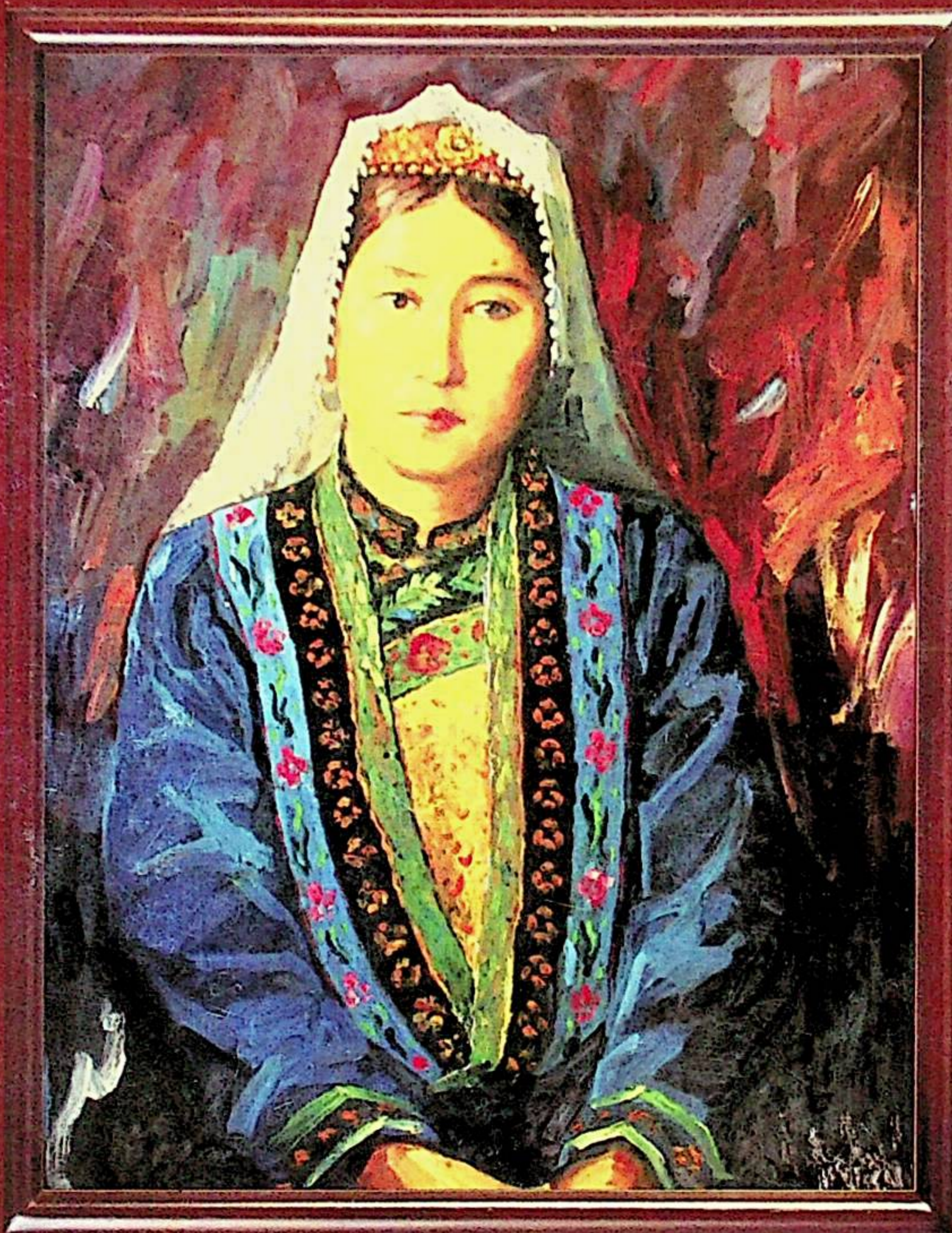


« جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سېپى » دىكى نەشرىي ئەپكار
« شىنجاڭ ژۇرنال مۇكاپاتى » غا ئېرىشكەن نەشرىي ئەپكار

入选《中国期刊方阵》的刊物
荣获《新疆期刊奖》的刊物



• XINJIANG CULTURE • СИНДЖУАНСКАЯ КУЛЬТУРА • Шىنجاڭ مەدەنىيەتى • 新疆文化 • 2014



ھامۇت ئەھمەد تەھۇر سىزغان

ئانام (ماي بويۇق)

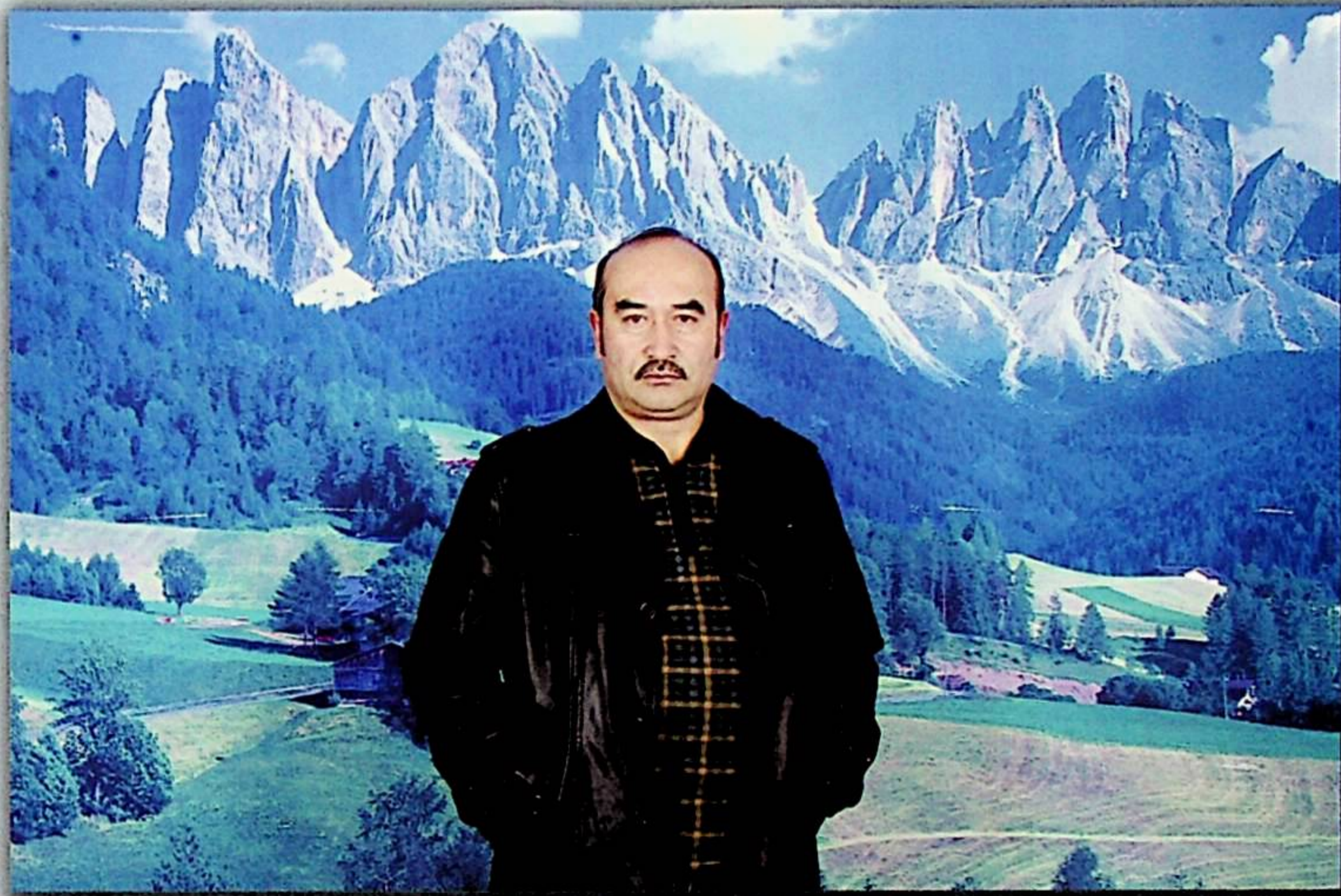
شىنجاڭ مەدەنىيەتى

1
2014
新疆文化

ISSN 1008-6498



ئەتراپىمىزدىكى ئەدىبلەر



تۇرسۇن مەھمۇد 1968 - يىلى 1 - مارت چەرچەن ناھىيەسىنىڭ باغئېرىق يېزىسىدا تۇغۇلغان. «تاغامنىڭ شاپتۇللىرى»، «پەرىشتە يامغۇرى»، «گۈگۈم»، «يامغۇرلۇق يەكشەنبە»، «قوڭۇر ئاتلىق مەپە»، «يولۋاس ئۆلتۈرگەن ئەزىمەت ۋە كىرى يۇيۇۋاتقان ئەر» ناملىق رومان، پوۋېست، ھېكايە توپلاملىرى، «چەرچەننىڭ ناخشا - ئۇسسۇل مەدەنىيىتى» (باشقىلار بىلەن بىللە)، «چەرچەننىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى» (باشقىلار بىلەن بىللە) قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىنغان. ئۇ جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.



(63 - يىل نەشرى)

تەھرىر ھەيئەت مۇدىرى: مۇختار مەخسۇت

ژۇرنال قانۇنىي ۋەكىلى، بەگمەت يۈسۈپ
دائىمىي مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:

شوتارمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبىلىق، ئوقۇشچانلىق

2014.1

(ئومۇمىي 325 - سان)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى باشقۇرىدۇ
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سەنئەت تەتقىقات ئورنى چىقىرىدۇ
ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ئۈنۈملىك نەشرىيات ئورنى رۇرنال

بۇ ساندا

جۇڭگو مەدەنىيەت زېمىنىدا

- «مەدەنىيەت ئېگىزلىكى» — جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ تەسەۋۋۇر بايلىقى ...
 3 ئىمىن ئەخمىدى (ت)
 تۆمۈر ۋە «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى»
 8 رەيھانگۈل قۇربان

زامان ۋە زامانىۋىلىق

- مەدەنىيلىشىش قىلتىقى: دورالغان مەدەنىيەت ۋە شەكلى زامانىۋىلىق
 12 زۇلپىقار بارات ئۆزباش
 22 باھاردىكى نۇرۇللاھ (ئەبجەش خاتىرە)
 سۇلايمان قەييۇم

مەدەنىيەتنىڭ بىكىرى يولى

- كىرىزىس قەيەردىن باشلىنىدۇ؟
 قۇربانجان ئابدۇقادىر 30
 كىتاب مېنىڭ سوۋغىتىم
 نەزىرە مۇھەممەد سالھ 34
 ئېقىمغا ئەگىشىش ۋە روھنىڭ سۈنۈشى
 ئەكبەر ھىمىت 38

تەپەككۈر كۆزى

- تەپەككۈر مېۋىلىرى
 مۇھەممەدجان تىلىۋالدى قاتارلىقلار 45

ئەدەبىيات گۈلزارى

- ئالتۇنرەڭ چىغىر (ھېكايە)
 مۇتەللىپ سەيپۇللا ئەزىز 49
 دېڭىز ساھىلى ۋە تەكلىماكان شائىرى
 ئابدۇشۈكۈر قاۋۇل 60

يۈز مۇيۈز

- ئەسەرلىرىم ھاياتقا بولغان پوزىتسىيەمدۇر (سۆھبەت خاتىرىسى)
 تۇرسۇن مەھمۇد، ھەبىبۇللا ھىجىت 62

مەن كۆرگەن دۇنيا

- دېڭىز بويىدىكى نەم خىياللار
 رۇقىيە ئابدۇللا 72

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال
 ئەدەبىي ژۇرنال

تەھرىر ھەيئەتلەر
 (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇقادىر جالالىددىن

ئارسلان ئابدۇللا

ئازات سۇلتان

ئادىل تۇران

بەگمەت يۈسۈپ

جاڭ خۇمچاۋ

دىلشات پەرھات

قۇربان مامۇت

ئىمىن ئەخمىدى

بۇ ساننىڭ ئىجرائىيە

مۇھەررىرى ۋە

تېخنىداكتورى:

ئايگۈل ئەمەت

(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

«ئەدەبىيەت ئېگىزلىكى» - جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ تەسەۋۋۇر بايلىقى



نى»، «ئەمەلدارلىق سورۇنىدىكى قارا پەردە» قاتارلىق قېلىپ-
 بازلىق بىلەن تويۇنغان ھېكايىلەر ئەدەبىيات مۇنبىرىنى ئىگىلە-
 مەكتە. «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» بەس - بەستە يېڭىلانماقتا.
 «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» قايتا - قايتا ئوينالماقتا.
 «جىڭ كېنىڭ چىن شىخۇاڭنى قەتلى قىلىشى» تەكرار - تەكرار
 بايان قىلىنماقتا، ئەدەبىياتنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى قۇرۇپ زەئىپ-
 لەشمەكتە...

جۇڭگو بۈگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىنىڭ يىگىلەپ كې-
 تشىدىكى ئەڭ ئاساسلىق سەۋەب تەسەۋۋۇر بايلىقىنىڭ
 قۇرۇپ كەتكەنلىكىدە، لېكىن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدە-
 بىياتىدا تەسەۋۋۇرنىڭ قۇدرىتى جۇش ئۇرماقتا...

بىز قەلبىمىزگە بىر مەھەل جۇڭگو ئەدەبىياتى ھەققىدىكى
 ئۈمىد سۇلىرىنى قاقچىلىغان كۆپتىن كۆپ يازغۇچىلارنىڭ تەسەۋ-
 ۋۇر كۈچىنىڭ يىگىلەپ كېتىۋاتقانلىقىغا ئەپسۇس ئىچىدە نەزەر
 سېلىۋېتىپ، جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان يەنە بىر تەسەۋۋۇر
 كۈچىنى — ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىدىكى يۈرەكنى لەر-
 زىگە كەلتۈرىدىغان، ئۇزاق مەزگىلگىچە ھالسىراپ قالمايدىغان
 تەسەۋۋۇرنى بايقايمىز.

«ئۇ لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقان ئەتىگەن ئىدى. كارىۋىتىمدا
 يېتىپ تۇرۇپ، ئاققاشلىق بىر توپ قۇشقاچنىڭ دېرىزە سىرتىدا-
 كى ۋېچىرلاپ سايراۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدىم.»، «ئاھ
 خۇدا! مېنى پانىي دۇنياغا ئاپىرىدە قىلغان قۇدرەت ئىگىسى.
 ئۈستىخىم بىلىنەر - بىلىنمەس ھالدا ئىككىگە پارچىلىنىپ كېتىۋا-
 تدۇ... تەڭرى، ئەگەر روھ راستلا يەنە بىر مەرتىۋە قايتىپ كې-

ئادەملەر نوۋەتتىكى ئاساسىي ئېقىم ئەدەبىياتىدىن «بەد-
 لۇيۈەن»دىكى «ئاسمانغا قاراپ ئوقچۇش بىلەن تەڭلا يېشىل-
 زارلىق ئىچىدە غايىب بولىدىغان ۋە ئۆزىنى قايتا كۆرسەتمەيدى-
 غان» قاردەك ئاپپاق مارال بىلەن ئاق قار، كۆك مۇز قوينىدا
 يايېشىل ياشرىپ تۇرىدىغان خوختەن رومانغا ئاتا قىلغان
 چەكسىز تەسەۋۋۇر بوشلۇقىنى، ھاياتنىڭ ئۇنىڭدەك جانلىق،
 ئۇنىڭدەك ئەركىن ھالىتىنى، ئوقۇرمەننىڭ روھى ماجالىنى ئەر-
 كىنلىك ئالىمىگە قايتۇرۇپ كېلىدىغان ھاياتلىق ماكانىنى قايتا تا-
 پالماي خورسىنىپ يۈرمەكتە؛ بەدىئىي تەسەۋۋۇرنىڭ ئەڭ زور
 دەرىجىدە پارتلىشى تۈپەيلى ئۆز قەلبىدە تەۋەللۇت بولىدىغان
 غايەت زور ئېستېتىك خۇشاللىقنى تاپالماي قىينالماقتا؛ ئۇلارنىڭ
 چەت - چىتىگە كۆز يەتمەيدىغان قىزىل قوناقلىق («قىزىل قو-
 ناقلىق») تالەپ يۈرىدىغان قايناق ھېسسىيات بىلەن يۈرەك-
 نى ئوينىتىدىغان ئىنسانىي تەشۋىشلىقنى قايتا تاپالماي تەسكە
 چۈشمەكتە. تەسەۋۋۇرنىڭ ھېچنەمىدىن قورۇنمايدىغان پەرۋا-
 زى ئادەملەرنى جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ دۇنياغا يۈزلىنىشىدىن
 ئۈمىدلىنىدۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەپسۇسلىنىدىغان ئىش شۇكى،
 مەنپەئەتپەرەسلىكنىڭ كۆپ چاقلىق ھارۋىسى ئىستېمالچىلىق تە-
 سىرىدە تىنىمىز ھەرىكەتلىنمەكتە. رەڭگارەڭ قايمۇقتۇرۇش
 ئادەملەرگە ھەدەپ ئىما قىلماقتا. «جاسۇسلۇق بوران - چاپقۇ-

جۇڭگو ئەدەبىياتى زېمىنىدا

مىللەتلەر ئەدەبىياتىدا ئىجادىي خاراكتېردىكى ئەدەبىي تەسەۋۋۇر ۋۇر كۈچىنىڭ ئەزەلدىن تارتىپ كامچىل ئەمەسلىكىنى بىلەلەيدىمىز. «گىسار پادىشاھ» (ئالەي)، «بۈيۈك شامان» (گوشۇبو)، «قارا تۈتۈن» (خېي خې) قاتارلىق ئەسەرلەر، شۇنداقلا «دال-ياڭشەن تېغىدىكى يىزۇ مىللىتىنىڭ شېئىرلىرى»، «شزالك تەس-ۋېرى»، «ھوڭغۇل رىۋايەتلىرى»، «شامان مەدەنىيىتى»، «تەڭرىتاغدىكى ئانا تىللىق قەبىلە»، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ «70 - يىلدىن كېيىن»، «80 - يىلدىن كېيىن» ھەرقايسى رايون ۋە ھەرقايسى ئاھالە تۈركۈمىنى ۋەكىل قىلغان ئەدەبىياتىنىڭ ئۇزاققا سوزۇلدىغان ھاياتىي كۈچى بارغانسېرى ئادەم-لەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىماقتا.

مىللىي ئەدەبىياتىنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۇزاق تارىخىي مەدەنىيىتىدىن كېلىدۇ. ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مول ئەدەبىيات ئەنئەنىسىدىن، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىنسانىيەتكە، تەبىئەت دۇنياسىغا بولغان پەۋقۇلئاددە، مۇستەقىل تونۇشى ۋە رەڭگارەڭ تەسەۋۋۇرىدىن كېلىدۇ.

تەسەۋۋۇر بىر مىللەتنىڭ ئەڭ پەۋقۇلئاددە پىسخىك قۇرۇلمىسى ۋە تەپەككۈر شەكلى، بىر مىللەتنىڭ ھاياتلىققا بولغان ئىنتىلىشى ۋە ئىنسانىيەتكە بولغان غەمخورلۇقى، شۇنداقلا ئۆزىدىكى بارلىق ئىرادە ۋە ئارزۇ - ئارمىنىڭ ماھىيەتلىك ئىپادىلىنىشى، چوڭقۇر قاتلامدىن ئىشتىراك قىلىشى. ئۇ ئەدەبىي ئەسەرنىڭ تىلىدىكى قىسلىچاقارغا يوشۇرۇنغان، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسىدىكى چوڭقۇرلۇقتا ساقلانغان، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ھاياتلىق دۇنياسىنىڭ ئارقىسىدا ئېقىپ يۈرگەن بولىدۇ. تەسەۋۋۇر ئەدەبىياتقا جان كىرگۈزىدۇ. ئۇنىڭغا ھاياتلىق بېرىدۇ، ھاياتلىقنىڭ ماھىيىتى ئەر كىن ئادىمىيلىك، ئەر كىن ھايات، ئەر كىن تەرتىپ، ئەر كىن ۋۇجۇد ۋە ئەر كىن سۆزلەش ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت بولىدۇ، تەسەۋۋۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىجادىيەت كۈچى ھېسابلىنىدۇ.

ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتىنىڭ مۇنبەت تۇپرىقىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولىدۇ. ئەمەلىي پاكىت قانچىكى چەت، ياقىدا تۇرغان مىللەتنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ دەسلەپكى فورماتسىيەسىنىڭ شۇنچىكى مۇكەممەل ساقلنىپ قالىدىغانلىقىنى، ئىجادىي تەسەۋۋۇر بايلىقىنىڭ زامانىۋى مەدەنىيلىكنىڭ دەخلى - تەرۇزغا ئۇچراش دائىرىسىنىڭ شۇنچىكى ئاز بولىدۇ.

لىدىغان ئىش بولسا، كېلەر ئۆمرۈمدە مېنى مۇشۇ زېمىنغا قايدۇرغايىسەن، مەن بۇ چىرايلىق زېمىننى سۆيىمەن ئەمەسمۇ! ئىلاھ، مېنىڭ روھىم ئاقۋەت قانغا بويالغان جىسمىدىن قۇتۇلۇپ، كۆك ئاسمانغا پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى...». ئون نەچچە يىل ئىلگىرى، بىر «كالۋا» نىڭ نەزەرى ئارقىلىق سۈرەتلەنگەن روھنىڭ پەرۋازغا كۆرە غايەت زور كېڭىيىش كۈچىنى نامايان قىلغان بۇ بايان - يەر - زېمىننى لىققىدە پۈركىگەن ئوت رەڭلىك لالە گۈللىرى، قان تېشىۋاتقاندا ك قىپقىزىل قۇياش، سېھىرلىك قۇيۇن، ئەرۋاھ، چۈشكە ئوخشاش خىيالىي، ئالەمنىڭ كەلگۈسى ھەققىدىكى سىرلىق تۇيغۇ ئادەملەرنىڭ روھىي دۇنيا - سىدا ئاجايىپ - غارايىپ، شۇنداقلا ئىنتايىن كۈچلۈك زىلزىلە پەيدا قىلغانىدى. ئالەينىڭ تەسەۋۋۇر قاننى بىزنى تولىمۇ ناتونۇش، ئۆزگىچە بىر سەنئەت دۇنياسىغا ئېلىپ كىرگەندى. ئوخشاش مەزگىلدە ئېلان قىلىنغان گوشۇبو ئاپتورلۇقىدىكى «قارساق چاتمىلىرى» بىلەن «قۇملۇقتىكى بۆرە بالا» نىڭ پەۋقۇلئاددە دۇنياسىدا، ئىناقلىق بىلەن ئەر كىنلىكنىڭ ھاياتىي كۈچى ھەم كومېدىك ھەم تىراگېدىك يوسۇندا شېئىر سەھنە تەسەۋۋۇرىلەنگەن، ئادەملەرنىڭ ھاياتلىقنىڭ ماھىيىتى ئۈستىدىكى ئۆيلىنىشلىرى ئىنتايىن زور دائىرىدە كېڭەيتىلگەن؛ يايلاقتىكى قارساق، ئىنسانلاردىن ۋاز كېچىپ كېتىپ قالغان بۆرە بالا، مۇكەممەل ھاياتلىق دۇنياسى، ياۋايىلىق بىلەن ئەر كىنلىك، ھاياۋانلار بىلەن ئادەملەر، ئادەملەر بىلەن تەبىئەت مىسلىسىز دەرىجىدە ھال - مۇلك بولغانىدى.

سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، بىز ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى ھېچ گەپتىن ھېچ گەپ يوقلا «يىلتىز ئىزدەش ئەدەبىياتى» غا كىرگۈزۈۋېتىلگەن ئوربى تونىڭ قەلەمىدىكى سىرلىق ھەمدە شېئىرىي مەنە بىلەن تولغان ئولۇنچۇن ئىپتىدا - ئىي ئورمانلىقىنى، ئاچماق مۇڭگۈزلۈك بۇغىنى، ھېقىقەتەك تاۋلىنىپ كۆيۈۋاتقان گۈلخاننى، ئورمانلىقتىكى چۈشنى ئەسكە ئالەمىز. زاشى داۋا يازغان «بىسەرەمجان شياڭبالا»، «شزالك، تاسمىغا چىگىلگەن روھ» تىكى سەلتەنەتلىك ئىپتىدائىي رەڭ بىلەن سىرلىق مىللىي تۇرمۇش قوينىدىن ئادەملەرگە پىسخىك مەجەز ۋە مەدەنىيەت جەھەتتە كېلىۋاتقان پەۋقۇلئاددە شىددەتلىك زەربىنى، جالڭ چىڭجىزنىڭ تەسەۋۋۇر چۈلۈۋۇرنى مەيلىگە قويۇۋېتىپ، خۇاڭخې دەرياسىنى تولۇپ تاشقان قىزغىن ھېسىس - يات بىلەن شائىرانە يوسۇندا تەرىپلىگەن «شمالدىكى دەريا» - سىنى يادىمىزغا ئالىمىز. مۇشۇلارغا قاراپ جۇڭگو ئاز سانلىق

جادىي تەسەۋۋۇر بايلىقىدىكى ئالاھىدىلىكىنى، كۆپ خىللىقىنى ۋە ئۇنىڭ قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى مۇشۇنىڭغا قاراپلا بىلگىلى بولىدۇ.

ھەرقايسى مىللەتنىڭ پەۋقۇلئاددە تارىخ مەدەنىيىتى، مىللىي پىسخىك مەجەزى ۋە مىللىي روھى شۇ مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ ھاياتلىق بۇلىقى. دەل مۇشۇ بۇلاقنىڭ قۇۋۋىتى بىلەن ھەرقايسى مىللەت ۋاقت مۇساپىسىدە ھالسىراپ قالمايدىغان ئىپوس، رەڭدار ۋە بىباھا چۆچەك، رىۋايەت، داستان، خەلق ناخشىلىرى، ئەل ئىچى ئۇسسۇللىرىنى نامايان قىلىپ كەلدى. مىللىي مەدەنىيەتتىكى تەسەۋۋۇر بايلىقىنى قېزىش نۆۋەتتىكى ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىياتىغا قانات بولدى. تېخىمۇ مۇھىمى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى ئەسلىدە جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان تەركىبىي قىسمى بولغاچقا، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىدىكى تەسەۋۋۇر بايلىقىنى قېزىش، شۇنداقلا يەككە مىللەتلەرنىڭ تەسەۋۋۇر بايلىقىنىڭ پۈتۈن سۈرۈك جۇڭخۇا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت تەسەۋۋۇر بايلىقى بولۇپ توپلىنىشى، ئۇنىڭدىن ئورتاق بەھرىدە مەن بولۇش جۇڭگونىڭ نۆۋەتتىكى ئەدەبىياتىنىڭ تەسەۋۋۇر بايلىقىنى بېسىتى. جۇڭگونىڭ نۆۋەتتىكى ئەدەبىياتىنىڭ تەسەۋۋۇر سەۋىيەسى بىلەن ئېستېتىك قاتلىمىنى يۈكسەكلىككە كۆتۈردى.

مىللىي مەدەنىيەتنىڭ تەسەۋۋۇر بايلىقىنى بايقاش ۋە قېزىش دۇنياۋى كوللېكتىپ ھەرىكەت، شۇنداقلا جۇڭگو بۈگۈنكى دەۋر ئەدەبىياتىدىكى تەسەۋۋۇر كۈچى يېتەرسىز بولدىغان ئەھۋالنى ھەل قىلىشنىڭ يولى. جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ جۇڭگودىكى ھەر مىللەت مەدەنىيەتتىگە قاراپ كېڭىيىشى جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى ئۈمىد.

شۇنى كۆرۈش كېرەككى، تەسەۋۋۇر كۈچىنىڭ يېتەرسىز بولۇشى ئەدەبىياتتىكى دۇنياۋى كېسەل. كېيىنكى سانائەت جەمئىيىتىدىن بۇيان غەرب ئاساسىي ئېقىم مەدەنىيەت رايونىدىكى ئېستېتىزم ئىستېمالچىلىق دېڭىزىدىكى يېگانە ئارال بولۇپ قالدى. بىر زامانلاردا بىزنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ۋە زىلزىلەگە سالغان «سىمۋول ئورمانلىقى»، «جەزىرە» (1922 - يىل)، ئەركىنلىك ئاغىغا خاسىيەتلىك قانات ئاتا قىلغان «يۈلۈشى» (1922 - يىل)، ئەپسانە ئەندىزىسى بىلەن زامان - ماكاننى ئاستىن - ئۈستۈن قىلغان، شۇنداقلا سىمۋول بىلەن يۇغۇرۇۋەتە-

غانلىقىنى، ئۇنىڭدىن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە قالدۇرغان ماكاننىڭ شۇنچىكى چوڭ بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردى. ئەينى ۋاقىتتا نىڭ ئۆزىدە، چەت - ياقا رايوندىكى مىللىي مەدەنىيەتنىڭ ئاساسىي ئېقىمىدىكى مەدەنىيلىك تەرتىپىدىن يەككە ھاياتلىقنىڭ ئەركىن ئىرادىسىگە كېلىۋاتقان چەكلىمىنى ھېس قىلىشى ئەڭ بە- ۋاسىتە ۋە ئەڭ چوڭقۇر بولىدۇ. مۇشۇنىڭغا كۆرە ئۇنىڭ ئىجتىدە مائىي رېئاللىقتىن گۇمانلىنىشى ۋە ئۇنىڭدىكى تەنقىد روھىمۇ ئەڭ روشەن ۋە گەۋدىلىك بولىدۇ. ئەركىنلىككە بولغان تەشنا- لىقىمۇ كۈچلۈك بولىدۇ. مۇشۇ تۈپەيلى بارلىققا كېلىدىغان تەسەۋۋۇر مۇ پەۋقۇلئاددە قۇدرەتلىك ۋە باراقسان بولىدۇ. يەنە بىر مەسىلە شۇكى، جۇڭگو كۆپ مىللەتلىك دۆلەت بولغاچقا، ئەدەبىيات ئىنسانىيەتكە، تەبىئەتكە، شۇنداقلا ئۆز لۈكىنى بىلىش بىلەن تەسەۋۋۇرغا نىسبەتەن يېگانە تەپەككۈر شەكلى بولۇش سۈپىتىدە، ئوخشاش بولمىغان مىللەتلەرنىڭ تارىخىي تەرەققىياتىدا شەكىللەنگەن ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، پەۋقۇلئاددە تەپەك- كۈر شەكلى بولۇش سۈپىتىدە، يەنە شۇنداقلا بۇ خىل تەپەك- كۈرنىڭ ئەدەبىي ئىپادىلەشتە ئىندىۋىدۇئاللاشقانلىقى نەتىجىسىدە مىللىي ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى تەپەككۈردىمۇ كۆپ خىللىق ۋە ئىجادىيلىق شەكىللەندى. بەيزۇ مىللىتىدىكى داڭلىق ئۇسسۇل ئارتىسى يالڭ لىپىڭ ئۆزىنىڭ ئۇسسۇل ئوينىغان چاغدىكى ھالىتىنى سۆزلەپ كېلىپ: «كېچىك چېقىمدا ئانام ماڭا ئۇسسۇل ئوينىۋاتقاندا ئىلاھ قولۇمنى تۇتۇۋالغاندەك تۇيغۇغا كەلسەڭلا ئىشىڭنىڭ قاملاشقىنى شۇ، دېگەندى. مەن ئۇسسۇلغا چۈشكەندە سەھنىنىڭ ئۇسسۇل ئورۇنلايدىغان سورون ئىكەن- لىكى خىيالىمغا كىرىپمۇ قويمىدۇ. تۆۋەندە تاماشىبىنلارنىڭ بار يوقلۇقى بىلەنمۇ ھېسابلاشمايمەن، مەن ئۆزۈمنى قانداقتۇر بىر مۇراسىم ئۆتكۈزۈۋاتقاندا ھېس قىلىمەن، قەلبىمنىڭ تۇرىدۇكى سورۇندا ئۇسسۇلغا چۈشكەندەك بولىمەن. ئۆزۈمنى ئىلاھ بىلەن سۆزلىشىۋاتمەن دەپ بىلىمەن. بىلىكىم چەكسىز بىر بوش- لۇققا سوزۇلغاندەك تۇيۇلىدۇ، مۇنداق چاغدا ئادەتتە ھېس قى- لالمايدىغان تاتلىق سېزىم ئىچىگە چۆمۈلگەندەك بولىمەن» دەيدۇ. روشەنكى مۇنداق ئىجادىي ئىپتىدائىي، بەدىئىي تەپەك- كۈر ۋە پەۋقۇلئاددە تەسەۋۋۇر شەكلى، شۇنداقلا سەنئەتنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى تونۇش يالغۇز يالڭ لىپىڭغا تەئەللۇق ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل بەيزۇ مىللىتىگە مەنسۇپ. ھەرقايسى مىللەتنىڭ تەبىئەتكە، ھاياتلىققا، سەنئەتكە تۇتقان ئوخشاش بول- مىغان تەپەككۈر شەكلىنى ۋە تەسەۋۋۇر شەكلىنى، شۇنداقلا ئە-

كەن، ئىنسانىيەت قەلبىدىكى گۈپۈلدەشتىن ئۇچۇر يەتكۈزگەن «شاۋقۇن - سۈرەن ۋە بىسەرەمجانلىق» (1929 - يىلى) قاتار - لىق ئەسەرلەردە ئاپىرىدە بولغان غەرب مودېرنىزم ئەدەبىياتى - نىڭ ئالتۇن دەۋرى «كېيىنكى مودېرن دەۋرى» نىڭ بىر دەۋرى - لىك چاقىنىشىدىن كېيىن بىراقلا كەلمەسكە كەتتى. مودېرنىزدىن كېيىنكى مودېرنىزمغىچە بولغان ئەدەبىيات تارىخى ئاساسەن تە - سەۋۋۇر كۈچى تەدرىجىي يوسۇندا چېكىنگەن، ئىنسانىي ھەۋەس تەدرىجىي يوسۇندا زورايغان ۋە ئۈزلۈكسىز ھالدا قانا - ئەت ھاسىل قىلغان. ئېستېتىزم ئىستېمالچىلىققا يول بەرگەن تا - رىخقا ئايلاندى. ئەدەبىيات تەسەۋۋۇر باراقسان كۆكلەيدىغان تۇپراق بولۇشتىن ۋە ئەركىن پەرۋاز قىلىدىغان ئاسمان بوشلۇ - قى بولۇشتىن قالدى، ئۇ رېئال تەجرىبە بىلەن رېئال ھادىسىلەر - نى قايتا نۇسخىلايدىغان زاۋۇتقا ئايلاندى.

ھالبۇكى، دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىدا ئىچكى تەڭ - پۇڭلۇق مېخانىزمى بولدى. سىياسىي جۇغراپىيەدىكى چەت - ياقا بىلەن مەركەز، مەدەنىيەتتىكى ئويمانلىق بىلەن ئېگىزلىك، ئەدەبىياتتىكى ئاساسىي ئېقىم بىلەن تارماق ئېقىم ئەزەلدىن تارتىپ نىسپىي ۋە بېقىندىلىق ھالەتتە بولدى. غەربنىڭ ئاساسىي ئېقىم دۆلەتلىرىدىكى كېيىنكى سانائەت ئىستېمالچىلىق دەۋرى - دىكى ئەدەبىي تەسەۋۋۇر تەدرىجىي يىگىلەۋاتقان ۋاقىتتا، ئاف - رىقا، لاتىن ئامېرىكىسى، شىمالىي ياۋروپا قاتارلىق دۇنيا ئاسا - سىي ئېقىم مەدەنىيىتىدىن ياقىغا چىقىپ قالغان رايونلارنىڭ مىللىي مەدەنىيەت تۇپرىقىغا ئەدەبىي تەسەۋۋۇر كۆككە تاقاشقە - دەك باراقسان دەرەخ بولۇپ يېتىلدى. نەتىجىدە غەربلىكلەر ئەدەبىيات تەسەۋۋۇر بايلىقىنىڭ يېڭى قۇرۇقلۇقىنى تېپىش كو - يىدا كۈلۈمبۇ شەكلىدىكى «مەدەنىيەت ساياھىتى» گە قەدەم قويدى. يەنە نەتىجىدە گارسىيا ماركىز بىلەن ئۇنىڭ تەسەۋۋۇر - غا تويۇنغان رومانى «100 يىل غېربلىق» ۋە كىلىككىدىكى لاتىن ئامېرىكىسى ئەدەبىياتى بايقالدى ھەمدە مۇشۇ تۈپەيلى دۇنيانى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىدىغان لاتىن ئامېرىكىسى بورنى شەكىللەندى. قەدىمىي ئىندىيان مەدەنىيىتى ۋە ئىندىيان مىللەت - لىرىنىڭ پەۋقۇلئاددە رىۋايەتسىمان تەپەككۈرى بولماي تۇرۇپ، «100 يىل غېربلىق» نىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. «100 يىل غېربلىق» بىر مىللەتنىڭ ھازىرقى زامان رد - ۋايتى سۈپىتىدە دۇنيا ئاساسىي ئېقىم مەدەنىيىتىدە كۈنساين كەمچىل بولۇۋاتقان تەسەۋۋۇرغا ئۈنۈملۈك تولۇقلىما بولدى، شۇنداقلا دۇنيا ئەدەبىياتىدا ئەمەلىيەتتە تەسەۋۋۇر بايلىقىنىڭ

ئۈنچۈۋالا كەمچىل ئەمەسلىكىنى زور كۈچ بىلەن ئىسپاتلىدى. ئوخشاشلا «مۇكەممەل، ئەقىل - پاراسەت بىلەن تويۇنغان، ئۆزگىچە تەسەۋۋۇرغا ئىگە» دەپ ئاتالغان كېنىيەلىك يازغۇچى ۋاينا ئىنانىڭ رومانى «ئائىلىنى بايقاش» 2002 - يىلى ئەنگلىيە - دە ئافرىقا ئەدەبىياتىدىكى «كەيىن مۇكاپاتى» غا نائىل بولدى. 2003 - يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن جەنۇبىي ئافرىقىلىق يازغۇچى كۈچنىڭ رومانى «نومۇس» بۈگۈنكى دۇنيا ئاساسىي ئېقىم ئەدەبىياتىدىكى تەسەۋۋۇرنىڭ كەمچىل ئى - كەنلىكىنى ۋە مىللىي مەدەنىيەتتىكى تەسەۋۋۇر بايلىقىنىڭ مول ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم دەلىللەپ بەردى. ئەمەلىيەتتە 1991 - يىلىدا جەنۇبىي ئافرىقىلىق ئايال يازغۇچى فادىن. گودۇمنىڭ «كۈچلۈك ۋە بىۋاسىتە بايان ئارقىلىق ئۆز ئەتراپىدىكى مۇ - رەككەپ ئىنسانىي ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتىنى تەسۋىرلىگەن، ئېپوسقا ئوخشاش سەلتەنەتلىك ھەمدە ئىنسانىيەتكە ئالاھىدە مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان ئەسەر» دەپ ئالغىشلايدىغان رومانى «7 - ئايدىكى خەلق» دۇنيا ئەدەبىيات ساھەسىدە زىلزىلە پەيدا قىلغانىدى. نوبېل مۇكاپاتىنى تارقىتىش كومىتېتى M.J. كۈچكە مۇكاپات تارقىتىش سۆزىدە: «كۈچنىڭ رومانى ئەپچىل مۇلاھىزە، مەنىسى چوڭقۇر دىيالوگ ۋە روشەن تەھلىل ئالاھى - دىلىكى بىلەن باشقىلاردىن پەرق قىلىدۇ» رومان مۇستەملىكە قىلىنغان رايونلاردىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ھاياتى ۋە مۇستەم - لىكىچىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ تۇرمۇشتا ئەركىن - ئازادە بولالمايدىغان - لىقى ھەققىدە سۆزلەپ كېلىپ، ئادىمىيلىكنىڭ دەپسەندە قىلىنى - شى ئالدىدىكى «ئامالسىزلىق، قورالسىزلىق، مال - مۈلۈك بولماسلىق، ھوقۇق بولماسلىق، ئىززەت - ھۆرمەت بولماس - لىق» تەك ياشاش ھالىتىدىكى تەجرىبە بىلەن ئويلىنىش ئۈستى - دىكى غايىۋى تەلپۈنۈش ئارقىلىق، يازغۇچىنىڭ ئەركىن جەمئى - يەتكە ۋە ھاياتلىقنىڭ ماھىيىتىدىكى ئەركىنلىككە بولغان ئۈزلۈك - سىز ئىزدىنىشى تەسەۋۋۇر قۇرۇلمىسى بىلەن ئىپادىلەپ بەردى دېيىلدى. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، سىياسىي - جۇغراپىيەلىك چەت - ياقا ھالەتتە تۇرۇۋاتقان ئاز سانلىق مىللەت ئەۋلادلىرى - نىڭ ئەدەبىياتتىكى تەسەۋۋۇر بايلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئۇنى قېزىش، دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كۈللۈكتىن ھەرىكەت بولۇپ قالدى.

جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىخ - مەدەنىيەت - تىكى تەسەۋۋۇر بايلىقى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات تە - رەققىياتىنى داۋاملىق ئىلگىرىلىتىش بىلەنلا قالماي، دۇنيا جاھا

قوزغايىدىغان بۇ لاق. «بۆرە توتېمى» نى ماسالغا ئالساق، گەرچە بۇ كىتابقا نىسبەتەن تالاش-تارتىش كۆپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن گۇمانلىنىشقا بولمايدىغان بىر يېرى شۇكى، ئەسەر-دە موڭغۇل مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتى بىلەن موڭغۇل روھىنىڭ مەخپىي شىفرىنى ئېچىپ بېرىش ئارزۇسى ناھايان قىلىنغان. ھالبۇكى بۇ خىل ئارزۇ ئاپتورنىڭ موڭغۇل يايلىقىدىكى كۆپ يىللىق سەرگۈزەشتىلىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان. موڭغۇل مىللىتىنىڭ پەۋقۇلئاددە مىللىي مەدەنىيىتى بىلەن مىللىي روھى ئاپتورنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلغان ھەمدە ئاپتورنىڭ ئەدەبىي تەسەۋۋۇرىنى رويابقا چىقارغان. ئوخشاپ كېتىدىغان ئەھۋال خۇيزۇ يازغۇچى جالڭ چىڭجىنىڭ «قارا تۇلپار» دىكى موڭغۇل مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن روھى توغرىسىدىكى تەسەۋۋۇرلۇق قۇرۇلمىسىمۇ ئۇچرايدۇ. جالڭ ۋېينىڭ 4 مىليون 500 مىڭ خەتلىك «سەن ئېڭىزلىكتە» ناملىق رومانى تېخىمۇ قىزىق. بۇ كىتابنىڭ نامىنىڭ «ئېڭىزلىك» دېگەن مەدەنىيەت ئىھاگىنىڭ ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىنى قوزغىشى تۈپەيلى بارلىققا كەلگەنلىكى، كىتابنىڭ نامىدىكى مەپتۇنلۇقنىڭ ئوقۇرمەنلەردىمۇ «ئېڭىزلىك» كە نىسبەتەن قۇرۇلما خاراكتېرلىك تەسەۋۋۇرىنى قوزغىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق. جۇڭگودىكى ئېڭىزلىك يالغۇز جۇغراپىيەلىك مەنىدىكى ئېڭىزلىك (چىڭخەي - شىزاڭ ئېڭىزلىكى، يۈننەن - گۇيجۇ ئېڭىزلىكى، موڭغۇلىيە ئېڭىزلىكى) لا ۋە سىياسىي جۇغراپىيە ئىلمىي دائىرىسىدىكى «چەت - ياقا» جايلا-رلا ئەمەس. ئەينى ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە يەنە ئاز سانلىق مىللەت ئا-ھالە تۈركۈمى ياشاپ چوڭ بولغان؛ «گېسار»، «جاڭغىر» دەك ئۇلۇغ ئېپوسلارنى تەۋەللۇت قىلغان «مەدەنىيەت ئېڭىزلىكى» مۇ بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇبالىغە قىلمايلا شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، جۇڭگودا مۇنداق «مەدەنىيەت ئېڭىزلىكى» ناھايىتى كۆپ. بۇ «مەدەنىيەت ئېڭىزلىكى» ھەم جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەدەنىيەت بايلىقى، ھەم جۇڭگو ئەدەبىياتىدىكى تەسەۋۋۇرنىڭ مۇھىم بۇلىقى.

پاكت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، دەل ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ پەۋقۇلئاددە، رەڭدار تارىخىي مەدەنىيىتى، مىللىي روھى، ئەدەبىيات ئەنئەنىسى جۇڭگو ئەدەبىياتىنى قىممەتلىك بايلىق بىلەن تەمىن ئەتكەن، شۇنىڭغا كۆرە جۇڭگو ئەدەبىياتىدا كۆپ ئۇس-لۇبلۇق ئالاھىدىلىك بارلىققا كەلگەن. ئادەمنى خۇشال قىلىدىغىنى شۇكى، ئەھدىلىكتە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مول، ئىجادىي تۈس ئالغان مەدەنىيەت بايلىقى يالغۇز ئاز سانلىق مىللەتلەر ئە-

ئەتچىلىكىنىڭمۇ دىققىتىنى قوزغىدى. بۇ ئەھۋال مەركەز بىلەن چەت - ياقا ھالەتتىكى ئورۇننىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشىغا ۋە ئەدەبىياتتىكى يېڭىلىققا تۈرتكە بولدى، جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ گەۋدىسىدە تارىخىي خاراكتېرلىك يۆتكىلىش باشلاندى.

ئەمەلىيەتتە، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىلا مايۋەن يازغان «لاسا دەرياسىدىكى مەبۇدە»، «گانۇسنىڭ ئېزىقتۇرۇ-شى»، شۇنداقلا جۇڭگو ئاۋانگارت ئەدەبىياتىدىكى كىلاسسىك ئەسەر دەپ قارالغان «توقۇلما» چىڭخەي - شىزاڭ ئېڭىزلىكىدىكى سىرلىق مىللىي مەدەنىيەتتىن بەرق ئۇرغان تەسەۋۋۇر كۈچىنىڭ ئەدەبىياتتىكى ئىپادىلىنىشى ئىدى. ئۇنىڭدىنمۇ بۇرۇن-قىسنى ئالساق، ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىكى ۋېن جىيەن يازغان «ئىنتىقام يالقۇنى» بىلەن «تۈرپاندىكى مۇھەببەت ناخ-شىسى» تەڭرىتاغ ئېتىكىدىكى ئۇيغۇر، قازاق قاتارلىق مىللەت-لەرنىڭ ئەدەبىياتتىكى ئەقىل - پاراستى ۋە رومانىك ھېسسىيا-تىنى قوزغىغانىدى. دېمىسىمۇ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرى-دىن ئىلگىرى ئاز سانلىق مىللەتلەر مەدەنىيىتىدىكى ئەدەبىيات-نىڭ تەسەۋۋۇر بايلىقى ئۆزىدىكى سىرلىق ئۆزگىچە ئالاھىدى-لىك بىلەن باشقا مەدەنىيەتتىكىلەرنىڭ قىزىقىشىنى بارلىققا كە-تۈرگەنىدى. جۇڭگو ئەدەبىياتىدىكى تەسەۋۋۇر يىگىلەشكە، ئەدەبىيات بايلىقى قۇرۇپ تۈگەشكە يۈزلەنگەندىلا، تەسەۋۋۇر-نىڭ بايلىق خاراكتېرى ئومۇميۈزلۈك دىققەتكە سازاۋەر بولدى. چى زىجىيەن يازغان «ئىدىگىن دەرياسىنىڭ ئەڭ قىرغى-قىدا» رومانىنىڭ 7 - نۆۋەتلىك ماۋدۇن ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا نائىل بولۇشىدىكى سەۋەب ئەلۋەتتە بۇ ئايال يازغۇچىنىڭ «سەمىي ۋە سۈزۈك كۆڭلى» نىڭ بولغانلىقى ۋە «مۇلايىم لىرىك ئۇسۇل» نى قوللانغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، يەنە شۇنداقلا ئېۋىنىڭ مىللىتىدەك «ئۈچتە ئاز مىللەت» نىڭ سىرلىق ھەمدە تارىخى ئۇزاق شاھان مەدەنىيىتىنىڭ بولغانلىقى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. مۇنداق قەدىمىي سىرلىق تۈسكە ئىگە دىنىي مەدەنىيەت شىمالدىكى مىللەتلەرنىڭ ئىلاھىيەتكە يېقىن-لاشقان ھاياتلىق فورماتسىيەسىدىكى مەخپىيەتلىك بىلەن ئىقتى-دارنى ھەر خىل مەنئى شەكىل ئارقىلىق ئىگىلەپ تۇرغان، شۇنداقلا شىمالدىكى مىللەتلەرنىڭ دۇنيانىڭ كۆپ قاتلاملىققا ئىگە ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى پەۋقۇلئاددە تەسەۋۋۇرنى گەۋ-دىلەندۈرگەن. شاھان دىنى شۇبھىسىزكى شىمالدىكى مىللەتلەر-نىڭ مەدەنىيەت، تەپەككۈر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە تەسەۋۋۇرنىڭ جېنى. ئوخشاشلا مەدەنىيەتتىكى ئۆزگىلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىنى

ئېگىزلىكى» يالغۇز جۇڭگو ئەدەبىياتىغا جانلىق، يېڭى تەسەۋۋۇر ئاتا قىلىپ قالماي، ئەينى ۋاقىتتا يەنە جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ ھەقىقىي دۇنياۋى ئەھمىيىتىنىمۇ كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ.

«ئەدەبىيات - سەنئەت گېزىتى» 2012 - يىلى 6 - ئاپرېل سانى 8 - بەتتىن ئىمىن ئەخمىدى تەرجىمىسى

دەبىياتنىڭ سىجىل تەرەققىي قىلىشىدىكى ئىچكى ھاياتى ھەردەكە تەلەندۈرگۈچ كۈچ بولۇپلا قالماي، ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدەكى تېخىمۇ كۆپ «گۆھەر ئىزدەيدىغانلار»نى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىشقا باشلىدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتىنىڭ چەت - ياقىغا چىقىپ قالغان ھالىتى تارىخقا ئايلىنىپ قالدۇرغاندەك قىلىدۇ. ھېچبولمىغاندا تۇتاش كەتكەن ئېگىز - پەس «مەدەنىيەت

تۆمۈر ۋە «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى»

رەيھانگۈل قۇربان

باغرىدىكى سارتالا يايلىقىدا چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان، 1982 - يىلىدىن 1987 - يىلىغىچە غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنىستىتوتى (ھازىرقى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى) نىڭ تارىخ فاكولتېتىدا ئوقۇغان، 2005 - يىلى 1 - ئايدا لۇشۈن ئەدەبىيات ئىنىستىتوتىنىڭ 4 - قارارلىق ئالىي مۇھاكىمە كۇرسىنى تاماملىغان. جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، يازغۇچى ۋە كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەر تارىخى - مەدەنىيىتى تەتقىقاتچىسى، ھازىر گەنسۇ ئۆلكىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

«تالانت ھەممە ئادەم ئىشلىتەلەيدىغان ئىشەنچلىك تەلۋقات، ئەمما بىر ئادەمنىڭ تەڭرى ئاتا قىلغان قابىلىيىتى ھەر قانچە يۇقىرى بولسىمۇ، ئۇ ئىجاد قىلمىسا، تەڭرىنىڭ ھىممىتى بىكار كېتىدۇ - دە، ئۇ كۈل ياكى ئىس - تۈتەك ھاسىل قىلالايدۇكى، ھەرگىزمۇ نۇر چاچالمايدۇ» («مەشھۇر زاتلارنىڭ نۇتۇقلىرى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1999 - يىلى 7 - ئاي نەشرى). ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىلا زېرەك، چېچەن تۆمۈر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بېرىلىپ ئوقۇغان، ئوتتۇرا مەكتەپتە، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا ئۇ چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ داڭلىق ئەسەرلىرىنى ئىجتىھات بىلەن ئوقۇش بىلەن بىللە، ئېلىمىزنىڭ قەدىمكى ۋە ھازىرقى زاماندىكى تارىخى ئەسەرلىرىنىمۇ بېرىلىپ ئوقۇغان. نەتىجەدە ئەدەبىي ئىجادىيەتكە زور ئىشتىياق باغلىغان بۇ ئىرادەلىك ياشنىڭ ۋۇجۇدىدا ئانا يۇرتىنىڭ گۈزەل تاغ - دەريالىرىغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت، ئەجدادلىرىنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخى تەرەققىياتىدا بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىسىگە

كىشىلەرگە زور مەنئىي زوق ئاتا قىلالايدىغان، ئەدەبىيات ۋە ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ يۈكسەك دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاپ، كاتتا باھالارغا ئائىل بولالايدىغان ئەدەبىي ۋە ئىلمىي ئەسەرلەرنى چوڭقۇر بىلىم جۇغلانمىسى ھاسىل قىلالايدىغان، ھارماي - تالماي ئىجتىھات قىلىش روھىنى ھازىرلىيالايدىغان كىشىلەرلا ۋۇجۇدقا چىقىرالايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مەتبۇئاتلىرىمىزدا نام - شەرىپى كۆرۈلۈپ، كەڭ ئۆلچەملىك قۇرمەنلىرىمىزنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىغان «تۆمۈر» ئىسىملىك بىر ئەدەبىي تۆمۈر بار. تۆمۈر ئەنە شۇنداق ئەدەبىيات ۋە ئىلمىي تەتقىقات ساھەسىدە جاپالىق ئىزدىنىپ، كۈچلۈك تەسەۋۋۇرغا ئىگە كاتتا ئەدەبىي، ئىلمىي ئەسەرلەرنى رويپاچا قىلغان ئىجتىھاتلىق ياش ئەدەبىيەتنىڭ بىرى. مەن تۆمۈرگە ئوخشاش ئەدەبىيەتنىڭ ئىجتىھات يولى ۋە سالماققا ئىگە ئەدەبىي، ئىلمىي تۆھپىلىرى ئۈستىدە ئاز - تولا مۇھاكىمە يۈرگۈزۈش ۋە چۈشەنچە بېرىپ ئۆتۈشنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئىلمىي تەتقىقات يولىغا قەدەم تاشلىغان كەڭ ياشلىرىمىزنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ۋە ئىرادە كەمىرىنى مەھكەم باغلىشىغا ياردىمى بولار دېگەن ئۈمىد تۆمۈر ۋە ئۇنىڭ «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ۋەكىللىك ئەسىرىگە بېغىشلانغان بۇ يازما مۇقەررەملىرىمىزنىڭ ھۇزۇرىغا سۇنۇشنى لايىق تاپتىم.

تۆمۈر يۇغۇرلارنىڭ ھازىرقى زامان يازغۇچىسى، ئۇ 1963 - يىلى گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ سۈنەن يۇغۇر ئاپتونوم ناھىيەسىدە بىر چارۋىچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن، 1981 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن چىلان تاغ

بولغان ئىزدىنىش روھى مەۋج ئۇرغان. ئۇ ئەنە شۇ يۈكسەك ئارزۇ - ئارمانلار بىلەن ئۆزىنىڭ زېھنى - قۇۋۋىتىنى ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئانا يۇرتىنى مەدھىيەلەيدىغان گۈزەل شېئىر-رىي مەسرىلەرنى، نەسرلەرنى، ئەجدادلىرىنىڭ تارىخىنى سىس-تېمىلىق يورۇتۇپ بېرىدىغان تارىخىي ئەسەرلەرنى روياپقا چىقىرىشقا ئاتلانغان.

تۆمۈرنىڭ «بالىلىقىم» ناملىق تۇنجى ئەسىرى گەنسۇدا چىقىدىغان «سامادا يۈرۈش» ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىللىق 11 - ساندا ئېلان قىلىنغان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئۇنىڭ «يىراقتىكى قارا چېدىر»، «مېنىڭ چىلان تېغىم» («چىلەنشەن»، «تۇنجى ئاي»، «شىمالدىكى ئالتايغا نەزەر»، «شىمالدىكى ئايال پادىشاھ»، «چىڭگىز خاننىڭ ئادەمگەرچىلىكى» قاتارلىق يۈز پارچىغا يېقىن نەسىرى، «ئايپاق قارغا پۈركەنگەن سېرىنگۈل»، «كۆپكۆك سوغۇق شامال»، «ئۇيۇققا قاراپ ئۇچقان تۇرنىلار»، «كۆكتاغدىن قەبىلە ئايرىلغاندا»، «ئايپاق قۇش» قاتارلىق 50 پارچىغا يېقىن شېئىرى، «بۇلاڭ-چىلىقتىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولماس»، «كېسەك ئىمارەتنىڭ ھېكايىسى»، «چاپقۇر چىلان تورۇق ئات»، «ئاق ئات ئانا»، «سارتالا ھەققىدە رىۋايەت»، «ئاھ گۈگۈمدىكى زېمىن» قاتارلىق 60 پارچىدىن ئارتۇق ھېكايىسى ۋە ئەدەبىي خاتىرىسى، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر ئەسەرلىرى بېيجىڭ، گەنسۇ، چىڭخەي، شىزاڭ قاتارلىق كۆپلىگەن جايلاردا نەشر قىلىنغان. «مىللەتلەر ئەدەبىياتى»، «جۇڭگو غەربىي دىيار ئەدەبىياتى»، «ساماغا يۈرۈش»، «شىزاڭ ئەدەبىياتى» قاتارلىق كۆپلىگەن ژۇرنال - گېزىتلەردە ئېلان قىلىنغان. «يۇلتۇز يورۇقىدىكى ئۇلار كىن»، (نەسرلەر توپلىمى)، «شىمالدىكى ئايال پادىشاھ» (نەسرلەر توپلىمى)، «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» (ئەدەبىي، ئىلمىي ئەسەر) قاتارلىق كىتابلىرى مىللەتلەر نەشرىياتى ۋە گەنسۇ مەدەنىيەت نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

ئۇنىڭ ئەسەرلىرى گەنسۇ ئۆلكىسى، شۇنداقلا ئېلىم ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ يۇقىرى باھاسىغا ئېرىشكەن. ئۇ ئىشلىگەن «سارتالاغا يۈرۈش» ناملىق تېلېۋىزىيە مەخسۇس فىلىمى گەنسۇ ئۆلكىسى بويىچە نادىر تېلېۋىزىيە فىلىمى بولۇپ باھالىنىپ، 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «شىمالدىكى ئالتايغا نەزەر» ناملىق نەسىرى ئەسىرى 1998 - يىلى گەنسۇ ئۆلكىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇ-

يۇشتۇرۇلغان ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىجادىيەت ئەسەرلىرى «مىس تۇلپار» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئۇ يازغان «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ئەسەر 2001 - يىلى گەنسۇ ئۆلكىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن 7 - قېتىملىق ئىجتىمائىي ئىي پەن تۈرىدىكى «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «يايلاق ناخشىسى» ناملىق نەسىرى ئەسىرى 2002 - يىلى مەملىكەتلىك مىللىي ئەدەبىيات «لۇڭخۇ تېغى» لوڭقىسى ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «يۇلتۇز يورۇقىدىكى ئۇلار كىن» ناملىق نەسىرى ئەسىرى 2007 - يىلى 7 - ئايدا گەنسۇ ئۆلكىلىك 2 - قېتىملىق خۇاڭخې ئەدەبىياتى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. بۇ ئەسەر يەنە 2008 - يىلى مەملىكەتلىك «تۇلپار» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «شىمالدىكى ئايال پادىشاھ» ناملىق نەسرلەر توپلىمى 2009 - يىلى 11 - ئايدا گەنسۇ ئۆلكىلىك 5 - قېتىملىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. «بىر پادىچى يازغۇچىنىڭ ئەسلىمىسى» ناملىق نەسىرى ئەسىرى 2012 - يىلى 5 - ئايدا گەنسۇ ئۆلكىلىك 4 - قېتىملىق «خۇاڭخې ئەدەبىياتى» 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ئەسىرى ئۇنىڭ بىر قەدەر تىپىك ئەسەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ ئەسەر ئېلىمىز ۋە چەت ئەللەردىكى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ كەڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاپ، ئېلىمىزدە موڭغۇلچە، ئۇيغۇرچە، رۇسىيەدە رۇسچە، قازاقستاندا قازاقچە، كورېيەدە چاۋشىيەن يېزىقىدا نەشر قىلىنغان. 2007 - يىلى 7 - ئايدا قازاقىستاننىڭ ئالمۇتا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارا مۇھاكىمە يىغىنىدا ئوقۇغان «يۇغۇرلارنىڭ قەبىلىلىرى ۋە ئۇرۇقى» ناملىق قىسمى يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنىڭ يۈكسەك دىققىتىنى قوزغىغان. يازغۇچى تۆمۈرنىڭ بۇ ئەسىرى تېمىسىدىن مەلۇم بولغىنىدەك، يۇغۇرلارنىڭ (سېرىق ئۇيغۇرلار) ئون ئەسىرلىك سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى يورۇتۇپ بېرىشكە بېغىشلانغان. بۇ يەردە مەزكۇر ئەسەرنىڭ مەزمۇنى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

گەنسۇ ئۆلكىسى تەۋەسىدىكى چىلان تاغ (چىلەنشەن) باغرىغا جايلاشقان، كۆلىمى 24 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدىغان سۈنەن يۇغۇر ئاپتونوم ناھىيەسىدە يۇغۇر، موڭغۇل،

تارىخىدىن خەۋەر تېپىپ، كۆڭلى پاللىدە يورۇپ كېتىشىنى، ئۇلارنىڭ تارىخىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتى ھەققىدە بىر قەدەر توغرا تونۇشقا ئىگە بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ كۆرسەتتە. كىنىدەك، بۇ ئەسەردە سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمدىن ھازىرغىچە بولغان تارىخى تەرەققىياتى دۇنيادىكى باشقا كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ تارىخى تەرەققىياتىغا ئوخشاش، قەدىمدىن ھازىرغىچە بولغان دەۋرلەر تەرتىپى بويىچە، يەنى «سېرىق ئۇيغۇر» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن تارتىپ، سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك مەنبەسى بىلەن باغلىنىشلىق بولغان قەدىمكى ھۇن، ئۇيغۇر، تۈرك، موڭغۇل قاتارلىق كۆچمەن چارۋىچى مىللەتلەرنىڭ زامان، ماكاندىن ھالقىپ كەتكەن مۇناسىۋىتى، چىڭگىزخان ھۆكۈمرانلىق قىلغان موڭغۇل ئىمپېرىيەسى ۋە يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھەرقايسى موڭغۇل خانلىرى ۋە مىڭ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرى ھەمدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ئېزىپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان مەزگىلدىكى ما بۇفاڭ گۇرۇپپىسىنىڭ گەنسۇدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قاتتىق قىستىتىپ ئالدى. لەمنى پاراكەندە قىلغان يىللاردىكى سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ، ئېلىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى بەختىيار تۇرمۇشقا ئېرىشكەندىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان شانلىق دەۋردىكى يۇغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي ئەھۋالى، تۇرمۇش ئۆرپ-ئادەتلىرى، دىنىي ئېتىقادى، قوللىنىدىغان تىل-يېزىقى قاتارلىق مەزمۇنلار ئىخچام، چۈشىنىشلىك بايان قىلىنغان. بۇ ئەسەرنى ئوقۇغان كىشى يەر شارىدىكى 5 مىلياردتىن ئارتۇق ئاھالە، 5 مىڭدىن ئارتۇق مىللەتكە سېلىشتۇرغاندا تولىمۇ ئاز ھېسابلىنىدىغان، ياشاۋاتقان ماكانى بىپايان ئاسىيا-ياۋروپا يايلاقلىرىغا سېلىشتۇرغاندا، گويا كىچىككىنە بىر پارچە قىيىنزارلىققا ئوخشايدىغان يۇغۇرلارنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدىن قەدىمدە ئاسىيا-ياۋروپا يايلاقلىرىدا دەۋر سۈرگەن، ئوخشىمىغان تارىخىي دەۋرلەردە، ئېلىمىز تارىخىي مەنبەلەردە ئوخشىمىغان ناملار بىلەن ئاتالغان، ھەر خىل تىل-يېزىقنى قوللانغان، كۆپ خىل دىنلارغا ئېتىقاد قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ھازىرغىچە ئەسلىي نامىنى يوقاتمىغان ياكى نامى يوقىلىپ كەتكەن، باشقا قوۋم-مىللەتلەرگە قوشۇلۇپ ئىزى يوقالغان قەبىلە، مىللەتلەرنىڭ تارىختىكى سېھاسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ.

2. تارىخىي ئەھمىيىتى. ئەسەردە بايان قىلىنغان سېرىق

خەنزۇ، زاڭزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق 11 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 40 مىڭ ئاھالە ياشايدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە يۇغۇرلارنىڭ نوپۇسى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %27 نى ئىگىلەيدۇ (2004-يىللىق ئىستاتىستىكا)، ئېلىمىز ۋە چەت ئەل تارىخشۇناسلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە خېشى ئۇيغۇرلىرى ياكى گەنجۇ ئۇيغۇرلىرى دېگەن نام بىلەن تىلغا ئېلىنىدىغان سېرىق ئۇيغۇرلار بۇگۈنكى كۈندە نېمە ئۈچۈن «يۇغۇر» دەپ ئاتىلىپ قالغان؟ قەدىمكى ئەجدادلىرىنىڭ ئېتنىك مەنبەسى بىزنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزغا چېتىلىدىغان ھەمدە ئەجدادلىرىمىزغا ئوخشاش ئوتتۇرا ئاسىيا يايلاقلىرىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، شاھان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بۇ قوۋم قەدىمدىن ھازىرغىچە قانداق تارىخىي تەرەققىياتلارنى باشتىن كەچۈرگەن، ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي ئەھۋالى، تۇرمۇش ئۆرپ-ئادەتلىرى، دىنىي ئېتىقادى قانداق؟ ئۇلار قانداق تىل-يېزىق قوللىنىدۇ؟ دېگەندەك بىر قاتار مەزمۇنلار تۆمۈرنىڭ ئۇزاق يىللىق تارىخ تەتقىقاتىنىڭ مەھسۇلى بولغان «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ئەسىردە ناھايىتى جانلىق يورۇتۇپ بېرىلگەن.

ئەمدى بۇ ئەسەرنىڭ ئەھمىيىتىنى تۆۋەندىكى بىر قانچە جەھەتكە يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:

1. ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى. كۆپچىلىككە ئايان، ھەر قانداق بىر ئەسەرگە نىسبەتەن ئۇنىڭ قۇرۇلمىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ئىنتايىن مۇھىم. «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ئەسەرنىڭ ھەممى ئانچە چوڭ ئەمەس، ئەمما قۇرۇلمىسى ناھايىتى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، يەنى ئەسەردە يورۇتۇپ بېرىلگەن سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ئاسىيا-ياۋروپا يايلاقلىرىدا قەدىمكى دەۋردە كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان كۆپلىگەن مىللەتلەرنىڭ تارىخىغا باغلىنغان. خۇددى مۇئەللىپ بۇ ئەسىردە: «مەن مۇتلەق كۆپ ساندىكى يۇغۇرلارنىڭ ئۆز مىللىتىنىڭ تارىخى ھەققىدىكى كۆز قارىشى، نۇقتىئىنەزەرى ۋە مەيدانىنى ئۆلچەم قىلىپ، يۇغۇرلارنىڭ تارىخىنى ئىمكانقەدەر ئەدەبىي تىل ۋاسىتىسى بىلەن توغرا، قىسقا، چۈشىنىشلىك بايان قىلدىم. مەقسىتىم، بىر قانچە ئەۋلاد، بىر قانچە مىللەت ئارىسىدىكى ئۈزۈلۈپ قالغان قان بىلەن كۆشتەك مۇناسىۋەتنى، بىر قانچە دەۋردىكى پارچىلىنىپ كەتكەن تارىخ، مەدەنىيەت ۋە تېرىتتو-رىيە مۇناسىۋىتىنى ئۇلاشتۇر. مەن كىشىلەرنىڭ يۇغۇرلارنىڭ

ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىغا دائىر مەزمۇنلار ئېلىمىزنىڭ مەشھۇر تارىخىي ئەسەرلىرىدىكى مۇشۇ ھەقتىكى مەنبەلەر ۋە چەت ئەل تارىخشۇناسلىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى بايانلىرىغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇ ئەسەردە سېرىق ئۇيغۇرلار ئارىسىدا نەچچە يۈز يىل لاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان تارىخىي رىۋايەت، تارىخىي داستان قاتارلىقلار بىلەن تارىخىي مەنبەلەر بىر - بىرىگە يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. ئەسەردىكى: «مەن سېرىق ئۇيغۇر كۆچمەن چارۋىچىلىرىدىن باشقىلار ئانچە بىلىپ كەتمەيدىغان بەزى تارىخىي رىۋايەتلەرنى توپلىدىم ۋە بۇلاردىن ھەقىقەتەن ئەڭ ئىشەنچلىك پاكىتلارنى يېزىپ خاتىرىگە ئالدىم. كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ تارىخىي يىلتىزنى سۈرۈشتۈرۈش ھەققىدىكى يۈرەك سۆزلىرىنى باشقىلارنىڭ چۈشىنىشى ناھايىتى مۇشكۈل. كۆچمەن چارۋىچى خەلقىنىڭ تارىخىي ئۇلار ئارىسىدا، ئۇلار توغرىلىق روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن تولۇق چۈشەنچە ھاسىل قىلغاندىلا، ئاندىن يېشىپ بەرگىلى بولىدۇ. كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ مەدەنىيىتى، تارىخى، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى ھەقىقىي چۈشەنگەن ئادەملەر، كۆچمەن چارۋىچى خەلقىنىڭ كۆڭلىنى، يايلاقنىڭ كەيپىياتىنى ھەقىقىي چۈشەنگەن ئادەم بۇنى ئەلۋەتتە بىلىدۇ» دېگەن بايانلاردىن يۇقىرىقى قاراشنى دەلىللىگىلى بولىدۇ. شۇڭا «خۇنەن ئۇيغۇرلىرى» ناملىق ئەسەردە خۇنەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ تارىخى سىستېمىلىق، مۇكەممەل، چۈشىنىشلىك راۋان يورۇتۇلۇپ بېرىلگەندەك، بۇ ئەسەردە سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىغا ئائىت مەزمۇن ئىلمىي، ئەمەلىي تارىخىي پاكىتقا ئۇيغۇن ھالدا چۈشەندۈرۈلگەن، ئىخچام بايان قىلىنغان.

3. ئەسەرنىڭ تىلى. ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى تۆمۈرنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرىنىڭ كۆپىنچىسى نەسرىي ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئەسەردىكى مەزمۇنلارمۇ ئاجايىپ پاسا-ھەتلىك سۆز - ئىبارىلەر بىلەن يورۇتۇپ بېرىلگەن، سۆز - جۈملىلىرى يارقىن، نەپىس بولۇپ، ئەسەرنى ئوقۇغان ئادەمنى ھاياجانلاندۇرىدۇ، ئىختىيارسىز ھالدا قەدىمكى گۈزەل ئاسىيا - ياۋروپا يايلاقلىرىنى، ئۇيەر - بۇيەردە كۆرۈنىدىغان كىڭىز ئۆيلەرنى، بىپايان يايلاقتا ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان جەسۇر چەۋەندازلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. «بىپايان يايلاقتا ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئېگىزلىكلەر، ئەجدىھادەك سوزۇلۇپ ياتقان ئېگىز تىك چوققىلار، چۆل - جەزىرىلەر، يۇل - تۈزلەردەك تارقالغان كۆللەر بار بولۇپ، يايلاق مەنزىرىسى

تولمۇ رەڭدار ھەم جەلپكار ئىدى. كۈندۈزى ئۇياقتىن - بۇياقتا كۆچۈۋاتقان چارۋىچىلارنىڭ كىڭىز يوپۇقلۇق ھارۋىلىرى، ئات - كالىلىرى تۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان بۇلۇتتەك كۆرۈنەتتى. كېچىدە كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ گۈلخانلىرى لاۋۇلداپ، ناخشا سادالىرى پەلەكتە ياڭرايتتى. يايلاق - تۈلپارنىڭ ماكانى، يايلاقتا ياشىغۇچىلار تۇغما چەۋەندازلاردۇر. ئۇلار كۆچكەندە، يىراققا يۈرۈش قىلغاندا ئاتتىن ئايرىلالمايدۇ. كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ ئۆمرىنىڭ تەڭدىن تولسى ئات ئۈستىدە ئۆتىدۇ. ئۇلار دۇنيا بويىچە ئەڭ بۇرۇن ئاتلىقلار قوشۇنىنى قۇرغان. ئات - ئالىجانابلىقنىڭ ۋە ھوقۇقنىڭ سەۋىيىسى، شۇنداقلا كۆچمەن چارۋىچىلار شىجائىتىنىڭ سەۋىيىسى. كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلايدىغان بايلىقى - ئات، ئەڭ ئامراق ئىچىملىكى قېمىز، ئەڭ ياقتۇرۇپ يەيدىغىنى - ئات گۆشى». ھەر قانداق بىر ئەسەر ئاپتورنىڭ يۈرەك قېنى بەدىلىگە روياپقا چىققانغا ئوخشاش، «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ئەسەرگە تۆمۈر ئەپەندىنىڭ ئانا يۇرتىغا بولغان قىزغىن مۇھەببىتى، ئانا يۇرتىنىڭ گۈزەل تاغ - دەريالىرىغا بولغان مەدھىيە، ئەجدادلىرىنىڭ تارىختا ئۆتكەن خان - قاغانلىرىغا، باتۇر، شىجائەتلىك چەۋەندازلىرىغا بولغان كۈچلۈك سېغىنىش، مىللىتىنىڭ تارىخ سەھىپىلىرىدە كەم قالغان تارىخىي تولدۇرۇشقا بولغان ئۆتتەك ئىشتىياقى سىڭدۈرۈلگەن.

يۇقىرىدا ئەدەبىي تەتقىقاتچى تۆمۈرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى جەريانى ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىي، ئىلمىي مۇۋەپپەقىيىتىنىڭ نامايەندىسى بولغان «سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى» ناملىق ئەسىرى توغرىلىق قىسقىچە توختىلىپ ئۆتتۇق. ئۇنىڭ بۈگۈنكىدەك كاتتا ئەدەبىي ئايلىنىشى كىچىكىدىن تارتىپ ئىلىم يولىدا زېرىكمەي - تېرىكمەي ئۆگىنىشى، ئىجتىھات قىلىشىنىڭ خاسىيىتىدىن دېسەك، ئېلىمىز ئوقۇرمەنلىرىنىڭ، ھەتتا خەلقئارا ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىغان، ياخشى باھاسقا ئېرىشكەن نادىر ئەسەرلەرنى ئۇچۇدقا چىقىرىلىشىنى ئۇنىڭ بەدىئىي ئەدەبىيات ۋە ئىلمىگە بولغان چوڭقۇر ئىشتىياقى، ئۆز مىللىتىنىڭ ئۆزگىچە تۇرمۇشى ۋە مەدەنىيىتىگە بولغان ئوتلۇق مۇھەببىتى بىزنىڭ ئۆرنەك قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ.



مەدەنىيەت ئىلىقى: دەرالغان مەدەنىيەت ۋە ئەسلى زامانىلىق

-- مەدەنىيەت جەمئىيەت شۇناسلىقى نوقتىسىدىن ئۇيغۇرلاردىكى شەكلى زامانىۋىلىق ۋە ئۇنىڭ ئىپادىلىرى، ئاقىۋەتلىرى ئۈستىدە ئويلىنىش

— قايتا ئويلىنىشقا جۈرئەت قىلغان، قايتا ئويلىنىشقا ماھر بولغان مىللەتنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تونۇش ئاڭلىقلىقى يۇقىرى بولدى. ئۇ مىللەت يېڭىلىق يارىتىشقا غەيرەت ۋە پۇرسەت تاپالايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۆز تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە شەرت-شارائىت يارىتالايدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە بولغاندا، ئۇ مىللەت ئاسانلا ئۆزىگە ئۆزى مەپتۇن بولۇپ، باشقا مىللەتلەردىن كېيىن قالدۇ.

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر («ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت ۋە مىللەت تەرەققىياتى» دىن [1])

— كۈنى ۋەيران قىلماي تۇرۇپ يېڭىلىقنى قۇچاقلا!

نوبېل ئەدەبىياتى مۇكاپاتى ساھىبى ھېرمان ھېسسى («دېمئان» ناملىق ئەسىرىدىن) [2]

چەت ئەل مۇزىكىسى ئەۋجىگە چىققانسىرى شۇنچە جانلىناتتى. «ئەجەب ياخشى ئوينىدىكەنە؟ قاچانلاردا بۇنچە ئۇستا بولۇپ كەتكەندۇ؟» دەپ ئويلايتتىم ئىچىمدە. ئۇنىڭغا بولغان قايىللىقى ۋە زوقمەنلىكى قىز ساۋاقداشلىرىمنىڭ كۆزىدىنمۇ مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. دەرس ۋاقتىدىكى ئىپادىسى ئادەتتىكىچە بولغان بۇ ساۋاقداشلىرىمنىڭ قاچانلاردا ئەۋرىشىملىك ۋە ماھا-رەت تەلەپ قىلىدىغان بۇ ئۇسسۇلنى ئويناشقا شۇنچە ئۇستا بولۇپ كەتكىنىگە ھەيران ئىدىم. «قاچانلاردا شۇنداق ئوينىيالايدىغان بولارمەن؟» دەپمۇ ئويلىدىم.

ساۋاقداشلار يىغىلىشىدىن كۆڭلۈم يېرىم بولغان ھالدا قايتتىم. چۈنكى، مەن پىلى ئۇسسۇلنى ئوينىيالايتتىم. ئوينىيالايتتىملا ئەمەس، ئۇنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتاتتىم. بەل، پۇت، قول، بىلەنكى ئەۋرىشىم تۇتۇپ ئوينىيدىغان بۇ ئۇسسۇسۇلنى

مۇقەددىمە: «مەدەنىيەت ئىلىقى»، «زامانە-ۋىلىشىش» مۇساپىمىزدىن بىر كۆرۈنۈش ئەسلىمەمدە بەش ئۇسسۇلنىڭ تارىخى (راست ئىشلار خاتىرىسى)

پەگادا تولغىنىپ، بەللىرىنى، بىلەكلىرىنى لەرزىلەپ تەۋرىتىپ پىلى ئۇسسۇلنى ئوينىۋاتقان ئوغۇل ساۋاقداشلىرىمغا قاراپلا قالدىم. ساۋاقداشلار يىغىلىشىغا كەلگەن باشقا قىز-ئوغۇللارمۇ يېڭى پەيدا بولغان بۇ ئۇسسۇلغا ۋە ئۇنى ئوينىۋاتقان ساۋاقداشلىرىمغا ھەۋەس، زوقمەنلىك ئىچىدە قاراپ قالغانىدى. پىلى ئۇسسۇلنى ئوينىۋاتقان ساۋاقداشلىرىم ئۇنىڭدا قويۇلۇۋاتقان شوخ



كۈلتىپىنىڭ يۇقىرى يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى يېڭى ئوقۇغۇچىلار-نى كۈتۈۋالدى. چىراغلىرى غۇۋا يورۇپ تۇرغان تانسا زالىدا فاكۈلتېتىمىز ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى بىلەن چىراي-لىق بىر قىز ۋالىسىقا شۇنچە كېلىشتۈرۈپ پىرقىرىدىكى، مەن يەنە بىر قېتىم قاتتىق مەيۈسلىنىپ كەتتىم. چۈنكى، مەن تانسا بىلمەيتتىم. بۇ تانسا ئويناشقا خۇشتارلىقىدىن ئەمەس ئىدى، بەلكى ئۆزۈمنى مەتۇدەك، كالامپايدەك ھېس قىلىپ ئازابلانغا. ئىدىم. ھېلىمۇ ئېنىق ئېسىمدە، دەرس باشلىنىپ ئىككى ھەپتە ئۆتكەندە مايكول چېكسوننىڭ گېپى چىققاندا، «كىم ئۇ مايكول چېكسون دېگەن؟» دەپ سوراپ مازاققا قالدۇم. قىزلار تانسا بىلمىگەن ئوغۇللارنى ئانچە يارىتىپ كەتمەيتتى. شۇڭلاشقىمۇ سىنىپىمىزدىكى تانسىغا ئۇستا بىر ئوغۇل ساۋاقداشمىغا يالۋۇ-رۇپ يۈرۈپ تانسا ئويناشنى ئۆگەندىم. ئەمما زامانىۋىلىقنى مەخسۇس تەتقىق قىلىدىغان جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئامې-رىكىدا ئوقۇغۇنىمىدىن كېيىن شۇنى ھېس قىلىدىمكى، تانسا ئوي-ناشنىڭ، چېكسوننىڭ كىملىكىنى بىلىش - بىلمەسلىكىمىزنىڭ مەدە-نىيلىك، زامانىۋىلىق بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوقكەن.

ئۇيغۇرلار تېز سۈرئەتتە قوبۇل قىلىپ شاللىغان ھەم مېنىڭ ئېسىمدىن چىقمايدىغان تۆتىنچى ئۇسسۇل «توشقان ئۇسسۇلى» بولدى. بۇ ئۇسسۇل شەھەر ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا 21 - ئەسىر ھارپىسىنىڭ ئالدى - كەينىدە پەيدا بولدى. ئۇس-سۇلدا بىر توپ ئادەم ياش، جىنس سۈرۈشتۈرمەي بىر - بىرىگە ئېسىلىپ توشقانى دوراپ ئوينىيىتى. مۇزىكا ئەۋجىگە چىققاندا «ماڭ! ماڭ!» دېگەن بۇيرۇق بىلەن ئوينىۋاتقانلار تاقلاشقا باشلايتتى. بارا - بارا سەپ يوغىناپ قىز - يىگىت، چوڭ - كىچىك دېمەي ھەممە ئادەم تەڭ پىرقىرايتتى. ئۇسسۇل تەخمىنەن بىر - ئىككى يىلدەك مودا بولۇپ يوقاپ كەتتى.

«گاڭنام» ئۇسسۇلى 2013 - يىلى ئامېرىكىدا دوكتور-لۇق ئوقۇشۇمنى تۈگىتىپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلگىنىمىدىن كېيىن مېنى ھەيران قالدۇرغان يەنە بىر ئۇسسۇل بولدى. ئامېرىكىدا تۇرغان چېغىمدا بۇ ئۇسسۇلنىڭ مۇزىكىسىنى ئاڭلىغان بولساممۇ بىرەر ئادەمنىڭ بۇ ئۇسسۇلنى نەق مەيداندا ئوينىغىنىنى كۆر-مە-گەنكىنەنمەن. بۇ ئۇسسۇل ئۈرۈمچىدە نەچچە قېتىم سۈننەت توپلىرىدا بالىلار تەرىپىدىن ئوينالدى، بۇ ئۇسسۇل ئوينال-غان چاغدىكى جۇشقۇن كەيپىيات مېنى ھەيران قالدۇراتتى. ئارىدا ئۈرۈمچىدىكى ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاش-قان رايونلاردا، تاللا بازارلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ئويۇنچۇق

سۇلغا بولغان ھەيرانلىقىم بېسىقماي تۇرغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۈرۈمچىدىن ئۆيىمىزگە بىر تۇغقىنىمىز مېھمان بولۇپ كەلدى. بىر كۈنى كەچتە تۇغقىنىمىزنىڭ ئوغلى بۇ ئۇسسۇلنى ئۆيىمىزدە يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئويناپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن پىلى ئۇسسۇلغا بولغان ھەيرانلىقىم يەنە بىر قېتىم قوز-غالدى. ئەسلى بىلىسەم، بۇ ئۇسسۇل يۈرتۈم ئۇچتۇرپانغا ئۇ-رۇمچىدىن تارقالغانىكەن. مەھەللىمىزدە تېلېۋىزورنىڭ يېڭى-دىن پەيدا بولۇۋاتقىنىغا قارىماي پىلى ئۇسسۇلى شۇنچە تېز تارقالغانىدى. مەن ھېلىمۇ تاراتقۇ ۋە ئالاقە ۋاستىلىرى ھېچ-قانچە تەرەققى قىلمىغان شۇ يىللاردا بۇ غەرب ئۇسسۇلىنىڭ چېگرادىكى خىلۋەت ماكان ئۇچتۇرپان ناھىيەسىدە قانداقلار-چە بۇنچە تېز ھەم كەڭ دائىرىلىك ئومۇملاشقىنىغا ھازىرمۇ ھەيرانمەن. خالاتالاشمىسام، بۇ 1988 - يىلىنىڭ ياز ئايلىرى بولۇپ، مېنىڭ تولۇقسىز 3 - يىللىقتا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىم ئىدى. مەن شۇ چاغدا 13 ياشقا كىرگەندىم.

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي پىلى ئۇسسۇلىنىڭ ئورنىغا «جېيىمى ئۇسسۇلى» دەيدىغان يەنە بىر چەت ئەل ئۇسسۇلى مودا بولدى. بۇ ئۇسسۇلنىڭ مۇزىكىلىرى ئۇچتۇرپان ناھىيە-سىنىڭ مەركىزىدىكى ئاشخانلارنىڭ ئۇنئالغۇلىرىدا ياڭراپ تۇراتتى. ئۆيۈمدىن ئۇچتۇرپان ناھىيەلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ-كە ماڭغىچە بولغان ئارىلىقتا بۇ ئۇسسۇلنىڭ كۆرۈنۈشىنى سىن-ئالغۇلاردىن پات - پات كۆرۈپ قالاتتىم. «ئادامى دىسكو» دېگەن مىسرالىرىنى چۈشەنمەسمۇ پات - پات غىڭشىپ قو-ياتتۇق. ئولتۇرۇشلار بولغاندا شوقراق ساۋاقداشلىرىم ئۇنئال-غۇلارنى سورۇنلارغا كۆتۈرۈپ باراتتى. 1992 - يىلى كۈزدە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا قوبۇل قىلىنغىنىمىدىن كېيىن ئۈرۈمچى خەلق مەيدانىغا بىر نەچچە قېتىم رەسىمگە چۈشكىلى باردۇق. مەن شۇ چاغدىمۇ ئۈرۈمچى ياشلىرىنىڭ توپ - توپ بولۇپ «جېيىمى ئۇسسۇلى» ئويناش ئۈچۈن خەلق مەيدانىغا ئېقىۋات-قانلىقىنى ياكى شۇ يەردە شوخ مۇزىكىغا كەلتۈرۈپ ئۇسسۇل ئوينىۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىم. «جېيىمى ئۇسسۇلى» مۇ مېنى ئوخشاشلا ھەيران قالدۇردى.

مېنى ئوينىيالمىغىنىم ئۈچۈن ھەسرەتلەندۈرگەن ئۈچىنچى ئۇسسۇل 1940 - يىللاردىن ھازىرغىچە زامانىۋىلىققا ئىنتىلىد-غان ياشلار ئارىسىدا مودا بولۇپ كېلىۋاتقان تانسا بولدى. ئۇ 1992 - يىلىنىڭ ئۆكتەبىر ئېيى ئىدى. شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ھەربىي مەشىقنى تۈگىتىپ بىر ئاي بولغاندا جۇڭگو تىللىرى فا-

مىلىك ۋە چوڭقۇر بولىدۇ ھەم بىزدىن ئەقلى بولۇشى، ئىلىم- تېخنىكىدا يېڭىلىق يارىتىشى ۋە مەدەنىيلىشىش جەريانىدا باسقان قەدەملىرىمىز توغرىلىق قايتىدىن ئويلىنىشى تەلەپ قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، كۈنىمىزدە زامانىۋىلىق، مەدەنىيەت قالىپى ئاستىدا شەكلى زامانىۋىلىق تەشەببۇسى تەرغىب قىلىنماقتا. بۇ تەشەببۇسلاردا ئەقلى ئويلىنىش كەمچىل. ئويلىنىش، ئەقلىلىك ئاساسدا كۆرسىتىلمىگەن ھەرقانداق زامانىۋىلىشىش تىرىشچانلىقى ئەمەلىيەتتە بىزنى مەدەنىيلىشىش ساراڭلىقىغا مۇپتلا قىلىپ ئىلگىرىلەش يولىمىزدىن ئازدۇرىدۇ.

شۇ ۋەجىدىن «ھەقىقىي زامانىۋىلىق دېگەن نېمە؟» دېگەن يادىرولۇق سوئالى چۆرىدىگەن ھالدا جەمئىيىتىمىزدە كۆرۈلۈۋاتقان شەكلى زامانىۋىلىق ۋە دورالغان مەدەنىيەت ھا- دىسىسى ھەققىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزۈش ئارتۇقچە ئىش ئەمەس. بۇ ماقالىمىز مۇشۇ ئىجتىمائىي ھادىسە ھەققىدە مۇھا- كىمە يۈرگۈزىدۇ ۋە كونكرېت يوسۇندا تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە تىرىشىدۇ.

نېمىشقا كىشىلىرىمىز زامانىۋىلىقنى شەكىل جەھەتتىن چۈ- شنىدۇ؟ شەكلى زامانىۋىلىقنى ۋە كۆپۈك رېئاللىقنى قانداق ئىجتىمائىي ئامىللار كەلتۈرۈپ چىقارغان؟ ھەقىقىي زامانىۋىلىق قانداق بولىدۇ؟ زامانىۋى جەمئىيەتنىڭ بىز كۈتكەن، كۈتمىگەن ئاقىۋەتلىرى قايسىلار؟

يۇقىرىقى سوئاللارغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن بىز جەمئىيەت- شۇناسلىق تەتقىقاتىدىكى «ياندىن كۆزىتىش»، «زىيارەت قىلىش»، «ھايات كەچمىشى» قاتارلىق مېتودلاردىن پايدىلىنىمىز ۋە مۇناسىۋەتلىك دەلىل- پاكىت، مىساللار ئاساسىدا تۆ- ۋەندىكى بەش نۇقتىسىنى زەرەنى ئىسپاتلاشقا تىرىشىمىز.

بىرىنچى، دورالغان مەدەنىيەت زامانىۋى مەدەنىيەت ئەمەس. ئۇيغۇرلاردا دورالغان مەدەنىيەت كۆپۈك، ھەجۈبى رېئاللىق پەيدا قىلىۋاتىدۇ.

ئىككىنچى، مەدەنىيلىشىشكە، زامانىۋىلىشىشقا شۇنچە ئىن- تىلىمىز. ئەمما تىرىشچانلىقىمىز ئەقلى تۈس ئالمىغىنى ئۈچۈن بىمەنە بىر رېئاللىق پەيدا بولۇۋاتىدۇ. ئۆزىگە خاس بەلگىلەر- نى، سىمۋوللارنى، ئەنئەنىنى ۋەيران قىلىش بەدىلىگە زامانىۋى- لاشماقچى بولغان مىللەت مەدەنىيلىشىش قاپقىنىغا چۈشۈۋاتقان بولىدۇ.

ئۈچىنچى، ئېكرانلىشىۋاتقان پۈچەكلىك، شەكلى زامانىۋى- لىق ۋە دورالغان مەدەنىيەت ئوڭ تاناسپلىق مۇناسىۋەتكە

ماشنىلاردا «گاڭنام ئۇسسۇلى» نىڭ ئوينىلىۋاتقانلىقى ۋە ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرىنىڭ بۇ ئۇسسۇل مۇزىكىسىغا كەلتۈرۈپ بە- دەنلىرىنى لىڭشىتىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ ئۇس- سۇلنىڭ بەش خىل ۋارىيانتىنىڭ ئۇيغۇرلاردا تارقىلىشقا ئۈلگۈر- گەنلىكىنى بايقىدىم. ئاشۇ ۋارىيانتلار ئىچىدە «تۈرپانچە گاڭنام ئۇسسۇلى» ئالاھىدە دىققەتنى تارتىدۇ. تۈرپانلىق ئەمما ناخشى- چى ئىبراھىم قۇربان ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىگەن «تۈرپانچە گاڭنام ئۇسسۇلى» دا بوۋاي- موماي، چوڭ- كىچىك ھەممە ئادەم ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ، كەيپىيات شۇنچىلىك جۇشقۇن. كۈن- لەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «گاڭنام ئۇسسۇلى» نىڭ غۇلجىچە ۋە باشقىچە ۋارىيانتلىرىنىمۇ كۆرۈشكە ئۈلگۈرۈۋەتتۈم. «گاڭنام ئۇس- سۇلى» غا بولغان بۇنداق كۈچلۈك قىزغىنلىقنى مەن ئامېرىكىدا تۇرغان چىغىمىمۇ كۆرمىگەندىم.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان، بىزگە تاراتقۇلارنىڭ ۋاسىتىسىدە چەت ئەلدىن كىرگەن «بەش ئۇسسۇل» ئۇيغۇرلارنىڭ 1980- يىللاردىن كېيىنكى مەدەنىيلىشىش مۇساپىسىدە پەيدا بولغان شەكلى ئويغىنىش، دورالغان مەدەنىيەت ۋە شەكلى زامانىۋىلىق ھادىسىسىنى سۈرەتلەپ بېرىدىغان تىپىك بىر مىسال. گەرچە بۇ 1980- يىللاردىن كېيىنكى جەمئىيەت تارىخىمىزدىكى ئومۇمىي- لىققا ئىگە ھادىسە بولالمىسىمۇ ھەم ھەممە ئۇيغۇر بۇ ئۇسسۇل- لارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغان بولسىمۇ، ئەمما يېڭىلىققا قارىقۇ- يۇق ئىنتىلىدىغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ھازىرغىچە زامانىۋىلىق ۋە مەدەنىيلىكنى شەكىل جەھەتتىن، ھادىسىۋى نۇقتىدىن چۈش- ىنىپ كېلىۋاتقانلىقى ۋە شۇنىڭ نەتىجىسىدە بىر قاتار كۆپۈك رې- ئاللىق كارتىنىلىرىنىڭ جەمئىيىتىمىزدە پەيدا بولۇشقا ئۈلگۈرگەن- لىكى ئايان بىر پاكىت. يەنە شۇنىڭدەك زامانىۋىلىشىش، مەدە- نىيلىشىش مۇساپىسى ھەققىدىكى ئىزدىنىشلىرىمىزغا خۇشياقلىق- قان تەپەككۈر شەكلى ۋە ئاۋام پىسخولوگىيەسىنىڭ تامغىسى بې- سىلغان بولغاچقا، مەدەنىيەت تارىخىمىزدا ئەقلى ئويغىنىش ئەمەس، شەكلى ئويغىنىش بارلىققا كېلىپ، زامانىۋىلىق ھەققىدە- كى چۈشەنچىمىز ھېسسىي باسقۇچتا، مەدەنىيلىشىش تىرىشچانلى- قىمىز ھادىسىۋى بىر نۇقتىدا تۇرۇپ قېلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە كىيىم- كېچەك، يېمەك- ئىچمەك، يۈرۈش- تۇرۇش، ناخشا- ئۇسسۇل جەھەتتە باشقىلارنى دوراش — شەكلى زامانىۋىلىق- نىڭ ۋە دورالغان مەدەنىيەتكە بولغان خۇشتارلىقنىڭ بىر خىل ئى- پادىسى. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ھەقىقىي زامانىۋىلىققا باراۋەر ئەمەس. ھەقىقىي زامانىۋىلىقنىڭ مەزمۇن قاتلىمى كۆپ تەرەپلە-

ئىگە. مەدەنىيلىشىش ساراڭلىقىنىڭ جەمئىيەتلىشىشىدە ئېكران ۋە تاراتقۇلار زەربىدارلىق رولىنى ئويناۋاتىدۇ.

تۆتىنچى، زامانىۋىلىق ئەقلى بولۇشى ۋە زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدە كۆرۈلگەن مەسىلىلەرگە ئەقلى مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ھەقىقىي زامانىۋىلىق دۇنيا بىلەن ئۆزىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەقلى رەۋىشتە تونۇغاندىلا ۋە قەلب ھۆر بولغاندىلا يۈز بېرىدۇ. ھەقىقىي مەدەنىيلىك ۋە ھەقىقىي زامانىۋىلىق بىزدىن قايتىدىن ئويلىنىش ۋە ئۆز - ئۆزىمىزنى تەنقىد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

مەسىلىنىڭ ئىپادىلىرى: دورالغان مەدەنىيەت ۋە شەكلى زامانىۋىلىق «زامانىۋىلىشىش»، «مەدەنىيلىشىش» مۇساپىمىزدىن بىر كۆرۈنۈش

ئۆز ئەنئەنىسىنى مەسخىرە قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلار «مېھمان» ناملىق ئېتۇتنىڭ 2 - قىسمى. بىر قاتار كۆرۈنۈشلەردىن كېيىن باش رولچى غەرق مەست ھالەتتە ئاۋۋال تاھارەت ئالىدۇ؛ تاھارەت ئالغىچە مەزى - مەزى قىلىشنى ئۇنتۇمايدۇ. ئاندىن يەنە بىر ئۇرنىڭ قولىنى بوينىدىن ئارتىلدۇرۇپ تانسا ئويناشقا تۇتۇندۇ. ئارىدا «تانسا ئوينىمىسلا نېمىگە كەلگەن خېنىم» دېيىشىمۇ ئۇنتۇمايدۇ. تاماشىبىنلار ئارىسىدا قىياس - چۇقان كۆتۈرۈلىدۇ.

«ساۋۇر بوتكىنىڭ ئۆلۈمى» ناملىق ئېتۇت. باش قەھرىمان ساۋۇر بوتكىنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن غەرق مەست ھالەتتە ئامىن دېيىشنى ئۇنتۇمايدۇ ۋە يېنىدىكى سەپىدىشىگە «تاھارەت ئېلىشنى ئۇنتۇمايلى جۇمۇ» دەيدۇ.

«ساماۋەر شورپىخانسى» غا ئايلانغان ئۇيغۇر چايخانسى 2013 - يىلى دېكابىر. ئۈرۈمچى ئىتتىپاق كوچىسىغا جايلاشقان X چايخانسىنىڭ تاقىلىپ ئورنىغا «ساماۋەر شورپىخانسى» ئېچىلغانلىقىنى ئاڭلاپ زىيارەتكە كەلدىم. مىللىي ئۇسلۇبتا بېزەلگەن ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تەشۋىق قىلىشتا ئاكتىپ رول ئويناپ كېلىۋاتقان X چايخانسىنىڭ ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە «ساماۋەر شورپىخانسى» غا ئۆزگەرتىلىشى مېنى ھەيران قالدۇرغانىدى. زىيارەتتىن كېيىن شۇنىسى مەلۇم بولدىكى، ئەسلى ھازىر خېلى بىر تۈركۈم كىشىلەردە مىللىي تائاملارغا ئەمەس، ساماۋەر شورپىخانسى قاتارلىق تائاملارغا بەكرەك ئېھتىياج كۈچلۈك ئىكەن.

«ناۋا» قىزغىنلىقى ۋە «چولپان» لىق ئىشتىياقى 2013 - يىلى كەچ كۈز مەزگىلى. شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ناۋا پروگراممىسىنىڭ 29 - سانى. ھەپتىدە بىر قېتىم قويۇلىدىغان، نۇرغۇن ئۇيغۇر جۈمە كۈنى كەچتە تەقەززالىق بىلەن كۈتىدىغان «ناۋا» پروگراممىسى تەنقىدى كۆزەتكەندە كىشىگە گويا ھەممە ئۇيغۇر ئۆسمۈر «چولپان» بولۇشقا قىزىقتىرىدىغاندەك، ھەممە ئىشتىراكچى «ناۋا» پروگراممىسىغا چىقىشنى مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ بىر بەلگىسى دەپ قارايدىغاندەك تەسىرات بېرىدۇ.

«ناۋا» پروگراممىسىنىڭ 29 - ساندا غۇلجىلىق بىر ھەسكار ناخشىچى سەھنىدە ئېيتقان ناخشىسىنى يېقىندا تۈگەپ كەتكەن ئانىسىغا بېغىشلايدىغانلىقىنى ئېيتتى. قەشقەرلىك بىر ئايال ئېرنىڭ توسۇشىغا قارىماي مەخپىي رېپېتىس قىلىپ بۇ پروگراممىغا قاتناشقانلىقىنى ئېيتقاندا تاماشىبىنلار ئارىسىدا كۈلكە كۆتۈرۈلدى، يەنە بىر قىز كېسەل ياتقان ئانىسىغا ناخشىسى ئارقىلىق سالامەتلىك تىلدى.

«ناۋا» پروگراممىسىغا بولغان قىزىقىشنىڭ بۇ دەرىجىدە كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى ئۇققاندىن كېيىن مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنى زىيارەت قىلدىم. ھەر بىر قېتىملىق «ناۋا» پروگراممىسىغا قاتنىشىش ھەقىقىي ئۈنچە ئەرزان ئەمەس ئىكەن. مۇزىكا ئىشلىرى، ئاككوردا لاشتۇرۇش، رېپېتىس قىلىش، كېرەكلىك كىيىملەرنى تىككۈزۈش ئۈچۈن ھەر بىر قاتناشقۇچى كەم دېگەندە 15 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىدىكەن. كېتىدىغان خىراجەتنىڭ شۇنچە كۆپ بولۇشىغا قارىماي بۇ پروگراممىغا قاتنىشىدىغانلارنىڭ سانى ئۈزۈلمەيدىكەن.

تۈركىيە بېلىقى ۋە باشقىلار 2013 - يىلى 6 - ئاي تۇغقان يوقلاش، لېكسىيە سۆزلەش مۇناسىۋىتى بىلەن كۇچا شەھىرىدە تۇرغان كۈنلىرىمىزنىڭ بىرىدە بىر باغقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان زىيارەتكە قاتنىشىپ قالدىم. زىيارەت ئۈستىدە تۈركىيە بېلىقىغا ئائىت ئاددىيغىنا بىر ۋەقە دېققەتتىمىنى تارتتى. كۈتكۈچى قىز داستىخانغا «تۈركىيە بېلىقى» دەپ ئات قويۇلغان بىر تاماقنى قويدى. تاۋاققا زىققا ئۆتكۈزۈلگەن بېلىق ئەتراپىغا سامساق ۋە باشقا كۆكتاتلار سەنئەتلىك تىزىلغانىدى.

— ئېتى نېمە بۇ تامىقىڭلارنىڭ؟
— تۈركىيە بېلىقى، — دېدى كۈتكۈچى قىز.
ئولتۇرغانلار ئوخشاشلا ھەيران قالدۇق. چۈنكى، شۇنچە

يىراقتىكى تۈركىيەدىن بېلىقنى بۇ تومۇزدا يۆتكەپ ئەكىلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى.

— نېمىسى تۈركىيە بېلىقى بۇنىڭ؟ كۆلدە بېقىلغان بېلىقلار قى چىقىپ تۇرمامدۇ؟ — دېدى داستىخان ئۈستىدە ئولتۇرغان قېرىندىشىمىز.

— مەنمۇ بىلىمدىم، — دېدى قىز ئەستايىدىل قىياپەتتە، — ھازىر كىشىلەردە تۈركىيەنىڭ نەرسىلەرگە قىزىقىش كۈچلۈك. غوجايىنىمىز خېرىدارلارغا شۇنداق تونۇشتۇرۇڭلار دەپ تاپىلمايدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۈرۈمچىدە تۈركىيە قىزغىنلىقىغا مۇناسىۋەتلىك بىر قانچە تۇرمۇش كارتىنىسىغا شاھىد بولدۇم. ھەتتا بۇ خىل قىزىقىشنىڭ دائىرىسى تۈركلەرنىڭ كىيىم-كېچىكىنى دو-راشتىن تارتىپ چاي ئىچىشنى دوراشقىچە كېڭىيىپتۇ. نۇرغۇن ئۇيغۇر قىزلىرى تۈرك يىگىتلىرىگە ياتلىق بولۇشنى شەرەپ دەپ بىلىدىكەن، ئۈرۈمچىدىكى مەلۇم يېمەك-ئىچمەك مەركىزىنىڭ بىر مۇقەببەتى ئۇيغۇرلارغا خاس ئۇسۇلدا بېزەلمىگەن، ئاساسلىق خېرىدارلىرى ئۇيغۇر بولسىمۇ قورۇما تىزىملىكىگە ئۇيغۇرچە خەت يېزىلمىغان. يەنە كېلىپ يىللاردىن بېرى مىللىي تائام ۋە مىللىي مەدەنىيەتنى تونۇشتۇرۇشتا كۆۋرۈكلۈك رول ئويناۋاتقان بىر قىسىم چايخانىلىرىمىز مىللىي ئۇسۇلدا بېزەلگەن بېزەكلىرىنى ئۆزگەرتىپ ساماۋەر شورپىخانىسىغا ئۆزگەرتىپتۇ.

كىيىم-كېچەككە باغلانغان زامانىۋىلىق چۈشەنچە-سى

... مېھمانلار ئولتۇرۇپ بولا-بولماستىلا يەنە بىر ئايال كىرىپ كەلدى. ئەلى بۇ ئايالنى تونۇغاندەك قىلىشىمۇ، قايسى يىللىقلاردا ئوقۇغانلىقىنى ئېسىگە ئالالمايدى. ئايالنىڭ بېشىدا زەر باسقان چەت ئەل ياغلىقى، ئۈستىدە چەت ئەلنىڭ زەرلىك رەختلىرىدىن تىكىلگەن، ۋاللىداپ تۇرىدىغان كۆڭلەك، پۇتىدا ئىنچىكە پاشىنىلىق چەت ئەل توپلىسى، قارا تومۇرلۇق نېپىز يىپەك پايپاق، بويىدا ئاجايىپ مارجانلار تۇراتتى. ئاياللار دالان ئۆيگە يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ «ۋىيەي تۇرنىسا» دېگىنىچە ئۇنىڭ كىيىملىرىنى كۆرگەزمە قىلىشقا باشلىدى:

- ماۋۇ قەيەرنىڭ مارجىنى، دوستۇم؟
- ھەرەمنىڭ.
- ماۋۇ ياغلىقچۇ؟
- سايۇزنىڭ.

— كۆڭلىكىنىڭ رەختى ئېسىلكىنا؟

— پاكىستاننىڭ.

— ئايغىچۇ، ئايغىنى كۆرەيسىلەر بۇ خېنىمنىڭ...

— شياڭگاڭنىڭ.

ھەتتا قايسىبىرى ئۇنىڭ كۆڭلىكىنى قايرىپ ئىچىدىكى رۇ-باشكىسىنىمۇ كۆرۈپ باقتى.

— ئاۋسترالىيەنىڭ، — دەپ ئېلان قىلدى ئۇ تەنتەنە بىلەن.

بۇ ئايال ئەتەي ئۈستەللەرنى پىرقىراپ ئۆتۈپ، مۇھەر-رىرنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئۈستىدىكى كىيىملەر-نىڭ ياراشقان-ياراشمىغانلىقى توغرىسىدا بىر نەرسە دېگىلى بولمىسىمۇ، ئۇ ھازىر ئاتاپ ئۆتكەن رايون، مەملىكەتلەرنىڭ ئى-سىملىرىدا بىر سەلتەنەت پەيدا قىلاتتى.

— مەمتەمىن ھوشۇرنىڭ «ساۋاقداشلار» ناملىق پوۋېس-تىدىن [3]

تەھلىل ۋە مۇھاكىمە: شەكلى زامانىۋى-

لىق ۋە ئېكرانلىشىۋاتقان پۈچەكلىك ئۇيغۇرلار تەرەققىياتقا، ئىلگىرىلەشكە ۋە يېڭىلىققا ئىنتىل-دىغان مەدەنىي مىللەت، ئەگەر مەدەنىيەتلىك مىللەت بولمىغىن-دا ئىدى، ئەسىرلەردىن بۇيان ئۈزۈلمەي داۋاملىشىپ كېلىۋات-قان بوران-چاپقۇنلاردا ئاللىقاچان تارىخ سەھنىسىدىن قالغان، مىللىي كىملىكىنى ساقلاپ قالالمىغان ۋە باشقا مىللەتلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشاش داۋامىدا ئاسسىمىلياتسىيە بولۇپ كەتكەن بولار ئىدى. ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بۇيان ئۇيغۇرلارنىڭ روھىدا ۋە كۈلپىكتىپ ئېڭىدا چۆكە بولۇپ قالغان ئىمپۇنتىپلىق تەر-كېلەر ھەم ئىندىۋىدۇئاللىق بىلەن خاراكتېرلەنگەن مەدەنىيەت كودى ئۇلارنى ئۆز كىملىكىنى، ئۆزىگە خاس سىمۋوللىرىنى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ساقلاش، بېيىتىش، ئىسلاھ قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۈرۈپ كەلگەندى. ئۇيغۇر-لار يېڭىلىققا ئىنتىلىش ياكى باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىش بىلەن بولۇپ كېتىپ ئۆز خاسلىقىنى، ئۆز سىمۋوللىرىنى قۇربان قىلغان ياكى تاشلىۋەتكەن ئەمەس. ئۇيغۇرلار 13-ئە-سىردىكى موڭغۇل ئىستىلاسى ۋە 18-، 19-ئەسىردىكى مانجۇلار ھۆكۈمرانلىقىدىن كېيىنمۇ ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت كىملى-كىنى ساقلاپ قالالمىغانىدى. 1910-يىللاردا قەشقەر قاتارلىق ئالتە شەھەردە زىيارەت ۋە تەكشۈرۈشتە بولغان نۇشۇن-يا-

دى. تاماشىبىنلار گۈلدۈراس ئالقش ياغراتتى. قىزنىڭ ئوغۇلغا ئېسىلىپ ئۇزاقچە تۇرۇشى ۋە يىگىتنىڭ قىزنىڭ ئۇياتلىق يەر-لىرىنى مۇرىسىگە تەگكۈزۈپ چىڭگىدە چاپلىشىپ ئۇسسۇل ئوينىشى بىلەن «نەپرەت» ناملىق ناخشىنىڭ مەزمۇنى ھېچقانداق باغلىنىشلىقى يوقتەك قىلاتتى.

يۇقىرىقى كۆرۈنۈشمۇ ئۇيغۇرلاردا يېڭىچە رېئاللىق سۈپىتىدە باش كۆتۈرۈۋاتقان دورالغان مەدەنىيەت ۋە ئېكرانىلىشىۋاتقان پۈچەكلىك ھادىسىسىنىڭ بىر ئىپادىسى. ئۇنىڭدىن باشقا ماقالىنىڭ باش قىسمىدا تىلغا ئېلىنغان «بەش ئۇسسۇل» نىڭ ئۇيغۇرلاردا تېز سۈرئەتتە تارقىلىشى ۋە ئومۇملىشىشى، 1980-يىللاردا سوۋېتنىڭ ۋە شىياڭگاڭنىڭ، 1990-يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 2000-يىللارنىڭ بېشىدا كورپىيەنىڭ، 2010-يىللاردا تۈركىيەنىڭ كىيىملىرىنىڭ مودا بولۇشى، ناخشا-ئۇسسۇل كوندىرىشلىرىدا ئۇيغۇرلار ئېغىر ئالدىدىن يۇقىرىقىدەك كۆرۈنۈشلەر بىلەن ئىدەپ كېتىشى ھەم تاماشىبىنلار تەرىپىدىن ئۇنى تىنسىز قوبۇل قىلىشى بىلەن شەكلى زامانىۋىلىق ۋە مەدەنىيلىك شىش شامىلىنىڭ جەمئىيەتلىشىشىگە ئائىت تىپىك مىسال بىلەن تەمىنلەيدۇ. بىز مۇشۇ مەسىلىلەرگە نەزەرىمىزنى ئاغدۇرغان ۋە ئەقلىيلىك بىلەن ئويلىغان چىقىمىزدا شۇنداق بىر نۇقتىدىن ئۆزىمىزنى قاجۇرالمايمىز: رادىيو-تېلېۋىزىيە قاتارلىق تاراتقۇ-لىرىمىزنىڭ بىر قىسىم پروگراممىلىرى مۇشۇ خىل مايىللىقنىڭ كەڭ تارقىلىشىدا، بىر تۈركۈم ساددا كىشىلەرنىڭ زامانىۋىلىك شىش قاپقىغا دەسسەشە زەربىدارلىق رولىنى ئوينىماقتا. مەسىلەن: ياشلارنى سەنئەت باھانىسىدە خىيالىي دۇنياغا باشلاۋاتقان بىر قىسىم پروگراممىلارنىڭ كۆرۈش نىسبىتى يۇقىرىلاپ، «بىر كىتاب بىر ئالەم»، «مائارىپ ۋە تەرەققىيات» قاتارلىق تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنىڭ كۆرۈش نىسبىتى تۆۋەن بولۇش سەۋەبلىك تاقىلىشى ياكى قايتا تەرتىپكە سېلىنىشى كىشىنى جىددىي ئويغا سالىدۇ.

بىز زادى زامانىۋىلىقنى ۋە مەدەنىيلىشىشنى قانداق چۈشىنىۋاتىمىز؟ ھەقىقىي زامانىۋىلىق ۋە ھەقىقىي مەدەنىيلىشىش قانداق بولىدۇ؟ ئەۋلادلىرىمىزغا پۈچەكلىك ۋە شاكال مەدەنىيەتنىڭ ئۇرۇقىنى مىراس قالدۇرمايدۇق؟ بۇ مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلىنىش ھەقىقىي مەنىدىكى مەدەنىي مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشىمىزدا، زامانىۋىلىققا يۈرۈش قىلىشىمىزدا كەم بولسا بولمايدۇ. ئويلىغانىكەنمىز، دورالغان مەدەنىيەتكە ۋە شەكلى زامانىۋىلىققا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ سەۋەب-نەتىجىسىنى

ئويلىشىش ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەتتىكى ئىمپۇنتىت كۈچىنىڭ يۇقىرىلىقىنى تەكىتلەپ يازغان مۇنۇ قۇرلىرى يۇقىرىقى گېپىمىزنى دەلىللەيدۇ: «چىنىي تۈركىستان تۈركلىرىگە رەھمەت ئېيتىمىز-سام بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ تىل، ئۆرپ-ئادىتىگە زوقلىنىدۇ. كەن، دورامچى ئەمەسكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلاردا تۈركىي تىل ۋە تۈرك ئۆرپ-ئادەتلىرى تولىمۇ ياخشى ساقلىنىپتۇ [4]. نۇشۇن ئان ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت خاسلىقىنى ساقلاشتىكى ئارتۇقچىلىقىغا ئىجابىي باھا بەرگىنىگە ئاز كەم يۈز يىل بولدى. ئۇنداقتا زامانىۋىلىشىش، شەھەرلىشىش مۇساپىسىنىڭ تېزلىشىشىدىكى بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولغان 1980-يىللاردىن كېيىن ئىشلار قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ مەدەنىيلىشىشكە شۇنچە ئىنتىلىدىغان چاغداش ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا نۇشۇن ئان ئۇيغۇرنىڭ ئىجابىي باھاسى ئىزچىللاشتىمۇ يوق؟ يۇقىرىدا مىسالغا ئېلىنغان بىر قاتار كۆرۈنۈشلەردىن شۇنىسى مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، ئەمەلىيەت دەل ئەكسىچە. 1980-يىللاردىن بېرى بىر تۈركۈم كىشىلەر ئارىسىدا مەدەنىيلىشىش ساراڭلىقى باش كۆتۈرۈپ، كۆپۈك بىر خىل رېئاللىق كۆز ئالدىمىزدا پەيدا بولۇۋاتىدۇ. شەھەرنى مەركەز قىلغان خېلى بىر قىسىم جايلارمىزدا قارىغۇلارچە باشقىلارنىڭ مەدەنىيىتىنى دوراش، ئۆزىنىڭكىنى ياراتماسلىق ياكى قۇربان قىلىش بەدىلىگە باشقىلارنىڭكىنى قارىغۇلۇق قوبۇل قىلىش، زامانىۋىلىك شىشنى شەكلى، ھادىسىۋىي نۇقتىدىن چۈشىنىش، مەدەنىيلىشىشنىڭ ئىچكى مەزمۇنلىرى ۋە ئەقلىي تەركىبلىرىگە سەل قاراش، مەدەنىيلىشىشىمىز دەپ ئەنئەنىنى قۇربان قىلىش مايىللىقى ئومۇملاشماقتا. بۇ گەپنى دەلىللەش ئۈچۈن يەنە تۆۋەندىكى پاكىتقە مۇقاراپ ئۆتەيلى:

«زامانىۋىلىشىش»، «مەدەنىيلىشىش» مۇساپىمىزدىن بىر كۆرۈنۈش

2013-يىلى نويابىر، ئۈرۈمچى. شىنجاڭ سەنئەت ئىنىستىتۇتىدا ئۆتكۈزۈلگەن مەلۇم بىر دېكلاماتسىيە كېچىلىكىدە «نەپرەت» ناملىق ناخشا ئورۇنلاندى. مەن جەمئىيەت تەكشۈرۈش مەقسىتىدە بۇ كېچىلىككە قاتنىشىپ ئەھۋالنى ياندىن كۆرۈشكەنم.

ناخشاغا ئۇسسۇل كىرىشتۈرۈلگەن بولۇپ، يېرىم-يالى-ئىككى كىيىنگەن بىر ئۇيغۇر قىز ئاۋۋال ئۆزىگە ماسلىشىپ ئۇسسۇل ئوينىۋاتقان يىگىت بىلەن ئىرماش-چىرماش بولدى، ئاندىن توساتتىن ئارقىدىن كېلىپ يىگىتنى چىڭگىدە قۇچاقتى.

تېجە مۇناسىۋىتىنى نەزەرگە ئېلىشىمىز، ئۆز سەۋەنلىكلىرىمىزنى روھىي غالبىيەتچىلەرگە خاس بىر ئۇسۇل بىلەن ئاقلماستىقىمىز ۋە ياپماستىقىمىز لازىم. ئەستىن چىقارماستىق كېرەككى، دورا-غان مەدەنىيەت زامانىۋى مەدەنىيەت ئەمەس. ئۇيغۇرلاردا دو-رالغان مەدەنىيەت كۆپۈك، ھەجۋىي رېئاللىق پەيدا قىلىدۇ.

ئامېرىكىدا تۇرۇۋاتقان چېغىمدا شۇنداق بىر نۇقتىغا ئالا-ھىدە دىققەت قىلغانىدىم. BBC، CNN قاتارلىق غەربنىڭ داڭلىق تارتقۇلىرىدا ئۇيغۇرلار ھەققىدە خەۋەر، فىلىم بېرىلگەن-دە «ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى» دېگەن ئاتالغۇ ئالاھىدە ئۇرغۇ-لۇق ئېيتىلاتتى ۋە بۇ مىللەتنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىگە مۇناسى-ۋەتلىك تۇرمۇش شەكىللىرى ۋە مەدەنىيەت ئەمەلىيىتى نۇقتى-لىق كۆرسىتىلەتتى. ئەمما بۇ ماقالىدە تىلغا ئېلىنغان كۆرۈنۈش-لەرگە قارايدىغان بولساق، دورالغان مەدەنىيەتنىڭ بىزدە كۆپۈك، بىمەنە رېئاللىق پەيدا قىلىۋاتقانلىقى مەلۇم بولىدۇ. مە-سىلەن ئالايلى، دېكلاماتسىيە كېچىلىكىدە شۇنچە جىق تاماشا-بىننىڭ ئالدىدا ئوغۇل بالىنى قۇچاقلاۋاتقان ۋە يېرىم- يالىڭاچ دېگۈدەك كىيىنگەن ئارتىس ئۇيغۇر قىزى. ئەمما بۇ قىزنىڭ غەرب سەنئىتىدىكى كۆرۈنۈشلەردىن تارتقۇلارنىڭ تەسىرىدە زەرەتلەنگىنى ۋە ئۇيغۇر ئەخلاقىدا ئېغىر ئېلىنىدىغان ئىشنى قە-لىشقا كۆنگەنلىكى ئەمەلىيىتىدىن مەلۇم. ئۇنىڭ ئوغۇل بالىنى ئارقىدىن چىڭگىدە قۇچاقلاپ تۇرغاندىكى قىياپىتىنى ئۇيغۇر تە-ياتىلىرىدىكى كىلاسسىك كۆرۈنۈشلەردىن سەنئەتنىڭ غەربىنىڭ كۆڭۈل ئىزھارنى ئاڭلىغاندىكى قىزارغان تۇرقىغا ۋە غۇنچە-نىڭ نۇرۇمنىڭ يۈرەك سۆزىنى ئاڭلىغاندىكى جىددىيلەشكەن ھالىتىگە سېلىشتۇرساق، مۇنداق بىر پاكىتنى — دورالغان مەدە-نىيەتنىڭ ئاقۋەت پەيدا قىلىۋاتقانلىقىنى، ئۇيغۇر پەرىز سىستې-مىسىدا ھار ئېلىنىدىغان ئىشنىڭ بىر مۇنچە ئادەم قوبۇل قىلىدۇ-غان ئادەتتىكىچە، نورمال مەشغۇلاتقا ئايلىنىپ ھەجۋىي رېئال-لىق پەيدا قىلىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. قىزىق بىر كۆرۈۋاتقان ۋە چاۋاك چېلىۋاتقان تاماشىبىنلارنىڭ كەيپىياتىنى ۋە قوبۇل قىلىش ئېستېتىكىسىنى نەزەرگە ئالغاندا، كۆز ئالدىمىزدا پەيدا بولۇۋات-قان كۆرۈنۈشلەرنىڭ ھەجۋىيلىك دەرىجىسى تېخىمۇ ئاشىدۇ.

ئۇنداقتا بۇ ھادىسە قانداق كېلىپ چىقتى؟ فىرانسىيەلىك جەمئىيەت نەزەرىيەچىسى ژان بوردىلياردنىڭ مەدەنىيەت جە-مئىيەتشۇناسلىقىدىكى نوپۇزلۇق قارىشى بويىچە تەھلىل قىلغاندا، دورالغان مەدەنىيەت تارتقۇلارنىڭ ياردىمىدە نۇسخىلىنىش، تارقىلىش ۋە قوبۇل قىلىنىش ئارقىلىق جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ

ئېڭىغا تەسىر قىلىدۇ ھەم ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ھەيران قالغۇچىلىكى يوق رېئاللىق كارتىنىسىغا ئايلىنىدۇ. بۇ يەردە دې-يىلىۋاتقان كۆپۈك رېئاللىق تېلېۋىزوردىكى تۈرلۈك بەلگە ۋە زىيادە جىق ئىماگىلارنىڭ ئىسكەنجىسىدە قالغان رېئاللىق. ئۇ-نىڭدا ياشاۋاتقان كىشىلەر ئۇچۇر ئاستىغا كۆمۈلۈپ قالغان كى-شىلەر دۇر. بۇنداق ئادەملەر رېئال ئادەملەرگە، رېئال ھاياتقا ئىنكاس قايتۇرۇشنىڭ ئورنىغا تارتقۇلاردا ئىماگىلارغا ئىنكاس قايتۇرىدىغان بولىدۇ [5]. بۇ ئەمەلىيەتتە تېلېۋىزور ئىسكەنجى-سىدە قالغان ھاياتتۇر. بۇنداق ھاياتتا تاماشىبىنلارنىڭ دورا-غان، نۇسخىلانغان مەدەنىيەت شەكىلىگە ئىشىنىپ قېلىشى تەبىئىي بىر ئەھۋال.

يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەھلىل قىلساق، «گاڭنام ئۇسسۇلى»-نىڭ بەش خىل ئۇيغۇرچە ۋارىيانتىنى چوڭ بىلىپ تارقىتىۋاتقان ئۇيغۇرلار ئەمەلىيەتتە دورالغان مەدەنىيەتنى چوڭ بىلىۋاتقان ۋە ئۇنى تارقىتىۋاتقان كىشىلەر دۇر. ئۇلارنىڭ ئىنتىلىۋاتقىنى ئىچى كاۋاك زامانىۋىلىق ۋە شەكلى مەدەنىيلىكتۇر. بۇ ئۇرۇ-نۇشلاردا ئەقلىلىك كەمچىل بولغانلىقى ۋە زامانىۋىلىقنىڭ ماھى-يەتلىك مەزمۇنى ئەمەس، پارچە- پۇرات كۆلەڭگۈسى ئەكس ئەتكىنى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ يېڭىلىق ئىزدەش جەريانى ھەجۋىي بىر يوسۇندا داۋام قىلغان. ئەمەلىيەتتە دورالغان مەدەنىيەت زا-مانىۋى مەدەنىيەت ئەمەس. زامانىۋىلىق ئەقلىي بولۇشى ۋە مەسىلىلەرگە ئەقلىي مۇئامىلە قىلىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. كىيىم-كېچەك، ھودا مەدەنىيەت، يېمەك- ئىچمەك جەھەتتە باشقىلار-نىڭكىنى قوبۇل قىلىش ھەقىقىي زامانىۋىلىق ھېسابلانمايدۇ.

مەدەنىيلىشىشكە، زامانىۋىلىشىشقا شۇنچە ئىنتىلىۋاتىمىز. ئەمما تىرىشچانلىقىمىز ئەقلىي تۈس ئالمىغىنى ئۈچۈن رېئاللىق-مىز بىزنى مەسخىرە قىلىۋاتىدۇ. ئۆزىگە خاس بەلگىلەرنى، سە-ۋوللارنى، ئەنئەنىنى ۋەيران قىلىش بەدىلىگە زامانىۋىلاشماقچى بولغان مىللەت مەدەنىيلىشىش قىلتىقىغا چۈشۈۋاتقان بولىدۇ. ھەقىقىي زامانىۋىلىق دۇنيا بىلەن ئۆزىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئەقلىي رەۋىشتە تونۇغاندىلا ۋە قەلب ھۆر بولغاندىلا يۈز بېرى-دۇ، بۇ مەسىلىنى چۈشىنىش ھەقىقىي زامانىۋىلىقنىڭ نېمىلىكىنى چۈشىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

زامانىۋىلىق ۋە ئۇنىڭ كۈتكەن، كۈتمە-گەن ئاقىۋەتلىرى

ئۇنداقتا ھەقىقىي زامانىۋىلىق قانداق بولىدۇ؟ زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ۋە پارامېتىرى قايسىلار؟ زامان-

ئىش تەقسىماتى ئېنىق ئايرىلمىسا ھەقىقىي زامانىۋى جەمئىيەت بارلىققا كەلمەيدۇ [9]. ئۇنىڭدىن باشقا، ئارمىيە، بىيوروكرات-لىق، ئەدلىيە سىستېمىسى ۋە مائارىپ سىستېمىسى قاتارلىقلارمۇ زامانىۋى جەمئىيەتنىڭ دىنامىكىلىرىدۇر.

بارلىق جەمئىيەت مۇتەپەككۇرلىرى ئەمەلىيەتتە زامانىۋى-لىق مەسىلىسىگە ئوخشىمىغان نۇقتىدىن جاۋاب بېرىشكە تىرىش-قاندى. جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ كۆزىتىش نۇقتىسى بويىچە قارى-غاندا، زامانىۋى جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى ھېچ-قانداق يالغۇز ئامىل چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. زامانىۋىلىق ۋە زامانىۋى مەدەنىيەت تەرەققىيات، يېڭىلىق ۋە تېخنىكا ئىنقى-لابى پەيدا قىلىش، يەنە كىشىلەر ئويلاپمۇ ئۈلگۈرمىگەن يو-شۇرۇن خېمىخەتەر ۋە ئىنسانىيلىققا يات ئاقىۋەتلەردىن مۇس-تەسنا ئەمەس. زامانىۋىلىقنىڭ كۈتمىگەن ئاقىۋەتلىرىنى تەھلىل قىلىش بىلەن داللىق چىقارغان مەشھۇر ياۋروپا مۇتەپەككۇرلىرى-دىن ئانتونى گىددىنسىنىڭ ۋە بېككىننىڭ گېيى بويىچە ئېيتقاندا، زا-مانىۋىلىق خېمىم-خەتەرگە ھامىلىدار [10]. ئەمما ئەپسۇسلىنار-لىق يېرى، ھېچقانداق جەمئىيەتشۇناس زامانىۋىلىقنىڭ كۈتمە-گەن ئاقىۋەتلىرىنى ئالدىن كۆرۈپ يېتەلگەن ئەمەس. مەس-لەن، زامانىۋىلىق مۇساپىسىنىڭ مەھسۇلى بولمىش گېرمانىيە-لەتچىلىكىنىڭ تەسىرىدە پارتلىغان ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇ-شىنىڭ بالايىناپتىنى، مىللىي قىرغىنچىلىقنىڭ يىلتىزىنى، يەر شا-رىلاشقان تور ئىگىلىكىنى، 3-دۇنيا ئەللىرىدە جاھانگىرلىكنىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشىنى زامانىۋىلىق مەسىلىسى ھەققىدە ئىزدە-نگەن ھېچقانداق مۇتەپەككۇر ئالدىن پەرەز قىلىشقا ئۈلگۈرمىگە-ندى.

يەنە شۇنىڭدەك، زامانىۋىلىقنىڭ ئىنسانلارنى زادى نەگە ئاپىرىدىغانلىقىنى ئالدىن ھېس قىلىپ يەتمەكمۇ بەسى مۇشكۈل. زامانىۋىلىق بىزدىن قايتىدىن ئويلىنىشنى ۋە ئۆزىمىزنىڭ باسقان قەدەملىرىگە تەنقىدىي يوسۇندا قاراپ چىقىشنى تەلەپ قىلىدۇ. سەۋەبى، زامانىۋى جەمئىيەتتە كىشىلىك ھوقۇق، ئاۋام مۇنبىرى، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك قاتارلىق قىممەت قاراشلار-نىڭ ئۇلۇغلىنىشى نەتىجىسىدە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي جەريانلار ۋە جىددىي ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كېلىدۇ؛ ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتە كىدىن كەسكىن پەرقلەندىغان ھايات شەكلى پەيدا بولىدۇ. ئىل-گىرى گۇمان پەيدا قىلمىغان تونۇشلارغا ۋە نەرسىلەرگە شۇبھى تۇغۇلىدۇ. 3-دۇنيا ئەللىرىدە ۋە تەرەققىي قىلمىغان رايونلاردا زامانىۋىلىشىش مۇساپىسى بىلەن تەڭ ئومۇملىشىدىغان كاپىتا-

ۋىلىق ئۇقۇمى ئەڭ دەسلەپتە ياۋروپادا 16-ئەسىر بىلەن 19-ئەسىر ئارىلىقىدىكى ئاقارتىش دەۋرىدە پەيدا بولغان بولۇپ، ئەنئەندىن چەك-چېگرا ئاجراتقان جەمئىيەتلەرنىڭ ئالاھىدىلى-كىنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلگەندى. زامانىۋىلىققا يۈرۈش قىلغان جەمئىيەتلەردە ئەقىلنىڭ مۇھىملىقى ۋە ئەقلىنى ئىشلىتىش زۆ-رۈرلۈكى تەكىتلىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئۆزلۈكى ئەنئەنىۋى تەركىب-لەر ئاساسىدا ئەمەس، زامانىۋىلىق ئېھتىياجىنىڭ تەلپى بويىچە قايتىدىن لايىھەلىنىدۇ. زامانىۋى ئادەم ئەقىلنىڭ ياردىمىدە بىر قاتار مېتافىزىكىلىق ئەندىزىلەر ھەققىدە ئورتاق تونۇشقا ئىگە بولۇۋاتقان بولىدۇ. زامانىۋى جەمئىيەتتە كىشىلەر ئىلمىنى قورال قىلىپ تۇرۇپ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇشقا تىرىشىدۇ. ئېستېتىك ئوبىيكت ۋە ئېستېتىك ھۇزۇرلىنىش ئىقتىسادىي مەنپەئەت ئاسا-سىدا ئۆلچىنىدۇ. تارىخ، مەدەنىيەت ئەنئەنىسىنىڭ رولىغا سەل قا-رىلىپ سۈبىيكتىپ ئەركىنلىك قوغلىشىلىدۇ. گېرمانىيە جەمئىيەت نەزەرىيەچىسى خابېرماس مۇنداق دەيدۇ: «زامانىۋىلىق ھەرگىز يەنە بىر دەۋردە ھۆكۈم سۈرگەن ئەندىزىلەر ۋە ئۆل-چەملەرنى ئارىيە ئالمايدۇ. ئۆز دەۋرىنىڭ ئۆلچەم خاسلىقلىرىنى ئۆزى يارىتىدۇ» [6].

زامانىۋىلىقنى چۈشىنىش يەنە زامانىۋى جەمئىيەتلەرنىڭ قانداق پەيدا بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىشىمۇ تەقەززا قىلىدۇ. زاما-نىۋى جەمئىيەتلەر ئەڭ ئاۋۋال شىمالىي ئامېرىكىدا ۋە غەربىي ياۋروپادا ئالدىنقى ئىككى ئەسىردە پەيدا بولغان. بۈگۈنكى كۈندە يەر شارلىشىش قەدىمىنىڭ تېزلىشىشى، غەرب تارتقۇل-رىنىڭ تەسىرى بىلەن زامانىۋى جەمئىيەت ۋە زامانىۋى مەدەنى-يەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى 3-دۇنيا ئەللىرىدە، جۈملىدىن ئۇنتۇلغان ھەممە بۇلۇڭلاردا ھەم ئاجىزلار توپى ئارىسىدا ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

جەمئىيەت نەزەرىيەسى «زامانىۋىلىق دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرىش مەقسىتىدە پەيدا بولغانىدى. ماك-رولۇق نۇقتىدىن كۆزەتكەندە زامانىۋىلىق ئىقتىسادىي، سىياسىي تەشكىلاتلارنىڭ باش كۆتۈرۈشى ھەم مەدەنىيەت تۈزۈلمىلە-رى، ئەنئەنىۋى تەركىبلەر بىلەن بولغان جىددىيلىك ئاساسىدا خاراكتېرلىنىدۇ. ئادام سىمىسى ۋە كارل ماركسنىڭ نەزەرىدە زا-مانىۋى ھاياتنىڭ مەنەسى بازار ۋە پايدا مەقسەت قىلىنىدىغان ئىشلەپچىقىرىشتۇر [7]. سېن سېمون ۋە ئاۋگۇست كومېنىڭ نە-زەرىدە ئىلمىي بىلىش ۋە تېخنىكولوگىيە ئاخىر زامانىۋىلىقنى ئەقلىي تەرتىپكە ئىگە قىلىدۇ [8]. ئېمېل دۇركېمنىڭ نەزەرىدە

خۇلاسە

زامانىۋىلىق مۇھاكىمىسى كەلگۈسىدىكى ھاياتنى چۆرد- دەيدىغان، ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىيات بىلەن زىچ باغلانغان مۇھاكىمىدۇر. ھەقىقىي مەنىدە زامانىۋىلىشىش ئۈچۈن كەلگۈسىنى نەزەردە تۇتۇش ۋە ئۆتمۈشتىن ساۋاق ئېلىش كېرەك. ئۇيغۇرلارنىڭ زامانىۋىلىق، مەدەنىيلىشىش ھەققىدىكى ئويلىنىشى يېقىنقى ئىش ئەمەس. يىراقنى قويۇپ يېقىننى ماسالغا ئالغاندېمۇ، 20- ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ ئۇيغۇرلارنىڭ زامانىۋىلىق ھەققىدىكى ئويلىنىشلىرى كۈچەيگەندى. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى، مەمتلى ئەپەندى قەلىمىدە تىلغا ئېلىنغان تەرەققىيات، يېڭىلىق تەشەببۇسنى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ زامانىۋىلىق، مەدەنىيلىشىش ئارزۇسىنىڭ دەسلەپكى ئىپادىسى دەپ ئېيتىشقا بولاتتى. زامانىۋىلىققا ئىنتىلىش ئارزۇسى ئۇلارنىڭ ئۈچىسىدىكى كاستۇم ۋە گالىستۇكلاردا ئەكس ئەتكەندى.

دەرۋەقە تەرەققىيات، يېڭىلىققا ئىنتىلىدىغان ھەم ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى ساقلاپ قېلىشنى ئويلايدىغان ھەرقانداق مىللەت «زامانىۋىلىق دېگەن نېمە؟ قانداق زامانىۋىلىشىمىز» دېگەن سوئالغا ھامان دۇچ كېلىدۇ. چۈنكى، زامانىۋىلىق مەسىلىسى ئەمەلىيەتتە تەرەققىيات مەسىلىسىدۇر، مەۋجۇتلۇق مەسىلىسىدۇر ھەم ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرگە قانداق مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسىدۇر. مەيلى ياپونلار بولسۇن، مەيلى كورېئالار بولسۇن، مەيلى تۈركلەر بولسۇن، بۇ سوئال ھەققىدە 20- ئەسىرنىڭ بېشىدىنلا چوڭقۇر، ئەقلىي يوسۇندا ئىزدەنگەن. ئەمما ماقالىمىزدە قويۇلغان پاكىتلاردا كۆرسىتىلگەندىكىدەك، جىددىي، تەخىر-سىز بىر دەۋردە تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ سوئال ھەققىدە كى ئىزدىنىشى تازا ئەقلىي يوسۇندا داۋام ئېتەلمەيۋاتىدۇ.

زامانىۋىلىق ۋە تەرەققىيات ھەققىدە ئويلىغان ھەم بۇ ئويلىنىشلىرىنى ئەمەلىيەتتە ئۆتكۈزگەن مىللەتلەر ئارىسىدا ياپونلار زامانىۋىلىق بىلەن ئەنئەنە ئوتتۇرىسىدىكى چىگىش مۇنا-سۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەڭ ئاقىلانە يول تۇتقان مىللەت ھېسابلىنىدۇ. 1947- يىلى نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن گېرمان يازغۇچىسى ھېرمان ھېسسى ئۆزىنىڭ «دېمىئان» ناملىق مەشھۇر روماندا: «كوننى ۋەيران قىلمىغان ئاساستا يېڭىلىقنى قۇچاقلا» دېگەندى. ياپونلار ئۆز ئەنئەنىسىنى ۋەيران قىلمىغان ئاساستا زامانىۋىلىقنى قۇچاقلىغان ۋە تەرەققىيات بىلەن ئۆز مەدەنىيىتى ئارىسىدىكى مۇرەككەپ زىددىيەتنى ئۈستىلىق بىلەن ھەل قىلغان مىللەت ئىدى. ئۇلارنىڭ بۇ تەرىپى ئۆگىنىش-

لىستىك ئىگىلىكىنىڭ يەرلىك مەدەنىيەتكە پەيدا قىلىدىغان ۋەيد-رانچىلىقى كۈچلۈك بولىدۇ.

بىز بۇ قاراشلارنى نەزەرىيەۋى ئاساسقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن زامانىۋىلىقنىڭ كۈتمىگەن ئاقۋەتلەرنى ۋە سەلبىي تەرەپلىرىنى تەھلىل قىلىش بىلەن داڭ چىقارغان مۇتەپەككۈرلارنىڭ قاراشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقايلى. گېرمانىيەلىك جەمئىيەتشۇناس زېمېننىڭ نەزەردە زامانىۋى جەمئىيەتلەردە شەھەر ھاياتى پەيدا قىلىدىغان جىددىيلىك ۋە ئېنىقسىزلىقتىن دالدىلەنش ئۈچۈن كىشىلەر باشقىلاردىن قاچىدىغان بولۇپ قالىدۇ [11]. ناتىسىتلار زىيانكەشلىكىدىن قېچىپ چىققان جەمئىيەتشۇناس زىگمۇند باۋمەننىڭ قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، زامانىۋى جەمئىيەتتە تېخنىكا قوش بىسلىق شەھەرگە ئوخشايدۇ. ئاشۇ تېخنىكىلارغا ئىگە بولغان زامانىۋى دۆلەتلەر بولسا تارىختىكى ئەڭ ئېچىنىشلىق قىرغىنچىلىقلارنىڭ مەنبەسى. ناتىسىز تېخنىكىنىڭ قورقۇنچلۇق تەرىپىنى ئىسپاتلىدى [12]. زامانىۋى جەمئىيەتتە مەدەنىي ھايات ئىجتىمائىي سىستېمىلارنىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچرايدۇ، نامراتلارنىڭ ئەمگىكى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىدۇ، زىددىيەتلىك كەملىككە يول ئېچىلىدۇ.

زامانىۋى جەمئىيەت پەيدا قىلىدىغان ئەرزىمەس ئادەملەر-نى كۈچلۈك تەنقىد قىلغان گېرمان پەيلاسوفى فرىدېرىخ نېچشى بولسا زامانىۋىلىقنى چىرىك ئەخلاق پەيدا قىلىدۇ دەپ تەنقىد قىلىدۇ ۋە مۇنداق يازىدۇ: «زامانىۋى ئادەمنىڭ ئەخلاق دېگەننى ئەخلاققە ئەمەس، دىن دېگەننى دىندەك ئەمەس، ھەقىقەت دېگەننى ھەقىقەتتەك ئەمەس» [13] «زور ئاستىر شۇنداق دەيدۇ»، «ئېزگۈلۈك ۋە رەزىللىكنىڭ ئۇ قېتىدا» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە زامانىۋىلىق، ئىلگىرىلەش دېگەن غايىۋى ئۇقۇملارنىڭ خام خىيالىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىدۇ. ماركس مۇ باشقىچە بىر نۇقتىدىن چىقىپ زامانىۋى مەدەنىيەتنى تەنقىد قىلىدۇ. ماركسنىڭ نەزەردە تارىخ دېگىنىمىز ئىجتىمائىي فورماتسىيەلەردىكى زىددىيەتلەردىن زەرەتلەنگەن دىيالېكتىك جەريان. ئىناق جەمئىيەت دېگىنىمىز ئەسلىدىن بىر شوئار، بۇ شوئارنىڭ ساختىلىقىنى ئېكسپىلاتاتسىيە تۈسىنى ئالغان كاپىتالىستىك سىستېما ئاشكارىلاپ بېرىدۇ؛ ئۇنىڭ ئىنسان ئەركىنلىكى دېگىنىمۇ قۇرۇق گەپ. ئېكسپىلاتاتسىيە تۈگىمەس چىن، ئەقلىي جەمئىيەت قۇرۇش ئۇرۇنۇشى بىر خىل خام خىيالغا ئايلىنىپ قالىدۇ [14].

كە ئەر زىددۇ. مۇسۇلمان مىللەتلەر ئىچىدە تۈركلەر مۇھىم شۇنداق. ئەمما سەمۇئېل خانتېڭتون تۈركلەرنى زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى ئارسالدى مىللەت دەپ ئاتايدۇ. سەۋەبى، تۈركىيە زامانىۋىلىق مۇساپىسى داۋامىدا ئۆز ئەنئەنىسىنى يېڭىغا ئالماشتۇرۇش، ئەقىدىسىنى تۇنجۇ قۇرۇشتىن خالىي بولالمىغان. ئەمەلىيەتتە، ھەقىقىي زامانىۋىلىقنىڭ مەزمۇن قاتلىمى ئەقلى ئويلىنىش، سوغۇققان ھەرىكەت، قايتىدىن ئويلىنىش ۋە تەنقىد قاتارلىقلارنى تەشكىل قىلىدۇ. زامانىۋىلىق مەسىلىسى ھەققىدە ئەڭ چوڭقۇر ئويلىغان تۇنجى پەيلاسوپ گېگېل: «زامانىۋىلىقنى چۈشىنىش ئۇنىڭ ئىچىدىكى زىددىيەتلەرنى قوشۇپ چۈشىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ» دېگەندى [15]. گېگېل يەنە: «تارىخ قايتا تەكرارلىنىدۇ» دېگەندى. ئەمدىلىكتە تۈركلەرنىڭ زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى ئارسالدىلىقنى ۋە سەۋەبى ۋە ئىككىلىرىنى ئۇيغۇرلار تەكرارلىماقتا. بۇ ھال جىددىي ئويلىنىشنى تەقەززا قىلماقتا.

ئۇنداقتا گەپنىڭ توچكىسىنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلار زامانەۋىلىقنىڭ يۇقىرىقىدەك كۈتمىگەن ئاقىۋەتلىرىدىن ياكى زىددىيەتلىرىدىن ساقلىنىشتا قانداق قىلىشى كېرەك؟ جاۋاب شۇكى، زامانىۋىلىق مۇساپىسىدە ئېزىپ قالماستىن ئۈچۈن ئەنئەنىنىڭ رولىغا مۇراجىئەت قىلىش كېرەك. ئەنئەنە دېگىنىمىز ئاغزاكى بايان، مۇراسىم ۋە دوراش ئارقىلىق بۇرۇندىن ھازىرغا داۋاملىشىپ كەلگەن تۇرمۇش شەكلى، ئادەتلەنگەن ياشاش ئۇسۇلى ۋە ئىشەنچ سىستېمىسىدۇر. ئەنئەنە ھەرقانداق ئائىلە، مىللەت ۋە ئىجتىمائىي توپنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسمى [16]. لېكىن، بۈگۈن ئەنئەنىنى قايتىدىن يارىتىدۇ. زامانىۋىلىشىش مۇساپىسى داۋامىدا ئەنئەنىنى تاشلىۋېتىپ زامانىۋى مەدەنىيەتنى قارىقويۇق كۆككە كۆتۈرۈشكە بولمايدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، زامانەۋى مەدەنىيەت ئەنئەنىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە بارلىققا كەلسە توغرا بولمايدۇ. جەمئىيەتشۇناس ئېدۋارد شىللىسنىڭ نەزەرىدە ئەنئەنە بىر مىللەت ئەزالىرىنى ئىستېپاقلاشتۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ. زامانىۋىلىق مۇساپىسىدە ئەنئەنىنى چۆرۈۋېتىشكە بولمايدۇ [17]. 3 - دۇنيا ئەللىرىدە، جۈملىدىن رايونىمىز دىكىدەك شەكلى زامانىۋىلاشقان جەمئىيەتلەردە ئەنئەنىنىڭ رولى تېخىمۇ مۇھىم.

ئىزاھاتلار

[1] ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر: «خەزىنىلەر بوسۇغۇسىدا» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2010 - يىلى 3 - نەشرى، 238 -

بەت.

[2] ھېرمان ھېسسىي: «دېمىئان»، ئىنگلىزچە، خارپېر روۋ نەشرىياتى، 2009 - يىلى نەشرى، 11 - بەت.

[3] مەمتىمىن ھوشۇر: «مەمتىمىن ھوشۇر پوۋېستلىرى - دىن تاللانما - ساۋاقداشلار»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1999 - يىلى نەشرى، 296 - بەت.

[4] نۇشېرېۋان يانۇشېۋى: «ئالتە شەھەر خاتىرىلىرى»، مىللەتلەر نەشرىياتى، 2013 - يىلى نەشرى، 8 - بەت.

[5] زۇلپىقار بارات ئۆزباش: «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ؟»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2011 - يىلى نەشرى، 284 - بەت.

[6] يۈرگېن خابېرماس: «زامانىۋىلىق ھەققىدە پەلسەپىۋى ئېيتىملار»، ئىنگلىزچە، كامبېرىج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1987 - يىلى نەشرى، 7 - بەت.

[7]، [8]، [9] برىان تۇرنېر تۈزگەن «كامبېرىج جەمئىيەتشۇناسلىق لۇغىتى»، ئىنگلىزچە، كامبېرىج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2006 - يىلى نەشرى، 389 - ، 390 - بەتلەر.

[10] ئۇلرىچ بېك: «خېيىم - خەتەر قاپلىغان جەمئىيەت»، ئىنگلىزچە، سېيىچ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1992 - يىلى نەشرى.

[11] گېئورگ زىممېل: «زىممېل مەدەنىيەت ھەققىدە»، ئىنگلىزچە، سېيىچ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1997 - يىلى نەشرى.

[12] زىگمۇند باۋمەن: «زامانىۋىلىق ۋە زىتلىق»، ئىنگلىزچە، كورنېل ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 1991 - يىلى نەشرى.

[13] ۋالتېر كافەمەن: «نېچشى: پەيلاسوپ ۋە پىسخولوگ»، ئىنگلىزچە، مېردىئان نەشرىياتى، 1959 - يىلى نەشرى، 97 - بەت.

[14] ئالبېكس كالىنوكس: «جەمئىيەت نەزەرىيەسى ھەققىدە تارىخى بايان»، ئىنگلىزچە، پولىتى نەشرىياتى، 1999 - يىلى نەشرى.

[15] يۇقىرىقى كىتاب 41 - بەت.

[16] برىان تۇرنېر: «كامبېرىج جەمئىيەتشۇناسلىق لۇغىتى»، ئىنگلىزچە، كامبېرىج ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2006 - يىلى نەشرى.

[17] ئېدۋارد شىللىس (ئامېرىكا) «ئەنئەنە ھەققىدە» خەنزۇچە، ئەسىر نەشرىياتچىلىق گۇرۇھى، شاڭخەي خەلق نەشرىياتى، 2009 - يىلى نەشرى، 219 - بەت.

ئاپتور: جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا.

ئاپتور: جەمئىيەتشۇناسلىق پەنلىرى دوكتورى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا.



باھاردىكى



نۇرۇللاھ

— ئوغلۇم نۇرۇللاھتىن قاناتلانغان خىياللار

(ئەبجەش خاتىرە)

قىز تۇغۇلسا قازان بېشى خۇش بولۇپتۇ، ئوغۇل تۇغۇلسا يەر تەكتىدىكى ئالتۇن خۇش بولۇپتۇ.

— ئاتام ئاغزىدىن

روھى قاغجىراق كىشىلەرگە بىر نېمە دېمەكچى بولغاندەك تىنىمىز پۇلاڭلايتتى.

سەن تۇغۇلمىغاندا ئىشىكىمىز ئالدىدىكى ياۋا ئالمىلار، قارىياغاچلار يېتىملەردەك دۈڭدىشىپ تۇراتتى. سەن تۇغۇلۇپلا دەرەخلەرنىڭ ئۈچىسىدا يېشىل تون، بۇ ماڭا دەرەخلەر جامائىتى يېڭى تۇغۇلغان بىر جاننى تەنتەنە قىلغاندەك بىلىندى، بۇدۇرۇق پۇت-قوللىرىڭ ئۇماق پۇ-لاڭلىسا، يۈرىكىمگە ھاياجان پاتىمىغاندەك، دەرەخلەرمۇ يېشىل قوللىرىنى ھاۋاغا كەڭ يېيىپ، ئاپتاپنىڭ ھارارەتلىك قۇچقىدا راھەتلىنىدۇ، سەن قۇچقىمدا راھەتلىنگەندەك.

باشقىلارمۇ ئامراقتۇ، بىراق مەن يېشىللىققا قەۋەتلا ئامراق، يېشىللىق تەبىئەتنىڭ تىلى، تون-سەرىپلىرى. تەبىئەت يېشىل تىلىدا پىچىرلايدۇ، باھاردا شاخلارغا قانداق-لارچە قونۇۋالغىنىنى بىلگىلى بولمايدىغان يېشىل ياپراقلار كەچ كۈزدە بىر-بىرلەپ غايىب بولىدۇ. دەرەخلەردىكى رەڭلەرنىڭ ئالمىشىشى نەزەرىمدە ھەرگىزمۇ ئاددىي ئالمىشىش ئەمەس، بۇ يەردە ئالەمدىكى بۈيۈك بىر دەۋرىيلىك بار، تەبىئەتتە ئىنسانغا بېرىلگەن ئاگاھلاندۇرۇش بار.

نۇرۇللاھ ۋە باھار

يازدىمۇ بەزىدە قار يېغىپ قويدىغان ئۈرۈمچى قە-زىقارلىق شەھەر. بۇ يەردە ياز ۋە قىشلا بولىدۇ دېسىمۇ بولىدۇ، شۇڭا چوڭلار «ئۈرۈمچىنىڭ قىشى ئالتە ئاي» دەيدۇ. تاكى ماي ئايلىرى كەلمىسە يازغا ھېساب بولمايدۇ. ئەتىياز بىلىنمەيلا قالىدۇ، ماي ئايلىرى كەلسلا يېشىللىق دەرەخلەرنىڭ ئۈستىبېشىغا ۋە باھارنى سېغىنغان يۈ-رەكلەرگە قونۇۋالىدۇ. غايىب بولغان يېشىللىقنى يەنە ئە-كەلگەن باھار دەرەخلەرگە قونغان ماي ئايلىرىنىڭ 1-كۈنى سەنمۇ مۇھەببەت دەرىخىمىزگە قۇشتەك قوندىڭ، ئوغلۇم.

قىش زېمىنىغا ئاق سېلىنچىسىنى يايغان كۈنلەردە قە-دىناس باھارنى شۇنداق زارىقىپ كۈتمىز، خۇددى سېنىڭ تۇغۇلۇشۇڭنى كۈتكەندەك. باھار بۇ يەرگە كەلگىچە قانچە ئۆتەڭلەردە قونۇپ كەلگەندەك، بەكلا ئاستا كەلسمۇ، بىراق بەك ياخشى كەلدى. قىشتا بەزىگەكتەك دىرىلدەپ تۇرغان مۇزدەك شاخلاردا ئۈمىدكە ئوخشاش يېشىل جانلار باش كۆتۈردى، دەرەخلەرنىڭ يېشىل قوللىرى

سەنمۇ ئەمدى بىز بىلەن بىللە تەقدىر نېسىپ قىلغان كۈنگىچە ياشايدىغان بۇ ھاياتلىق كوچىسى تۈرلۈك تاسا-دېيىلىقلارغا تولغان، ئوغلۇم.

مەنمۇ ساڭا ئوخشاش مۇھەببەت ۋە پەزىلەتكە باي بىر ئائىلىدە تۇغۇلغان، ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىندە ئۈچ يىل خەنزۇ تىلى ئوقۇغاندىن كېيىن، مەمتىلى ئەپەندى ئاقار-تىش يولىدا قانداق جاپالارنى تارتقان بولسا، مەنمۇ شۇنداق رىيازەتلەرنى ئالتە يىل تارتتىم، كېيىن ئوقۇش ئىستىكىدە ئۈرۈمچىگە كەلدىم، ئاناڭ بىلەن توي قىلدىم، تاش شەھەردە تاشتەك ئولتۇرۇپ دوكتورلۇقتا ئوقۇدۇم، كېيىن سەن تۇغۇلدۇڭ، دوپپىمىز ئاران پاتىدىغان بۇ بېشى-مىز نۇرغۇن نەرسىلەرنى چۈشەنمىگەچكە نۇرغۇن ئىشلار-نى تاسادىپىيلىق دەيمىز. بىر قارىساڭ بۇ ھايات خىلمۇ-خىل بويىچىلىق ئارىلاشقان بويىچىلىق كوزىسى، ھاياتتا ھەركىم ئۆزىگە يارىشا رەڭدە ياشايدۇ، ئۆزىنىڭ مۇناسىپ رەڭگىنى تاپالماي ياشايدىغانلارمۇ كۆرمىڭ، ھايات بوستا-نىڭدىكى يېشىل رەڭلەرنىڭ، ئىزىڭدىن ئۈنگەن رەڭدار چىمەنلەرنىڭ كۆڭۈللەرگە زوق بېرىشىنى تىلەيمەن، ئوغلۇم.

ئىسمىدىكى ھېكمەت

ئىسمىڭنى ئابدۇللاھ دېگەن دوستۇم قويۇپ بەردى، ئوڭ قۇلقىڭغا ئەزان، سول قۇلقىڭغا تەكبىر ئوقۇلۇپ، ئىسمىڭ نۇرۇللاھ بولدى، نۇرۇللاھ دېگەن بۇ ئىسمىنى ئوغلۇ تۇغۇلسا قويىمەن دەپ بۇرۇنلا كۆڭلۈمگە پۈككە-ندىم. نۇرنى تولمۇ ياخشى كۆرىمەن. ھاياتلىق نۇرغا باغلانغان، قۇياش — نۇر، ئىسسىندىغان ئوت — نۇر، بىلىم — نۇر، ئەقىدە — نۇر، ياخشىلىق — نۇر، پەزدە-لەت — نۇر. دېمەك، نۇر بار يەردە گۈزەللىك بار. چوڭلار «پېشانىسىدىن بەخت پارلاپ تۇرىدىغان بالا بولسۇن» دەپ تىلەك تىلەشتى، ھاياتلىق ساڭا شۇنداق گۈزەل ئىسىم ئاتا قىلغىنىغا مۇبارەك بولسۇن!

ئۆلىمالارنىڭ دېيىشىچە ئىسىم بىلەن قىسمەت زىچ مۇناسىۋەتلىك بولىدىكەن. شۇڭا، گۈزەل ۋە مەنىلىك ئىسىملارنى تاللاش ئاتا-ئانىنىڭ بۇرچى. گۈزەل ئىسىمغا چوڭلارنىڭ ئارزۇسى ۋە ئەقىدىسى مۇجەسسەملەنگەن. شۇڭا، مەسئۇلىيەتچان ۋە ئەقىدىلىك ئاتا-ئانىلار ئەزەل-

دىن بالىلارغا مەنىلىك ئىسىملارنى قويدۇ. شەھەرلىشىش ۋە زامانىۋىلىشىش دېگەنمۇ قالتىس نەرسىكەن، ئۈستىباشلىرىمىز، چاچلىرىمىز، گەپ قىلىش ئۇ-سۇلىمىز، مېھماندارچىلىق يوسۇنلىرىمىزلا ئەمەس، كىشى-لەرنىڭ پەزىلىتى، ئىدىيەسى ۋە مەپكۇرىسىمۇ بۇ ئۆزگە-رىشتىن خالىي قالمىدى، ئۆزگىرىش بالىلارنىڭ ئىسمىدىمۇ ئەكس ئەتتى.

ئىسىملىرىمىزدا ھەر بىر دەۋرنىڭ تامغىسى بار، مەشھۇر شەخسلەردىن ۋە كىنولاردىن ئىلھاملانپ قويۇلغان ئىسىملار بىزدە بار. مەسىلەن: ئەرافات، سادام، فەرۇق، فاھىد، ئەزىمەتخان دېگەندەك. 50-يىللىرىدا تۇغۇلغانلار-غا ئازات، يالقۇن، كۈرەش، جەسۇر، قەھرىمان، قەيسەر، قۇربان، باتۇر، ئۆركەش، دولقۇن، ئەركىن، ھۆرىيەت، پولات، سەلتەنەت، دەۋران، ئۈمىد دەپ ئىسىم قويۇلدى. 90-يىللاردىكى يىلتىز ئىزدەش، ئەسلىگە قايتىش دولقۇنى-دا زىيالىيلار بالىلىرىغا سۇلتان، سەردار، ئىلتەبىر، ئاتىلا، ئالىپەر، بوغدا، ئوغۇز، تۈركزات، بابۇر، زۇلپىقار دېگەن-دەك قەدىمىي ئىسىملارنى قويدى. بەكلا زامانىۋىلىشىپ كېتىپ سەييارە، مىنارە، فىلورە، نۇرقەت، نۇركەنئاي، شە-كىلە، دىلارە، فرۇزە، رىنات، ئاپرېل دېگەندەك ھەيۋەت-لىك ئىسىملارنى قويۇپ تاشلىغانلارمۇ بار، لېكىن خەلق-مىزنىڭ كۆپىنچىسى يەنىلا مەنىلىك ئەرەبچە ۋە ئۇيغۇرچە ئىسىملارنى قويدۇ.

قەشقەر شەھىرى، يېڭىسار، قاغىلىق، يەكەن، خوتەن شەھىرى، ئاتۇش، كۇچا تەرەپلەردە ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا «جان، گۈل، خېنىم، قارى، ئاخۇن، ھاجىم، غوجام، خان، ھاجى خېنىم، ئاي خېنىم، ئاپپاق ئانام، خانئاچا، خانئاپا، ھاجىم دادام» دېگەننى قوشۇپ ئاتايدۇ. بولۇپمۇ قەشقەر شەھىرى ۋە يېڭىساردا ئومۇميۈزلۈك «خېنىم، ھاجى، غو-جام» نى قوشۇپ دەيدۇ. شۇ ياقلاردا تونۇش-بىلىشلەر بى-رەرسىنىڭ بالىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورىماقچى بولسا، «پالانى خېنىم ياكى غوجام ئوبدان تۇرىدۇمۇ؟» دەيدۇ، ھەرگىزمۇ ئۇدۇللا ئىسمىنى ئاتمايدۇ، بۇ باشقىلارغا بولغان ھۆرمەتنى ئىپادىلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن خەلقىمىز-نىڭ ئۆتمۈشتىكى شانۇ-شەۋكىتىنى، جەمەتنىڭ ئېسىل يوسۇنلىرىنى ئۇنتۇماي كېلىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئىسمىنى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىش شۇ كىشىگە بولغان

قاتتىق ھاقارەت. بىزدە بۇ بەك ئېغىر، مەسىلەن: تۇردۇش ئاخۇن غەربىي (ئەسلىي تۇردى ئاخۇن غەربىي)، مەھەت (مۇھەممەد)، ئۇرايم (ئىبراھىم)، ئۇشۇر (ھوشۇر)، خەلچەم (خەدىجە)، ئەخەت (ئەھەد) مەلىكەم (مەلىكە)، ئايشەم (ئا-ئىشە)، ئابلا (ئابدۇللاھ)، ئابدېرىم، رېيىم (ئابدۇرەھىم) دېگەندەك. بۇ تەلەپپۇز ياكى تىل مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى ۋىجدانغا، پەزىلەتكە تاقىشىدىغان مەسئۇلىيەت ۋە تونۇش مەسىلىسى، بۇ بەكمۇ ئېغىر بېپەرۋالىق ۋە مەسئۇ-لىيەتسىزلىك.

تىلىمىزنىڭ قوشۇمچىلارغا باي، مەنداش سۆزلەر نا-ھايىتى مول، يۇمشاق، يېپىشقاق، تۈرلىنىشچان تىل ئىكەن-لىكى راست. شۇنداق ئىكەن تىلىمىزدا ھەرقانداق كىرە-سۆزلەرنى ئەينەن تەلەپپۇز قىلغىلى بولىدۇ. چەت ئەل كىشى ئىسىملىرىنىمۇ توغرا ئالمايمىز ياكى بىردەكلىك-كە كەلمىدى. مەسىلەن: ۋاشىنگتون ئەمەس، ۋاشىنگتن (Washington)، لىنكولىن ئەمەس، لىنكىن (Lincoln)، ھې-مىڭۋاي ئەمەس، ھېمىڭۋېي (Hemingway)، گىئورگى ئەمەس، جورج (George) ۋە ھاكازالار.

جەنۇب تەرەپلەردە قىلچە قورۇنماستىن بىر ئوبدان «ئۇيغۇر» دېگەننى بۇزۇپ «ئۇرغۇي» دېيىش ناھايىتى ئومۇمىي ھال. ھازىرغىچە بىزدىن باشقىلارنىڭ مىللىتىنىڭ نامىنى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلغىنىنى ئاڭلىمىدىم، مىللىتىمىز-نىڭ بىر چىرايلىق ئىسمىنى تۈزۈك دېيەلمەي يۈرمىز، مىللىتىنىڭ ئىسمىنى «ئۇرغۇي» دەپ ئاتايدىغان بالىلار مەكتەپلىرىمىزدە بار. بۇ بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىمۇ چوقۇم شۇنداق ئاتايدۇ. ئوقۇغۇچى شۇنداق ئاتسا مۇئەللىم شۇنى تۈزەتمەي نېمە قىلىدىغان ئۇستاز ئۇ؟ ئۇ ئۇستازمۇ ياكى بىر سىنىپتىكى 40 بالىنى ئوغرىغا بەرمەي بېقىپ تۇ-رىدىغان قارانچۇقمۇ؟ ئۇستازلىقنى ئاي توشقاندا مائاش ئېلىش ۋە دەپتەرنى بويىپ كۈن ئۆتكۈزۈش دەپ چۈش-نىدىغانلار ئۇستاز دېگەن شەرەپلىك نامغا لايىق ئەمەس، ئۇلار مۇنبەردە مەدەنىيەت يۈرگەن ساپە ياكى مىللەتنىڭ ئەقىل خەزىنىسىدىكى ئوغرى چاشقان.

ئوغلۇم نۇرۇللاھ، يوللىرىڭ، قەلبىڭ نۇرغا تولسۇن، كۆزۈڭدىن، يۈزۈڭدىن ئۈمىدىڭ، ئەقىدىڭنىڭ، پاراسەتنىڭ نۇرلىرى پارلسۇن.

نۇرۇللاھ ۋە ئاتا-ئانىنىڭ بۇرچى ئوغلۇم، سەن بىزگە تەقدىر ئاتا قىلغان كاتتا نىمەت ۋە سىناق. ئەقىدىلىك ئائىلىدە تۇغۇلدۇلۇڭ، بۇ سېنىڭ بەختىڭ، ھەممىمىزنىڭ بەختى. ئەقىدىلىك، مېھرىبان، ئىز-سابلىق بىر ئايال سېنىڭ ئاناڭ بولدى، ماڭسىتىرلىقنى پۈت-كۈزگەن ئاناڭ ئەسلىي ئۈرۈمچىدىن خېلى ئوبدان خىز-مەتمۇ تاپالايتتى، بىراق سەن ئۈچۈن خىزمەتتىن ۋاز كەچتى، تۇغقانلار «ماڭسىتىرلىقتا ئوقۇپ ئۆيدە ئولتۇرا-دۇ» دەپ تاپا-تەنە قىلىشتى، ئۇلارغا لايىقىدا جاۋاب بې-رىشتۇق.

ئەر دېگەن ئىسمىغا ئوخشاشلا، ئايال دېگەن بۇ ئى-سىمغا بىر تالاي مەنىلەر سىغىدىغان. ئايال دېمەك كىچىك-لىتىلگەن ۋە تەن. تروپى ئۇرۇشىنى ئوبدان تەھلىل قىلساق ۋە تەن بىلەن ئايالنىڭ مۇناسىۋىتىنى بىلىمىز.

33 يېشىدا توي قىلدىم، چوڭلارنىڭ تەلىمى ۋە ئار-زۇيۇم بويىچە ئالدىدىغان ئايالنىڭ نەسىل-نەسەبى، دىيا-نتى ۋە پاراستىنى قاتتىق ئۆلچەم قىلدىم، چوڭلارنىڭ ئا-يالنىڭ نەسەبى مۇھىم دېگىنى تولىمۇ ئورۇنلۇق ئىكەن. بۇنىڭدىكى ھېكمەتنى بارا-بارا چۈشىنىۋاتىمەن، نەسەب دېگەن قان دېمەك، يىلتىز دېمەك، تارىخىي كىتابلاردا پا-دشاھنىڭ بىر تال بالىسىنى قوغداش ئۈچۈن تالاي كىشە-لەر جېنىدىن ئايرىلىدۇ. بۇنىڭدىكى مەقسەت، مەملىكەت ياتلارنىڭ قولىغا قالسا ۋەيران بولىدۇ، مەملىكەتنى نېمىلا بولمىسۇن پادىشاھنىڭ بالىسى ئىدارە قىلىدۇ دېمەكچى. ئاتا-بوۋىلىرىمىز نەسەبىنىڭ ساپلىقىغا بەك ئېتىبار بەرگەن-كەن، بىزگە تولىمۇ تونۇشلۇق ھىندىستاننىڭ «سەرگەر-دان» دېگەن كىنوسىدا: «ئوغرىنىڭ بالىسى ئوغرى، ساق-چىنىڭ بالىسى ساقچى بولىدۇ» دېگەن بىر ئىبرەتلىك گەپ بار. بۇ گەپنى كىشىلەر خېلى غۇلغۇلا قىلغان، بۇ گەپنى بەك خاتا دېگىلىمۇ بولمايدۇ، بۇ گەپتىن نوپۇزلۇق-لارنىڭ كۈچى ۋە بىقۇۋۇل بىچارىلەرنىڭ ئامالسىزلىقى چىقىپ تۇرىدۇ، بىزدىمۇ «باينىڭ بالىسى ماھۇت بەگ، نامراتنىڭ بالىسى ھېلىم تاز»، «گاچا بولسىمۇ باينىڭ بالە-سى سۆزلىسۇن»، «پۇلۇڭ بولسا لاتا قوزۇقمۇ يەرگە كىرەر» دېگەندەك ماقالىلار بار.

تويىدىن بۇرۇن چېچىلاڭغۇ، تولا پەرىشان ئىدىم، توي قىلغاندىن كېيىن تۇرمۇشۇم تېخىمۇ تەرتىپلىك بولدى.

ئىشلەۋاتقان جاپاكەش ئانىلار خىيال ئېكرانىدىن قاتارلىق شىپ ئۆتتى.

ئوغلۇم، سېنى چوڭ بولۇپ بىزنى باقارمىكىن دەپ ئۈمىد قىلمايمەن، بىزمۇ چوڭ بولدۇق. چوڭلارغا تۈزۈك ئىش قىلىپ بېرەلمىدۇق، چوڭلار ھامان بەدەل تۆلىگۈ-چى، شۇ تۆلىگەن بەدەللىرىمىز بىلەن ئۆزىمىزگە تەسەللى بېرىمىز، ئەل-يۇرت ئۈچۈن چوڭ ئىشلارنى قىلغىنىڭى، ئىنسابلىق، ئىمانلىق، دانا ئادەم بولغىنىڭى، ئىلىم كۆكۈدە پەرۋاز قىلغىنىڭى كۆرسەك تارتقان جاپالار ئۇنتۇلىدۇ. دانا ئوغۇل ئاتىنىمۇ، ئەل-يۇرتنىمۇ كۈلدۈرىدىغان شۇنداق دۇنياكەنغۇ بۇ.

ئوغلۇم، جەمەتىمىز بۇخارادا ئوقۇغان داموللا-ئۆل-مالار، ئەلنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان يۇرت كاتتىلىرى ئۈزۈلمەي چىققان ناھايىتى ئابرويلۇق جەمەت ئىكەن. ئاتام 1961-يىلى 9-سېنىپنى تۈگەتكەن ئىلىم ئىگىسى ئىكەن. چوڭ داداڭدىكى شۇ ئىلىمنىڭ خۇرۇچى بىلەن مەنمۇ دوكتورلۇقتا ئوقۇدۇم. شۇڭا ئاتامغا، بوۋامغا بۇ گۈنكى مەرىپەتكە چىلاشقان كۈنىمىزگە ئۇل سالغان ئەج دادلىرىمىزغا تەشەككۈر ۋە رەھمىتىم چوڭقۇر. ئۇلارنىڭ ئىش ئىزلىرىنى، كېيىنكىلەرنى دەپ تۆككەن تەرلىرىنى ئۇنتۇساق تۈزكۈرلۈك، نائىنسابلىق، قارا كۆڭۈللۈك بولمىدۇ. بالام مەرىپەتمۇ، نادانلىقمۇ شۇنداق داۋاملىشىدۇ.

سەنمۇ بىر مەكتەپ ئىكەنسىن، ئوغلۇم. بىزگە نۇرغۇن نەرسىلەردىن دەرس بەردىڭ: چوڭلارنى ئەزىز-لەش، ھۆرمەتلەشنى تېخىمۇ ئۆگەتتىڭ، سېنى مېھىر بىلەن ھەر بىر قۇچقىمغا ئالغىنىمدا گۆدەكلىكىمدە ئانامغا ئالاي-غانلىرىم، ۋارقىراپ تاشلىغانلىرىم كۆز ئالدىمغا كېلىپ، يۈ-رىكىمنى بىر قول قىسقاندەك بولدى، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىۋالاي، ئۇلارنى بارىدا ئىززەتلىۋالاي، دۇئاسىنى ئېلى-ۋالاي، ئۇلار تۆت بالىنى قاتارغا قوشقىچە مۇشەققەتنىڭ تالاي-تالاي داۋانلىرىدىن ئۆتتى، يادەك قامەتلەر مۇك-چەيدى، قۇندۇزدەك چاچلارغا يىللارنىڭ تۈزۈنلىرى قوندى، بۈركۈتىڭىدەك يېنىپ تۇرىدىغان كۆزلەرنىڭ گۈنى قاچتى، تالاي قازانلاردا قاينىدى.

مۇنداق بىر ئىبرەتلىك ھېكايەت ئېسىمگە كەلدى: قەدىمدە ئۈچەيلەن سەپەرگە چىقىپتۇ، يامغۇردىن دالدىلە-نىش ئۈچۈن بىر ئوڭكۈرگە كىرىپتۇ، تۇيۇقسىز بىر تاش

ئۆيدىن ئىبارەت بۇ گۈلزار ئەقىدە ۋە مۇھەببەتنىڭ سۈيى-دە سۇغىرىلسا، ئۆي سېنى ماڭىتتىك ئۆزىگە تارتىپ تۇردى-دۇ، ئۇنداق بولمايدىكەن، بۇ ئۆي ساڭا يۈك بولىدۇ، توپنىڭ خاسىيىتى بىلەن مۇھەببەتلىك بىر ئۆينىڭ پاسىبانى بولىدۇم، كېيىن دوكتورلۇققا ئۆتتۈم، سەن تۇغۇلدۇڭ، ئە-ئەلەپ دۇنياغا ساق-سالامەت كۆز ئاچقىنىڭدا رەببىمگە ھېسابسىز شۈكۈرلەر، ھەمدىلەر ئېيتتىم، ھاياجانلىق ياشلى-رىم كۆزلىرىمدىن ئەمەس، قەلبىمنىڭ چوڭقۇرلىرىدىن ئېت-لىپ چىقتى، شادلىقىمىزغا تەسۋىر يەتمەيتتى، زىممەمدىكى بۇرچ مېنى تېخىمۇ تىرىشىشقا ئۈندەيتتى.

بىلسەڭ ئوغلۇم، شۇ كەمگىچە ھاياتىم قىيىنچىلىق بىلەن تىرىشىش بولدى، بەل قويۇۋەتكەن بولسام بەلكىم ئىشلار باشقىچە بولاتتى، بەل قويۇۋەتسەم پەقەت بولمايت-تى، ئىلىم ئارقىلىق نىجاتلىق تاپقىلى بولىدىغانلىقىنى، ئو-قۇشنىڭ بىزگە پەرز ۋە قەرز ئىكەنلىكىنى ئەتراپىمىدىكىلەر-گە كۆرسىتىپ قويىمىسام بولمايتتى، ئۇلار كۆردى، ئوقۇم-غانلار پۇشايمان قىلىشتى، باشلانغۇچ ۋە تولۇقسىزدىكى ساۋاقداشلىرىمنىڭ تولىسى ھېلىھەم ھەيران.

تاڭدا سايرىغان تورغايدەك چۈچۈك تىللىرىڭ چىقتى، تۇنجى رەت «دادا» دېگىنىڭدە يۈرىكىم يېرىلىپ كەتكىلى تاس قالدى. كۆزلىرىمگە يەنە ئىسسىق ياشلار دەۋرەپ كەلدى. دادا بولدۇم، ئەر بولدۇم، بىر ئۆينىڭ تۈۋرۈكى بولدۇم. «دادا» دېگەن بۇ ئىككى بوغۇملۇق سۆزگە يىغىنچاقلىغان ھېكمەتنى، بۇرچنى تونۇماي، دادى-لىق شەرىپىگە داغ يەتكۈزۈپ، ناكەسلەرچە ياشاۋاتقان تالاي دادىلار كۆز ئالدىمدىن ئۆتتى.

دادىسى ھايات تۇرۇپ تىرىك يېتىم بولغان، خار-زارلىقنىڭ تار كوچىسىدا غازاڭدەك قەدىرسىز ياشاۋاتقان سەبىيلەر، يېتىملىكتىن ئاق چېكىپ، ئوغرىلىق قىلىپ، تۈر-مىنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىدىن ئەركىن دۇنياغا، كۆكتىكى ئەركىن قۇشلارغا تەلمۈرۈۋاتقان قارىقاتتەك سەبىي كۆزلەر، ئېزىپ كەتكەن ئېرىنىڭ ئىنسابىغا دۇئا قىلىپ قار-يامغۇر يىغلىغان بىچارە ئانىلار، بەزمىخانلاردا شەيتان بىلەن ئۈلپەتلىشىۋاتقان ئاتىلار، شەيتاننىڭ كەينىدىن سو-كۈلداپ كېتىۋاتقان ئانىلىقنى ئۇنتۇغان «ئانا»لار، بالىلە-رنى دوكتور، داموللا قىلىپ تەربىيەلىگەن ئەقىدىلىك، پە-زىلەتلىك ئانىلار، ئېرى ۋە بالىلىرى ئۈچۈن تىنىمىسىز

ئۆڭكۈرنىڭ ئاغزىنى توسۇۋاپتۇ، بۇلار شۇنچە كۈچەپمۇ تاشنى يۆتكىيەلمەپتۇ. ئارىدىكى بىرەيلەن: «ھاياتىمىزدا قىلغان ساۋابلىق ئىشتىن بىرنى دەپ ئاللاغا يېلىنمايلى، شۇندا بۇ ئۆڭكۈردىن سالامەت چىقالساق ئەجەب ئەمەس» دەپتۇ. بىرىنچى كىشى دەپتۇ: «سۈتلۈك ئۆچكەم بار ئىدى، ھەر كۈنى سېغىپ ئاتامغا بېرەتتىم، بىر كۈنى كەچتە ئاتام ئۇخلاپ قاپتۇ، ئاتام ئويغانغىچە سۈتنى بېشىمدا تۇتۇپ تۇردۇم، ئى قۇدرەتلىك ئاللاھ، مۇشۇ ئىشىم سىلگە يارىغان بولسا بۇ مۈشكۈلاتتىن بىزگە ئاسانلىق بەرسىلە» شۇنداق دېيىشىگە تاش ئازراق كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئىككىنچى كىشى دەپتۇ: «تاغامنىڭ بىر قىزى بار ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن زىنا قىلماقچى بولغىنىمدا، قىز ئاللاھتىن قورققىن دېدى. مەن زىنادىن ياندىم، ئى قۇدرەتلىك ئاللاھ، مۇشۇ ئىشىم سىلگە يارىغان بولسا، بۇ مۈشكۈلاتتىن بىزگە ئاسانلىق بەرسىلە» شۇنداق دېيىشىگە تاش يەنە ئازراق كۆتۈرۈلۈپتۇ، ئۈچىنچى كىشى دەپتۇ: «بىر چاكىرىم بار ئىدى، ئىش ھەققىگە بىر چارەك بۇغداي ئالاتتى، كېيىن ئىش ھەققىنى ئالمايلا كېتىپ قاپتۇ، مەن شۇ بىر چارەك بۇغداينى تېرىپ ھوسۇل ئالدىم، ھوسۇل كۆپىيىپ مال قىلدىم، ماللار كۆپەيدى، كېيىن چاكىرىم كەلدى، تاغدىكى بىر توپ مالنى سېنىڭ ئىش ھەققىگە شۇ، ئېلىپ كەت دېسەم، ئۇ دەسلىپدە تازا ئىشىنەلمەي، كېيىن خۇشال بولۇپ مالنى ھەيدەپ كەتتى. ئى قۇدرەتلىك ئاللاھ، مۇشۇ ئىشىم سىلگە يارىغان بولسا بۇ مۈشكۈلاتتىن بىزگە ئاسانلىق بەرسىلە» شۇنداق دېيىشىگە تاش تولۇق كۆتۈرۈلۈپ، سەپەرچىلەر يولغا راۋان بولۇپتۇ، بۇ ھېكايەتتىن ئاتا-ئانىغا كۆرسىتىلگەن ئىززەت-ئىكرامنىڭ ساۋابى ۋە دەرىجىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

تىلىڭ سۈزۈلۈپ چىقتى، بىر يېرىم ياشتا ئايىڭنىڭ چىقتى. ئەمدى ئۆزۈڭنىڭ پۇتلىرى بىلەن تولمۇ كۆتۈرۈشۈك بۇ مېھرىلىك زېمىنغا دەسسەپ ماڭسەن. ئادەم بالىسى شۇ قەدەر قەدىرلىك، ئەزىز يارىتىلغانىكەن، مەن پاقلان، موزايىلارنىڭ تۇغۇلغىنىنى، بىچارە ئانا ھاياۋاننىڭ تۇغۇتتىكى تارتقان جاپاسىنى تالاي كۆرگەن، تۇغۇلغان با-لىسىنى ئىسسىق تىلىدا يالاپ قۇرۇتقان ئانا ھاياۋان تىللىق، ۋىجدانلىق، تەپەككۈرلۈك ئىنسانغا مۇھەببەتتىن دەرس بېرىدۇ، ھاياۋان بالىسى تۇغۇلۇپ نەچچە سائەتتىلا ماڭىدۇ،

ئىنسان ئۇنداق ئەمەس. ئىنسان بىلەن ھاياۋان پەرقلىنمەسە بولمايدۇ. ياراتقۇچىنىڭ سىر-ھېكمەتلىرىدىن ۋۇجۇدى سىمابىتەك ئېرىگەن بىر قەلبىنىڭ نەزەردە تۇغۇم ۋە ئۆلۈم، كېلىش ۋە كەتمىش ئاددىي ئىش ئەمەس، بەلكى مۆجىزە.

ئوغلۇم، شادلىقلىرىم، قايىللىقىم مۇنداق مىسرالارغا ئايلاندى:

تىلىڭ چىقتى ئوغلۇم،

قەدىمكى 32 ھەرپ، 32 تال گۈل

تۆكۈلدى يۇمران لېۋىڭدىن.

سۆزلەر بىلەن سەيىر قىلسەن،

بەزى سۆزلەر تاغلار كەينىدە.

بەزى سۆزلەر باغلار ئىچىدە،

تېپىۋېلىپ ھاياجان بىلەن.

يۇلتۇزلاردەك چېچىۋېتىسەن.

بىلمەيمىز تاغلارنىڭ تىلىنى،

ياپراقلارنىڭ پىچىرلىشىنى.

قۇشنىڭ تىلىدىكى ھەمدۇسانانى.

تىلىمىز — يايلاق، سۆزلەر — گۈلچىمەن،

يايلىغىن ئوغلۇم، چوڭ بولغىن تېمەن.

ئايىڭنىڭ چىقتى ئايغىردەك،

سېنى كۈتەر يېڭى داۋانلار،

چېچەكلىسۇن تاتلىق ئارمانلار.

ئۇنتۇما ئوغلۇم،

تاغ كەينىدە تاغلار بار.

ئاي يۈزىدە داغلار بار،

ئەقىدىنى قىلغىن يار.

ھاياتنىڭ يوللىرى ئۇزاق،

شاش ئايغىردەك چېپىپ ئۆت.

قاغىرىغان مىسكىن دىللارغا،

ھىممەتتىن سۇ سېپىپ ئۆت.

مۈشكۈلاتنىڭ داۋانلىرىدىن،

چارە-ئامال تېپىپ ئۆت.

ياخشىلىقنى تۇغار ياخشىلىق،
كېيىنسىزنى يېپىپ ئۆت.

نۇرۇللاھنىڭ شەھەردىكى بالىلىقى

ئوغلۇم، يېشىل تەبىئەت يىراققا قاچقان، كۆك ئاس-
ماننىڭ دىدارىنى كۆرسەتمەيدىغان تاش ئورمانلار بىزگە
قۇچاق ئاچقان تاش شەھەردە تۇغۇلدۇك، قۇشلارنىڭ
سايىشلىرى، سۈزۈك سۇنىڭ شىلدىرلاشلىرىغىچە تاۋارل-
شىپ كەتكەن بۇ شەھەردە سەنمۇ ياشايسەن.

«40، 50 يىللار بۇرۇن ئۈرۈمچىدە تۈلكە، توشقان،
قارىغوجا، قىرغاۋۇللار قىيغىتىپ يايىدىغان، كەڭرى
كەتكەن بۈككىدە قارىياغاچلىق، قومۇشلۇق، يىكەنلىك بو-
لىدىغان، ئۇلانبايدىكى قارىياغاچلىق، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسى-
تېتىنىڭ جەنۇبىي شۆبىسى جايلاشقان ئورمانلىق، 17
تۈتۈن ئەتراپىدىكى ئورمانلىق، دىۋوپو ئەتراپىدىكى كەڭ
ئېتىزلىق، جەنۇبىي تاغدىكى قارىياغلار ئاشۇ تەبىئەتنىڭ
بىزگە قالغان ئازغىنە يالدامسى، ئۇلار قېقىلىپ يۆتىلىۋات-
قان ئۈرۈمچىنىڭ ئۆپكەسى، تەبىئەتكە چىلىشىپ ياشىغان
شۇ قوۋناق كۈنلەرنى سېغىنىپ قالمىز. شۇ ئەلۋەك يىللار-
نى ئەسلىسەك، ئۆپكەمىز ئۆرۈلۈپ، كۆزلەرگە ياش كېل-
دۇ. شۇ يىللاردا تەبىئىي خىسلەتلەر تولمۇ مول ئىدى، ك-
شىلەر بۈگۈنكىدەك تادان، ھېسابچى ئەمەس ئىدى، كىش-
لەر بىر-بىرىنىڭ قەلبىدىن مۇنداق ئۇزاقلاپ كەتمىگەن،
ئەقىدىنىڭ، پەزىلەتنىڭ بۇلاقلىرى بۇلدۇقلاپ تۇراتتى.
غەرەز ۋە تاما بىلەن ئەمەس، سەمىمىيەت بىلەن بىر-بىر-
نى يوقلاپ دەردىگە يېتەتتى. داستىخانلارمۇ غەرەزنىڭ
ئۈستىگە سېلىنمايتتى، بىنالار ئېگىزلىگەنسېرى نۇرغۇن پە-
زىلەتلەرنىڭ ئورنى پەسلەپ كەتتى، تەبىئەت دېگەننىڭ
ھەممە يېرى ئېچىلىپ كەتسىمۇ قاملاشمايدىكەن، كۆزگە
ۋە كۆڭۈلگە ئارام بېرىدىغان بوشلۇقلار، ئىنساننىڭ قولى
تەگمىگەن جايلىرىمۇ بولۇشى كېرەك» دەپ ھەسرەتلىنىدۇ
چوڭلار. راست، چوڭلار توغرا ئېيتىدۇ، چوڭلارنىڭ بىر
ئېغىز گېپىدە بىر كىتابچە ھېكمەت ۋە ئۈگۈت بار ئوغلۇم.
كىشىلەر تەبىئەتتىن يىراقلىشىشنىڭ زىيىنىنى تونۇماق-
تا، يامالقتەك قاقاسلىقلارنى، ئالقانچە بوش يەرلەرنى يې-
شىلاشتۇرماقتا. بىزدىن قاچقان يېشىللىق يەنە قايتىپ كېل-

دۇ، يېشىللىق بار يەردە ئۈمىد ۋە گۈزەللىك بار، ئۈمىد
بار يەردە يېشىللىقمۇ بار. كىشىلەر ئالدىراشلىقتا يىتتۈرۈپ
قويغان خىسلەتلەرنى چوقۇم تېپىۋالىدۇ، تەبىئىي خىسلەت-
لەرنى يىتتۈرمەيمۇ زامانىۋىلاشقىلى بولىدۇ. بىزگە سەھرا-
نىڭ ئادىمىيلىكى، سەمىمىيىتى، ئاق كۆڭۈللۈكى، شەھەر-
نىڭ پەم-پاراستى، ئىش قىلىشتىكى تېزلىكى كېرەك.
بۇلارنى توقۇنۇشتۇرماي ساقلاپ قېلىش سېنىڭ، بىزنىڭ
بۇرچىمىز. بۇ بىز دۇچ كەلگەن ئېغىر مەسىلە، يالتىراق زا-
مانىۋىلىق ئۈچۈن گۈزەل ئۇدۇملاردىن ۋاز كېچىش،
سىرتنىڭ نەرسىلىرىنى قارىقويۇق قوبۇل قىلىش زامانىۋى-
لىق ئەمەس، بەرباتلىق. سىرتنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل
قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ ھەزارىتى (ھەزارەت مەنىۋى مەدەنە-
يەتنى، مەدەنىيەت بۇرۇنقى ماددىي مەدەنىيەتنى كۆرسىت-
دۇ) بىلەن يۇغۇرۇشمىز كېرەك.

بالىلىقىمىزنىڭ قانداق ئۆتكىنىنى ساڭا، سەندەك بال-
لارغا دەپ بەرگۈم كېلىۋاتىدۇ. بالىلىقىمدا ئوينىغان قىزىق
ئويۇنلار، بارات كېچىسى ئۇزۇن خادىمىڭ ئۇچىغا باغلاز
غان ياغلىق قاپاقنى كۆيدۈرۈپ بارات توۋلىدۇق دەپ مە
ھەللىمۇ مەھەللە يۈگۈرۈپ ئاتقۇزغان تاڭلار، ئالمىلىق
باغلار، ئاي نۇرىدا باشاقلار ئۈستىدە يالترىغان ئورغاق
ۋە يۈرەكلەرگە سۇ بولۇپ ئاقىدىغان مۇڭلۇق ئورمان-
شىلىرى، قىردا ئولتۇرۇپ مۇزدەك دوغاپقا مىلاپ يېگەن
قاتتىق نان، پۇشۇلداپ قوش سۆرەۋاتقان كالا، تۆت-
بەش كۈنلۈك جاڭگالدىن ھارۋىغا ئوتۇن بېسىپ، شۇ
ئۇزاق يولنى ھارغان بىچارە ئېشەك بىلەن تەڭ پىيادە
مېڭىپ كېلىش، مەرھۇم بوۋاڭ بىلەن ئۈزۈم، شاپتۇللارنى
سېتىپ بولۇپ، ھارۋىدا ناھىيەدىن كەلگىچە بەش-ئالتە
سائەتلىك ئۇزاق يولدا بوۋاڭغا ئالدۇرغان «چالا تەگكەن
ئوق» نى ئوقۇپ تۈگىتۈۋەتكەنلىرىم، تېلېۋىزور ئاپىرىدە
بولمىغان زاماندىكى ئۇزاق تۈنلەردە، قوشنىمىزنىڭ ئۆي-
دە جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا «مەمەت ئاۋاق»، «چاھار
دەرۋىش»، «يۈسۈپ-زۈلەيخا»، «قۇرئاندىكى قىسسە-
لەر»، «ئىز» دەك كىتابلارنى ئوقۇپ بەرسەم، ئەتراپىدىم-
دىكىلەرنىڭ كىتابىنىڭ ئىچىگە چۆكۈپ كەتكەنلىرى، كىتاب
ئوقۇۋاتسام مېنى ئىشقا بۇيرۇپ گەپ ئاڭلىتالمىغان ئانا-
نىڭ خاپا بولۇپ كىتابلىرىمنى تالاغا چۆرۈۋەتكەنلىرى، ئې-

سۇ ئىچىدىغان ئۇ زامانلاردا ئىچىدىغان ئىچكۈلۈكلەر بۇ-
گۈنىكىدەك مول ئەمەس ئىدى.

ئوغلۇم، سەھرادا مەھەللىنى بېشىغا كىيىپ كېچىچە قا-
ۋايدىغان «ناخشىچى» ئىتلار، باغلاردا قوغلىشىپ ئويناي-
دىغان كەپسىز توشقانلار، ئۆرۈك شېخىدا تاڭنى چىلايدى-
غان سەگەك خورازلار، بۇغدايلىقلارنىڭ قىرىدا خۇشال
سايىشىدىغان بوز تورغايلىرى، تاپانلارغا ھارارەت بېرىد-
غان مېھرى ئىسسىق توپىلاڭ يوللار، بىرسى ھاڭرىسا قال-
غانلىرى ئەگىشىپ ھاڭرايدىغان ئېشەكلەر؛ مۆرەپ، مەرەپ
قۇلاق - مېڭەڭنى يەيدىغان كالا - قويلار؛ داننى ئىگىس-
دىن يەپ، قوشنىلارنىڭ سامانلىقىغا تۇغۇپ قويدىغان
سېخى توخۇلار ماشىنىلارنىڭ غارقىرىدىن پەرۋايى
پەلەك مەھەللىنى ئاۋاتلاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، ئېشەكلەر بىلەن
ماشىنىلار تەڭلا ھاڭرايدىغان بۇ ھالەت ئۇيغۇر يېزىلىرى-
نىڭ كۆمبىدىيەلىك كۆرۈنۈشى.

ئوغلۇم، داداڭ چوڭ بولغان يۇرت دىيارىمىزنىڭ
جەنۇبىدىكى تولىمۇ چىرايلىق يۇرت. ئەجدادلارنىڭ شانۇ -
شەۋكىتىنى، باتۇرلۇقىنى، نوپىلىقىنى ۋە قامىتىنى ئەسلىتى-
دىغان قارامتۇل تاغلار يۇرتىمىزنىڭ شىمالىنى قورۇقداپ
تۇرىدىغان قاراۋۇلغا ئوخشايدۇ. باش - ئۇچىغا كۆز يەت-
كۈسىز بۇ بەھەيۋەت تاغلار ئارمانلاردەك يىراق - يىراق-
لارغا سوزۇلغان، ياپېشىل ئېكىنزارلىق يىراقلاپ، تاغلار
ۋە ئۇپۇق بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن. مەغرۇر قەد كۆتۈ-
رۈپ تۇرغان تاغلارغا ھەر نەزەر سالساڭ، پانىي دۇنيانىڭ
ئالدىراشچىلىقىدا يوقىتىپ قويغان چىن تۇيغۇلىرىڭنى، بەھۇ-
دە غەمىنىڭ دەستىدىن ئۇپراپ تۈگەپ كېتىۋاتقان ئادىمىيلى-
كىڭنى، تەبىئەتتىكى سۈكۈناتقا يوشۇرۇنغان گۈزەللىكىنى،
ئۇلۇغۋار مەتانەتنى ئېسىڭگە ئالسەن.

كىتابتىن، شەھەرنىڭ ئالدىراشلىقىدىن، خىياللىرىمىزنىڭ
تەگسىز قوينىدىن سۇغىرىلىپ چىققانلىرىمدا ئانا سەھرايىم-
نىڭ چىلان تۇپراقلىرىنى دەسسەيمەن، تۇپراقنى بۇرنۇمغا
ئۇزاق تۇتۇپ ھىدلايمەن، تۇپراقتىن مۇھەببەت، تەبىئەت
ۋە سەمىمىيەتنىڭ ھىدى كېلەتتى، تۇپراقتىن كەلەش ۋە
كەتمىشنىڭ تەسۋىرى ئايان ئىدى. قولۇمدا تۇرغان بىر
سىقىم قارا تۇپراق قارا تاشلىق قامۇستەك نۇرغۇن نەرسى-
لەرنى دەپ بېرەتتى، تۇپراق تولىمۇ كۆتۈرۈشلۈك يارىتىل-
غانىكەن، نۇرغۇن پاسكىنچىلىقنى شۇ تۇپراق سىغدۇرۇپ،

شىڭنى ئىچىۋال دېسىمۇ ئۇنىماي، قاتتىق ناننى سومكىغا
سېلىپ مەكتەپكە چاپقانلىرىم... بەك جىق نەرسىلەر سېنىڭ
ئۈچۈن گۈزەل چۆچەك بولۇپ قالارمۇ؟ بالام، ئۇلار
گۈزەل چۆچەك ئەمەس، داداڭنىڭ، يېزىدا چوڭ بولۇپ
شەھەردە ياشاۋاتقان تالاي دادىلارنىڭ جەلپكار ئۆتمۈشى،
مەندىكى ئادىمىيلىك خۇرۇچلىرى ئەنە شۇ سەھرادىن
كەلگەن. يېزا ۋە تەبىئەت مېنىڭ تۇنجى مەكتىپىم، دېمەك
ھەممەيلەننىڭ يىلتىزى سەھرادا، سەلتەنەتلىك شەھەرنىڭ
يىلتىزمۇ تەبىئەت، ئاشۇ كۆرۈنۈشلەر سەھرادا يەنە بار،
تەبىئەتتە يەنە بار، ساڭا يەنە ئاشىدۇ.

ئوغلۇم، 25 يېشىغىچە ئانا سەھرانىڭ ھىدىغا قېنىپ
چوڭ بولغان داداڭ سېنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تەبىئەتنىڭ
دىدارىغا قاندۇرىدۇ، كىتابنىلا ئەمەس، ئادەملەرنى، تەبى-
ئەتنى ئوقۇپ، جىق نەرسىنى چۈشىنىسەن. پەزىلەتنى ئۆز-
لەشتۈرسەن. قەلب كۆزۈڭدە قارىساڭ، كىتابلاردا دېيىل-
مەي قالغان جىق نەرسىلەر تەبىئەتتە بار.

سەھرادا قېرى ياڭاقنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان
مىس لېگەندەك قۇياش بىزگە ئىككى قەدەم نېرىدىن كۆ-
تۈرۈلۈۋاتقاندا كالا تۇيۇلىدۇ. شەھەردىكى قۇياش تولىمۇ
يىراقتىن كۆتۈرۈلىدۇ. خۇددى قۇياش شەھەرنى تاشلاپ
كېتىۋاتقاندا، سەھەر - كەچلەردە سەھرادىكى لاي
سۇۋاق ئۆگزىدە تۇرۇپ قارىساڭ ياپېشىل بوستانلار ئا-
رسىدىكى مورىلاردىن ئوتۇننىڭ كۆپكۆك ئىسى يىلاندا
ئاستا تولغىنىپ كۆككە ئۆرلەيدۇ، باشقىلار مۇنداق نەرسى-
لەرگە ئانچە دىققەت قىلمايدۇ، كۆككە ئۆرلىگىنى ئىس
ئەمەس، گويىكى ئەرش بىلەن پەرشنى تۇتاشتۇرىدىغان
كۆپكۆك رىشتە، نەقىشلىك چىرايلىق ئوچاقلاردا گۈرۈل-
دەپ كۆيۈۋاتقنى ئۆرۈك ئوتۇنى ئەمەس، ئەنئەنە، مۇ-
ھەببەت ۋە ئارمان.

تېخى يېقىنغىچە مىس قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭلاتقىنچە
ھارۋا كارۋىنى سەپ تارتىپ بازارغا باراتتى، ئەمدى ئۇ
كارۋانلار يوق، سۇ تۈگىدى، ماي قاپاق، قىل خۇرجۇن،
يىراق جاڭگالدىن شەھەرگە تەبىئەت ۋە مۇھەببەتنى تو-
شۇيدىغان ئوتۇنچىلار كارۋىنى... نۇرغۇن نەرسىلەر
يوقلۇق دېڭىزىغا قۇيۇلۇپ كەتكەن. شېغىل تاشلىق تار
يوللار داغدام ماي يوللارغا ئايلاندى، يوللار تار، ئۆيلەر
پاكار چاغلاردا كۆڭۈللەر كەڭ ئىدى، كۆڭۈل كۆڭۈلدىن

مەسلەك - مىزانلىرى ئەڭ ئاۋۋال شەھەرنىڭ ۋۇجۇدىغا ئۆزلىشىدۇ، شەھەرلەردىن كەڭ سەھرا - قىشلاقلارغا تارايدۇ، دېمەك، بىزدە يېزا بىلەن شەھەر مۇشۇنداق روشەن پەرقلىق بولۇپ قالغان.

ھەممە يۇرتنىڭ ھەر تۈرلۈك ئادەملىرى، تۈرلۈك ئىقلىمنىڭ ئۆرپ - ئادىتى، مەسلەك - مىزانلىرى بىلەن ئا-ۋاتلاشقان بۇ داشقايىن شەھەر نېمەلا بولمىسۇن ياخشىلار سەۋەبىدىن بەرىكەت، رىزىق ياغدىغان شەھەر، شۇڭا بۇ شەھەرگە دىيارىمىزنىڭ تەرەپ - تەرەپلىرىدىن ئادەملەر كەلكۈندەك ئاقىدۇ، دىيارىمىزدا شەھەرنى كۆرمەي ئۆلۈپ كېتىدىغانلارمۇ بار.

تاش ئورمان قەد كۆتۈرگەن بۇ شەھەر ناۋادا سەم-مىيەتتىن، يۈرەكنىڭ بېغىشىدىن ئېتىلىپ چىققان چىن كۈل-كىلەردىن، مۇھەببەتتىن ئايرىلىپ قالسا، راستلا تاش شە-ھەرگە ئايلىنىپ قالىدۇ. تاش ھەرقانچە قاتتىق بولسىمۇ، تامچە سۇ ئۇنى تېشىدۇ، نان بىلەن قوشۇپلا ۋىجدانىنى ۋە ئىنسانىيەتنى يەۋەتكەن تالاي ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا يا شايدىغان بولدۇق، شۇڭا تولىمۇ ھوشيار بولۇشقا توغرا كېلىدۇ ئوغلۇم.

قارىغايىدەك بەردەم، قارىغايىدەك ھەردەم ياپىيىشل ياشا ئوغلۇم. قىستاقچىلىق بولسىمۇ، بەرىكىتى كەڭ بۇ شەھەردە سېنىڭمۇ ھالاللاپ يەيدىغان، تىرىشىپ - تىرىم-شىپ تاپىدىغان زىرقىڭ، نېسۋەڭ بار، تەپەككۈر، ئىنساب - ئىمان ۋە ئىشچانلىق ساڭا يار بولسۇن.

2011 - يىلى ئۆكتەبىر

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ دوكتور ئاسپىرانتى.

سىڭدۈرۈپ، بىزگە ئايپاق ئاشلىقنى، قۇۋۋەتلىك گۆشلەر-نى، تەملىك مېۋە - چېۋىلەرنى ۋە ئوتياشلارنى چىقىرىپ بېرىدىكەن، تۇپراق دېمەك ئۇنىسىز قۇربانلىق، چىدام، مۇھەببەت دېمەكنۇر.

سەھرايىمغا ھەر بارسام، تازا بىر تەرلىگۈدەك ئىش قىلىۋالمايمەن، قولۇمدا ھىلال ئايغا تەققاسلانغان ئورغاقتا قوناق ئورۇۋاتىمەن، شۇ كۈنلەردە ماشىنىدىن ئېشىپ قالغان بىردىنبىر ئورما قوناق ئورمىسى بولۇپ، مۇشۇنچە-لىك قول ئەمگىكىنىڭ ماشىنىدىن بىزگە ئاشقىنىغا تەشەك-كۈر دېدىم، تۇرمۇشتا ماشىنىلىشىپ كەتسە زادىلا بولمايدى-غان نەرسىلەرمۇ بولۇشى كېرەك.

قولۇم ئورغاقتا، كۆزۈم قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بە-ھەيۋەت تاغلاردا. خۇددى كۆكنى تىرەپ تۇرغاندەك كۆ-رۈنىدىغان بۇ تاغلار مۇشۇ زېمىننىڭ تالاي ئەسىرلىك سىر - ئەسنالىرىنىڭ ھەيۋەتلىك قاتمىسىدەك، ماڭا نېمە-دۇ بىر نەرسە دېمەكچىدەك تۇيۇلىدۇ، يوللار، ئۆيلەر، خىياللار، دەرەخلەر تالاي ئۆزگەردى، مۇشۇ تاغلارلا شۇ پېتىچە.

بەزىلەر: «تاش شەھەردە ياشىغانلارنىڭ يۈرىكىمۇ تاش» دېيىشىدۇ. يېزىدىن شەھەرگە كىرگەنلەرنىڭ پۇلىنى، كىچىككىنە ھوقۇقنى، ئازغىنە مەنپەئەتنى دەپ ئالتۇنغا بەرگۈسىز سەمىيەتتىن، گۈزەل پەزىلەتلەردىن مەھرۇم بولۇۋاتقىنىنى، ئادەملەرنىڭ ئەسلىي رەڭگىنىڭ ئۆڭۈپ كې-تىۋاتقانلىقىنى، شەھەرنىڭ بوسۇغىسىغا كېلىۋېلىپلا يېزىدىكى تۇغقانلىرىنى كۆرسە چىرايىنى پۇرۇشتۇرىدىغان بولۇۋالغى-نىنى تولا ئۇچراتقىلى بولىدۇ. ئەمما، شەھەردە كىشىلەر سۈرئەت، ئۈنۈم قوغلىشىپ ياشايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە شە-ھەرلىكلەرنىڭ شەھەرچە خۇي - پەيلى، ئۆرپ - ئادىتى ۋە

بۇ ساننىڭ ئەسەرلىرى «شىنجاڭ گېزىتى» باسما ئىشلىرى مەركىزى ئۇيغۇرچە كومپيۇتېر بۆلۈمىدە تىزىلدى؛ بۇ ساننىڭ تەكلىپلىك تەھرىرى: ئايگۈل ئەمەت؛ كور-رېكتورى: رەنا ئەمەت؛ مۇقاۋا ۋە قىستۇرما سۈرەتلەرنى ئىشلىگۈچى: مەريەمگۈل ئىددى-رىس (تەكلىپلىك)، بەتچىك: ئىسھاقجان ئىبراھىم قاراتېكىن (تەكلىپلىك).



كىرگىز قاپاردىن باشلىنىدۇ؟

«جەمئىيەتتە ئىنسانلار نېمە دەيدۇ» [1] ئاتالمىش كىتابىنى ئوقۇغاندىن كېيىن

تىنى بەلگىلەيدۇ. [3] ئۇ يەنە ئىنساننىڭ ياتلىشىشىنى ئۇنىڭ ئىنسانلىق ماھىيىتىنى ئىنكار قىلىۋاتقان ئىجتىمائىي قۇرۇلمىغا باغلايدۇ. [4] ۋە ھالەنكى، ئىنسان ئەينى ئىجتىمائىي قۇرۇلما مەيدىن ھالقىپ تۇرۇپ ۋە ئەينى ئىجتىمائىي قۇرۇلمىغا شەرت بولۇش سالاھىيىتى بىلەن پىكىر قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئىقتىساد بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى، شۇنداقلا ئىجتىمائىي ئەمگەك جەريانىدىكى ئالاقە شەكلىنى بەلگىلەش ۋە تاللاش، ھەتتا قايتا قۇرۇش مەجبۇرىيىتى ۋە ھوقۇقى بارمۇ-يوق، دېگەن مەسىلە ياتلىشىش ئىجتىمائىيلىقىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان ئىنسانلار ئويلىنىشقا تېگىشلىك مەسىلىدۇر.

«ئىنساننىڭ ماھىيىتى ئۆزى ياشاۋاتقان دۇنيانى ئۆزىگە كەرتىش ئۈچۈن باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ قىلغان ئەمگەك مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا، ئەمگەك ئىگىسى ئۆز مېھنىتىنىڭ نەتىجىسىگە ئىگە بولالمايدۇ» [5] دەپ يازىدۇ كارل ماركس. شۇنى كۆرۈپ يېتىش كېرەككى، ئەمگەك ئىگىسى ياراتقان «مېھنەتنىڭ نەتىجىسى». دېمەك، دەل ئىقتىسادىي بازىس ئۈچۈن شەرت بولغان ئىقتىسادتۇر. ۋە ھالەنكى، ئىنساننىڭ ماھىيىتىنى تەشكىل قىلغۇچى «ئەمگەك ھەمكارلىقى» بولسا دەل ئىجتىمائىيلىقتۇر. دەرۋەقە، ئىقتىسادىي بازىس، سىنىپى ئاڭ، سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى ئىنسان ئىجتىمائىيلىقىنىڭ مەھسۇلى.

ئىمپىرىيالىستىك بىر جەمئىيەتنىڭ ماھىيىتىنى تۆۋەندىكى تۆت نۇقتىدىن شەرھىلەيدۇ: (1) ئىجتىمائىي مىزان ۋە قائىدە-يوسۇن (2) تۈزۈلمە (3) سىمۋول ۋە مۇراسىم (4) ئىش

«جەمئىيەتتە ئىنسانلىق — ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىنى ھەم ئۇلارنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان ئامىللار. نى ئىلمىي يوسۇندا تەتقىق قىلىدىغان پەن» [2] دەپ باشلايدۇ ئاپتور كىتابىنىڭ 1 - بابىنى. ئىنسان ھەر دائىم ئىجتىمائىيلىشىش ئىچىدە تۇرىدۇ، ئىنساننى ئىجتىمائىيلىقتىن سۇيۇرۇپ ئېلىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئەلۋەتتە. ئەگەر ئىنساننى ئەڭ پىنھان ماكاندا، ئۆزى يالغۇز ھالەتتە تەسەۋۋۇر قىلغىنىمىز دېمۇ، ئۇ يەنىلا روھ، ئىدراك ۋە نەپسى، شۇنداقلا بۇلارغا باغلانغان تاشقى دۇنيا ئارىسىدا ھامان ئىجتىمائىيلىشىۋاتقان بولىدۇ، پەقەت بىز ئىنسان ئۈچۈن مۇئەييەن ماكان ۋە زامانى تەسەۋۋۇر قىلالساقلا بۇ خىل ئىجتىمائىيلىشىشنى تەسەۋۋۇر قىلساق بولۇۋېرىدۇ. شۇنداقلا كەن ئادەم جەمئىيەتنى، جەمئىيەت ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىقىنى شەرت ۋە نەتىجە قىلغان بىر خىل ئۈزلۈكسىزلىكنى ئېيتىپ راپ قىلماي بولمايدۇ، ئەلۋەتتە، بۇ يەردىكى ئادەم بىلەن جەمئىيەتنىڭ بىر - بىرىگە ھەم شەرت ھەم نەتىجە بولۇۋاتقانلىقىنى ئۈنۈملۈك كېرەك، شۇنداقلا ئادەمنى ئوقۇل ھالدا ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە ئىجتىمائىي ئالاقە شەكىللىرىنىڭ قۇلى قىلىۋېتىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

كارل ماركسنىڭ قارىشىچە، ئىقتىساد دۇنيانىڭ سىرلىق ماھىيىتىنى چۈشىنىشتىكى ھالقىلىق ئامىل. كىشىلەرنىڭ ئىقتىسادقا بولغان باغلىنىش مۇناسىۋىتى ئۇلارنىڭ ھاياتى.



تەقسىماتى. [6] دۇر كىمىنىڭ نەزەردە دىن، ما ئارىپ ۋە ئىقە-
تساد بىر جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق تۈزۈلمىلىرىگە ۋەكىللىك
قىلىدۇ.

ئېيتىش كېرەككى، ئېتىقاد ئالدى بىلەن بىر خىل قەلب
پائالىيىتى، ھەرقانداق بىر ئېتىقاد شەكلى ئەمەلىيەتتە بىر
دىن (مەيلى ئۇ دىن ئاتالسۇن ياكى ئاتالمىسۇن). تېگى-
تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئېتىقادسىزلىقنىڭ ئۆزىمۇ بىر خىل
ئېتىقاد. ھەرقانداق بىر ئېتىقاد سىستېمىسىدىكى ئىجتىمائىي-
لىق قۇرۇلۇشى ئالدى بىلەن شۇ ئېتىقاد ئىگىسىنىڭ ئۆزۈلۈك-
نى تەبىرىلەش بىلەن باشلىنىدۇ. بۇ تەبىر ئەمەلىيەتتە شۇ
شەخسنىڭ ئىجتىمائىي ئۆزۈلۈكىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە ئىجتىما-
ئىي مۇناسىۋەت شەكىللىرى ئۈچۈن سىزىلغان خەرىتە ھې-
سابلىنىدۇ. ھەممىزگە تونۇشلۇق بولغان ئالما مەھسۇلاتلار-
رىنىڭ بەرپاچىسى سىتۇ جوبىس شۇنداق دەيدۇ: «بىزنىڭ
ئالدىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاللىقاچان ئۆزىنىڭ كىملى-
كىنى ئۇنتۇپ كەتتى، ئۇلارنىڭ كىملىكىنى ئەسلىتىشنىڭ بىر
ئۇسۇلى بولسا دەل ئۇلارغا ئۇلارنىڭ مەبۇدىلىرىنىڭ كىملى-
كىنى ئەسلىتىشتۇر». [7]

شەخس نۇقتىسىدىن ئىجتىمائىيلىق قۇرۇلۇشى ۋە ئىج-
تىمائىي مۇناسىۋەت شەكىللىرى ئۈچۈن ئۇل ھېسابلىنىدىغان
ئېتىقاد (دىن)نى ئىجتىمائىي قۇرۇلمىلاردا ئەكس ئېتىدىغان
تۈزۈلمىنىڭ جۈملىسىدىن ساناش تەنتەكلىك بولسا كېرەك.
ئەلۋەتتە، دىن جەمئىيەتنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشتىكى
ئالدىنقى ئامىل، شۇنداقلا ئۇ ئىجتىمائىي مىزان ۋە قائىدە-
يوسۇن، تۈزۈلمە، سىمۋول ۋە مۇراسىم ھەمدە ئىش تەقسى-
ماتى قاتارلىقلار بىلەن شۇ جەمئىيەتتىكى كىشىلەرنىڭ ئىجتى-
مائىيلىشىش سۈپىتىگە كۆرە ئوڭ تاناسىپ بولىدۇ.

ئەقلىلىشىش ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ مۇقەررەر تەل-
پى. ئەمما ئىجتىمائىي رېئاللىقىمىزدا ئەقلىلىشىش قانچە
كۈچلۈك بولسا ئىنساندىكى ياتلىشىش بۇنىڭغا ئوڭ تاناسىپ-
لىق ھالدا ياندىشىپ ماڭدى. بۇ بىزگە ئەقىل بىلەن ئىنسان
ماھىيىتى ئارىسىدا قانداقتۇر زىددىيەت باردەك تۇيغۇنى بې-
رەتتى. بۇ نۇقتا جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ نەزەردىن قېچىپ
قۇتۇلالمايدى. ماڭىپ ۋېبىرنىڭ تەھلىللىرىدە غەرب كاپىتا-
لىزم جەمئىيىدە ئەقلىلىشىشنىڭ ئاساسلىق يۈزلىنىش ئىمكەن-
لىكى قەيت قىلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئەقلىلىشىش
جەرياننىڭ كاپىتالىزم جەمئىيىتىنى ئاخىر بىيۇروكراتلىقنىڭ

«تۆمۈر قەپسى»گە سولاپ قويدىغانلىقىنىمۇ نەزەردىن
ساقىت قىلمايدۇ. [8] بۇ ئۆز نۆۋىتىدە كارل ماركسنىڭ
«ياتلىشىش» نەزەرىيەسى بىلەن ئۇدۇل كېلىدۇ. ماڭىپ ۋې-
بىرنىڭ قارىشىچە، بىر جەمئىيەتتە زامانىۋىلىققا قاراپ
يۈرۈش قىلغانسىرى مەنە ئاز قالىدۇ. [9] بۇ ھال بىزنىڭ ئال-
دىمىزغا ئەقلىلىشىش بىلەن ئىنسان ماھىيىتى ئوتتۇرىسىدا-
كى ئوڭ تاناسىپلىق مۇناسىۋەتنى بەرپا قىلغىلى بولامدۇ؟
ئەگەر بولسا ئۇلار ئارىسىدىكى تەڭشەك نېمە؟ دېگەن سو-
ئاللارنى تاشلايدۇ. ئەجەب ئىنسان زامانىنىڭ مۇقەررەر ئال-
دىغا قاراپ مېڭىشى ئالدىدا تاللاش ئىمكانىيىتىگە ۋە ئۆز
ئىجتىمائىيلىقى ۋە ئىجادچانلىقىدىن ۋاز كېچىش قۇدرىتىگە
ئىگىمۇ؟

سۆزنى ئەقلىنىڭ رېئاللىقىدىن باشلاش كېرەك. ئەقىل
ئىنساننىڭ ماددىي ئوبيېكتلار ئالدىدىكى پىكىر قورالى. بۇ
ھۆكۈم مەنۋىيەت دۇنياسىدىكى قورال — روھقا نىسبەتەن
ئېيتىلغان. پەلسەپىدە ئەقلى يەكۈننى ماددىنىڭ سەزگۈ ئەزا-
لىرى ئارقىلىق مېڭىدە ئەكس ئەتكەن ئىنكاسى دەپ تەبىر-
لەيدۇ. بىز بۇ يەردە شۇنداق بىر تەسەۋۋۇرنى قىلىشقا ھەق-
لىقىمىز: ئەگەر بىراۋ بۇرۇن پەقەتلا كۆرۈپ باقمىغان ۋە بۇ
ھەقتە ھېچقانداق بىر ئۇچۇر ئاڭلاپ باقمىغان نەرسىگە دۇچ
كەلگەندە، بۇ ھەقتە قانداق ئەقلى يەكۈن چىقىرىدۇ؟ شۇ-
نسى ئېنىقكى، ئۇ كىشى بىر بولسا ئۇ نەرسە ھەققىدە باشقا
مەنبەلەردىن مۇئەييەن مەلۇماتلارنى ئىزدەيدۇ ۋە ياكى بىر
بولسا ئۇ نەرسە ئۈستىدە ئىستىخىيەلىك ھالدا قول سېلىپ
تەجرىبە ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق مۇئەييەن ئۇچۇر توپلايدۇ.
بۇ نۇقتا شۇنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇكى، ئوبيېكت ھەققىدە
ئەقلى يەكۈن چىقىرىش ئۈچۈن سۈبېيىكت چوقۇم ئۇ ھەقتە
ئالدىن مەلۇماتقا موھتاج بولىدۇ. پەقەت ئوبيېكت ھەققىدە
ئالدىن مەلۇمات، مېڭە، سەزگۈ ئەزالىرى، شۇنداقلا ئوب-
يېكتتىن ئىبارەت مۇشۇ تۆت ئامىل تەڭ مەۋجۇت بولغاندا-
لا، ئاندىن ئەقلى يەكۈن چىقىرىش مۇمكىن. شۇنى ئەسكەر-
تىش كېرەككى، ئەقلى يەكۈن چىقىرىلماقچى بولغان
ئوبيېكت سەزگۈ ئەزالىرى بىلەن ئەينى بىر كونتېكىستتا ۋە
ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىشىۋالغان بولۇشى كېرەك. پەقەت
مۇشۇ شەرتلەر ھازىرلانغاندىلا، ئاندىن ئەقىل ئۆز رولىنى
جارى قىلدۇرالايدۇ. دېمەك، ئەقلى يەكۈنگە ئېرىشىش
جەريانىدا ئالدىن مەلۇمات كەم بولسا بولمايدۇ. يەنى بۇ

ئالدىن مەلۇمات ئەقلى يەكۈن چىقىرىش ئۈچۈن تايانچلىق رولىنى ئوينايدۇ. شۇڭا ئوبىيكت ھەققىدىكى ئالدىن مەلۇمات توغرا بولسا، ئەقلى يەكۈنمۇ توغرا بولىدۇ، ئەگەر ئالدىن مەلۇمات خاتا بولسا ئەقلى يەكۈنمۇ خاتا بولىدۇ (ئەلۋەتتە بۇ يەردە مېتودمۇ ئىلىك ئېلىنىشى كېرەك).

ئۇنداقتا ئەقلىلىشىش دېگەن نېمە؟ بۇ يەردە دېيىلە- ۋاتقان ئەقلىلىشىش ئىنسان مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ھەر بىر سا- ھەلىرىدە ئىنچىكىلىشىشنى كۆرسىتىدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ۋا- ستىسى ئەقلى ھەرىكەت، نەتىجىسى زامانىۋىلىشىشتۇر.

«جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ» دا كۆرسىتىلىشىچە، گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى ئولچ بېك زامانىۋىلىشىش مۇ- ساپىسى جەريانىدا بارلىققا كېلىۋاتقان تۈرلۈك خېيىم- خە- تەرلەرنى جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلغان بولۇپ، ئۇ نۆۋەتتىكى غەرب جەمئىيىتىنى «ئىككىنچى زامان- نىۋىلىق» دەۋرىدە ياشاۋاتىدۇ دەيدۇ، بۇ يەردە كۆزدە تۇ- تۇلۇۋاتقان «ئىككىنچى زامانىۋىلىق» بولسا زامانىۋى تۈزۈم- لەر يەرشارىلاشقان، كۈندىلىك ھايات ئەنئەنە ۋە ئۆرپ- ئا- دەتنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلغان بىر دەۋردۇر. غەرب دۇنياسى- دا كونا سانائەت ئاساس قىلىنغان جەمئىيەتنىڭ ئورنىنى خېيىم- خەتەر يامرىغان بىر جەمئىيەت ئىگىلىمەكتە. [10]

ئۇنداقتا زامانىۋىلىق نېمە ئۈچۈن خېيىم- خەتەرگە ھا- مىلدار؟ ھالبۇكى بۇ خېيىم- خەتەرلەرگە تاقابىل تۇرۇشتا ئالىملارغا ياكى سىياسىيونلارغا تايىنىپ ئىش ھەل قىلغىلى بولمايتتى [11].

ئەگەر مەسىلىگە ئۇدۇل جاۋاب بېرىش ئاقىلانلىك بولسا، ئۇنداقتا مەسىلە دەل ئەقلىنىڭ رېئاللىقنى تونۇماس- لىقتىن كەلدى، ئەقىل بىلەن ئىنسان ماھىيىتىنى تەڭشەپ تۇرغۇچى ئامىلغا سەل قاراشتىن، شۇنداقلا نوقۇل ئەقلىلى- شىش ۋە تاق يۆنىلىشلىك زامانىۋىلىقنى قوغلىشىشتىن بولدى. ۋەھالەنكى، مەسىلە ئوتتۇرىغا چىققان ۋە بىزنى مات قىلغاندىن كېيىنمۇ يەنىلا ئۈزلۈكسىز ھالدا ئەقىل خۇرا- پاتلىقنى داۋاملاشتۇرۇش بۇ خىل خېيىم- خەتەرلەرنى ئەۋ- جىگە چىقاردى. ھەتتا ئولچ بېك بۇ خېيىم- خەتەرلەرگە تا- قابىل تۇرۇشتا چوقۇم ھەرقايسى ئىجتىمائىي توپتىكى كىشى- لەرنى مۇشۇ سەپكە ئېلىپ كىرىشنى تەكىتلەيدۇ ۋە خەلق بۇ كۈرەش سېپىگە ئۈزلۈكسىز قاتناشمىسا نېگىزلىك مەسىلە- نىڭ ھەل بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. [12]

بەلكىم بۇ جاۋابنى سەل تومئاق ۋە ئۇدۇل ھېس قىلىپ قالغانسىز. ئۇنداقتا ئەگەر بىز ماڭىمىز ۋېبىرنىڭ قارى- شى بويىچە، ئىجتىمائىي پەننىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ھەرد- كەتكە يۈكلەنگەن مەنىنى يېشىپ بېرىشتىن ئىبارەت [13] دەپ قارىساق، ئۇ ھالدا ئىنسانىيەتنىڭ ئەقلىلىشىش، جۈملە- دىن زامانىۋىلىشىش قەدىمگە ھەمكەش بولۇپ كېلىۋاتقان ئىجتىمائىي پەن زامانىۋىلىقنىڭ نېمە ئۈچۈن خېيىم- خەتەر- گە ھامىلىدار ئىكەنلىكى ۋە «ئەقىل بىلەن ئىنسان ماھىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى تەڭشەكنىڭ نېمە» لىكىگە جاۋاب بېرىشى كېرەك. جەمئىيەتشۇناسلىق ئېقىملىرى ئىچىدىكى فىرانك- فورتچىلار ئېقىمىنىڭ ھازىرغىچە ھايات ياشاۋاتقان ئەڭ مەشھۇر ۋەكىللىرىدىن بىرى، گېرمانىيەلىك مەشھۇر جەمئى- يەت نەزەرىيەچىسى يۈرگىن خابىرماس [14] «ئىجتىمائىي پەن لوگىكىسى»، «بىلىم ۋە ئىنسان مەنپەئىتى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە «پەن — پەقەت ئىنساننىڭ بىرلا مەنپەئىتىگە ياردەم بېرەلەيدىغان بىلىمدۇر» دېگەن قاراشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. [15] ئەمەلىيەتتە بۇ سوئالنىڭ جاۋابى دەل كىشى- لەرنىڭ ئەقلىلىشىش ھەرىكىتىگە يۈكلەنگەن مەنىنىڭ يېشى- مىدىن ئىبارەت.

ۋەھالەنكى، بۇ جاۋاب دەل ئەقلىنىڭ رېئاللىقنى تونۇ- ماسلىق، ئوچۇقراق ئېيتقاندا، زامانىۋىلىق ئۈچۈن چىقىرىل- گان ئەقلى يەكۈنلەردە، مەۋجۇت ئىجتىمائىي رېئاللىق ھەق- قىدىكى فورمۇلا خاراكتېرلىك ئالدىن مەلۇماتلارغا سەل قاراش ياكى ئېتىبار بەرمەسلىكتىن ئىبارەت.

مەيلى ئېتىراپ قىلايلى ياكى قىلمايلى، ئادەم ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي رېئاللىقى ئۈچۈن ئوبىيكتىپ بولغان ئالدىن مەلۇماتلار بار. كىم بولۇشتىن قەتئىينەزەر، قايسى خىل ئەقلى ياكى ئىجتىمائىي پائالىيەت ۋە شۇ ئاساستا بار- لىققا كەلگەن ئىجتىمائىي قۇرۇلما بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ھەمدە بۇ ھەقتىكى ئىلىم ساھەلىرى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆزلىرىنىڭ ساغلاملىقى ۋە ئەسلىي ماھىيىتى ئۈچۈن چوقۇم ئەنە شۇ ئالدىن مەلۇماتلارنىڭ ئوبىيكتىپلىقىنى ئېتىراپ قىل- شى ۋە شۇ ئاساستا ئەقلى ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشى زۆرۈر. گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، نېمىنى ۋە نېمە ئۈچۈن ئوب- يېكتىپ بولغان ئالدىن مەلۇمات دەپ ئېتىراپ قىلىش كېرەك؟ دېگەن سوئالغا دۇچ كېلىشىمىز مۇمكىن. خابىرماسنىڭ ئەقلىلىشىش ھەققىدىكى تەھلىللىرى

قەلب ۋە قىممەتلىك جۈرئەت نەلەردە ئۇنتۇلدى؟! بەلكى شۇ دەققىدە بىز ئىككى ئادەمدۇرمىز. بىر بەدەنگە ھەم سىققان ھەم سىغىمايدىغان ئىككى ئادەم. بۇ ئىككىلىك بىر-بىرىنى ئۇنتۇش، يېڭىلاش ۋە ئالمىشىش داۋانلىرىدا بىزگە شاھىت بولماقتا.

شۇ چاغدا بەلكىم ئەقىلنىڭ، زامانىۋىلىقنىڭ بەخت ياكى ئاپەتكە مەنبە بولۇشىدىكى سەۋەبىنىڭ ئۇلارنىڭ ئەنە شۇ ھەقىقەت ئالدىدىكى سالاھىيىتىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى سېزىپ ئۆلگۈرىدىغاندەيمىز. ئىنسانىيەتنىڭ ھەر بىر قېتىملىق يىمىرىلىشىمۇ ھەم مۇشۇ سالاھىيەتنىڭ سۈپىتىگە كۆرە بولە-دۇكى، ھەرگىزمۇ ئەقىل ۋە زامانىۋىلىقنىڭ دەرىجىسىگە كۆرە بولمىدى. يېڭى خېيىم - خەتەر ۋە ئېنىقسىزلىققا ھامىلە-دار دۇنيا [17] دا ھەر بىر جەمئىيەتنىڭ ھەمدە شەخسنىڭ ئۆ-زىگە خاس ئىجتىمائىي كىرىزىسلىرى بولىدۇ. بىزنىڭ كىرىزىمىز نېمە؟ ئۇنىڭ ئاچقۇچىچۇ؟

شۇنىسى شەكسىزكى، ئىنسانىيەت پاجىئەلىرىنىڭ مەنبە-لىرى دەل ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقەت يارىتىشقا ئۇرۇنغانلىقى ياكى ئويىپىكىتىپ ھەقىقەتكە بولغان ھۆرمەتسىزلىكىدە.

ئىزاھات:

- [1] زۇلپىقار بارات ئۆزباش: «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2011 - يىلى 10 - ئاي نەشرى.
- [2] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 1 - بەت.
- [3] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 22 - بەت.
- [4] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 19 - بەت.
- [5] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 19 - بەت.
- [6] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 43، - 45 - بەت.
- [7] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 33 - بەت.
- [8] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 34 - بەت.
- [9] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 282، - 283 - بەت.
- [10] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 283 - بەت.
- [11] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 284 - بەت.
- [12] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 33 - بەت.
- [13] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 174 - بەت.
- [14] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 185 - بەت.
- [15] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 184 - بەت.
- [16] «جەمئىيەتشۇناسلار نېمە دەيدۇ»، 255 - بەت.

(ئاپتور: جۇڭگو ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە مۇقام ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ خادىمى)

ماكېس ۋېبىرنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بولۇپ، ئۇ «بىر جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ھاياتىنى يېتەكلەيدىغان ئومۇميۈز-لۈك يوسۇنلارنىڭ بولۇشى زۆرۈرلۈكىنى، بۇنداق بولغاندا ھايات دۇنياسىدا زامانىۋىلىق مۇساپىسى قالدۇرۇپ كەتكەن خام خىيال كىشەندىن قۇتۇلغىلى بولىدىغانلىقىنى تەكىتلەيد-دۇ». [16]

ئەلۋەتتە، خاپېرماس نەزەرىدىكى «يوسۇنلار» بىلەن بىز دېمەكچى بولغان «يوسۇن» — ئويىپىكىتىپ بولغان «ئالدىن مەلۇماتلار» نىڭ بىر نەرسە بولۇشى ناتايىن. ئەمما پىكىر ئەندىزىسىنىڭ ئوخشاشلىقىدا گەپ يوق. دېمەكچىمىز-كى، بىزدىن ھالقىپ تۇرۇپ «ئالدىن مەلۇمات» لىق سۈپىت-گە ئىگە، ئويىپىكىتىپلىقى بىلەن ھەقىقەت بولغان بىر «يوسۇن» (مىزان) لا ئاندىن «ئەقىللىشىش ۋە زامانىۋىلى-شىشنى خېيىم - خەتەر ھامىلدارلىقى» دىن، شۇنداقلا ئىنسان-نى «ئۆز ماھىيىتىدىن ياتلىشىش» تىن توسۇپ قالايدۇ، ئىن-سانىيەتنىڭ بۇنداق ئۈلگە دەۋرلىرى بولمىغانمۇ ئەمەس.

«نېمە ئۈچۈن» گە جاۋاب بېرىش قىيىن ئەمەس. ئىن-سانىيەتكە ئورتاق بولغان مەنئى ئۇقۇملار ۋە ماددىي ئا-ساسلاردىكى سەۋەب نېمە؟ ئاسمان - زېمىننىڭ مەۋجۇتلۇق ۋە يۈرۈشۈش قانۇنىيەتلىرىنىڭ قايسى بىرى سىز ۋە بىزنىڭ سۈيىپىكىتىپ خاھىشىمىزغا بېقىندۇ؟ ئەنە شۇ ئاسمان - زېمىن-نىڭ تەرتىپلىك ھەرىكىتىنى بەلگە ۋە بىز بىلمىگەن ھېكمەت-لە-رنى قىممەت قىلىپ داۋاملاشقۇچى زامان بىزنى كۈتۈپ تۇ-رامدۇ؟ ئەجابتا سىز ۋە بىزنىڭ ئىجتىمائىيلىقىمىز ئەنە شۇ ماكان ۋە ئەنە شۇ زامانى شەرت قىلدىيۇ، ئەمما بىز ئىجتى-مائىيلىق قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تايانچ فورمۇلا سۈپەتلىك بۇ مەلۇماتلارنى بىزنىڭ ئىجتىمائىيلىقىمىزنىڭ كەينىگە قويۇپ تەسەۋۋۇر قىلىشىمىز ۋە ئۇنىڭ ئويىپىكىتىپلىقىنى ئېتىراپ قىل-ماسلىقىمىز نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟

قېنى ئەمدى پىكىر يولمىزنى روھىيەت داۋانلىرىغا ئۇلاپ كۆرەيلى ۋە روھىمىزغا بېرىلگەن مەلۇماتلارنى تىڭ-شايلى. شۇ دەققىدە قەلبىمىز بىر ھەقىقەتكە جەلپ بولىدۇ. ئەمما بۇ ھەقىقەتنى قانداق قىلىپ سەزگۈ كۈنۈپكىسىدا بىر دەك بولمىغان ئەقىل قەلىمى بىلەن شەرھلىگۈلۈك؟! بۇ تۇيغۇ شېئىرىي پىكىرگە قىستايدۇ، ئەمما قۇربەت يوق. چۈنكى، ئۇنىڭدەك بىر ھەقىقەتنى تىل تۈلپارىغا يۈكلەپ زا-ھىرىي دۇنياغا تۇغۇلدۇرۇشقا سازاۋەر قىلغۇدەك پاكىز

كىتاب مېنىڭ سۆزۈم

— يېقىندا نەشر قىلىنغان «باي ئاكىمنىڭ خۇر جۇنىدىكى 68 كۆھەر» ناملىق كىتابقا ئالەم

1

ئالغان قولدىن بەرگەن قول ياخشى، ئاجىز لارغا خەيرلىك قولنى سۇنالايدىغان، ئائىلىنىڭ يۈكىنى ئەرلىك شىجائىتى بىلەن ئۈندىمەي كۆتۈرۈپ، خوتۇن - بالىلىرىنى نامراتلىق كو-چىسىدا تەلەمۈر تۇپ قويمايدىغان ئەقىدىلىك يىگىتلەر بىز ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرىنىڭ پەخرى - غۇرۇرى، يۆلىنىدىغان تېغى ۋە بەختىمىزنىڭ چىرىغى. مەن ھەق يولنى تۇتقان، ھىدايەت نۇرى قەلبىنى يورۇتقان، كېيىنلىكى ئۈچۈن قانداق تەييارلىق قىلىشنى بىلگەن ھەر بىر ئۇيغۇر ئوغلانغا يەنە دۇنيالىق ئىشلىرى ئۈچۈن بۇ كىتابنى سىقىندىم. چۈنكى، مېنىڭ يېنىمغا خازان بولغان گۈلدەك شۇنچە نۇرغۇن ئاياللار دەرد ئېيتىپ كېلىشىدۇ. ئۇلار بىر بولسا يوقسۇللىق سەۋەبىدىن تۇرمۇشنىڭ خۇۋ-لۇقىنى كۆرمەي بالدۇرلا سولغان، بىر بولسا، ئەرنىڭ بېشىغا دۆلەت سايىسى چۈشۈشى بىلەن ئۆيى غېرىب بولغان، دىلى ئازار يېگەن. دېمەكچىمەنكى، ھەر ئىككىسىنى «بايلىق» دېگەن بىر سۆزگە يىغىنچاقلاش مۇمكىن.

ئۆز مەجبۇرىيىتىنى بىلگەن مۆمىن ئەر جېنىنى خار قىلىشمۇ ئۆز ئەھلىنى خارلىققا قويمايدۇ. مال - دۇنيا تېپىپ جايدا تەق-سىملەشنى بىلگەن لىللا ئەر ئەھلى - بالىلىرىنى نارازى قىلمايدۇ، شۇنداقلا رىزىق بەرگۈچى، ھېساب ئالغۇچى ئالدىدا ۋاقتى كەل-گەندە ئۆزىنىڭ قۇرت - قۇڭغۇزدىنمۇ ئاجىز جان ئىكەنلىكىنى ھەر قاچان ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

«باي ئاكىمنىڭ خۇر جۇنىدىكى 68 كۆھەر» ناملىق بۇ كىتابتا بىز ئاياللارنىڭ ئەرلىرى، ئوغۇللىرى ۋە ئاكا - ئىنىلىرى ئۆرنەك قىلىشقا، ئەرلىك تاجىغا كۆز قىلىپ سېلىشقا ئەرزىيدىغان قىممەتلىك كۆھەردەك كۆپ نەرسىلەر يېزىلغان. پىكىرلىرىنىڭ ھەممىسىگە قوشۇلۇپ كەتمەسەكمۇ، بايلىق تېپىش يوللىرىدىن



باشقا، بۇ كىتابتىكى بىزدە كېمىيىپ كېتىۋاتقان قەدەر - قىممەت كۆز قارىشى مېنىڭ پىكىرىم بىلەن بىر يەردىن چىقتى. بۇنىڭ بىلەن ئەرلىرىمىز پۇل بىلەن ئىززەت - ھۆرمىتىنى، ئاياللار قەدەر - قىممىتىنى تاپالسا ئىدى، بۇ كىتابنى سېتىۋالغانلار مەق-سىتىگە يەتكەن، بۇ كىتابنىڭ ئىلاۋىسى ئۈچۈن قەلەم تەۋرەت-كەن قوللىرىمىڭ ھاردۇقى چىققان بولاتتى.

ھەر بىرىڭلارنى مۇشۇنداق ئېسىل كىتابلار بىلەن ۋە كەل-گۈسىدە ئۆز كىتابلىرىم بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈشۈمگە نېسىپ قىلغاي.

2

كىتاب - قەغەز سۆيۈملۈكتۈر ماڭا ھەر جايدا يار بولسا، نادانلار ئالدىدا قەغەز - قەلەم بىستىبار بولسا.

سۈكۈناتقا چۆمۈلگەن كائىنات تون ئىچرە مەن تەنھا، نە تەنھا ئۆلىپتىم دىلگەش كىتابىم ياندا بار بولسا.

ئۆمۈر يۇلتۇزلىرىم ساقىپ تۈگەپتۇ بەرق ئۇرۇپ بىر - بىر، مۆكۈنگەي كۆكتىكى ئەختەر كېتىپ شەب، گەر ناھار بولسا.

قاراپ باقسام تۇرۇپتۇ كۆز ئوڭۇمدا شۇنچە كۆپ ماۋزۇ، نىتەي ساقىندى ئۆمرۈمدە قەلەم چارچاپ يازار بولسا.

كىتاب يازدىم ئۆمىدىم شۇكى جاھاندا قالدۇرۇپ كەتسەم، نىشانەم قالسا ئەۋلادلارغا مەندىن يادىكار بولسا.

بۇ دادامنىڭ مىسرالىرى، ماڭا ئاتا ۋە بىرىنچى ئۇستاز بولغان، ھەتتا ئەڭ يېقىنقى ئەرەب مەتبۇئاتلىرىدا ئەرەبچە ياز-مىلىرى بىلەن داڭلىق ئىلىم ئەر بابلىرى تەرىپىدىن «ئەللامە»

دەپ ئاتالغان سۆيۈملۈك دادام مۇھەممەد سالھى داموللا ھاجىم-نىڭ ئۆمۈر تەلەپلىرىدە كىتابقا ئوقۇغان مەدەنىيەسى.

ئەقلىمنى بىلسەم ئۆيىمىز كىتابلار دۇنياسى ئىدى. دادام ياتىدىغان ھۇجرا، كارىۋات بېشى، دېرىزە تەكچىسى، مېھمانخانا ھەممە يەرگە دادامنىڭ ئوقۇيدىغان كىتابلىرى قويۇلغانىدى. بەزىلىرى يىرىك خوتەن قەغىزىگە يېزىلغان، بەزىلىرىگە گۈل ۋە نەقىشلەر سىزىلغان، بەزىلىرىنىڭ قەدىمىيلىكىدىن قەغىزى سارغىيىپ كەتكەن، يەنە بەزىلىرى زامانىۋى مەتبۇئاتتا بېسىلغان قاتتىق مۇقاۋىلىق ئېسىل كىتابلار ئارىسىدا يۈرەتتىم ۋە تېزىرەك چوڭ بولۇپ بۇ كىتابلارنى ئوقۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم، بەزىدە چوڭ-چوڭ كىتابلارنى قولۇمغا ئېلىۋېلىپ، دادامنىڭ كۆزەينىكىنى كۆزۈمگە تاقاپ ئولتۇرۇپ «مەن ئالىم بولدۇم» دەپ ئاپام، داداملارنى كۈلدۈرۈۋېتەتتىم. دادام ئۆيدە 30-40 ئەرەبچە تەپسىر كىتابلارنى ئالدىغا يېيىپ قويۇپ كېچە-كۈن-دۈزلەپ دۈمچىيىپ ئولتۇرۇپ «قۇرئان كەرىم» نىڭ تەرجىمە تەپسىرىنى ئىشلەۋاتقان ئاشۇ مۇبارەك يىللاردا، مەندە دادام-نىڭ ئىشلىرىغا بولغان ھەۋەس ئويغانغانىدى، دادام مېنىڭ قىزد-قىشىمنى كۆزدە تۇتۇپ باشلانغۇچتىكى چاغدىلا ماڭا مەخسۇس ۋاقىت ئاجرىتىپ ساۋاق بېرىشكە باشلىدى. ماڭا ئىلمىمنىڭ كىتاب-قەغەزنىڭ ئوتى ئەنە شۇنداق تۇتاشتى. بۇ ئوت مېنى تاۋلاپ ئىلىم يولىدا قىلچە بوشاشمايدىغان جەسۇر خاراكتېرنى يېتىلدۈردى. بۇ ئوت ماڭا يەنە ئالىي مەكتەپنىڭ پىكىرنى قاناتلاندۇرىدىغان ئەدەبىيات كەسپىنى تاللاقتۇردى. شىنجاڭ ئۈنۈم-ۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزۈپلا ئەرەب بىر لەشەمە خەلىپىلىكىنىڭ دۆلەتلىك ئۈنۈم-ۋېرسىتېتىنى ئۇلاپ ئوقۇپ، ئەلا نەتىجە بىلەن گېزىتكە ئىسمىم چىققاندىمۇ، ئوقۇش پۈتكۈزۈش مۇراسىمىدا پادىشاھ شەيخ زايىدىنىڭ ئايالى ئۈنۈم-ۋېرسىتېتىنىڭ پەخرىي مۇدىرى فاتمە مەنىڭ قولىدىن 48 گىراملىق ئالتۇن مېدالىنى قولۇمغا ئالغان چاغدىمۇ ئاشۇ ئوت يالقۇنى يۈرىكىمدە ئىدى. كېيىنكى ماڭا-تىرلىق ئوقۇش ئۈچۈن ئۆمۈر ھەمراھىم ئادىل تۇنىياز ۋە بالىلىرىمنى سۆرەپ ئوتتەك تۇپراق سەئۇدى ئەرەبىستانغا چىققاندىمۇ بالىلىقىمىدىكى ئاشۇ يالقۇن مېنى ئۆرتەپ تۇراتتى.

ھېلىھەم بىر قولىمدا چۆمۈچ بولسا، يەنە بىر قولىمدا كىتاب بار. گەرچە ئىلىم خۇرچۇنۇمغا گۆھەرلەر قاچىلانغان بولسىمۇ، مەن ئەڭ ئاۋۋال بالىلىرىمنى تەربىيەلىمەسە بولمايدىغان بىر مەسئۇلىيەتچان ئانا. شۇڭا مەن ئانىلىق شەرىپىنى ئۈستۈمگە ئالغاندىن باشلاپ يۈرەك-پارىلىرىم تالادا باشقىلار ئەتكەن تالماقنى ئەمەس، ئۆيدە ئۆز قولۇم بىلەن تەييارلىغان، مەنبەسى ئېنىق، پاك مەزىزەگە ئېغىز تېگىشى ھەم ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ،

تېتىغۈدەك ئېتىشىم كېرەك دەپ قارايمەن. مەن ئوقۇش ۋە مۇساپىرلىق بىلەن پۇرسەتنىڭ يوقلۇقىدىن خېلى كۆپ تاماقنى ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن دوستۇم كىتابتىن ئۆگەنگەن. ھازىر مۇپات-پات قولى تەملىك خېنىملارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ، ئۆزۈم كىتابتىن ئوقۇغاننى سۆزلەپ بەرگەچ، ئۇلارنىڭ ھۈنەردىكى ئۆگىنىپ كەم يەرلىرىمنى تولۇقلايمەن، بۇمۇ مېنىڭ كىتابقا ئوخشاشلا بىر ھەۋەسم.

مەن يەنە خەلقىمگە، بولۇپمۇ ئۆگىنىش پۇرسىتى ئەرلەرگە قارىغاندا ئاز ئۇيغۇر قىز-ئاياللىرىغا ئۆزۈم ئۆگەنگەن ئىلىمنى ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرىدە يەتكۈزۈشۈم، ئۇلارنى ئىككى دۇنيالىق بەخت يولغا، سۇنۇق كۆڭلىنى خۇشاللىق نۇرىغا ئېرىشتۈرۈشۈم كېرەك دەپ ئويلايمەن. گەرچە ئوقۇش بىلەن ئۆگەنگەن ئىلمىمنىڭ پەزىلى يۇقىرى بولسىمۇ دېپلوم مەكتەپتە بىر مەزگىل ئۆگەنگەن كىتابى بىلىمگىلا شاھىت، ئۇنى ئەمەل-يەتتە تەتبىقلاشقا، داۋاملىق تولۇقلاشقا، شۇ ئاساستا مۇھىم بولغان پايدىلىق كىتابلارنى يېزىشقا توغرا كېلىدۇ، شۇنداقلا دادام بىلەن قىلىۋاتقان نۇرغۇن ئىلمىي ئىشلار ئاخىرنى چىقىردى. شىمغا ئىنتىزار. ئۇنىڭ ئۈستىگە كىتابنىڭ سىرتىدا نۇرغۇن ئاياللار مېنىڭ ئۆز مەسىلىلىرىگە جاۋاب بېرىشىمنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن سائەت-سائەتلەپ كىتاب كۆرىمەن، كىتابلارنىڭ گۈل تاجىغا مۇراجىئەت قىلىمەن، تورغا چىقىمەن، كونا-كىتابلار ئاساسىدا يېڭىدىن ئىجتىھات قىلىمەن. بەزى تېمىلار ئۈستىدە دادام بىلەن بەھس-مۇنازىرە قىلىپ «ساقال غېرىچىلاپ» قالىدىغان چاغلىرىمۇ بار. بۇنداق چاغدا دادام ماڭا: «قىزىم، ئەسەرلەردىن بېرى دىيارىمىزدا بىلىمى دېڭىزدەك كەڭ، بىز-دېنمۇ ئۆتكۈر، بىزدىنمۇ زەبەردەست ئالىملار چىققان، ئۇلار ھەم بىز ئوقۇغاننى ئوقۇغان، ئاندىن مۇشۇنداق يول تۇتقان. ئەگەر تۇتقان يولى خاتا بولمىسا ئىختىلاپ تېرىماي مۇشۇ يولدا مېڭىش ئەۋزەل. چۈنكى، تۇرمۇشتىكى ماددىي نەرسىلەر يېڭىلىنىپ تۇرغان بىلەن روھىي مەسىلىلەرنىڭ جاۋابى قەدىم-دىن بېرى ئوخشاش. ئاسمان-زېمىن ئارىسىدا تالاش-تارتىش قىلغان ئىنسانلار زېمىننىڭ يارىتىلىشىغا قارىسا، ئۇششاق دە-تالاشنى تاشلاپ، كىتابقا قارىسا ئاللاھنىڭ ئۇلارغا ئاسان يول بەرگەنلىكىنى بىلىدۇ، رىيازەت ئىچىدىمۇ مەڭگۈلۈك ئىچكى لەززەتنى ھېس قىلىدۇ» دەيدۇ.

ئۇلۇغ كىتابلاردا شۇنداق ئېيتىلىدۇ: «بىلىگەنلەر بىلىم-گەنلەردىن بىر دەرىجە ئۈستۈن»، «بىر قەبىلىنىڭ ئۆلۈمى بىر ئالىمنىڭ ئۆلۈمىدىن يەڭگىل»، «ئىمان يالىڭاچ بولىدۇ، تەقۋا-دارلىق ئۇنىڭ لىباسى، ھايا ئۇنىڭ زىننىتى، ئىلىم ئۇنىڭ مېۋىدۇ»

غان ئالتۇنغا تېگىشكۈسىز بىر توپ ئاجايىپ يارەنلەر بىلەن مۇ-
 لاقەتتە بولۇۋاتاتتىم، — دەپ مۇنۇ نەزمىنى ئوقۇپتۇ.
 يارەنلەر بار ئىچىم پۇشماق مۇڭداشسام،
 ۋاپادار يار، بار بولسامدۇ - يوق بولسام.
 سۆزلەپ بېرەر ئۆتكەنلەرنىڭ ئىلمىنى،
 ئىش ئۆگىتەر، يول كۆرسىتەر بىر ئوبدان.

قۇرسا سۆھبەت بولماس پىتنە، يىرىك گەپ،
 زىيان يەتمەس، يەتكۈزدۇ پەقەت نەپ.
 خاتا ئەمەس دېسەڭ ئۆلۈك ئۆلپەتلەر،
 گېپىڭ بەرھەق بىلسەڭ ئۇلار تىرىك دەپ.

پادىشاھ ئىبنۇل ئەرابىنىڭ بۇ گۈزەل شېئىرىدىن ئۇنىڭ
 كىتابىنى كۈيلەۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ. دە، دەرىگە بېسىشنىڭ ئور-
 نىغا بېشىدىن ئالتۇن تىللارنى چاچقۇ قىلىپ ئىنئاملار بىلەن
 يولغا سايپتۇ.

شۇنداق، كىتاب پەزىلەتلىك دوست، بۇ دوستىڭ كۆكسى
 - قارنى دەريادەك كەڭ. ئالدىڭدا ماختاپ، ئارقاڭدا غەيۋىتىڭ-
 نى قىلمايدۇ، سەندىن قۇسۇر ئىزدەيمەيدۇ. ساڭا ئاش - نان دې-
 مەيدۇ، پەقەت سەندىن ئۆزىگە كۆپرەك ۋاقتىڭنى بېرىشنىلا
 تەلەپ قىلىدۇ. بۇ دوستىن ماڭا كۆپ نەپ يەتتى. دادامنىڭ
 لەۋزى بىلەن ئېيتقاندا، «ئاغزى ئاش، كۆزى ئادەم تونۇمايدى-
 غان، يامبۇ بىلەن چامغۇرنى، ئالم بىلەن جاھىلنى پەرق ئەتمەيد-
 دىغان نادانلار دوستلۇقىدىن كىتابىڭنىڭ دوستلۇقى مىڭ
 ئەۋزەل».

4

مەن خەت ئوقۇيالايدىغان سىلەرگە، بىر تال گۈلنى
 سوۋغا قىلدىم، بۇ گۈلنىڭ ئىسمى «باي ئاكامنىڭ خۇرجۇنىدى-
 كى 68 گۆھەر» ناملىق كىتاب. ئۆيلىرىمىزدە دۇنياغا پايدىلىق
 ئىلىملەرنى ئۆگىتىدىغان، جاسارەتنى ئۇرغۇتىدىغان، تۇرمۇش-
 نىڭ ئىللىقلىقىنى، ئائىلە مېھرىنى ھېس قىلدۇرىدىغان، ئۆز ئەق-
 دىمىز بويىچە قابىل پەرزەنت تەربىيەلىشىمىزگە ياردىمى تېگ-
 دىغان، ئىگىلىك تىكلەشكە يېتەكلەيدىغان كىتابلارمۇ بولسۇن.
 كىتاب توغرىلۇق بۇ جۈملىلەرنى يېزىۋاتقىنىمدا مۇنداق ئۈچ
 خىل كىشىلەرنىڭ مىسالى كۆز ئالدىمدا تۇرۇپتۇ. بىرى، كىتابلا
 بولسا ئىلغىماي ئوقۇيدىغان ھەم ئوقۇغان كىتابلىرىغا ئەگىشىپ
 كېتىدىغان ماشىنا ئادەم تىپىدىكىلەر. بۇنى بىر خىل كىتاب خۇ-
 راپاتلىقى دېمەي بولمايدۇ. كىتاب ئوقۇشتىكى مەقسەت نوقۇل
 كىتاب ئوقۇشلا ئەمەس بەلكى رېئاللىققا قاتنىشىش، ئىگىلىگەن

«سى»، «ھېكمەت مۆمىنىڭ يىتتۈرۈپ قويغان نەرسىسىدۇر، قە-
 يەردە تاپىدىكەن ئۇنى ئېلىشقا ئەڭ ھەقلىق»، «سىلەرنىڭ ياخ-
 شىلىرىڭلار ئىلىم ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەنلەردۇر»... مەن
 خۇددى قاراڭغۇ كوچىدا كېتىۋېتىپ ئۇشتۇمتۇت ئىچى يورۇپ
 كەتكەن ئادەمدەك ھېكمەتلەر شولسىدا يەنە كىتابقا قايتتىم.

3

بىر كۈنى پادىشاھ ئىبنۇل ئەرابى (1165 - 1240) نى
 ئوردىغا چاقىرىپ كېلىشكە ئادەم ئەۋەتتېتۇ. ئۇ كىشى بېرىپ قا-
 رسا ئىبنۇل ئەرابى بىر مۇنچە كىتابلارنى ئالدىغا يېيىۋېلىپ
 ھەدەپ كىتاب ئوقۇۋاتقۇدەك. چاپارمەن پادىشاھنىڭ ئەمىرىنى
 يەتكۈزگەندىن كېيىن ئىبنۇل ئەرابى پىسەنتىگمۇ ئالماستىن ك-
 تابىنى ئوقۇۋېرىپتۇ ۋە: پادىشاھقا ئېيت، مەن ھازىر بىر مۇنچە
 دوستلىرىم بىلەن سۆھبەتتە، كېيىنرەك باراي، — دەپتۇ. چاپار-
 مەن پادىشاھقا ئىبنۇل ئەرابىنىڭ سۆزىنى يەتكۈزۋېتتۇ، پادىشاھ-
 نىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ:

— ئېيتقىنە، ئۇنىڭ پاراڭلىشىۋاتقان دوستلىرى قانداق ك-
 شىلەر ئىكەن، — دەپتۇ. چاپارمەن پادىشاھقا:

— مەن بارسام ئىبنۇل ئەرابى يالغۇز ئولتۇرۇپتىكەن، —
 دەپ ئەھۋالنى ئەينەن يەتكۈزۋېتتۇ.
 پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ:

— ئۇ بەتەخنى تۇتۇپ كېلىڭلار، پادىشاھقا يالغان سۆز-
 لىگەننىڭ جازاسىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىر كۆرسىتىپ
 قوياي، — دەپ ئەمىر قىپتۇ.

ياساۋۇللار ئىبنۇل ئەرابىنىڭ پۇت - قولىنى يەرگە تەگ-
 كۈزمەي پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەپتۇ. پادىشاھ:

— ئەي ئىبنۇل ئەرابى، سەن ئۆزۈڭنى شائىر دەپ نېمان-
 چە يوغىناپ كەتتىڭ؟ دۆلىتىمىزنىڭ سايىسىدا ياشاۋاتقان ئالم-
 پازىللاردىن تارتىپ «ئېلىپنى تاياق دەيدىغان» پۇقرالارغىچە،
 تۆت پۇتلۇقتىن ئىككى ئاياغلىققىچە ماڭا قۇلچىلىق قىلىۋاتسا، يې-
 نىمغا چاقىرىسام يارلىقىدىن باش تارتقانى ئاز دەپ، يالغان
 گەپ ئەۋەتپەنسەنمۇ؟ — دەپتىكەن ئىبنۇل ئەرابى قىلچە پېتىنى
 بۇزماستىن:

— ئەي، دۆلەت ئاسمىمىزنىڭ نۇرى، مۆمىنلەرنىڭ قۇ-
 ياشى، زېمىندا پىتنە قىلىپ ھەددىدىن ئاشقان باشباشتاقلارنىڭ
 بېشىدا قىلچ ئويناتقان، ئاللاھتىن باشقا يۆلەنچۈكى يوق غېرىب-
 غۇرۋالارنىڭ بېشىنى ھىممەت قوللىرى بىلەن سىيلىغان پەزىلەت-
 لىك پادىشاھىم، سىلگە يالغان ئېيتقان تىلىمنى قاغا چوقۇسۇن،
 تېنىمنى پارچە - پارچە قىلىپ، ئۈچەي - باغرىمنى قۇزغۇنلار
 يېسۇن، مەن دەرۋەقە بىر مىسقال سۆزى مىڭ پاتمان كېلىدۇ.

رىتۋاتقان ئامېرىكىلىقلارنىڭ كىتاب بىلەن چەمبەرچاس باغلاندى. ئان تەقدىرىنى چۈشەنمەيدۇ. قايسى بىر كىتابتا مۇنۇ سۆزنى ئوقۇغىنىم ئېسىمدە: «بىر ھەدەنئىيەتنى ۋەيران قىلىشتا كىتابلار-نى كۆيدۈرۈش بەھاجەت، پەقەت كىشىلەرنى كىتاب ئوقۇمايدىغان، كىتابقا قىزىقمايدىغان قىلىۋېتىشلا كۆپايە».

يېقىندا مەن ئۈرۈمچىدىكى بىر مەسچىتنىڭ مەرىپەتپەر-ۋەر ياش ئىمامى جۈمە خۇتبىسى سۆزلىگەندە جامائەتنىڭ نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈن ۋە باشقا تۈرلۈك مۇراسىملار-نى ئۆتكۈزگەندە باشقا نەرسىلەرنىڭ ئورنىغا كىتاب تارقىتىش-قا، بىر - بىرىگە كىتاب سوۋغا قىلىشقا چاقىرىق قىلغانلىقىدىن ۋە بىر نەچچە سورۇندا بۇ چاقىرىق ئەمەلىيلەشكەنلىكىنى ئاڭلاپ بەك ھاياجانلاندىم. خەلقى خەيرلىك ئىشقا باشلاپ ماڭالايدىغان پەزىلەتلىك ئىمامغا ۋە ئۇنىڭغا ئاۋاز قوشقان كالىسى ئويغاق ئەھلى سودىگەرلەرگە ۋە بىر - بىرىگە خالىس نىيەت بىلەن كىتاب سوۋغا قىلىشنى باشلىغان دوستلار-غا ياخشى تىلەكلەرنى تىلىدىم.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «مېنىڭ ئۈمىتىمنىڭ ھالاك بولۇشى مۇنداق ئىككى نەرسىدە: بىرى، ئىلىمنىڭ تەرك ئېتىلى-شىدە. يەنە بىرى، مال - دۇنياغا ھەددىدىن زىيادە بېرىلىپ كې-تىشتە» دېگەن. شۇنداق، ئىلىمگە ئېرىشىشنىڭ ئەڭ قىسقا يولى — كىتاب. ئۇ بىزگە يىراقنى يېقىن قىلىدۇ، كالىمىزنى ئېچىپ، ئوچۇق كۆزىمىز بىلەن دۇنياغا قارايدىغان قىلىدۇ. ئۆيىمىزنىڭ كىتاب تەكچىسىگە بىر كىتاب قويۇلسا قەلبىمىزدىكى بىر بوشلۇق توشىدۇ. بالىلىرىمىزنى كىتابخانغا ئەگەشتۈرۈپ بېرىپ كىتاب ئېلىپ بېرىلى. خوتۇن - قىزلار داستىخان يۆگەپ يارىشىققا بارغاندا مال ۋە غىزا ئورنىغا ئېسىل - ئېسىل كىتابلار-دىن زەللە قىلىشنى ئادەت قىلايلى. چۈنكى، نەپسىمىزگە ھەر كۈنى نەچچە ۋاخ ئاش - ئوزۇق بېرىۋاتىمىز، لېكىن روھىمىزغا بەزىدە بىر ۋاقىمۇ تاماق يوق ئاچ قېلىۋاتىمىز.

يۈزىمىزنى توپا باسسا باسۇن، كىتابلىرىمىزنى توپا باسۇن. كىتابلىرى غېرىب بولۇپ قالغان خەلقنىڭ ئەرلىرى نادانلىققا قۇل، ئاياللىرى روھى تۇل بولۇپ قالىدۇ. ئەزىز قې-رىنداشلىرىم، بىر - بىرىمىزگە ياخشى كىتابلارنى تەۋسىيە قىلايلى، كىتاب سوۋغا قىلايلى. چۈنكى، ياخشىلىق ئۈچۈن چۆلگە باسقان قەدەملىرىمىزدىن كېيىنكىلەرگە گۈللەر ئۈنۈپ قالىدۇ.

بىلىم ئاساسىدا جەمئىيەتكە ئارىلىشىش. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزى-مىزنىڭ ياكى چەت ئەلنىڭ كىتابلىرى بولسۇن بىر قىسىم ئازغۇن، چۈشكۈن، تۇتۇقسىز ئاپتورلار ياكى ھەرخىل غەرەز-دىكى سۈيىقەستچىلەر تەرىپىدىن سىياھ بىلەن ئەمەس، ئوغا بىلەن يېزىلغان كىتابلارمۇ بار. قەغەزگە يازغاننىڭ ھەممىسىگە ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. كىتابقا قارىقويۇق ئەگىشىپ ئۆزى-نىڭ توغرا ئەقىدىسىدىن، مۇستەھكەم ئىرادىسىدىن تەۋرىنىشكە ھەرگىز بولمايدۇ.

ئىككىنچى خىلدىكىلەر بىلەرمەن جاھىللاردۇر. ئۇلار جا-ھىللىق تۈپەيلى كەڭ يولنى ئۆزىگە تار قىلىۋالىدۇ. تاللاشنى چەكلىنىپ ئاشۇرۇۋېتىپ ئوقۇغۇدەك كىتاب تاپالمايدۇ. ئۆمىردە ئوقۇغان بىر ياكى ئىككى كىتاب ئۇلارنىڭ تۈرمىسىگە، كالىسى تەپەككۈر قۇشى سولانغان قەپەزگە ئايلىنغان. ئۇلار ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىتىدىغان كىتاب بولسا ئۆگىنىۋالماي ئۇنىڭ بىزگە كې-رىكى يوق دەيدۇ. سودا - تىجارەت، جاھاندارچىلىققا ئائىت كى-تابلاردىن بارلىق ئىنسانىيەتكە ئورتاق بولغان تەۋەككۈلچىلىك، ئىشنى روياپقا چىقىرىش ۋە سىستېمىلاشقان ئىگىلىك باشقۇرۇش يوللىرىنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشنىڭ ئورنىغا ئىلمىيلىكى بولسۇن ئۆ-زىگە يات تۇيۇلغان ھەر قانداق كىتابنى پىرقىرىتىپ تاشلىۋېتىش-كە ئاران تۇرىدۇ. پەرزەنت تەربىيەسى توغرىلۇق كىتاب بولسا ئۇنىڭدىن بالىلارنىڭ نازۇك پىسخىك ئۆزگىرىشلىرىنى ئىگىلەپ ئۆزىنىڭ ئەخلاقى، ئەقىدە خېمىر تۇرۇشىنى مۇۋاپىق ئۇسۇلدا سىڭدۈرۈشنى بىلمەي، ھە دېسلا تاياققا زورلايدۇ. كىچىكىدىن باشلاپ زورلۇق ۋاسىتىسى بىلەن بالىنىڭ روھىنى ئېزىپ تاشلاپ، چوڭ بولغاندىمۇ غۇرۇر ۋە قىممەت قارىشى يوق، نا-ھەقچىلىككە، زۇلۇم - سىتەمگە ئۈندىمەيدىغان ياۋاش قوزىلار-نى، نادانلار نېمە دېسە شۇنى دەيدىغان، نېمە قىلسا شۇنى دو-رايدىغان شاتۇتلىرىنى يېتىشتۈرىدۇ. غارقىراپ ئۇچقان ئايروپى-لاننىڭ ئاۋازىدىن تېخىمۇ چوڭقۇر پاتقاققا تىقىلىۋالىدىغان قۇ-دۇقتىكى پاقىغا ياكى ئۆزىگە ئوخشاش ئېلىپنى تاياق ئەمەس دېيەلەيدىغىنى ئۈچۈن بارچە ئىلىمنى ۋە ھەممە ئالىمنى ياراتماي-دىغان بىلەرمەن جاھىلغا ئايلىنىدۇ.

ئۈچىنچى خىلدىكىلەر كۆزى بار تۇرۇپ كۆرمەيدىغان، كالىسى بار تۇرۇپ ئىشلەتمەيدىغان قارا قورساق نادانلاردۇر ياكى خەت ئوقۇيالايدىغان ساۋاتسىز لاردۇر. ئۇلار ئاي - يىل-لاپمۇ بىرەر كىتاب ئوقۇمايدۇ، ئېيىغا ئاز دېگەندە بەش - ئالتە پارچە كىتاب ئوقۇمىسا ئۆزلىرىنى ھايات ئىنسانلار قاتارىدىن سانمايدىغان فىرانسىيەلىك، ئىسرائىلىيەلىك ياكى دۇنيانى تەۋ-



ئېقىمغا ئەگىشىش ۋە روھنىڭ سۈنۈشى

— تۇرسۇنمۇھەممەد توختىنىڭ «ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇش» ناملىق ماقالىسىگە يانداشتىن ئويلايدۇ

گەن كىشىلەرنىڭ مەنئىيىتىنى ئاسانلا كاردىن چىقىرىدۇ. بۇنداق ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى كىچىككىنە ئەۋزەل تۇرمۇش شارائىتىدىن، تىرىقچىلىق چاغلىق ئەھمىيەت مەنئىيىتىدىن، ئاۋۋال يانچۇقنى تومپايتىپ ئاندىن يۈرىكىنى يوغىناتقان پۇل-مېلىدىن مەستخۇش بولۇپ، ئۆزىنى جاھاندا بىر ساناپ مەنئىيە پۇچەكلىك ۋە ئەخلاقىي چىرىكىنى كىلىكىگە ئىلىنىشىپ ياشايدۇ. ئەمەلىيەتتە 1000 يىللار ئىلگىرى ياشىغان بوۋىمىز يۈسۈف خاس ھاجىب پەقەت بىرلا مەسئۇلىيەت ئالمايدىغان، ئوغرىلىق ئالمايدىغان بايلىق ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئادەم ئۈچۈن ۋاقىتلىق ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتىپ ئۆتكەندى.

ئادەمنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنى قانداقتۇر تاپقان پۇل-مېلىنىڭ ئاز-كۆپلۈكى، ئەھمىيەت مەرتىبىسىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى تەرىپىدىنلا بەلگىلەنمەيدۇ. ئەگەر كىشىلەرنىڭ جەمئىيەت قاتلىمىدىكى ئورنىنى، مۇشۇنداق ماددىي مەنئىيەت ئاتلارغا ۋە ھوقۇق ئەۋزەللىكىگە ئاساسەن بېكىتىش ئادەتكە ئايلانسا، بۇنداق جەمئىيەت كېسەل جەمئىيەتتۇر، بۇنداق جەمئىيەت ماددىي ۋە شەۋەسە ۋە ھوقۇق كۈرىشى ئۈچۈنلا ياشايدىغان تۇتۇقسىز ئادەملەرنىڭ قولىدا ۋەيران بولىدۇ. ئەتراپىمىزغا قارايدىغان بولساق، ئەل-ئەل-ۋامىنىڭ نەزەردىن چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ تاپقان پۇلى بىلەن ئۆز قوۋمىغا، ئۆز مىللىتىگە ۋە ئۆز پۇشتى-پاناھىغا زىيان كەشلىك قىلىۋاتقان، جەمئىيەتتە پاسىقلارچە ياشاۋاتقان پۇلدارلارمۇ؛ خەلق بەرگەن ھوقۇقنى شەخسىي مەنپەئەتنىڭ ئوچىقىغا چوغلۇق تارتىشنىڭ ئوبدان پۇرسىتى دەپ، ئۆزىنى

يېقىنقى بىر قانچە يىل مابەينىدە «شىنجاڭ مەدەنىيەت-تىلى»، «شىنجاڭ مائارىپى» قاتارلىق مەتبۇئاتلىرىمىزدا ئۆزىنىڭ تېتىملىق، شۇنداقلا ئىزدىنىش روھىغا باي يازمىلار بىلەن ئوقۇرمەنلىرىمىزنى پىكىر ۋە خىيال ئالمىگە يېتەكلەپ كېلىۋاتقان ئۇستاز تۇرسۇنمۇھەممەد توختىنىڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ 2013-يىللىق 1-سانىغا بېسىلغان «ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇش» سەرلەۋىدەلىك ماقالىسىنى قىزىقىش ئىچىدە ئوقۇپ چىقتىم، ئوقۇغاندىن كېيىن مەزكۇر يازما روھىي زېمىنىدا پەيدا قىلغان زىلزىلە خېلى كۈنلەرگىچە بېسىقمىدى، ئۆزۈم ۋە ئۆزگىلەر ھەققىدىكى پىكىرى-ھاسىلاتلار قولۇمغا قەلەم ئېلىشقا مەجبۇر قىلدى، مېنىڭچە پىشىپ يېتىلگەن پىكىرنى ئېيتماي سۈكۈت قىلىپ ياشاشمۇ بىر تۈرلۈك خىيانەتتۇر.

ئۆزىنىڭ جەمئىيەت قاتلىمىدىكى ئورنى ھەققىدە دادىل ئويلىنالايدىغان ۋە ئۆز ئورنىنى ئېتىراپ قىلالايدىغان كىشىلەرنىڭ روھىي دۇنياسىدا ئۆزلۈكنىڭ روھىيەتنى غىدىقلايدىغان پىكىرى جۇغلانمىسى بولىدۇ. بۇنداق كىشىلەر ھامان ئۆزلۈك ھەققىدە ئۆزلۈكسىز ئويلىنىش ۋە ئىزدىنىش ھالىتىدە تۇرىدۇ. ۋاقتى كەلگەندە ئۇلارنىڭ يۈردىكىدە جۇغلانغان ئېنېرگىيە يانار تاغدەك پارتلاپ، «ئادەت تۈرمىسى» نىڭ مۇستەھكەم توسۇقلىرىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، ئۆزىنىڭ مۇقەددەس نىشانى ئۈچۈن دادىل ئالغا چامدايدۇ! ئەمەلىيەتتە، كۆپۈك شان-شەرەپنىڭ روھىنى، بولۇپمۇ ئۆزلۈك ئېغىنى ئۆلتۈرىدىغان ۋىرۇسلىرى ئىرادىسى ئاجىز، ئېقىمغا ئەگىشىپ مېڭىشقا ئادەتلەن.

بۇ تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. پەقەت سۇنماس ئىرادە بىلەن ئىككى قولىمىزغا تايىنىپ يارىتىمىز! بۇ يەردە نۇرغۇن كە- شىلەر پەقەت نەتىجىگىلا كۆزنى تىكىۋېلىپ، شۇ بۈيۈك نەتىجىنىڭ يارىتىلىش جەريانىدا يولۇقۇش ئېھتىمالى بولغان تۈرلۈك قىيىنچىلىقلارغا يېتەرلىك ئىدىيەۋى تەييارلىق كۆر- مەيدۇ ياكى ۋاقتى كەلگەندە بىراقلا چۈشكۈنلىشىدۇ! شۇنىڭ بىلەن يېڭىلا ئىش باشلىغان كىشىلەرەمۇ يېرىم يولدا ئالدىغا ئۇچرىغان كىچىككىنە قىيىنچىلىق سەۋەبلىك قىل- ۋاتقان ئىشىدىن ئاسانلا ۋاز كېچىدۇ. شۇڭا ئەتراپىمىزدا ھەۋەس قىلىدىغانلار كۆپ، ھەۋەس قىلدۇرالايدىغانلار تولىمۇ ئاز. چۈنكى «بىزدە باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان ئادەم بولۇپ قېلىشتىن، يۇرت- جامائەتتىن ئايرىلىپ قېلىش- تىن ھەزەر ئەيلەيدىغان، توغرا- خاتاسى ۋە پايدا- زىيىنى بىلەن ئانچە ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي بىر- بىرىنى دورايدى- غان، كوللېكتىپنىڭ خەتەر تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنە شۇ ئېقىمغا ئەگىشىدىغان، باشقىلارنىڭ ئىدىيەسى بويىچە ياشايدىغان، كونا يولدا تەكرار- تەكرار مېڭىۋېرىدىغان، ئۆزىگە خاس يول تۇتۇشقا، ئۆزىنى ئۆز- گەرتىپ كۆرۈشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان خاھىش ھەققە- تەن ئېغىر.» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 2013- يىلى 1- سان، 10- بەت)

ئاۋۋال ئۆزۈم ھەققىدە ئويلىنىدىم، كىتاب ئوقۇش ۋە يېزىش ئۆزۈمنى كۈچلەندۈرىدىغان، ئۆزلۈك قىممىتى- نى ئاشۇرىدىغان كوزىرىم ئىدى. بۇ جەھەتتە بەرگەن بە- دەللىرىم تېخى ئۆزۈم سۆيۈنگۈدەك، ھاردۇقۇمنى چىقار- غۇدەك نەتىجىلەرنى مەيدانغا كەلتۈرەلمەپتۇ. ئىگەك تىرەپ ئويلىنىدىم. ئۆزۈمنىڭ ئەجەللىك كەتكۈزۈپ قويغان جايلىرىمنى ئىزدىدىم. ئاخىر روھىمدىكى كېسەل- لىكنى «ئۆزۈمنى ئۈزۈل- كېسىل يېڭىلىغۇدەك جۈرئەت يوق» دېگەن سۆزگە يىغىنچاقلىدىم. ئادەم ئۆزىنى ئۈزۈل- كېسىل يېڭىلاش ئۈچۈن خۇددى يىلان يىلدا بىر قېتىم قاسراق تاشلىغاندەك، بۇنىڭدىن بۇرۇنقى ئادەت بولۇپ كەتكەن مەنئىي كېسەللىكتىن ئازاد بولۇش كېرەك ئىكەن، «ئادەت تۇرمىسى» نى قەتئىي پاجاقلاپ تاشلىشى كېرەك ئىكەن. بۇ يەردىكى ئادەت تۇرمىسىنى پاجاقلاش دېگەن- لىك — راھەتپەرەسلىك كېسىلى، ھۇرۇنلۇق ۋە لايفەزەل- لىكنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇشنى كۆرسىتىدۇ. يەنە ئويلا-

كۆكلەتكەن، ئەل- ئاۋامنى قاڭغىر قاقشاتقان ئەمەلدارلارمۇ تېپىلىدۇ. ئومۇمەن، بىر ئادەمنىڭ جەمئىيەت قاتلىمىدىكى ئورنىنى بېكىتىشتە پۇل- مېلى ۋە ھوقۇق- مەرتىۋىسىنى بىردىنبىر ئاساس قىلىۋېلىشقا بولمايدۇ، مۇشۇ ئىككى تائى- پىدىكى كىشىلەر ئۆزلۈك ھەققىدە، ئۆز قىممىتى ھەققىدە كۆپرەك ئويلىنىشى كېرەك، ئۇلارنىڭ ئەل- رەئىيەتكە يەتكۈ- زىدىغان مەنپەئىتى ھەرقانداق بىر كىشىدىن كۆپ بولاتتى. ئىزدىنىش روھىغا ئىگە، ئىلىم- سۆيەر، جەڭگىۋار توپ (كوللېكتىپ) نىڭ شەخسكە بېرىدىغان تەرەققىيات پۇر- ستى تېخىمۇ كۆپ بولىدۇ. ئەكسىچە، ھەددىدىن ئاشقان قانائەت تۇيغۇسىغا ئىگە، ھاياتنىڭ قىممىتىنى ئۆمۈر بىلەن، خىزمەتنىڭ قىممىتىنى ئېلىۋاتقان مائاش بىلەن ئۆلچەيدى- غان توپ (كوللېكتىپ) شەخسنىڭ نىشان- مەقسەتلىرى يول- دىكى ئىزدىنىشلىرىنى ھەدىسىلا پۇتلاش، ئارقىغا تارتىش قەستىدە بولىدۇ. ئۆزلۈك قىممىتىنى ئاشۇرۇشنى ئىستىگەن ئادەملەر «كۈن ئۆتكۈزۈش» ھاياتلىق مەنتىقىسىگە ئايلى- نىپ كەتكەن، ماددىي پاراغەت قوغلىشىش ئىستىكىدە يۈرگەن توپنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇشقا ھەرىكەت قىلىدۇ، بۇنداق ئادەم ئۆزى مەشغۇل بولغان كەسپىدە ئۆزى ۋە ئۆزگىلەر سۆيۈنگۈدەك نەتىجىنىڭ ئىگىسىگە ئايلىنالايدۇ. «ئەقىللىق ئادەم قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدا كۈچلۈك بىر ئىنتىلىش تۇيغۇسى پەيدا بولغىنىدا، يەنىلا بىغەملەرچە ياشا- ۋېرىشنى ھەرگىز خالىمايدۇ». شۇڭا، ئادەملەر قەلبىنى تىڭ- شاشقا ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. «ئۆزىنىڭ ھاياتتا زادى نېمىگە ئېرىشىش، نېمە قىلىش، قانداق ئادەم بولۇش ئار- زۇيىنىڭ بارلىقىغا نىسبەتەن ئېنىق نىشانى ۋە كونكرېت پىلانى بولۇشى كېرەك». شۇنداق بولغاندا قارا- قويۇق ھالدا ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشاشتىن قۇتۇلغىلى، ئېنىق نىشان تىكلەپ، جاسارەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىگىلى بولىدۇ. كۈن ئۆتكۈزۈشنى ھاياتلىق مىزانى قىلغان كىشىلەر توپىغا ئەگ- شىپ ياشاش ئادەمنىڭ روھىنى سۇندۇرىدۇ. ھەممە ئادەم ئۆزى مەشغۇل بولۇۋاتقان كەسپتە ئۇلۇغ نەتىجىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ھاياتىنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈشنى ئويلاي- دۇ. ياخشى تۇرمۇش شارائىتى ۋە تەرەققىيات ئىستىقبالى يارىتىشنى خىيال قىلمايدىغان ئادەم بولمىسا كېرەك. ئەمما شۇ بۈيۈك نەتىجىلەر قانداق بارلىققا كېلىدۇ؟! ئاسماندىن چۈشەمدۇ؟ ياق! باشقىلار بىز ئۈچۈن يارىتىپ بېرەمدۇ؟

بولۇپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلىمەن، ئىرادەمگە خىلاپ ھالدا مەيدانىمدىن ۋاز كېچمەن... پىكىر-خىياللىرىمنىڭ ماڭا پۇشايماندىن باشقىنى بېرەلمەيدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتەتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟

كېچىكىپ بولسىمۇ ھېس قىلىش ھېس قىلالماستىن كۆپ ياخشى. پىكىر قىلىپ ياشاش سۈكۈت قىلىپ ياشاش-تىن مىڭ ئەۋزەل. يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بېرى «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»گە ئوخشاش مۆتۈەر ژۇرناللىرىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلەر ماڭا ئوبدانلا ئويلىنىش پۇرسىتى، سىلكنىش لەززىتىنى بېرىپ كەلدى. مەن بۇ ماقالىلەرنىڭ تۈۋىدە كۈنلەپ-كۈنلەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىمەن، پىكىر قىلىمەن، تەسەۋۋۇرۇمنى قاناتلاندۇردىمەن. پىكىر-خىياللىرىمنىڭ چوڭقۇرلۇقىدا ئادەمنىڭ ئەچىنى ئاچچىق قىلىدىغان تەركىبلەر كۆپرەك ئىدى. دورىنى قىرتا كەن دەپ كۆڭۈلشەپكەن كىشى ئاخىر ھاياتى بىلەن بەدەل تۆلەيدۇ. مېنىڭ ئەمدى بولغاندىمۇ بۇنداق ئەخمەقلەرچە، جۇۋاز كالىسىدەك بىر ئىزىمدا چۆرگەلەپ ياشاۋەرگۈم يوق ئىدى. شۇڭا نىشانلىق تۇرمۇش ئادىتى تىكلەشكە ئىرادە قىلدىم، شۇڭا ئۆزۈم ھەققىدە پىكىر قىلغاندىن سىرت، مەن يولۇقتۇرغان ھادىسىۋى مەسىلىلەرگە مۇددىقەت قىلىشقا باشلىدىم، شۇنداق، ئەتراپىڭدا يۈز بېرىۋاتقان ئىشلاردىمۇ بايقىسالاڭ يازغىدەك، ئىبرەت ئالغۇدەك نۇرغۇن تەركىبلەر بار ئىكەن.

ئۆيدە مۇشۇ ھەققىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتىم، تۆمۈر دەرۋازىنىڭ ئەنسىز جاراڭلىشى مېنى خىيال قوينىدىن تارتىپ چىقتى. بۇنچە ئەتىگەندە دەرۋازىنىڭ ئۇرۇلۇشى قانداقتۇر بىرەر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ بېشارىتىدەك تۇيۇلۇپ كەتتى، قاڭقىپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ يۈگۈرۈپ دېگۈدەك دەرۋازا ئالدىغا چىقتىم، قارىسام قوشنىمىز ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا تۇرىدۇ.

— ۋاي مۇئەللىم، قانداقمۇ قىلارمىز، كېچىچە ئۇيقۇم كەلمىدى، سىز بىر ياردەم قىلىشىڭىز بولمىدى، بالام، — دېدى ئۈمچىسىپ، ئۆيدە بىرەر كېلىشمەسلىك بولغان ئوخشايدۇ دەپ ئويلىدىم.

— نېمە ئىش بولدى، ئالدىرىماي سۆزلىگە، — دېدىم.

— ۋاي بالام، ئەمدى بىز قانداق قىلىمىز، ئالتە يىل

دىم، ئوقۇغان كىتابلىرىم ئاز ئەمەس، ئەمما كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلۇمدا مەسىلە بار ئىدى. كىتابنى ئوقۇش ئۈچۈن ئوقۇش ئەمەس، بەلكى ئىدىيە يېڭىلاش ئۈچۈن ئوقۇش كېرەك ئىدى. ئوقۇش ئۈچۈن ئوقۇش بىلەن ئۆگىنىش ئۈچۈن ئوقۇشنىڭ ئۈنۈمى ئوخشىمايتتى. ئوقۇش ئۈچۈن ئوقۇش بىر خىل مېخانىك ئوقۇش شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا سىزنى ئويغا سالىدىغان جۈملە ۋە بۆلەكلەرنى ئوقۇغاندا بىردەملىك ھاياجانغا چۆمىسىز، كۈنلەر ئۆتكەندىن كېيىن بۇ تەسىراتىڭىزنىڭ ئۈستىنى بىر قەۋەت قېلىن توپا بېسىپ بارا-بارا ئۇنتۇپ كېتىسىز ياكى كىتاب ئوقۇشنى ئىچ-پۇشۇقىڭىزنى چىقىرىدىغان ئەرەمەك قىلىش ئۈچۈنلا ئوقۇيسىز، بۇنىڭدا ئېنىق نىشان ۋە مەقسىتىڭىز يوق. بۇنداق كىتاب ئوقۇشنىڭ سىزگە بېرىدىغان ئىجابىي تەسىرى يوقنىڭ ھېسابىدىلا. كىتابنى مەخسۇس ۋاقىت چىقىرىپ پىلانلىق ۋە مەقسەتلىك ئوقۇش كېرەك. ئۆلۈك توپىدەك تىنىپ كەتكەن قەلبىڭىزنى لەرزىگە سالىدىغان، روھىڭىزدا سىلكنىش پەيدا قىلغان ئەسەرلەرنى ھەتتا تەكرار ئوقۇپ تۇرۇش، پىكىر قىلىش، مۇنازىرە قىلىش، خاتىرە يېزىش، تەسىرات يېزىش كېرەك. ئەمما مەن قانداق قىلدىم؟ خاتىرە قالدۇرۇپ ئوقۇشقا تېخىچە ئادەتلىنەلمىدىم، گېزىت-ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان بىرەر پارچە يازمامنىڭ مەست-خۇشلۇقىدا ئايلاپ-ئايلاپ ۋاقتىمنى مۈگدەپ ئۆتكۈزۈۋەتتىم. ئوقۇغان كىتابلار ھەققىدە پىلانلىق ۋە مەقسەتلىك خاتىرە قالدۇرۇش ئۈچۈن قولۇمغا ئالغان قەلەم يېرىم يولدا توختاپ قالدى. مانا تىل سەۋىيەمنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن يىل بېشىدا باشلاپ قويغان تەرجىمىنىڭ تاشلىنىپ قالغىنىغا خېلى بولدى. بوشاڭلىق روھىمغا چۈشكەن مەنىدەك ئىرادەمگە مەھكەم يېپىشقان بولۇپ، ھەدېسلا ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنىدۇ. مەن بىردەم تارتىشىپ بېقىپ يەنە بوشاڭلىققا قول بېرىمەن. كىچىك دائىرىدە ئۆزۈمنى كۈچلەندۈرۈشكە تىرىشقان بولساممۇ چوڭ دائىرىدە دە يەنىلا ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشاشتىن مۇستەسنا بولالمىدىم. روھىمدا يەنىلا راھەتكە بېرىلىش، بارىغا شۈكۈر قىلىپ، بىر ئىزدا تۇرۇپ ياشاشتەك پاسسىپ تۇرمۇش ئۇسۇلى ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى. شۇنداق، مەن ئالدى بىلەن ئۆزۈم ھەققىدە ئويلىنىدىم. مەغلۇبىيىتىمگە باھانەم تەييار، خىزمەت ۋە تۇرمۇشتا ھامان باشقىلارغا يامان

بولغانىدى، بۇ قانداق بولغىنى ئەمدى، ئېست سىز چوقۇم ياردەم قىلىڭ بالام، — قوشنىمىز ھېلىلا ھازا ئاچىدىغان. دەك ھالەتكە يەتكەندى، كالاغا دەققە ئىچىدە نۇرغۇن خىياللار سىغىدىلىپ ئۆلگۈردى.

— ئۆيدىكىلەر ساقىتۇ؟ — دېدىم مەنمۇ جىددىيلەشپ.

— ئۆزىڭىز بىلىسىز، ئالتە يىلدەك بولغان بىزنى كەنتتىن تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت ئائىلىسى دەپ خەتلەگەن. شۇنىڭدىن بېرى ھۆكۈمەتنىڭ زور غەمخورلۇقىغا ئېرىشىپ كەلگەندۇق، تۈنۈگۈن بىر گەپ ئاڭلاپ قالدىم. ئاۋۇ كەنتتىكى سامان قورساق ئوغرى (كەنت سېكرېتارىنى دېمەكچى) ئۆزىنىڭ بىرەر يېقىنلىرىنى خەتلەش ئويى بار چىقى، بىزنى تىزىملىكتىن چىقىرىۋېتىپتىمىز...

يوغان بىزنى تىندىم، ھەر نېمە بولسا بىرەر ئۆلۈم ئىشى يوقلۇقىدىن كۆڭلۈم سەل جايغا چۈشكەندەك بولدى.

— ئۇنداق بولسا نېمە بوپتۇ، بەش-ئالتە يىلدىن بېرى ھال-كۈنۈڭلارمۇ خېلى ياخشىلاندى، سىلەرنىڭ كۈنۈڭلار ئۇ يولغا قاراشلىق بولمىغاندىكىن تىزىملىكتىن چىقىرىۋەتسە نېمە بوپتۇ، ئۇ پۇلنى سىلەردىنمۇ بەكرەك ئېھتىياجلىق كىشىلەرگە بەرسە مەيلى ئەمەسمۇ؟ — دېدىم قوشنامغا تەسەللى بېرىپ.

— ياق مۇئەللىم، سىز بىلمەيسىز، بۇ يىل يىل بېشىدىن باشلاپ تۆۋەن تۇرمۇش پۇلىمۇ ئۆستۈرۈلگەن. قولمىزنى خېلى سوۋۇتاتتى، دەردىمىزگە دەرمان بولاتتى، بۇ گەپنى ئاڭلاپ پۈتۈن كېچە ئۇيقۇم كەلمىدى، بىزنى باي دېگىلى بولمايدۇ، ئەگەر بىزنى بۇ تىزىملىكتىن ئۆچۈرۈۋەتسە تايىنلىق ئۆلۈپ بېرىمەن ھۆكۈمەتكە...

كۆزلىرىم چەكچىيىپ كەتتى. تۇرمۇشنىڭ نۇرغۇن ئىسسىق-سوغۇقلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ بۈگۈنگىچە كەلگەن، ئالتە بالىنى تۇغۇپ بىر چىرايلىق ئۆيلۈك-ئوچاقلىق قىلىپ، چوڭ ئانا بولغان بۇ ئايالنىڭ روھىنىڭ بۇ قەدەر ئاجىز ۋە زەئىپ ئىكەنلىكىنى ئويلىمىغانكەنمەن، ئۇ سۆزىنى داۋملاشتۇردى، — ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ سىزگە بىر پارچە خەت يازغۇزۇپ چوڭ باشلىقلارنىڭ قېشىغا ئاچىقىپ باقايلىكىن دەپ سىزنى بىسەرەمجان قىلىشىم، چوقۇم ياردەم قىلىڭ بالام، بىزنى بۇ تىزىملىكتىن

ئۆچۈرۈۋەتسە زادى بولمايدۇ...

قوشنىمىزنىڭ تەلىپى بويىچە بىر پارچە خەت يېزىپ بەردىم، ئۇ ئەھۋالنى قانچە ئېغىر يازساق شۇنچە ياخشى دەپ، تۇرۇۋېلىپ ئۆزىنى دىياپىت كېسىلىگە چىقاردى. مەن بەك تىكىلىشىپ تۇرۇۋالماي قوشنىمىزنىڭ دېگىنى بويىچە يېزىپ بەردىم. ئارىلىقتا خىزمەت ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ كېتىپ بۇ ئىشلارنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىپتىمەن. بىرەر ئايچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىنكى بىر كۈنى قوشنىمىز ئەتەگەندە يەنە ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولدى. بۇ قېتىم ئاپتاپ-تەك ئېچىلىپ كەتكەن بولۇپ، مېنىڭدىن تولىمۇ مېنىڭدەك ئىشىك ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇلارغا يەنە «تۆۋەن تۇرمۇش كاپالەت ئائىلىسى» دېگەن كۆرسەتكۈچى بېرىپتۇدەك، ئۇ يانچۇقىدىن پۇل ئۇرۇلغان كارتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ئەمدى خاتىرى-جەم بولغانلىقىنى ئېيتتى. مەن قوشنىدارچىلىقنى يەتكۈزۈپ-تىمىشەن...

مۇشۇ ئىش بىلەن قوشنىمىز كۆزۈمگە بەكمۇ بىچارە ۋە ئاۋارە كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى. پارازىتتەك ياشاش ئۇلارنىڭ غۇرۇرىنى تامامەن ئۆلتۈرگەن بولۇپ، تايىنىۋېلىش كېسىلى ئۇلارنىڭ روھىدا تولۇق يىلتىز تارتىپ ئۈلگۈرگەندى. كېيىن ئۇ قىسىم ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكى چوڭ-لارغۇ بىر نۆرى يېڭى تۇغۇلغان نەۋرىسىدىن تارتىپ، تەزىدۇرۇس ئوغلىغىچە تىزىملىكتە بار ئىكەن. مېنىڭ تېخىمۇ ئېچىنىدىغىنىم سالداتتەك ئوغۇل بىلەن نارەسىدە بالىنىڭ روھىنىڭ ئاللىقاچان «بىكارلىق ئاش»قا ئۆگىتىۋېتىلگىنى ئىدى.

نامراتلىق يىلتىز تارتقان قەلب قەبىھلىككە ئەڭ يېقىن بولىدۇ، بولۇپمۇ مەنئى نامراتلىق ئادەمنىڭ روھىنى ئۆلتۈرۈپ، ئەتراپىمىزدا «تۇرقى ئادەملەر»نى تېخىمۇ كۆپەيتىۋېتىدۇ. غۇرۇر كىشىلىك قەدىر-قىممەتنىڭ ئۈمۈرتقىسى. غۇرۇرىغا كېسەل تەگكەن ئادەم نەپسىنىڭ قولى بولۇپ، ئۆز نەپسى-خاھىشى ئۈچۈن ۋاستە تاللاپ ئولتۇرماي تېپىپ چەكلەيدۇ، بۇنداق قەلبتە پەزىلەت گۈللىنىشى خالىغانچە دەپسەندە بولىدۇ. بۇنداق ئادەملەر كۆپىيىپ كەتكەن يۇرتنىڭ ئىشلىرىدا بەرىكەت بولمايدۇ. نامراتلىقنىڭ روھقا ئۆتۈپ كېتىشى ھەممىدىن ئېچىنىشلىق بولۇپ، قورساق ۋە سۆھبەتسى ئۇلاردا ئەسلىدە بار بولغان ئەنئەنىۋى

كېيىنچە ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشاشقا ئادەتلىنىپ كەتكەن بىر خىزمەتدەشم بىلەن پىكىرلىشىپ قالدۇم. ئۇ مۇنداق بىر ھېكايىنى ماڭا ئېيتىپ بەردى:

ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن چېغىدا ئاتا - ئانىم «ئەتىكى قۇيرۇقتىن بۇگۈن - كى ئۆپكە ئەۋزەل» دېگەن ئادەت سۆزىنىڭ تەسىرى بىلەن ھېلىكى تېخنىكومغا ئىمتىھان بېرىشىمنى خوپ كۆرگەندى. «ئەگەر ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىسەڭ تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇتال - مايمىز، كىگىزچىلىككە شاگىرتلىققا بېرىمىز» دېگەندى ئانىم مۇشۇ قارارنى چىقارغان كۈنى. ھازىر ئويلاپ باقسام مەن كىگىزچى بولۇشنى خالىمىسام كېرەك. كېچە - كېچىلەپ ئۆگىنىپ تېخنىكومغا ئىمتىھان بەردىم. تېخنىكومدا ئوقۇتقۇ - چىلىق كەسىپدە ئوقۇدۇم، ئوقۇش پۈتكۈزۈشكە ئاز قالغاندا پ. تۇرسۇننىڭ «ئوقۇتقۇچى» دېگەن رومانى بىلەن جالال - دىن بەھرامنىڭ «مېھرىگىياھ» رومانىنى ئارقا - ئارقىدىن ئوقۇپ قالدۇم. شۇنىڭ بىلەن يىراق، تاغلىق جايدا ئوقۇتقۇ - چى بولۇش ئىستىكىم قوزغالدى، نەتىجىدە بىر يىراق تاغلىق رايونغا ئوقۇتقۇچى بولۇپ بېرىش ئۈچۈن تىزىملا - تىمىمۇ مۇددىرىمغا دەپ مېنى بۇ خىيالدىن ياندۇردى. شۇ - دىمۇ مەن ئىشلەيدىغان جاي قانچىلىك يىراق بولسۇن ياكى شارائىتى قانچىلىك جاپالىق بولسۇن، بارلىقىمنى مائارىپ ئىشلىرىغا ئاتاپ، ئەڭ سۆيۈملۈك ئوقۇتقۇچى بولۇش ئۈچۈن باغلىغان ئىرادە كەمىرىم بىر دەقىقىمۇ بوشىمىدى. تەلىمىم ئوڭدىن كېلىپ، بىز ئوقۇش پۈتكۈزگەن يىلى نا - ھىيەمىز بىر تۇتاش خىزمەتكە تەقسىم قىلدى. مەن ئۆز يېز - دىمىزدىكى بىر باشلانغۇچ مەكتەپكە تەقسىم قىلىندىم، مەكتەپ بىلەن ئۆيىنىڭ ئارىلىقى بەش - ئالتە كىلومېتىر كېلەتتى. ئۆي - دىكىلەر بىر ۋېلىسىپىت ئېلىپ بەردى. مەكتەپكە بارغان كۈنى شۇنچىلىك ھاياجانلىدىم، ئۆزۈمنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق سېپىگە ھەقىقىي قوشۇلغانلىقىم يۈرىكىمدىكى يالقۇنلۇق ئىس - تەكلىرىمنى يەنىمۇ كۈچەيتتى، مەكتەپ مېنى ئەتسىدىن باشلاپ دەرسكە كىرىشكە ئورۇنلاشتۇردى:

— ئاۋۋال بىرەر ھەپتە دەرس ئاڭلاپ، بالىلار بىلەن تونۇشقاچ پۇختراق تەييارلىق قىلىۋالسام بولاتتى، — دېدىم ئىلمى مۇددىرىغا.

— نېمىنى تەييارلايتتىڭىز، كىتابنى ئېلىپ كىرىپ بالى -

گۈزەل ئەخلاق، جەمەتنىڭ يۈز - ئابروى، ئائىلىنىڭ شان - شۆھرىتى دېگەندەك مەنىۋى پەزىلەت بىلەن باغلىنىشلىق بولغان، شۇنداقلا بالىلارغا ھېسابسىز ئەقىل ۋە ئەدەپ ئۆگىتىدىغان قىممەتلىك روھى بايلىقلىرىمىزنى بىر تىيىنغا ئەرزىگۈسىز قىلىپ قويدۇ. ئۇلار زۆرۈر تىيىلغاندا نو - مۇسنى بىر ياققا قايرىپ قويالايدۇ. نومۇس تۇيغۇسى ئۆلگەن ئادەم ئۆز نەپسىنى مەركەز قىلىپ، ئادىمى سۈ - پەتتىن مەھرۇم ھالدا ياشايدۇ، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئۆزگە - لەرگە يۈك ۋە تەھدىت بولىدۇ.

— ئادەمنىڭ ئۆزىدىن تىلىگىنى ياخشى، باشقىلاردىن تىلەش، تەر تۆكەي يېيىشكە ئادەتلىنىش ئادەمنىڭ غۇرۇ - رىنى ئۆلتۈرىدۇ، تېخىمۇ يامىنى ئاشۇنداق خاپىلىق يوق پۇلغا ئۆگىنىپ قېلىش تېخىمۇ خەتەرلىك، بۇنداق بولغاندا بارلىق ئۈمىدىمىز شۇنىڭغا باغلىنىپ قالىدۇ، — دېگەندى ئاتام بىر قېتىم. بىزنىڭ شۇنداق غۇرۇرلۇق ئادەملىرىمىز بار. بىر قوشنىمىز بار ئىدى، بىر قانچە يىللار ئىلگىرى ئۇلارنىڭ ئائىلىسىگە ئازراق كېلىشمەسلىك كەلدى، شۇ ۋا - قىتتا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئېغىر قىيىنچىلىققا دۇچ كەلدى. مەھەللىدىكىلەر بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ ئىقتىسادىي جەھەت - تىن ئاز - تولا ياردەم قىلماقچى بولغان، ئەمما ئۇ كىشى قەتئىي رەت قىلغان. «راست، پۇلغا ئېھتىياجلىقمەن، ئەمما بۇ پۇلنى پەقەت ئالمايمەن، بۇنىڭغا يەنىلا ئۆزىمىز ئامال قىلالايمىز» دېگەندى قوشنىمىز جامائەتكە. كېيىن بۇ قوشنىمىز بىلەن بۇ توغرىدا پاراڭلىشىپ قالدۇم. «ئاتا - بوۋىلىرىمىز چوڭ ئۆتكەن خەق، كىچىككەنە قىيىن - چىلىقنى دەپ باشقىلارنىڭ سەدىقىسىنى قوبۇل قىلسام ئۇلارنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمەن، پۇت - قولۇم ساق، ئۇرۇق - تۇغقانلاردىن ئۆتە - يېرىم قىلىپ، كېيىن قايتۇ - رۇپ بەرسەم بولىدۇ» دېگەندى ئۇ. بېشىغا ئەڭ ئېغىر كۈلپەت كەلسىمۇ جەمەتنىڭ شان - شەرىپىنى، ئائىلىسىنىڭ يۈز - ئابروىنى قوغداپ، چىشىنى چىشىغا چىشلەپ قىيىنچە - لىقنى ئۆتكۈزۈۋېتىدىغان، نامراتچىلىق، ئامالسىزلىق ئۇلارنىڭ قەدىنى ئەگسىمۇ روھىنى، نومۇسىنى ئېگەلەيد - دىغان كىشىلىرىمىزمۇ بار.

خىزمەتكە چىققان دەسلەپكى يىللىرى ئوقۇتۇشتىكى يۇقىرى ئىستىداتى، ئاجايىپ تىرىشچانلىقى ۋە غايە - ئىس - تەكلىرىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن مېنىڭ قايىللىقىمنى قوزغىغان،

نى سىنىپتىن چىقىرىۋەتمەي گوللاپ چىقىشىڭىز بولدى، — دېدى ئىلمىي مۇدىر قولىدىكى يىپ - يىڭنە ئىشىنى قىلغاچ. بۇ مەن ئاڭلاشنى ئويلاپمۇ باقمىغان گەپ بولدى. مەن باشقا گەپ قىلماي كېچىلەپ ئۇخلىماي دېگۈدەك تەييارلىق قىلىپ ئەتىسى دەرسكە كىرگۈدەك ھالغا كەلدىم. تۇنجى سائەتلىك دەرس مەزمۇنى ئۇتۇقلۇق چىقتى. ئۆزۈمدىن خېلى رازى بولۇپ قالدىم، ئۇتۇۋاتقان دەرس مەزمۇنى تەبىئەت دەرسى بولۇپ، تەجرىبە دەرسىگە كەلگەندە مەكتەپ تەجرىبىخانىسىدىن چاقماق سوقتۇرغۇچىنىڭ مودېلىنى تاپالمىدىم، مەك- تەپتىكىلەر بۇ يەردە ئۇنداق نەرسىلەرنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتتى. مەن مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن ئالاقىلىشىپ چاقماق سوقتۇرغۇچىنىڭ مودېلىنى ئېلىپ، بىر قولىمدا ۋې- لىسپىتنىڭ رولىنى تۇتۇپ، يەنە بىر قولىمدا تەجرىبە مودېلىنى كۆتۈرۈپ قولۇم ئۈزۈلۈپ كېتەي دېگەندە ئاندىن مەك- تەپكە كەلدىم، ئوقۇغۇچىلار كىتابتا رەسمىي كۆرسىتىلگەن بۇ تەجرىبە ئۈسكۈنىسىنى كۆرۈپ كۆزلىرى پار قىراپ كې- تىشتى، مەن ئۇلارنىڭ خۇشلۇقىغا قاراپ تارتقان جاپالىرىم- نى ئۇنتۇپ كەتتىم.

— ئۇكام بۇنچە قىلىش كەتمەيدۇ، بۇ دېگەن بىر - ئىككى كۈنلۈك خىزمەت ئەمەس، بۇنداق قىلىپ توشاپ بولغىلى بولمايدۇ، — دېدى بىر پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى تەج- رىبە ئۈسكۈنىسىنى باشقا مەكتەپتىن ئېلىپ كەلگەنلىكىمنى ئاڭلاپ. شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ئالدىراش كۈنلىرىم باش- لاندى، مەكتەپ مۇدىرى بولمىسىلا باشقىلار مېنى دەرسىگە كىرگۈزەتتى. ئۇلار خىزمەتنى مەكتەپ مۇدىرىغا قىلىپ بېرىد- دىغاندەك قىلىقلارنى قىلاتتى، ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ مەكتەپتىن باشقا مەكتەپكە ئالمىشىپ كەتتىم. بىلىدىمكى، تۇرمۇش، رې- ئاللىق ئادەمنىڭ خىيالىدەك، ئارزۇسىدەك ئۇنچە گۈزەل بولمايدىكەن. نەزەرىمدىكى ئوقۇتقۇچىلىق ئوبرازى مەن بىلەن كۆرۈۋاتقان ئوقۇتقۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ھېلى ھەم بار ئىدى. مەن بىر مەزگىل گاڭگىراش ئىچىدە يا- شىدىم، ئۆزۈمنىڭ ئارزۇلىرىم ۋە غايىلىرىمگە جاھىللارچە چىڭ يېپىشىپ باققانمۇ بولدىم. ئەمما كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئارمانغا تۇشلۇق دەرمەن بولمىغاچقا بارا - بارا ئېقىم- ىغا ئەگىشىپ ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالدىم. تېخىنكىمۇ مەن بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇغان بىر ساۋاقداشم بار ئىدى. ئۇ ئوقۇش جەريانىدا ئۆزۈڭدىن ئۆگىنىش ئىمتىھانىغا قاتنى-

شىپ، مەخسۇس كۇرسنى پۈتكۈزگەندى، خىزمەتكە چىققان- دىن كېيىن چوڭلار مائارىپى بويىچە ئىككى يىللىق ئوقۇشقا بېرىپ، تولۇق كۇرسنى تاماملىغاندىن كېيىن ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇدى، ئەمدى بولسا ئىچكىرىدىكى بىر داڭلىق ئالىي مەكتەپتە دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن تېلېفوندا ئالاقىلىشىپ تۇرىمەن. ئەينى چاغدا مېنىمۇ ئۈرۈمچىگە ئو- قۇشقا كېلىشكە رىغبەتلەندۈرگەندى، ئەمما دەسلەپ ئۆزۈم ئانچە قىزىمىدىم، كېيىن ئۆيدىكىلەر مۇ «خىزمەتكە چىقىلى- مۇ بىر قانچە يىل بولۇپ قالدى، ئەمدى تويۇڭنى قىلىپ، خاتىرجەم بولۇپ كەتسەك» دەپ تويۇمنى قىلىپ قويدى، مانا ئىككى بالىنىڭ ئاتىسى بولۇپ قالدىم، دوكتورلۇقتا ئو- قۇۋاتقان ھېلىقى ئاغىنەم تېخى بۇلتۇر توي قىلدى، ئۇنىڭ بىلەن تويلاشقان قىزمۇ ئۆزى بىلەن دوكتورلۇقتا ئوقۇۋات- دۇ. ئەمدى ئويلاپ باقسام، مېنىڭ بەكمۇ گۈزەل ئارزۇل- ىرىم بولغانىكەن، ئەمما ئارزۇلىرىم ئارزۇ پېتىلا قاپتۇ، ئو- زۈمنىڭ بوشاڭلىقىدىن سىرت، مەن ياشاۋاتقان مۇھىتتىكى كىشىلەرنىڭ ئېڭىدىكى «مۇقىم خىزمەتكە ئېرىشىش، تىرىك- چىلىكىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش، ئاندىن توي قىلىپ، ئائى- لە قۇرۇش» تىن ئىبارەت ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن ئەنئە- نىۋى قارشى ئارزۇلىرىمنى بىر - بىرلەپ مېنىڭدىن تارتى- ۋاپتۇ. ئەمدى بولغاندا تېخى 35 كە بارماي تۇرۇپلا، ھەتتا سىنىپ توتۇشۇم خۇشايمايدىغان، ئىمكان قىلىپ دەرسنى ئاز ئېلىشنىڭ كويىغا چۈشىدىغان راھەتپەرەس بولۇپ كەتتىم...

ئومۇمىي ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشاش ئادەمنىڭ خاسلىقىنى يوقىتىدىكەن. بۇ يەردە ئومۇمىي ئېقىمنىڭ يۈزلىنىشى كۈن ئۆتكۈزۈشنى مەقسەت قىلغان بولسا، گۈزەل ئارمانلىرى يۈزلىنىشى يالقۇنچاتقان ئادەم بولسىمۇ ئىرادىسى ئاجىز بولسا يەنىلا بىر يولدا بولدى قىلىشقا مەجبۇر بولىدىكەن. ئومۇمىي ئېقىمغا توغرا كەلمەيدىغان ھەرقانداق قارار ۋە قى- لىقنى نورمال كەيپىيات ۋە روھىي ھالەت بىلەن قوللاپ كې- تەلمەيدىكەنمىز، زۆرۈر تېپىلسا ئومۇمىي ئېقىمغا قارشى مۇقام توۋلىغۇچىلارنى دەلدۈشتىن دەلدۈشكە، نېرۋىسىدىن چاتاق چىققان بىنورمال كىشىلەر قاتارىغا ئۆتكۈزۈۋېتىشكە ئاران تۇرىدىكەنمىز.

بۇلتۇر مەكتىپىمىزگە يېڭىدىن خىزمەتكە چىققان بىر قىز ئوقۇتقۇچى ئاسپىرانتلىقتا ئۆرلەپ ئوقۇش ئۈچۈن خىز-

مىتدىن ئىستىپا بەردى، ئۇ مەكتەپ ۋە ئىدارە رەھبەرلىرىدىن نىك، ھەتتا ئاتا-ئانىسىنىڭ قارشى تۇرۇشىغا، يېقىن-يۇرتقىلىرىنىڭ نەسەت قىلىشىغا قارىماي جاھىللىق بىلەن ئىستىپا بېرىش يولىنى تاللىدى.

— بېشىنى چۆرگىلىتىپ يۈرگەن بىرى ئۈرۈمچىدە ئوخشايدۇ، بولمىسا بۇنداق ئەقىلسىزلىق قىلامتى...

— قىز بالا بولغاندىكىن ئۆز يۇرتىغا خىزمەتكە چۈشكىنىگە خۇش بولۇپ، غىتىنى غىت قىسسا بولاتتى ئەمدى...

— مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋاپتۇ بۇ قىزنىڭ، يەنە ئوقۇيدىمەن دېگۈچە ئەرگە تېگىپ، ئەردە ئوقۇسا ياخشى ئىكەنلىكى...

— قىز بالىنىڭ بەك يىراقتا، بەك كۆپ ئوقۇتىدىغان نەرسە ئەمەس، بولمىسا مۇشۇنداق ئۆز بېشىمچى، گەپ ئاڭلىماس، تەرسا، جاھىل بولۇپ قالىدۇ.

— بىزنىڭمۇ قىزلىرىمىز بار، توۋا دەيلى توۋا...

شۇ چاغدا مەكتەپتە مۇشۇنداق گەپ-سۆزلەر كەڭرى ئېقىپ يۈردى. بىچارە قىز ھەتتا گەپ-سۆزنىڭ، تەنە ۋە تەھدىت ئارىلاشقان نەسەت قىلغۇچىلارنىڭ كۆپلۈكىدىن «ئىستىپانامە» يازغىچە بولغان ئارىلىقتا مەكتەپكە كېلەلمەيدى. مەنمۇ ئۇنىڭ ئوقۇشىنى ئانچە قوللاپ كەتمەيدىغانلارنىڭ بىرى ئىدىم. ئەلۋەتتە مەنمۇ ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشاشقا ئادەتلىنىپ كەتكەندىم، ئادەتتە بۇ قىز بىلەن كەسىپ ئۈس-تىدە خېلى پاراڭلىشىپ تۇراتتىم. مۇشۇ ئىش توغرىلىق ئېغىز ئاچقىنىدا ئۇ مۇنداق دېگەندى:

— مۇئەللىم، مەنمۇ بەك ئىككىلىنىۋاتىمەن، شۇنچە ئادەم قارشى چىققان ئىشتىن قول ئۈزەي بولدى دەيمۇ باقتىم، ئەمما يۈرىكىمنىڭ بىر يەرلىرىدە باشقىچە بىر ئىشتىلىش زادى بېسىمىدى، يۈرىكىمنى سىيلاپ باقسام تەۋەككۈل قىلىپ باققۇم بار، «يا بايدىن چىقار، يا سايرامدىن» ماڭا خىزمەت قىلىش پۇرسىتى كۆپ، ئەمما بۇ قېتىم ۋاز كەچسەم ئوقۇش پۇرسىتىم يوق بولىدۇ، مېنىڭ تېخىمۇ كۆپ ئوقۇپ، تېخىمۇ جىق نەرسىلەرنى بىلگۈم بار...

مەن كىچىككەن قىزنىڭ غەيرىتىگە ئىچىمدە ئاپىرىن ئوقۇدۇم. ئەمدى ئويلاپ باقسام بۇ قىز ئېقىمغا قارشى غەلىيان كۆتۈرگەن جاسارەت ئىگىسى ئىكەن. ھازىرمۇ ئۇنىڭ بىلەن پات-پات ئالاقىلىشىپ تۇرىمەن. ئۇ ئۆز يۈرتىدا بىر ئوبدان خىزمەت قىلىش پۇرسىتىدىن ۋاز كېچىپ ئو-

قۇشقا بارغاچقىمۇ ھېرىپ-چارچاشقا، تۈرلۈك قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ ئوقۇۋاتىدۇ، ئەمدى ئويلاپ باقسام، بىز ھەر قىسما قالپاقلارنى كىيىدۈرۈشكە تەييار تۇرغان بۇ قىز مىللىي مائارىپىمىزدىكى ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشايدىغانلارنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۈمىدسىز لەنگەن-كەن، ئۆزىنىڭ ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشىغۇسى كەلمەي قەلبىنى تىگىشاپ ئاقۋەتتە ئۇلۇغ ئارزۇلىرى يولىدا ئاشۇنداق روھىي بېسىملارغا بەرداشلىق بېرىپ مۇشۇ يولنى تاللىغانىدى.

ئادەم ئۆزىگە پات-پات جەڭ ئېلان قىلىپ تۇرۇشى كېرەك. بۇ يەردىكى جەڭ ئۆزىنىڭ ئادىتىگە، راھەتكە، كۆل سۈيىدەك تىپتىنچ، جۇۋاز كالىسدەك مومىنىڭ ئەتراپىدىلا ئايلىنىپ داۋام ئېتىدىغان تەكرار تۇرمۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىپ بېقىشى كېرەك ئىكەن. نورمال ئەھۋال ئاستىدا بىر ئادەمنىڭ تۆلىگەن بەدىلى قانچە كۆپ بولسا ئېرىشىدىغىنىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ، ئۆزىگە جەڭ ئېلان قىلىش كىشىگە تېخىمۇ كەڭ تەرەققىيات بوشلۇقى، تېخىمۇ كۆپ ئىلگىرىلەش پۇرسىتى بېرىدۇ. ئىدىيە يېڭىلانغاندىن كېيىن ئادەمنىڭ كۆرمىش-ئەتمىشلىرىدىمۇ مۇناسىپ ئۆزگىرىش، يۈكسىلىش بولىدۇ دەپ، قارايمەن.

مەدەنىيەتكە ئادەتلىنىپ قېلىش ئادەمنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى سۇلاشتۇرۇۋېتىدۇ، ئەكسىچە، پۇرسىتىنى تېپىپ بېرىلگەن تەنقىد ئادەمنىڭ روھىيەت ئالىمىگە ئويلىمىغان ھاسىلاتلارنى ئاتا قىلىشى مۇمكىن. مەن ئويلايمەن، ئادەم ئۆزى ۋە ئەتراپىغا كۆپرەك تەنقىد كۆزى بىلەن قارىغاندا، ئۆزۈك قىممىتى ۋە ئۆزۈك ئېڭى ھەققىدە كۆپرەك ئويلايدۇ. غىلى، كېسەللىك مىكروبلارغا قارىتا ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرغىلى بولىدۇ، شۇڭا ئەتراپىمىزدىكى ھادىسىلەر مەسىلەلەرگە قارىتا كۆپرەك تەنقىد كۆزى بىلەن قاراپ، پىكىر يوللىرىمىزنى كېڭەيتىپ، ئۆز قىممىتىمىزنى ئېتىراپ قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىمىز كېرەك، ئېقىمغا ئەگىشىپ ياشاشتىن شۇ ئارقىلىق روھىمىزنى، جەڭگىۋارلىقىمىزنى سۇندۇرۇشتىن ساقلىنىشىمىز كېرەك.

2013-يىلى 28-فېۋرال يېزىلدى، 26-مارت، 7-

ئاپرىل تۈزىتىلدى.



تەپەككۈر تەرمەچلىرى

▲ ئۆزىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلالمىغان ئادەم ئەڭ جىق سۆزلەيدۇ. ئۆزىنىڭ نېمە دېيىش كېرەكلىكىنى بىلىدىغان ئادەم ئەڭ كۆپ ئويلايدۇ.

▲ ئەقلى - ھوشى جايىدا ئادەم مەڭگۈ كۈلۈپ ياشايدىمەن دېمەيدۇ.

▲ بىر نەرسىنى بىزنىڭ دېيىشكە قارىغاندا، مېنىڭ دېيىشكە جۈرئەت ھەم مەسئۇلىيەت كۆپرەك كېتىدۇ.

▲ راستچىللىق بولمىغان يەردە خاتىرجەملىك بولمايدۇ.

▲ ئەدەپسىزلىك تىلى، ئېتىقادسىزلىك دىلى بۇزۇق كېلىدۇ.

— **مۇھەممەتجان ئابدۇغەنى**
 ئاپتور: چىرا ناھىيەلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدىن

▲ دۈشمەننىڭ ئاجىزلىق نۇقتىسىنى تاپقاندا قىلىچ تۇرمىغان جەڭچى، ئۆزىنىڭ ئاجىزلىق نۇقتىسىنى دۈشمەنگە تۇتقۇزۇپ قويۇپ ئۇنىڭ قولىدا ھالاك بولىدۇ.

▲ ئەجدادلىرىمىزنىڭ قەسەم قىلغاندا ھەسەلنى ئەمەس، تۈزنى گۇۋاھ قىلغانلىقىدا ئاجايىپ سىر بارمىكەن. ئەجەبا ھەسەل تاتلىق، تۈز ئاچچىق تۇرسا.

▲ زالىمنىڭ قامچىسى يېتىمنىڭ بېشىدا ئەگىگەندە زېمىنى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ، چاقماق چاقىدۇ، يەر تەۋرەپ ھەممە يەر ھالاكەتكە يۈزلىنىدۇ.

— **ئابلەتجان قادىر**
 ئاپتور: قەشقەر يېڭىسار ناھىيەلىك تولۇق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتە.

ئاچچىق - چۈچۈك پاراڭلار

▲ كىشىلىك ھاياتنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئۆز - ئۆزىنى تاكامۇللاشتۇرۇش، ھەرگىزمۇ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش ياكى ئۆزىنى ئىسراپ قىلىۋېتىش ئەمەس.

▲ نادانلار ئىلىم ۋە ئەھلىنىڭ قەدرىنى مەڭگۈ بىلمەيدۇ.

▲ ھەرقانداق بىر ئىشنىڭ ئۆز ھېكمىتى ۋە قانۇنىيىتى بولىدۇ، شۇ ھېكمەت ۋە قانۇنىيەتتىن چەتنىگەن ئىشلار ئادەمنى ھالاكەتكە باشلايدۇ.

▲ ۋاقىت قارشى سۇس ئادەملەرنىڭ پۇشايمىنى كۆپ بولىدۇ.

▲ ئەگەر پۇل - مېلىك ئۆزۈڭنىڭ ھاجىتىدىن ئاشقۇدەك بولسا، بۇزۇپ - چاچماستىن باشقىلارغا بىلىندۈرمەي ياخشىلىق قىلىپ قوي، كۆڭلۈڭ چوقۇم خۇش بولۇپ قالىدۇ.

▲ پاك دىل ئادەم مۇراد - مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ، دىلىدا كىر بار ئادەم ھەسرەت - نادامەتتە ئۆتىدۇ.

▲ نېمىلەرنى قىلغانلىقىڭ ئۈستىدە ئويلىنىش بىلەن بىللە، نېمىلەرنى قىلالمىغانلىقىڭ ئۈستىدەمۇ ئويلىنىپ قوي.

— **مۇھەممەدجان تىلىۋالدى**
 ئاپتور: پەيزىۋات ناھىيە گۈللۈك يېزا ئاقتوقاي كەنتىدە،

دېھقان



ئادەملەر بىلەن تەبىئەتنىڭ ئارىلىقىنى ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇپ
ھاياتلىقنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلايدۇ.

— مۇھەممەدئىمىن ھەسەن

ئاپتور: قاغلىق ناھىيە شادلىق دوختۇرخانىسىدىن

تامچە - تامچە ھەسەللەر

▲ سەندە ماڭا بىر قەدەم يول قويايلىدىغان نىيەت
بولغان بولسىدى، مەن ساڭا ئون قەدەم يول قويغان
بولاتتىم.

▲ كىچىك مەنپەئەتنىڭ زىيانغا ئۇچرىغاندا ئۈندىمە-
سەڭ، ۋاقتى كەلگەندە چوڭ مەنپەئەتتىكىدىنمۇ قۇرۇق قال-
سەن.

▲ مېنىڭ سېنى يىقىتىش مەقسىتىم بولغاچقىلا، سېنى
ئېگىزگە كۆتۈرۈشكە مەجبۇر بولۇۋاتىمەن.

— ئەركىن ئابدۇكېرىم تەنھا

ئاپتور: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى تورغات چېگرا مۇدا-
پىئە تەكشۈرۈش پونكىتىدا ئوفېتسىر

سەھرادا تۇغۇلغان ساددا ئويلار

▲ ئۆي ياپقاندا يامغۇرنى، پۇل تاپقاندا يوقسۇلنى
ئويلا.

▲ ئۆردەك كەلكۈننىڭ خەتىرىنى، ئەخمەق ئالتۇننىڭ
قەدرىنى بىلمەس.

▲ يول مېڭىشتىن بۇرۇن ماشىناڭنى، ئۆي ئېلىشتىن
بۇرۇن قوشناڭنى كۈزەت.

▲ يوللىرىڭنىڭ ھەممىسى تەكشى بولماس، دوستلە-
رىڭنىڭ ھەممىسى ياخشى (بولماس).

▲ بالام ھايالىق بولسۇن دېسەڭ ئەقلىنى، كالام با-
زارلىق بولسۇن دېسەڭ نەسلىنى ياخشىلا.

▲ ھەقىقىي شىر قازان بېشىدىكى ئاچكۆز مۈشۈك
بىلەن ئېيتىشماس.

▲ قىممەتلىك ئالتۇن كۆيسىمۇ ساپلىقىنى، ئىسپەتلىك
خوتۇن ھەرگىزمۇ پاكلىقىنى يوقاتماس.

▲ ھاياتىڭنىڭ يامىنىدا يېغىر، ئادەمنىڭ نادىنىدا كىبىر
كۆپ.

▲ تاغدىكى سەزگۈر شىرنى قورال بىلەن قىلتاق،
جەڭدىكى باتۇر ئەرنى ئايال بىلەن ھاراق يوقىتىدۇ.

▲ بىلىمنى دوست تۇتقان ئاقىل بولۇر، مال - دۇنيانى
دوست تۇتقان غاپىل بولۇر.

▲ «ھەجىمى قىسقا، ۋەزنى ئېغىر»، «ئوقۇرمنى
كۆپ» ئۇ بولسىمۇ شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلىنىڭ تەپەك-
كۈر مېۋىلىرى سەھىپىسىدۇر.

— ئابدۇقادىر مەتباقى

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە كۇيا يېزا ھالو كەنت 6 -
گۇرۇپپىدىن، دېھقان.

تەپەككۈر ھاسىلاتلىرى

▲ ئىنسان ھاياتى بىر پۇرسەت. ئۇ تۇغۇلۇشتىن بۇ-
رۇنقى ھەم ئۆلگەندىن كېيىنكى ئىككى يوقلۇقنىڭ ئوتتۇرد-
سىدىكى بىر دەملىك ۋاقىتنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ. شۇڭا كىچىك-
كىنە ۋاقىتىمۇ قەدىرلە، ھاياتىڭنىڭ قىممىتى ئاشىدۇ.

▲ ھەمپىكىر بۇرادىرىم: «ئاتا - ئانىسىغا بوي بەرمە-
گەننىڭ تويى كۆپ بولىدۇ» دېگەندى؛ مەن: «شۇنداق،
ئۇستازىغا بوي بەرمىگەننىڭمۇ غېمى كۆپ بولىدۇ» دېدىم.

▲ ئاتا - ئانىسى ھايات ۋاقتىدا تاۋلانمىغاننى، ئاتا -
ئانىسىدىن كېيىن قالغان ۋاقىتتىكى تۇرمۇش قىيىن تۇرۇپ
تاۋلايدۇ.

▲ بالىلارغا پۇل بەردۇق، ئەمما تەربىيە بەرمىدۇق.
شۇڭلاشقا ئۇلار «ئەخەت يېمەكلىك» نى پۇلغا سېتىۋېلىپ
يەۋاتىدۇ.

▲ ھەقىقىي ئىنساننىڭ تېنى ئۇنىڭ نەپسى - قارىنى ئۈچۈن
ئەمەس، بەلكى ئەقىدە - ئېتىقادى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

— ئابدۇلئەھەت ئابدۇراخمان

قورغاس ناھىيەلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پېنسىيونېرى

مۇھەببەت ھەققىدە ھېكمەتلەر

▲ مۇھەببەت ئەر ۋە ئايالدىن ئىبارەت ئىككى ناتو-
نۇش جىنسىنى ئۆمۈرلۈك ھەمراھلارغا ئايلاندۇرايلىدىغان
سىرلىق رىشتە.

▲ مۇھەببەت يىراق ئارىلىقنى يېقىنلاشتۇرايلىدۇ.

▲ مۇھەببەتنىڭ كۈچى، خۇددى يەر شارىنىڭ تارتىش
كۈچىگە ئوخشايدۇ، يەر شارىنىڭ تارتىش كۈچى بارلىق جە-
سىملارنى ئۆزىگە تارتىپ ئالەمنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىسا،
مۇھەببەتنىڭ تارتىش كۈچى ئادەملەر بىلەن ئادەملەرنىڭ،

ئۈزۈك تىنىقلار

- ▲ ئۆيۈڭگە يوقسۇل كىرگەندە تاماق بېرىپ، ئېلىڭ.
- ▲ گە باتۇر كەلگەندە دۇمباق چېلىپ كۈتۈۋال.
- ▲ ئېقىن - كۆلىنىڭ سۈيى بىلەن چۆل - جەزىر، سېخى باينىڭ قولى بىلەن تۇل - پېقىر كۆكلەر.
- ▲ تۇيۇقسىز كەلكۈن ئەلنى، ھاياسىز خوتۇن ئەرنى ئۆلتۈرەر.
- ▲ تۆردە تۇرساڭ پەستكى خەلقنى، تاغدا يۈرسەڭ غاردىكى ئېيىقنى ئويلا.
- ▲ پۇل ھەممىگە قادىر بولىدىغان بولسا، ئىككى قوغ - دىغۇچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئەنسىز كېتىۋاتقان باينى نېمە دې - گۈلۈك.
- ▲ كەتمەن چاپماس ھۇرۇن تۆرگە، ۋەتەن سۆيىمەس خائىن ئەلگە سىغماس.

— تۇردى ئالاۋۇش

ئاپتور: كۇچا ناھىيە خانىقاتام يېزا چىمەن كەنتىدىن

تەپەككۈر مېۋىلىرى

- ▲ داداڭنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى ئاناڭدىن سورا، ئۆ - زۇڭنىڭ ياخشى - يامانلىقىنى ئاۋامدىن سورا.
- ▲ ئىلىمنىڭ ھۆرمىتىدىن، ئەمەلنىڭ نوپۇزى ئېشىپ كېتىدىكەن ئىلىمدار لار ئازلاپ ئەمەلدار لار كۆپىيىپ كېت - دۇ.
- ▲ ئەمەلدار لارنى قانۇن باشقۇرماي، قانۇننى ئەمەل - دار باشقۇرىدىكەن، ئۇنداق يەردە ئاجىزغا كۈن يوق بولۇپ قالىدۇ.
- ▲ ئۈچ خىل نەرسىنىڭ غېمىدە يۈرمىگەن ئادەم ئۆ - زىنىڭ ئىنسانلىقىدىن گۇمان قىلسا بولىدۇ. بىرى ۋەتەن غېمى، ئىككىنچىسى ئاتا - ئانىنىڭ غېمى، ئۈچىنچىسى پەرزەنت غېمى.
- ▲ دىققەت قىل: ئاغزى ياماننىڭ تىلى قىسقا، نەپسى ياماننىڭ ئۆمرى قىسقا بولۇپ قالىدۇ.
- ▲ تاشلاندىق بولۇپ قالغان بىر پارچە ناننىڭ رولىغا سەل قارىما، ئەگەر سەل قارايدىكەن سەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشۇ ناننى ئىزدەشكە مەجبۇر بولىسەن.
- ▲ ئاتا - ئانا يېتىملىكىدىن، ۋەتەن يېتىملىكى يامان.
- ▲ ئۆلۈم توغرىسىدا ئويلىنمىغان ئادەم ھاياتىدا كۆپ

خاتالىق ئۆتكۈزىدۇ.

— مۇھەممەتجان مەھتىمىن

ئاپتور: گۇما ناھىيە كۆكتېرەك يېزا توغېشى كەنتىدە، دېھقان.

ئۆمۈر دەققىلىرىدىكى ئىزنالار

- ▲ ئەرزىمەس مۇھەببەت ھىجرانلىرىدا كۆيۈپ كۈل بولغاندىن، ئاقىل دەرتىمەنگە مۇڭداش بولۇپ ھاياتلىق يو - لىدىن يېڭى مەنە تاپقان ئەلا.
- ▲ مۇقەددەس ئېتىقاد تۈپەيلىدىن قۇربان بولغان ئا - دەمنىڭ روھىنى زېمىن خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ. ئا - رادە بىلەن تىكلەنگەن باشنى زورلۇق كۈچىدە ئەگدۈرگىلى بولمايدۇ. ئىشەنچ بىلەن پىداكارلىقتا تىكلەنگەن كۆزنى قۇم چېچىپ يۈمدۈرغىلى بولمايدۇ. ۋىجدان ۋە غۇرۇر بىلەن سۆزلەنگەن سۆزنى توختاتقىلى بولمايدۇ.

— ئابلەتجان قادىر

يېڭىسار ناھىيەلىك تولۇق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن

ھېكمەت تامچىلىرى

- ▲ سېنىڭ نادانلارچە قىلغان يوغانچىلىقىڭغا سۈكۈت قىلغانلىقىم، سەندىن قورققانلىقىم ئەمەس، بەلكى سېنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىمدۇر.
- ▲ سەن مېنى قانداق ئويلىساڭ، مەن ساڭا شۇنداق كۆرۈنۈشۈم مۇمكىن، چۈنكى سېنىڭ ئىقتىدارىڭ شۇنچىلىك تۇرسا.
- ▲ سېنىڭ ھۆرمىتىڭنى قىلغانلىقىم، سېنى چوڭ بىلگەن - لىكىم ئەمەس، بەلكى ساڭا باشقىلارنى ھۆرمەت قىلىشنى ئۆ - گەتكەنلىكىمدۇر.

— مۇھەممەدئىمىن ھەسەن

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە شادلىق دوختۇرخانىسىدىن

قەلب چېقىنلىرى

- ▲ بىر يۇرتنىڭ زىنىتى جامائەت بىلەن، مەنەسپنىڭ زىنىتى ئادالەت بىلەن.
- ▲ رەزىللىككە سۈكۈت قىلغانلىق، ھەق ئەھلىنىڭ باغرىنى تىلغانلىق...

▲ ئىشلىتىپ تۇرغان كەتمەنلەر داتلاشماس،

ئىزدىشىپ تۇرغان قېرىنداشلار ياتلاشماس.

— ئابلىز ئوبۇلخەيرى (مەرىپەت)

ئاپتور: لوپ ناھىيە دول يېزا مازار ئۆستەك كەنت 143 -

قورۇدا

تەپەككۈردىن تامچىلار

▲ نومۇسىزنىڭ يارىلىشى بىر قېتىم بولسا، ئۆلۈشى

مىڭ قېتىم بولىدۇ.

▲ قىز چىرايى بىلەن نازا كەتلىك ئەمەس، ئەخلاقى

بىلەن نازا كەتلىك.

— مەخمۇت مۇھەممەد ئەلدەربەگ

ئاپتور: يەكەن ناھىيە كاچۇڭ يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئو.

قۇتقۇچىسى

▲ سەن بىر ئاۋغا سالام قىلغاندا ئۇنىڭغا ئىللىق تەبەس.

سۇمىڭنى ۋە چىن مېھرىڭنى قوشۇپ سالام بەرگىن.

▲ ئۆلۈمنى سېغىنىش ھاياتقا بېرىلگەن كىچىككىنە بىر

خاتىمە.

▲ بىز ھەر ۋاقىت ھۇجۇمغا ئۇچراپ تۇرىمىز، ھەر

بىر قېتىملىق ھۇجۇمدىن ئامان قالغان پىكىر قاتلىمىمىز

بىزنى مەۋجۇتلۇقنىڭ ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۈرىدۇ.

▲ ھەددىدىن زىيادە قويۇقلىشىپ كەتكەن ئىجتىمائىي

مۇناسىۋەت بىزنى تەپەككۈردىن ئايرىپ بىر تېرە، بىر ئۆس.

تىخان قىلىپ قويىدۇ.

— مۇتەللىپ ياسىن

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تىل ئىنىستىتۇتى 2012 - يىللىق

تەييارلىق 18 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

بوۋام ماڭا مۇنداق دەيدۇ

▲ ئائىلىدىكى ئانا قانداق سۈپەتتە بولسا، شۇ ئائىلە.

دىكى بالا ئاشۇ خىل سۈپەتكە مايىل بولۇپ قالىدۇ.

▲ ئوغلۇم، قولۇڭدىن كېلىشىچە باشقىلارنىڭ دەردى.

گە دەرمان بولۇپ قوي، قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىشىغا كۆڭۈل

بۆلۈپ قوي، مانا بۇ ئادىمىيلىكتۇر، ئۇنىڭ جاۋابىنى ھامان

بىر كۈنى ھەسسىلەپ قايتۇرۇۋالسىەن.

▲ قەھەر - غەزىپى بولمىغان ئادەمدە كەسپىكىمۇ، ئۆز.

گىگىمۇ يېلىنچاپ تۇرىدىغان مۇھەببەت ئوتى بولمايدۇ.

▲ شۇنىمۇ بىلىپ قال ئوغلۇم، ئاۋامغا قىلغان كۆڭۈل

قارىلىق، تەكەببۇرلۇق بىلەن قىلغان تىرىناقىتەك ئالدامچە.

لىق، كەلتۈرگەن خورلۇق ئۇلارنىڭ يۈرىكىگە دۇغدەك

تىنىپ قالىدۇ. ئۇلارنىڭ قارغىشى، لەنەت - نەپرىتى يۇيۇپ

تۈگەتكۈسىز قانلىق تامغىدۇر.

▲ ئوغلۇم، ئادەمگەرچىلىك بىلەن تەكلىپ قىلىنغان

جايدا زەھەر بەرسىمۇ بارغىنىكى، غەرەز ئارىلاشقان يەرگە

ھالۋا بەرسىمۇ بېرىشقا ھەرگىز ئالدىرما.

▲ ئوغلۇم، ئاياللار پەقەت سىرتى بويالغان تۇخۇم.

غىلا ئوخشايدۇ، قايسى خىلىنى چىقىپ يېسەڭمۇ تەمى ھامان

بىر خىلدۇر. شۇڭا قولۇڭغا تاللاپ ئالغان تۇخۇمنىلا قەدىر.

لەشنى ئۆگەن.

▲ ئوغلۇم، ئالدىراپ باشقىلاردىن بىزار بولۇپ

كەتمە. بەزىدە سەن بىزار بولغان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ سېھاسى.

دىن ئۆزۈڭنى كۆرۈپ قېلىشىڭمۇ مۇمكىن.

▲ ئوغلۇم، باشقىلارنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراشتىن

ساقلان، دۇنيادا باشقىلارنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراشتىن ۋە ئۆ.

زىنىڭ ئامالسىزلىقىنى ئېتىراپ قىلىشتىن ئارتۇق ئازاب

يوقتۇر.

— ئالىم ياسىن

پەيزىۋات ناھىيەلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى.

دىن

كەچمىش تۇغۇندىلىرى

▲ ئۆگىنىشنىڭ دوستى تەلەپچانلىق، دۈشمىنى قانا.

ئەتتۇر، كېيىن قىلغان پۇشايمان ساقايماس جاراھەتتۇر.

▲ قىلدەك بىلىمنىڭ پىلدەك كۈچى بار.

— ئەركىن سالاھىددىن

قورغاس ناھىيە 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ پېنسىيونېرى

▲ كېچىدە تولا يۈرگەن قىز بالىنىڭ بەختى، ئوغلۇل

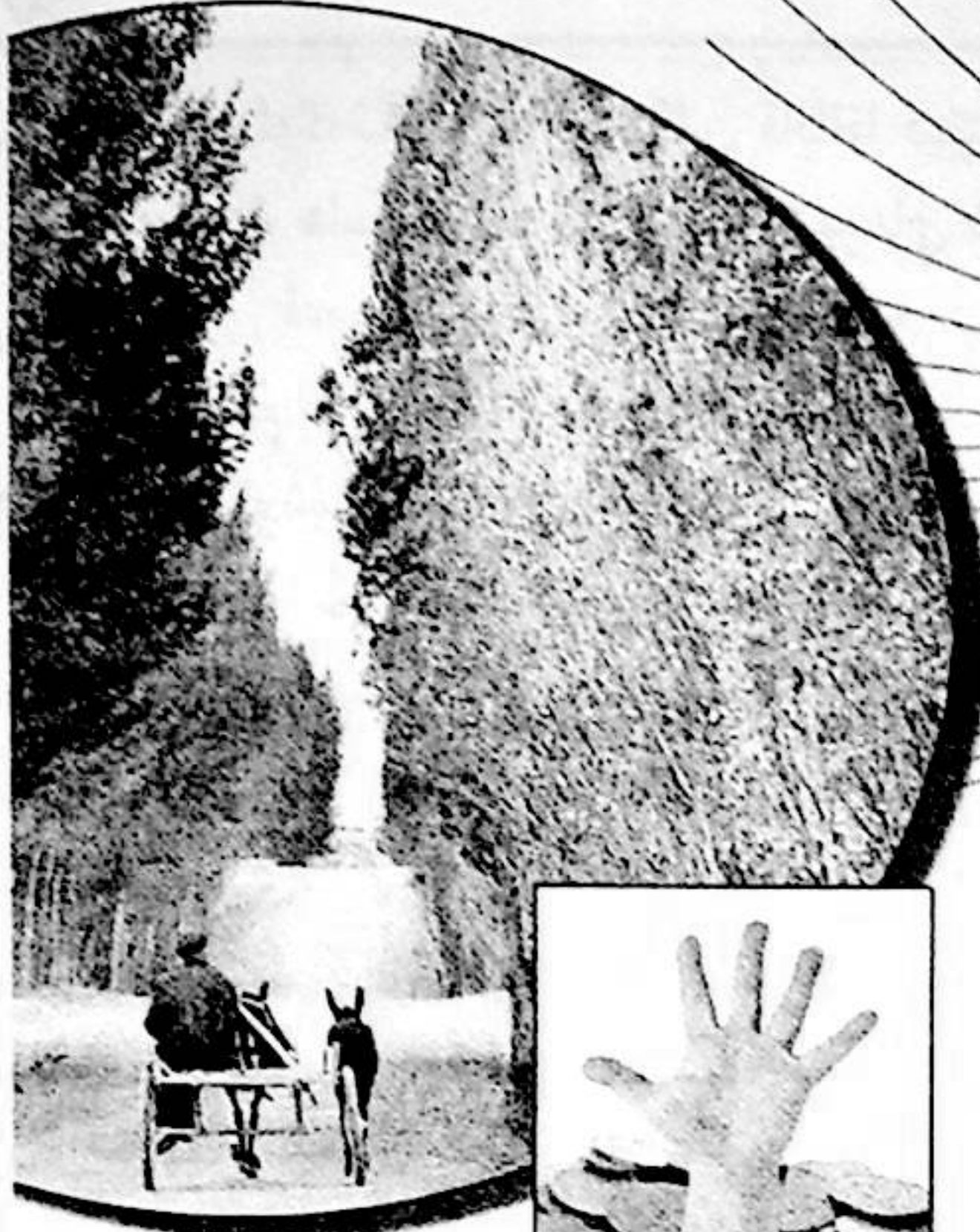
بالىنىڭ رىزقى تۈگەيدۇ.

— قەلەمى ئوبۇل

ئاپتور: قەشقەر قاغىلىق ناھىيە چوپان يېزىلىق مەركىزىي

باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئالتۇنرەك



(ھېكايە)



خىجر...



جۇلغان ئاغرىق بارغانچە زورايدى. شۇ مۇجۇلۇش بىلەن تەك ئۈزۈلگەن تىنىق خىيالىنىمۇ ئۈزۈپ قويدى. نۇراخۇن بوۋاينىڭ ئۆرە بولماققا تۇتۇنغان تىز-يوتلىرى بىراقلا بوششىپ، زەبەردەس تېنى سۇپا تۈۋىگە سۇنايلىنىدى. ئا. خىرقى بىر قېتىملىق سۇس «ھىق» بىلەن تەك بېشى بىر تەرەپكە قىيىلىدى. ئۇچرەك ساقلى غۇزمەكلىشىپ، يىللار بورانى ئېنىق ئىز ئويغان تاتراڭ بوينىغا قىسىلىپ قالدى. ئايۋان ئىشىكى تەرەپكە قالدغىنىچە پىلىلداپ قالغان كۆز قارىقى شالاڭ كىرىپكەلەر ئارىسىدا ئاستا-ئاستا خىرەلەش-تى.

ئانچە ئۆتمەي ئايۋاندىن موماينىڭ ئىز تىراپلىق چىر-قىرىقى ئۇچۇپ چىقتى. نە ئۇچۇپ چىقسۇن، بۇ چىرقىراق-نى ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىيالمىدى. موماي ئۆزىنى ھويلىغا ئاتتى. نە ئاتالسۇن، ئۇزۇن كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى ئىككى قولىدا كۆتۈرۈپ، قەدەمدە بىر مۇدۇرۇپ پايپاسلە-غىنىچە كوچىغا چىقتى:

— ئادەم بارمۇ...؟! —

موماينىڭ ئاۋازىنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى. ئەمەلىيەتتە، كوچىدا ئۇ ئاۋازنى ئاڭلىغۇدەك بىرەر ئادەممۇ يوق ئىدى. نەۋاقتىن بېرى مۇشۇ مەھەللىنى ئايلىنىپ كېتەلمەيدىغان، ئۈنلۈكرەك بىرەر مەرتە چۈشكۈرۈپ بولغۇچىلا ئەھۋال سوراپ ھويلىغا ئۈنۈپ بولىدىغان كەنت مۇدىرى

نۇراخۇن بوۋاينىڭ كېسىلى يەنە قوزغالدى. بۇ قېتىم-مۇ ئاۋۋالقىغا ئوخشاش تۇرۇپلا بېشى قېيىپ، كۆز ئالدىنى سۈررەك قاراڭغۇلۇق باشتى. كۈچلۈك بىر «ھۆ» بىلەن تەك بوغۇزىغا قەي ياماشتى. دېمى سىقىلىپ، نەپەس ئېلە-شى قىيىنلاشتى. پېشانىسىدىن چىپىلداپ تەر ئۆرلىدى. تىت-رىگەن لەۋلىرى قۇرۇپ، تىلى تاڭلىيىغا چىڭگىدە چاپلاش-تى. ھويلىغا چىقىپ كەتكىنىچە خېلىدىن بېرى يېنىغا يولمە-غان مومىنى چاقىرماقچى بولغىنىدا قۇرۇغان لەۋلىرى يە-مىرلىدى، بىرەر زۇۋان سۆزنى تېشىغا چىقىرالمىدى.

بوۋاي ئۆرە بولماق ئۈچۈن ئاجىزغىنە تىرەجىدى. ئەپسۇس، سۇپا لېۋىگە تايانغان قولى لاكاسلاپ ھېچبىر قولاشمىدى. كۆكسى چىڭقىلىپ مۇجۇلغانچە پۈكلىنىپلا قالدى.

«ئەزرائىل ئەلەي يوقلاپ كەپتۇ... — بوۋاينىڭ كۆڭلىگە سوغۇق بىر ئوي باستۇرۇپ كىردى، — پانىيىد-كى مېھمانلىقىم ئاخىرلىشىپتۇ، بۈگۈن باقىغا يول ئالدىغان ئوخشاي مەن. ئىست... تېخى ئەمدى تۇغۇلغاندەك قىلاتتىم...»

نۇراخۇن بوۋاينى «ھىق» تۈتتى. مەيدىسىدىكى مۇ-



بولغىنىنى بىلگىنىدە يېتىلەشنى كۈتمەيلا دەرۋازىغا بۇرۇلدى.

ھارۋا كوچىغا چىقتى. ئارقىدىن چوڭ يولغىمۇ چىقتى. ئىشىكلەر ئېتىلمىدى، دەرۋازا يېپىلمىدى. مەزلۇم ئىگىسى-نىڭمۇ ھارۋىغا يامىشىپ چىققىنىنى بىلگەن سۈر ھاڭگا ئۈچۈن ئۆز ئىگىلىرىنى قاي مەنزىلگە ئېلىپ بېرىش ئېنىق بولدى. يېزىلىق شىپاخانا دەل يولىنىڭ ئوڭ تەرەپ نىشا-ندا ئىدى.

راست، نۇراخۇن بوۋاينىڭ بۇ ئېشىكى ھېلىقى ۋاقتىدە-كى قارا تۇمشۇق تەخەي ئۇ ئەمەس. قارا تۇمشۇق تەخەي-نىڭ ئورنىغا ئالمىشىپ قالغان كېيىنكى خېچىرنىمۇ بوۋاي ئاللىقاچان ناھىيە بازىرىدا بىر مادىغا تېگىشىپ، شۇ ماددى-سىنى كۆپ قېتىم تەخەيلىتىپ سېتىپ، خېلى ئەتىلىنىپ قالغان. ھازىرقى ئېشىكى شۇ ماددىدىن قالغان ئاخىرقى تەۋەررۈك.

مۇشۇ ھويلا، مۇشۇ ئېغىلدا تۇغۇلغان، ئۇنىڭ ئۈستىدە-گە بوۋاينىڭ ئارزۇسىدىكىدەك قاۋۇل، قىسقا قۇلاق، كەڭ پېشانە، توم پاچاق بولغاننىڭ ئۈستىگە كىچىكىدىن تارتىپلا تولىمۇ ئەقىللىق ۋە رايىش ئۆسۈپ يېتىلگەن تۇمشۇقى ئاقۇش، ئۆزى چېچەن بۇ تەخەي گويا ئۇ ئىگىسىنىڭ ئېشەك قوۋمىغا باشقىچە مېھرىلىك، بۆلەكچە كۆيۈملۈك ئى-كەنلىكىدىن تولۇق خەۋەرداردەك ھەر ئىش، ھەر قەدەم-دە نۇراخۇن بوۋاينىڭ كۆڭۈل رەپتارنى تولۇق چۈشىنىپ يېتەلگەنىدى. بوي سوزۇپ ئېشەكلىك قىيامغا يەتكىنىدە بوۋاي ئېغىلغا پۇت قويغان ھامان قۇلغىنى يېنىك پاتاقلى-تىپ، بېشىنى گىلدىگىلىتىپ، ئۆزىنىڭ ھەر ئىشقا تەق، ھەر ھاجەتكە تەييار ئىكەنلىكىدىن نىشانە پۇرۇتاتتى. بوسۇغى-دىن ئاتلاپ، چوڭ يولغا چىققان ھامان ئىگىسىنىڭ ئارغام-چا سىلكىشىنى كۈتمەيلا نۇراخۇن بوۋاينىڭ مەنزىل نىشانى تامان تۇياق يورغىلىتاتتى. بىر قېتىم ئىز قويغان مەنزىل، بىرەر مەرتە بېرىپ كەلگەن نىشان پەللىنى زادىلا ئۇنتۇپ قالمايتتى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن نۇراخۇن بوۋاي مۇشۇ تەخەي، مۇشۇ ئېشەككە ئۇلاشقىنىدىن كېيىنلا ئۆزىنىڭ بىر مەزگىل تازا ئاۋاتلاشقان بازار مۇبازار، يۇرتىمۇ يۇرت قاتراپ ئېشەك ئېلىپ ساتىدىغان «ئېشەكچىلىك كەسپى» نە-مۇ تامامى تاشلىدى. ھايۋانغا بولغان جىمى ئامراقلىقىنى، قان-قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ھەممە دىلخاھلىقىنى، كۆيۈم

بىلەن ئۇنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى بۈگۈن قاياققا كەتتىكەنە. موماينىڭ ھاسىرىقى چېكىگە يەتتى. موماي شۇ ھاسى-راققا تەگكەش قەدەملىرى بىلەن چوڭ يولغا چىقتى:

— ئادەم بارمۇ...؟! مەن بىچارىگە زەھىم قىلىپ ھارۋىمىزنى قوشۇپ بېرىڭلار! نۇراخۇن...
چوڭ يولدىمۇ ئادەم كۆرۈنمىدى. بەلكىم باشقا بىراۋ بولغىنىدا كۆرۈنۈپمۇ قالارمىدىكىن، يىراق ئۇيۇقتىكى بىر نەچچە خىرە سايىنى موماينىڭ نۇرى قاچقان كۆزلىرى ئىلغا قىلالىمىدى.

موماينىڭ كۆز گىرۋىكى يار ئالدى. نەچچە تال ئاجىز كىرىپكەلەر بىر-بىرىنى قوغلىشىپ دومىلىغان قەترى-لەرنى تۇتۇپ قىلالىمىدى.

موماي كەينىگە قايتتى. ئۇدۇل ئايۋانغا كىرگىنىچە بوۋاينىڭ بېشىنى قۇچىقىغا ئالدى. سۈزۈلۈپ، تىتلاي دەپ قالغان ئېتەك ئۈچى بىلەن جان كۆيەرنىڭ يۈزلىرى-نى سۈرتتى. لەۋلىرى ئارىسىدىن تەپچىرىگەن ئاقۇش تۈ-كۈرۈكنىمۇ سۈرتتى. قۇلغىنى نۇراخۇن بوۋاينىڭ تاتارغان لەۋلىرىگە يېقىپ، تىنىقىنى تىگىشاپ كۆردى. ئالدىراپ ئۆرە بولۇۋاتقىنىدا كىرىپكەلەردىن ئۈزۈلگەن ئىككى تامچە زىلال شەبنەم ئۇدۇل ساقىغىنىچە بوۋاينىڭ زىنىقىغا قوندى.

موماي ئاۋۋال ھارۋا شوتىسىنى سۆرەپ ھويلا ئوت-تۇرىسىغا ئەكەلدى، ئارقىدىن چېتىقىنى ئىشىك تەرەپكە ئۇ-دۈللىدى. ھارۋىنىڭ قۇشقۇن-بەلباغلىرىنى، تارتقۇ-سۆرۈ-گۈچلىرىنى ئوڭشىدى. مۇشۇ ئىشلارنى قىلىۋاتقىنىدىكى كۈچنىڭ چۈنقىتەك بىلەك، يۆگۈمەچتەك يوتلىرىغا نەدىن ياماشقىنىنى بىلمىدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنى ئېغىلدا كۆردى. ئوقۇردىكى يۇمشاق ساماننى بىغەم چايناۋاتقان ئاق تۇمشۇقلۇق سۈر ھاڭگا ئاۋۋال چۆچۈدى، ئارقى-دىن بۇرنىغا يېپىشقان سامان كۆكۈندىلىرىنى پۇشقۇرغى-نىچە قۇلغىنى يېنىك پاتاقلىتىپ ئايال ئىگىسىگە مېھىر بىلەن قارىدى.

موماي ھارۋىنى تەييارلاپ، ئېشەكنى يېتىلگىنىچە ئايۋان بوسۇغۇسىغا ئەكەلدى. موماينىڭ جىددىيلىكىدىن بىر زۆرۈرلۈكنى ئاڭقىرىغان ھاڭگا ئايۋانغا بويۇن سوزدى. موماينىڭ نۇراخۇن بوۋاينى ھاپاشلىغىنىچە پۈكلە-نىپ دېگۈدەك ئايۋاندىن ئېلىپ چىقىپ ھارۋىغا ياتقۇزۇپ

ئەمەس، ئېشەك قېتىلغان ھارۋىدا، دەڭ تېخى! شۇندىمۇ بوۋاي قۇتقۇزۇپ قېلىندى. ئەمما شىپاخانىدىكىلەرنىڭ يېزىغا خەۋەر بېرىش، ناھىيەدىكى دوختۇرخانىغا يۆتكەش تەكلىپىگە بوۋاي قوشۇلمىدى.

بۇ قېتىم نۇراخۇن بوۋاي ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. نەچچە كۈنلەرگىچە كارىۋاتتىن چۈشەلمىدى. ئۆز ھاجىتىدىن ئۆزى چىقالمىدى. ھەممىگە موماي ئۆزى پىتىرىدى. دورا، قايناق سۇ ئىچكۈزىدىغان، چوڭ-كىچىك تا-ھارتىگە قاچا تۇتىدىغان، چۈشۈپ بولغان ئوكۇلنىڭ خەۋىرىنى بېرىش ئۈچۈن سېسترا قېشىغا يۈگۈرۈۋىدىغان ئىش-لارغا تولا تېپىرلاپ موماينىڭ بېلى تېخىمۇ مۈكچەيدى. چېچى تېخىمۇ سالۋارىدى. ئاۋازى بارغانچە ئىنچىكرەپ ئاسلاننىڭ مياڭلىشىغا، چاشقاننىڭ كېسىلىشىغا ئوخشاپ قالدى.

نۇراخۇن بوۋايغا بۇ ئانچە مۇھىم ئەمەس ئىدى. ئۆز تېپىنى كۆتۈرەلمىگىنى بىلەن ھوش كالىسى سۈزۈك، ئەقىل-ئىدراكى جايدا بوۋاي ئۈچۈن مۇھىم بولغىنى ھاڭ-غىرقاي ئوچۇق قالغان ئۆي-ئارامى بىلەن ئېغىلدا تاشلاپ قويۇلغان مال-ۋارانلىرىنىڭ قاي ھالدا ئىكەنلىكى ئىدى. — مال چارۋىنى ئاچ قويغان بەندە ئەھلى جەننىتى بولالمايدۇ...

نۇراخۇن بوۋاي زۇۋانغا كەلگەن تۇنجى كۈنى شۇ جۈملىنى شىۋىرلىدى. ئۇ جۈملىنى كېيىنكى كۈنلەردىمۇ تەكرارلىدى. ئەمەلىيەتتە، بوۋاينىڭ ھەممىدىن بەكرەك ئەنسىراۋاتقىنى شىپاخانىنىڭ ئىھاتىلىك ئاپتاپخانىسىغا باغلاپ قويۇلغان سۈر ئېشىكىدە ئىدى.

— ئەنسىرىمىسىلە مۇسۇمان، كۆزلىرى ئۇيقۇغا ئىلى-نىشكەن بايقى ۋاقىتتا ئېرىق بويدىن خۇخا يۇلۇپ بېرىپ كىردىم.

نۇراخۇن بوۋاينىڭ غېمى ئۆيى بىلەن ئېشىكىدە ئىدى. ئەمما موماي بىلەن دوختۇرخانىدىكىلەرنىڭ پەقەتلا كالىسىدىن ئۆتمەيۋاتقىنى نۇراخۇن بوۋاي بۇ قېتىم شۇنچە قاتتىق ئاغرىغان، ماماتنىڭ قاراڭغۇ پاسلىدىن ساڭگىلاپ بولۇپ قايتىپ كەلگەن تۇرۇقلۇق يېزا ۋە ناھىيەدىكىلەر-نىڭ ئىلگىرىكىدەك قويغان تۇتقىنىنى بىلمىگۈدەك دەرىجى-دە پايىپتەك بولۇپ كەتمەسلىكى ئىدى.

نۇراخۇن بوۋاي ئاغرىغان ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا

ۋە ئىخلاسىنى مۇشۇ ئاق تۇمشۇقلۇق سۈر ھاڭگىغا تولۇ-قى بىلەن بەخش ئەتتى. ئارىدا تاسادىپىي سەۋەبلەر بىلەن ئۆزىگە يۈكلىنىپ قالغان قوچقار سوقۇشتۇرۇش ئىشىمۇ بىر-ئىككى يىلدىلا پەسكويغا چۈشتى. كەنت مۇدىرىنىڭ تولا سۈيلىشى بىلەن زورغا بېرىپ قويغان كۆل بويدىكى ئا-ۋاتلىقىمۇ بوۋاي ئۇنتۇدى.

ئەمەلىيەتتە، بوۋاينىڭ ئۇ ئىشلارنى تەرك ئېتىشىگە ئۆزىگە قېرىلىق يەتكىنى سەۋەب بولغانىدى. ئېشەك ئېلىپ سېتىشنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگە كەلگەندە نۇراخۇن بوۋاي ئۆزىنىڭ بارغانچە ماغدۇرسىزلىنىۋاتقىنىنى ھېس قىلدى. تىز-يوتسى قەدەمدە بىر ئېگىلىپ، يېنى يەر تارتتى. قۇلقى پات-پات غۇڭۇلداپ، كۆزى تورلاشتى. قولى تىترەپ قوشۇقتىكى ئاش بىر نەچچە قېتىم تۆكۈلدى. بېلى سىرقىراپ ئاغرىپ، كۈندىن-كۈنگە مۈكچەيدى. گەپ-سۆزىمۇ كەمەلەپ، ئىلگىرىكى يەر ئويۇپ دەسسەيدىغان تەندۇرۇسلۇقىدىن، مەھەللە باشلىرىنىمۇ تەمتىرتىپ قويىدىغان سۆزمەنلىكىدىن قالدى. ئېغىلدىكى قوي-كالا، ھويلىدىكى توخۇ، كەپتەرلىرىگە قارايدىغان ئىشلىرىمۇ پىتكۈز مومىغا تاشلاپ قويۇلدى. ئەمما شۇ ھالدىمۇ مۇنۇ سۈر ھاڭگىسىغا چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ يەم بوغۇز-نى ئۆزى بېرىپ، ئۆزى سۇغاردى. يول-سەپەردىن قايتقى-نىدا ئۆزى يۈمىلىتىپ، ئۆزى سۇۋۇتتى.

بۈگۈن ئىگىسىنىڭ شۇ كۆيۈم، شۇ ئاتىدارچىلىقىغا جاۋاب قايتۇرۇشنىڭ ئاخىرقى پۇرسىتىنى بىلگەن سۈر ھاڭگا يول بويى ئالدىرىدى. بىر نەچچە جايدا ئۇچرىغان نەم-سۈيدۈكلەرنى پۇرايمەن دەپ ئېگىشىمىدى. قېلىن كال-پۈكىنى دوردايتىپ، ئېغىزىنى كېرىمىدى. چوڭ چىشلىرىنى ئاسمان تەرەپ كۆرسىتىپ چاتراق كېرىپ تۇرۇۋالدى. يولنىڭ سىيلىق، داڭگالىسىز تەرىپىنى ئىلغىغىنچە رىتمىلىق چېپىپ مەنزىلىگە يەتتى.

نۇراخۇن بوۋاينى شىپاخانىدىكىلەر تونۇدى. يىللار-دىن بېرى ناھىيەنىڭ، يېزىنىڭ قاتمۇقات ئورۇنلاشتۇرۇش-بۇيرۇتمىسى بويىچە مەخسۇس خادىم ئەۋەتىپ، بوۋاينىڭ سالامەتلىك ئەھۋالىغا كۆز-قۇلاق بولۇپ تۇرۇۋاتقىنى مۇشۇ شىپاخانىدىكىلەر تۇرسا قانداقسىگە تونۇمسۇن؟ ئەمما ئۇلارنىڭ ھەيران قالغىنى بۈگۈن نۇراخۇن بوۋاينى شىپاخانىغا مومىي ئېلىپ كەلگەنىدى. مەخسۇس ماشىنا

ئېرىدىن ئۆزى كۈتمىگەن بۇ گەپنى ئاڭلىغان موماي مەشلىدى:

— ۋاي قەددى چىناردەك بالام، ۋاي ئەقلى ھارۇد-دەك بالام. قايسى كۆزى ياماننىڭ كۆزى، قايسى ئېغزى ياماننىڭ سۆزى تەككەندۇ سىزگە! ئۆسۈپ-كۆكلەپ جىمى ئىقلىمنىڭ باشپاناھى بولىدۇ دەپ يۈرسەم، يېرىم يولدا نېمە دۇقالغا پۇتلاشقانسىز، بالام!

— كۆرگىلىكى بار ئىدى، — ئەمدى بوۋايىمۇ ئاجىز خورسىندى، — توقسۇنى تولغان گەپ. ئىككى پۈتى بىر پاي ئۆتۈككە تىقىلىپ...

— نېمە دېگەنلىرى بۇ، مۇسۇمان؟ ئۆز ئوغۇللىرىنى-مۇ مۇشۇنداق قارغامدىلا؟

بوۋاي خېلىغىچە شۈككەن قالدى. ئارقىدىن گويا ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندا تېخىمۇ پەس ئاۋازدا شۇندىكى:

— بالىمىزنى مەن ئەمەس، ئەھلى يۇرت قارغىدى. ئۇ مېنىڭ قارغىشىغا ئەمەس، جامائەتنىڭ قارغىشىغا كەتتى. خەۋەر بەر، نەپسى بالا ئوغللىرىمىز قانۇننىڭ تۆمۈر قاپقىنىغا سولانمىغانلا بولسا يېنىمغا كەلسۇن. تەككىم يېنىمدا تۇرۇپ ئاخىرقى ئۈگۈت-نەسەتتىمىنى ئاڭلىۋالسۇن. ئۇغۇ بۇ ئۆمرىدە مېنىڭ نەسەتتىمگە قۇلاق بەرگەن بالا ئەمەس...

كۆيۈمچان سېستىرانىڭ ياردىمىدە نۇراخۇن بوۋاينىڭ ئۈرۈمچىدىكى ئوغللىغا تېلېفون بېرىلدى. خۇداغا مىڭ مەر-تۈە شۈكۈر، تەكرار ئۇرۇلغان تېلېفوننى ئوغلۇ ئاخىر ئالدى. موماي سالام-سەھەتنىمۇ ئۇنتۇپ، بار ئاۋازى بىلەن يىغلامسىراپ تۇرۇپ دېدى:

— تىرىكلا بولسىڭىز بۈگۈنلا يېنىمىزغا كېلىڭ، بالام! دادىڭنىڭ يۈزىنى كۆرۈۋېلىڭ! ئۇنىڭ بىر-ئىككى كۈنلۈكىلا قالدى!

— بۇ يەردىكى تەكشۈرۈشىڭمۇ بىر-ئىككى كۈنلۈكىلا قالدى ئانا، تۈگىسىلا...

موماي سېستىرالار ئىشخانىسىدىن قايتىپ كىردى. ئوغللىنىڭ قانداقتۇر بىر تەكشۈرۈش ئىشى بىلەن ئالدىراش ئىكەنلىكىنى، شۇ «خىزمىتى» تۈگىگەن ھامان ئۆزلىرىنى يوقلاپ يۇرتقا كەلمەك بولغىنىنى ئېرىگە ئېيتتى.

— پوق يەپتۇ، — دېدى نۇراخۇن بوۋاي تام تە-رەپكە ئاستا ئۆرۈلگەچ، — ئەمدى ئۇنىڭ ئۈچۈن نەدە-

قانداق بولغان؟ ھەيھات، ئۇنىڭغا قەلەم ئاجىز، سۆز گاللىق قىلىدۇ! قاتلاممۇ قاتلام ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە بوۋاينىڭ كۈندىلىك ئىش-ھەرىكىتىگە كۆز-قۇلاق بولۇ-ۋاتقان يېزا-كەنت كادىرلىرى بوۋاينىڭ ھېلىغۇ بۇ قېتىمقە-دەك ئاغرىقى ئىكەن، ئەدناسى ئانچىكىم مەجەزى يوقلۇقە-نى بايقىغان ھامان يۇقىرىغا مەلۇمات يوللايتتى. تېلېفونلار تىتىلاپ، سىمىلار سىرقىرايتتى. دوكلاتلار دومىلاپ، يۇرت-ئۆرتتۈپە يولاتتى. كەنت ئەلەمساقتىن بېرى كۆرۈپ باقمە-غان ماشىنىلارنى، يېزا بىنا بولغاندىن بېرى ئۆز يېرىگە يولاپ باقمىغان رەھبەر-كاتىبىلارنى كۆرەتتى. نۇراخۇن بوۋاي ياتقۇزۇلغان ئېسىل ماشىنا يېزىلىق شىپاخانا ئالدى-دىن توپا تۈزۈتۈپ ئۇچقىنچە ناھىيەگە تۈتۈشىدىغان يولدا غايىب يولاتتى. ئېسىل ماشىنىنىڭ ئالدى كەينىدە چوقۇمكى ئۇنىڭغا يولباشلاپ، قورۇقداپ ماڭغان چىراغ سەللىلىك، چىرقىراق ئۈنلۈك ماشىنىلار بار يولاتتى. بۇ خىل «كۆيۈم»دىن خۇدۇك بولۇپ، ماشىنىدىن چۈشۈۋې-لىشنى ئىستەپ تېپىپكەلەۋاتقان بوۋاينىڭ بېشىنى ئېنىقكى، ئۇنىڭ پىت كۆز ھومىسى ئەمەس يېزا باشلىقى ياكى ئۇنىڭ-دىنمۇ چوڭ مەرتىۋىلىك بىرەرى قۇچاقلاپ ئولتۇرغان يولاتتى. قاراقسىز قالغان ھويلا، تاشلىنىپ قالغان مال-ۋاران ئۈچۈن مەخسۇس خادىم ئورۇنلاشتۇرۇلاتتى.

ناھىيەگە يەتكەندىن كېيىنكى كارامەتلەرنىڭ تېخىمۇ ئۆزگىچە ئىكەنلىكى ھەققىدە ۋەزخانلىق قىلىشنىڭ ئورنى يوق. نېمىلا بولمىسۇن ئۇ يەردە غەمخانى ۋە پاسپانلىقنىڭ مۇشۇ ئىقلىمدىن تېپىلىدىغان بارچە شەكىل، جىمىكى نۇس-خىلىرى تامامى نامايان يولاتتى! ئەمدى نېمە بولغىنى بۇ؟ موماينىڭ كاللىسىغا شۇ كىرىۋالدى. شىپاخانىدىكى قۇلاق يېقىپ كۈسۈرلىشىۋاتقان دوختۇر-سېستىرالارنىڭ سۆز تېمىسىمۇ شۇ بولدى. مومايدىن ئۆزگە ھەرىكىتىنىڭ كۆڭلىگە ئۇ سىر ھەققىدە بىر غۇۋالىق ئايان بولۇپ تۇر-سىمۇ ھېچكىم ئۇ غۇۋالىقنى چىش يېرىپ ئېغىزىدىن چىقار-مايۋاتاتتى.

ئاخىر، بوۋاي بۇ سىرنى يەشمەك بولۇپ، مەزلۇمغا ئېڭىشىش ھەققىدە ئىشارەت قىلدى:

— ئوغللىمىز ھوقۇق كۇرسىسىدىن موللاق ئاتقاندا قىلىدۇ. شۇڭا بۇ يەردىكى يەلپۈگۈچ، رو چۈنلەر ئۆزىنى چەتكە ئالغان گەپ.

ئەنسىز باقاتتى. توختىماي بۇرنىنى تارتاتتى، ھەر قېتىم بۇرنىنى كۈچەپ تارتقىنىدا شىلىقلىغان يېقىمىز ئاۋاز چىقىراتتى.

بۇ ئۆزگىرىشلەرنى نۇراخۇن بوۋايىمۇ كۆردى. ئۆز كۆڭلىنىڭ تۇيغۇنىغا شەكسىز ئىشەنگەن بوۋاي ئوغلىنى گەپكە سېلىپ باقماققا ئالدىردى:

— ئايرودۇرۇمدىن نېمە بىلەن كەلدىڭ بالام؟

ئوغۇل يەنە بۇرنىنى تارتتى. دادىسىدىن ئېلىپ قاچقان كۆزىنى يەر تامان باققىنچە يېقىمىز بىر ئۈندە غۇڭۇلدىدى:

بۇ قېتىم ئايرودۇرۇمدا كەلمىدىم...، يۇرت كۆرۈپ، ھاۋا يېگەچ ئاپتوبۇس بىلەن كەلدىم.

— ئۆيىڭچۇ، كىم ئەكىلىپ قويدى؟

— بىرەرنى ئاۋاز قىلغۇم كەلمىدى. ئۆزۈم ماشىنا كىرا قىلىپ...

— يۇرت چوڭلىرى كەچتە سېنى يەنە مېھمانخانغا ئېلىپ كېتەمدۇ، بالام؟

— ياق دادا، بۇ قېتىم ئۆيدە تۇرىمەن، سىزگە ھەمراھ بولۇپ يېنىڭىزدا قونمەن.

ئوغلىنى كۆرسىلا تەنبەككە لەۋ يېرىپ كۆنۈپ قالغان ئېغىزىدىن بۈگۈن نېمىشقىدۇر ئۇ خىل زۇۋان چىقماي قويدى. بوۋاينىڭ تۇرۇپلا ئوغلىغا ئىچى ئاغرىپ قالدى. نامەلۇم بىر كۈچتىن يۈرىكى سېرىلدى. بوۋاي ئۆزىمۇ سەزمىگەن بىر ھالدا ئوغلىنىڭ قولىنى ئالقانلىرى ئارىسىغا ئالدى.

— ئەمەل-مەنەسەپ دېگەن شۇنداق نەرسە بالام، ئۇ خۇددى ۋاپاسىز ئايالغا ئوخشايدۇ. بۈگۈن سېنىڭ پېشىڭگە سۇۋانسا ئەتە باشقا بىراۋنىڭ ياندىقى بولۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەسرەت چېكىش، ئۇنىڭ ئىشىقىدا مەستۇ-مۇستەغرىق بولۇش يارىمايدۇ. ئايرىلغاندىن كېيىن نادا-مەت چېكىش تېخىمۇ ئەرزىمەيدۇ.

ئوغۇلنىڭ كۆزى كېرىلدى، بۇرۇن تۆشۈكلىرى كې-ئەيدى.

— بۇ... بۇ گەپلەرنى سىزگە كىم دېدى، دادا؟

نۇراخۇن بوۋاي ئوغلىنىڭ سوئالىنى جاۋابىسىز قويدى. جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا ئۆز قولىدىنمۇ جانسىز بىلىنگەن ئوغلىنىڭ ئالقانلىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ

كى خىزمەت ئىكەن ئۇ. ئېنىقكى، قىلغان ناشايانلىقلىرى، يېگەن ھاراملىرىنى ھۆكۈمەت تەكشۈرۈۋاتقان گەپ. تەك-شۈرۈش دېگىنى ئەنە شۇ. يۇرتقا كېلەلسىلا پېشانىسىنىڭ ئوڭلىقى.

توۋا، پەدەر دېگەننىڭ ئېغىزى شۇنداق سائەتلىك بولىدىكەن: كېيىنكى ھەپتە ئوغۇل راستلا قايتىپ كەلدى. خانىگە كىرىپلا دادىسىنىڭ باغرىغا تاشلاندى. تىترەك قول-لىرى بىلەن نۇراخۇن بوۋاينىڭ يۈز-بويۇنلىرىنى، دۈمبە-غوللىرىنى تەكرار سىيلاشتۇردى. ئەمما بۇ قېتىم ئىلگىرىكىدەك بەھەيۋەت سۈر-ھەيۋە بىلەن ئەمەس، سوغۇقتا قالغان مۈشۈكتەك مۇلايم، ئاپتاپ كۆرمىگەن پىلەكتەك بىچارە بىر ھالدا قايتتى. ئۇنىڭ كەلگىنىنى ھېچكىم ئاڭلىمىغاندەك قىلاتتى. ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇشىدىغان، بىر-بىرىنى ئىتتىرىپ دېگۈدەك تۈزۈت قىلىشىدىغان يەرلىك ئەمەل ساھىپلىرى يوق ئىدى. بوۋاي كۆردى: ئوغلى جۈ-دەپتۇ. ئىلگىرىكى يارما شاپتۇلدەك بۇرتۇپ چىققان يۈز گۆشلىرىنى بىرى كاشكات بىلەن قىرىۋالغاندەك بىر تېرە-بىر ئۈستىخان بولۇپ قاپتۇ. بۇرۇنقى دۆرەملەردە كەلگىنىدىكى سالىپايغان قورسقىدىكى يەلنى بىرسى تۇيۇقسىز چى-قىرىۋەتكەندەك دۈمبىسىگە چاپلىشايلادەپ قاپتۇ. ساقلى ئۆسۈپ، بۇرۇتتى ئېغىزىنى توسۇپتۇ. كۆزى توختىماي چىمچىقلايدىغان، جىيىكىدىن نەم قۇرۇمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئاۋازىدىكى سۈلكەتمۇ تىترەككە ئورۇن بوشتىپتۇ.

ئوغۇلنىڭ بۇ ھالىدىن نۇراخۇن بوۋاي ئۆز كۆڭلىگە ئايان بولغىنىنىڭ راستلىقىغا ئىشەندى. ئۇنىڭ بىلەن قېنىق-نە مۇڭدۇشۇپلىش، قاراقسىز قالغان ھويلا-ئارامى، مال-ۋارانلىرىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن مومىيىنى ئۆيگە يولغا سالدى.

ئانا ئوغلىغا تارتىشتى. كېسەلخانا ياتقىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئوغلىغا تەكرار نەزەر سالدى. موماي ھەيران قالدىكى، ئوغلى ئىلگىرىكى ئوغۇل ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ كېرىلىپلا تۇرىدىغان چاتراقلىرى بىر-بىرىگە ھەممىدە چاپ-لاشقان، كۆك تاماندىن پەسلىمەيدىغان چىرايى خۇدۇك چان قىزلارنىڭكىدەك يەر تامان ساڭگىلىغان، يۈز تېرىلى-رىمۇ سۇغا چۈشۈپ كەتكەن توشقاننىڭ ھويلىرىدەك سال-پىيىپ، ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدىن نۇر يوقىغانىدى. ئوغۇل نۇرسىز كۆزلىرى چۈشكەن ھەر ئادەم، ھەر تۇشقا

دېدى:

— ساڭا تۈز بەرگەن ئاۋامغا يۈز كېلىشنى ئىستىگەن ئادەم بىر ئۆمۈر پاك ياشغۇلۇق، بالام. ھارام-مەئشەد-تىن، گۇناھ-مەئسەتتىن يىراق بولغۇلۇق. سەندىن خېلى بۇرۇنلا ئەنسىرەپ قالغانىدىم. ھېلىمۇ جېنىڭ ھايات قاپتۇ، بۇمۇ كېيىنكى قەدەملەرنىڭدە ھالال ياشىشىڭ ئۈچۈن كې-چىكىمىڭنىڭ. ئەمدىكى ئۆمرۈڭدە ئۆزۈڭنى ئايا، قولۇڭ-دىن كەلسە ئاۋامغا ياخشىلىق قىل.

ئوغۇلنىڭ بېشى بىلىنەر-بىلىنمەس گىلدىڭلىدى. شۇ گىلدىڭلاش بىلەن تەڭ تەكرار چىمچىقلاشقان كۆز جىيىكە-دىن بىر تامچە ياش سرغىپ چىققىنچە ئۆسۈك ساقلى ئا-رىسىغا مۆكتى.

نەزەرىدىكى كۆتەكتەك بەردەم، بەقەمدەك قران ئوغلىنىڭ كۆز يېشى قىلغىنىنى كۆرگەن نۇراخۇن بوۋاينىڭ بوغۇزى ئېچىشتى. ئاچچىق بىر سۇيۇقلۇق دېمىقنى پىزىلا-دىتىپ ئۆتتى. ئۆپكىسى ئۆرۈلدى، ئۇلاپ يۆتەلدى. يۆ-تەلنى توختىتالماي قېقىلىپ كەتتى. ئوغۇل دادىسىنىڭ مەي-دىسىنى مۇجىغاچ دۈمبىسىگە مۇشتلىدى.

نەۋرەمچۇ...؟ — تۇيۇقسىز سوراپ قالدى بوۋاي، يۆتلى پەسىشىڭىلا، — ئۇنىڭ چەت ئەلدىكى ئوقۇشى قانداقراق؟ — يا... ياخشى.

— چىرايلىق كېلىنمچۇ؟ مېنىڭ بىر پۇتۇمنىڭ گۆرگە ساڭگىلىغىنىنى بىلىپ تۇرۇپ ئەجەب كەلمەپتە؟ كې-سىلىمنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۇنىڭغا دېمىگەنمىڭ؟ شۇ سوئالنىڭ ئاخىرى چۈشمەي تۇرۇپ ئوغۇل تۇ-يۇقسىز بۇقۇلدى. ئۆزىنى دادىسىنىڭ ئوتتەك ئىسسىق، قۇياشتەك ھارارەتلىك باغرىغا تاشلىدى:

— بىز... بىز ئاجرىشىپ كەتتۇق، دادا. مەن... مەن قېچىپ كەلدىم.

— نېمە دېدىڭ؟! — نۇراخۇن بوۋاي قوينغا چايان كىرىۋالغاندەك ئەندىكتى. ئوغلىنىڭ بېشىنى يۆلەپ ئۆرە قىلدى. كۆزلىرىگە مەقتەك قالدۇ، — قېچىپ كەلدىم...؟ قەيەردىن؟! —

ئوغۇل دادىسىنىڭ باغرىغا تېخىمۇ بەكرەك شۇڭغى-دى. شۇ ھالدا ئاۋۋال ئېسەندى، ئارقىدىن خىتلىدى، ئاخىرىدا ئۇۋالچىلىق تارتقان نارەسىدە ئۆز ھامىيىسىنى تاپ-

قىنىدا بار ئۇۋالچىلىقنى قەرغىش قىلىپ تۇرۇپ داتلانغان-دەك بىر تەرۈزدە دېدى:

— ماڭا ئۇۋال بولدى، دادا. ئايرىپ تەكشۈرىمىز دەپ نەچچە ئايدىن بېرى ئۆيگىمۇ بارغۇزمىدى. شۇ ئاردا-دا خوتۇن بىلەن... ئەمما بۇ ئىشنى بالغا ئۇقتۇرمىدۇق. ئوقۇشىغا تەسىرى بولمىسۇن دەپ...

— ئاجراشقىنىڭلار يالغانغۇ، دەيمەن؟ ئۆي، مال-مۈلۈكلەرنىڭ ھەممىسىنى ئايالىڭغا بەردىڭ ھەقىچان. ھۆ-كۈمەتنىڭ كۆزىنى بوياش ئۈچۈن ھە؟ مېنى بىلمەيدۇ، دېمە. قېرىغىنىم بىلەن ئالدىمدا ئالا يىپ ئېشەلمەيسەن. ئوغۇل نۇراخۇن بوۋاينىڭ باغرىدىن ئاستا سۇغىرد-لىپ چىقتى. گۇيا دادىسىنى تۇنجى كۆرۈۋاتقانداك ئۇنىڭغا تەپسىلىي زەن قويدى.

— باشقا ئاماللىرىمىز يوق دادا. راستتىنلا باشقا تاللىشى-مىز، باشقا ئىمكانىمىز يوق. ئوغلىمىزنى، ئۆيىمىزنى، جاننى ئالغانغا ئېلىپ قويۇپ تاپقان-تەرگىنىمىزنى، كەلگۈ-سىمىزنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلمىساق بولمى-دى...

— ياق...! — ئەمدى نۇراخۇن بوۋاينىڭ ئاۋازى كۆتۈرۈلدى، — ئۇ ئىپلاسلۇقىغا نەۋرەمنى چېتىۋالما. تاپقان ھاراملىرىڭنى ئارزۇلۇق نەۋرەم ئۈچۈن سەرپ ئې-تىمەنمۇ دېمە. مېنىڭ ھەممە مۈلكۈم شۇنىڭغا قالدۇ. بە-لمەسەن، ئۇنىڭغا قالدۇرغۇنۇمنىڭ ھەممىسى ئاناڭنىڭ سەن ئەمگەن سۈتىدەك ھالال!

— گېپىمنى ئاڭلاڭ دادا، ئايىقى چىقماس ئۇ ناھەق تەكشۈرۈشلەر مېنى بەك قىينىۋەتتى. چوڭ بولۇپ كىچىك بولماق ماڭا تەس كەلدى. مەن كۆپ نەرسىلەرنى ئويلى-دىم، ئۆلۈۋالماقچىمۇ بولدۇم. ئەمما سىزگە تارتىشتىم، سىزگە چىدىمىدىم. سىزنى بىر قېتىم كۆرۈۋالاي، دىدارد-ىڭىزغا قېنىۋالاي، ئىلگىرى قۇلقىمدا تۇتمىغان ھېكمەتلىرد-ىڭىزنى ئاڭلىۋالاي، دەپ ئايرىپ قويغان جايدىن رۇخسەت-سىز يېنىڭىزغا كەلدىم...

نۇراخۇن بوۋاي ئېغىر خورسىندى، ئوغۇلمۇ خور-سىندى، ئەمدى ھەر ئىككىسى جىمپ قالدى. بوۋاي ئوغ-لىنىڭ بۈگۈن راست گەپ قىلغىنىنى، دەۋاتقانلىرىنىڭ نەۋاق-تىن بېرى ھېچكىمگە دېيەلمىگەن يۈرەك سىرلىرى ئىكەنلى-كىنى بىلدى. بىچارە ئوغلىنىڭ يەنە تېخى دېمىگەن، دېيە-

ئىدا ئوغلنىڭ چېرىدىن كۆپ يىللاردىن بېرى يوقىتىپ قويغان، پەقەت بالا ۋاقتلىرىغا خاس بولغان بىر خىل خاتىرىلەش كۆردى. ئەپسۇس ئوغلنىڭ چىرايىدىكى بۇ خىل خاتىرىلەش بىر خىل خۇش قىلالىدى، سۇنغان كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرالمىدى، ئەكسىچە بوۋايغا نامەلۇم بىر غەشلىكىنى، ئوغلدىن ھازىرلا ئايرىلىپ قالىدىغاندەك بىر خىل چىدىغۇسىز غېرىبلىقنى بەخشەندە قىلدى. كۆپ يىل-لاردىن بېرى نۇرغۇن قىلىقلىرى كۆزىگە سىغىمىغىنى، ئىككى گەپنىڭ بىرىدىلا غىزىلدىشىپ قالغىنى بىلەن شۇتاپ يوتسىغا پارس مۇشۇكىدەك باش قويۇپ ياتقىنى ئۆز پۇشتىدىن تۆرەلگەن بالا ئىدى، بالا بولغاندىمۇ تىكەندەك يالغۇز، يىغىندەك يېگانە بىرلا ئوغۇل ئىدى.

ئوغلى نۇراخۇن بوۋاي قانچە قېتىم بېرىپ، ئاي-ئايلاپ تۇرۇپمۇ پەقەتلا مېھرىنى بېرەلمىگەن قىشى ئۇزاق، يېزى ئۇپ ئاشۇ تاش شەھەردە بەك ئۇزاق ياشىدى، شۇ ئۇزاقلىقتا يۇرتىنى سېغىندى، ئاتا-ئانا مېھرىگە زار بولدى، ئۇ سېغىنىش ۋە ئۇ زارلىقنى ئاۋۋال خەتتە، كېيىنچە تېلېفوندا ئىزھارلاپلا تۇردى. ئاتا-ئانىسىنى ئۆز يېنىغا ئېلىپ كەتمەككە كۆپ قېتىم ئۇرۇنۇپ كۆردى، كۆرۈۋاتقان راھىتىدىن، سۇرۇۋاتقان مەنىشەتلىرىدىن ئاتا-ئانىسىغا سىغىندى. نۇراخۇن بوۋاي بەزىدە چىرايلىقچە، بەزىدە تەئەددى بىلەن رەت قىلدى. «تاشمۇ چۈشكەن يېرىدە ئەزىز، قۇش جېنىدا ئۆزى قونغان كۆتەكنى سۆيىدۇ، سەن شەھىرىگە تۇرۇۋەر، مەنمۇ ئۆز يۇرتىمىزدا كۆز يۇماي» دەپ تۇرۇۋالدى. بوۋاي شۇنداق دېگىنى، ئوغلنىڭ يېنىدىن ئاچچىق يۇتۇپ، قېيىداپ قايتىپ كەلگىنى بىلەن ئانچە ئۆتمەيلا ئوغلنى تاتلىققىنە ياد ئەتتى، ئوغلنىڭ يېنىدا تۇرغان ۋاقتلىرىدىكى كۆزىگە سىغىمىغان نۇرغۇن قىلىقلىرى ئۇنتۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىنى قىچىشقا ئوخشايدىغان يېقىملىق بىر ياد ئېتىش ئىگىلىدى. ئوغلنىڭ بىر مۇ ئۇرۇق-تۇغقانسىز ئۇ يات شەھەردە بىرەر قازاي قەدەرگە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ۋايىم يېدى، ئوغلنىڭ بو-سۇغىسىنى ئەگىپ كېتەلمەيدىغان، ئېغىزى كۈلگىنى بىلەن كۆزى كۈلمەيدىغان شۇنچە كۆپ ھاجەتمەن-خۇشامەتچە-لەردىن ئوغلغا بىرەر زەرەر يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىردى، مانا نۇراخۇن بوۋاي ئەنسىرىگەن ئىش ئاخىر يۈز بېرىپتۇ. ئۇچۇشنى بىلىپ، قونۇشنى ئۇنتۇغان ئوغلى

مەيۋاتقان، دېيەلمەيدىغان نۇرغۇن، نۇرغۇن گەپلىرىنىڭ، نۇرغۇن، نۇرغۇن سىر-پىنھانلىرىنىڭ بارلىقىنى سېزىۋالدى، بوۋاينىڭ نەزەرىدىكى ئوغلى ئەسلىدە بۈگۈنكىدەك راستچىل، مۇشۇنداق سەمىمى ئىدى. بۇ يۇرتتىكى ۋاقتىدا ھاتەمدەك قىزغىن، ھارۋىدەك ئادىل ئىدى. ئادەملەرگىلا ئەمەس، تەبىئەتكىمۇ، جان-جانىۋار، ئۇچار قاناتلىقلارغىمۇ كۆيۈم-مېھرى ئۇلۇغ ئىدى. دېمەك، ئوغلنى چوڭ شەھەر بۇزۇپتۇ، ئەمەل-مەنەپ ئاينىتىپتۇ، دادىسىنىڭ تەربىيەسىدىن ئايرىلىپ ئۇچۇرما بولۇپ كەتكىنىدىن كېيىن ئۇنىڭ ۋىجدان ئېتىزىغا قۇرت چۈشۈپتۇ، ئىمان داستىخاننى كۈيە غاجلاپتۇ، ئىنساب ئايىغىغا دەز كېتىپتۇ، كۆز گۆ-ھىرنى مەنىشەتنىڭ قارا تۇمانى يۇتۇپ كېتىپتۇ.

شۇلارنى ئېڭىدىن ئۆتكۈزگەن نۇراخۇن بوۋاي ئەسلىدىكى پاك، غۇبارسىز ئوغلنىڭ بۈگۈنكى ئۆزى سەۋەب-كارىدەك، ئوغلنىڭ ناپاكارلىقىدا ئۆزىنىڭ ھەسسىسى باردەك، ئۇ قىلمىشلار ئۈچۈن ئۆزىمۇ گۇناھكار دەك بىر ھېستاسەزدى. ئوغلنىڭ ئۆيىدە كۆرگەن، يۇرتقا كەلگەندىكى كۆڭلى تۇيغانلىقىغا شۇ ۋاقىتتا ئوبدانراق تەنبەھ بېرىپ، توشمىغىنىغا ئۆكۈندى، شۇ ھېس، شۇ تۇيغۇ بوۋاي-نىڭ بېشىنى ئەگدى، خېلىلا ساقىيىپ قالغان كۆكسىدىكى ئاغرىق باشقىدىن ئۇلغايىدى، لېكىن ئەمدىكى ئاغرىقنى ئوغلغا سەزدۈرمەسلىك ئۈچۈن لېۋىنى يېنىك چىشلەپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالدى.

ئارىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، نۇراخۇن بوۋاي ئوغلنىڭ چاچلىرىنى ئاستا سىيلىدى.

— تەكشۈرسە تەكشۈرمەمدۇ، ھەرقانچە بولسىمۇ سېنى ئېتىۋەتمەس؟

— ئۇنىڭغا توشمايمەن. لېكىن... لېكىن نەچچە يىل كېسىلىپ كېتەرەنمىكىن...

ئوغلنىڭ شۇ گېپىدىن كېيىن خانىنى يەنە ئېغىر سۈ-كۈنات باستى، بۇ سۈكۈناتنى پەقەت قوشنا ياتاقتىكىلەر-نىڭ ئاۋازلىق خورەكلىرى بىلەن دادا-بالا ئىككىسىنىڭ ئېغىر تىنىقلىرىدا بۇزۇپ تۇراتتى.

يەتكىچە ھاردۇق يەتكەن، ۋۇجۇدى لايدەك ئېزىلگەن ئوغۇل دادىسىنىڭ پۇتلىرىنى ئىشقىلاۋېتىپ ئاستا-ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى. دادا ئۆز يوتسىغا باش قويۇپ يېنىك يۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان ئوغلغا كۆزىنى قىيا ئېچىپ قارىغى-

تۇرسىمۇ ئۇ ئاۋاز ئۇدۇل ئۆز يېنىغا كىرگەندەك بىلىندى، ئۇ يېقىمىسىز ئاۋاز كىرگىنىچە بوۋاينىڭ يۈرىكىگە قوندى، كۆز ئالدىغا قوللىرىدا كويىزا- ئىشكەل كۆتۈرۈۋالغان باياھ- قى بەتبەشرە بىر توپ كىشىلەر كەلدى، ئۇلار ھازىرلا خانىگە باستۇرۇپ كىرىدىغاندەك، ئوغلىنى ئۆز باغرىدىن سۆرەشتۈرگەن، تارتقۇشلىغان پېتى ئېلىپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى.

— بالام، تۇر ئورنۇڭدىن، — نۇراخۇن بوۋاي ئەند- دىكىش ئىچىدە پىچىرلىغاچ ئوغلىنى تۇرتكۈشلىدى، ئوغۇل چۆچۈپ ئويغاندى، — بىزنى غەپلەت بېسىپتۇ بالام. بۈگۈن ئىككىمىز ئۈچۈن ئۇخلايدىغان ۋاقىت ئەمەس ئىكەن.

ئوغۇل كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى، چاچراپقىنە كارىۋات- تىن چۈشتى، زەئىپ بىر ئۈندە دادىسىدىن سورىدى:

— بىرەرى كەلدىمۇ؟

— ياق بالام، شۇنداقتىمۇ سەن بۇ جايدا تۇرما، ھا- زىرلا ماڭ.

— ماقۇل دادا، مەن كېتەي. پېشكەللىكىم سىزگە يۇقۇپ قالمىسۇن. ئۇلار كېلىپ بولغىچە شەھەرگە بېرىپ ئۆزۈمنى مەلۇم قىلاي، مۇشۇ جايدا مەلۇم قىلساممۇ بول- دۇ راست.

— نېمىلەرنى دەيدىغانسەن ھاماقەت ئوغلۇم، — ئەمدى بوۋايغا ھاياجاندىن تىنىق يېتىشمەيۋاتاتتى، — ساراڭ بولمىغانسەن؟ قايسى ئەخمەق ئۆز بېشىنى كۆتۈ- رۈپ قارا دەرۋازا ئالدىغا بارىدۇ؟ سەن ئۆزۈڭنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن ئەمەس، بېشىمىزغا باستۇرۇپ كەلگەن بۇ قارا بوران ئۆتۈپ كەتكىچە بىزگە پاناھ بولىدىغان ئوبدان بىر جايغا بارىسەن، ئۆزۈڭنى دالدىغا ئالسەن ھا- زىرلا.

ئوغۇل ھەرقانداق ۋاقىتتىكىگە ئوخشىمايۋاتقان دادى- سىغا باشقىدىن زەن قويدى، بۇ قارشىغا ئەجەبسىنىشمۇ، زوقلىنىشمۇ، مېنىتدارلىقمۇ، ھەيرانلىقمۇ سىڭىشىپ كەتكە- ندى.

— راست دەۋاتامسىز دادا؟

— راست دەۋاتىمەن بىچارە بالام. سەن مېنىڭ بۇ ئالەمدىكى چىرىغىمنى ياندۇرىدىغان بىرلا ئوغلۇم تۇرساڭ، كۆزۈم ئوچۇق تۇرۇپ سېنى قانداقمۇ گۈندىخا-

سويغان پىياز دەك سالتاڭ، چۆرۈۋېتىلگەن كونا پالازدەك پۈرلەشكەن بىر سىياقتا قايتىپ كەپتۇ، ئۆز يولىدا قايتىپ كەلسىمۇ بىر نۆرى. ھەپسە بويۇنتۇرۇقىدىن قېچىپ كەپتۇ! قانچىلىك باغرى تاش، قانچىلىك پەرھىزكار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر دادا ئۆز ئوغلىنىڭ بۇ ھالىغا ئىچ ئاغرىتماي، كۆڭۈلشەپ تۇرالسۇنمۇ؟!

مۇشۇ خىل خىيال، مۇشۇ خىل گادىرماچ ئويلارنىڭ سىلكىشىدە ياتقان بوۋاي ئۇزاققىچە كۆزىنى ئاچمىدى، قا- رىغاندا ئۇخلاپ قالغاندەكمۇ قىلاتتى، راستىنلا ئۇخلىدىمۇ ياكى ئۇخلىغان بولۇپ ياتتىمۇ ئېنىق بىلگىلى بولمايتتى.

بىر كەملەردە بوۋاينىڭ كۆز ئالدىدا بىر مۇدەھش زاھىر بولدى: يۇندى- بەتبۇي بىلەن تولغان قاراڭغۇ كو- چىدا، تۇرقىدىن ئالاقزادىلىك تۆكۈلۈپ تۇرغان، ئىككى قولىنى دادىسىغا ئۈمىد بىلەن كۈچەپ سوزغان ئوغلى قە- دەمدە بىر مۇدۈرگىنىچە ئۆز ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى، قوللىرىدا سوغۇق كويىزا- ئىشكەل كۆتۈرۈشۈۋالغان بىر لوپ بەتبەشرە كىشىلەر ئوغۇلنى قوغلاۋاتاتتى، ئوغۇل كۈچەپ يۈگۈرۈۋىتتى، دادىسىغا يېتەلمىدى، دادا باغرىنى كەڭ ئاچتى، ئوغلىنى باغاشلىيالمىدى.

— دادا... دادا...

ئوغلىنىڭ ئەنسىز جۆيلىشى بىلەن تەڭ نۇراخۇن بوۋاي كۆزىنى ئەندىكىپ ئاچتى. بايامقى كۆرۈنمىلەرنىڭ چۈشىدە ئايان بولغىنىنى ياكى ئەنسىرەككە تولغان ئېڭىدا نامايان بولغىنىنى بىلەلمىدى، شۇ بىلەلمەسلىكىدە ئوغلىغا سىنچىلىدى: ئوغۇلنىڭ چېرىدىكى بايامقى خاتىرجەملىكتىن ئەسەرمۇ قالماپتۇ، چېرايى بايامقى قېچىۋاتقان ۋاقىتىدىكى- دەك تاتىرىپتۇ، لەۋلىرى ئۈمچىيىپ، كۆز جىيىكى ياشاڭغۇ- راپتۇ، قويۇق چېچى چۈۋۈلۈپ سالۋاراپتۇ.

نۇراخۇن بوۋاي تۇيۇقسىز بىر نەرسىنى يادىغا ئال- غاندەك جىددىيلەشتى، پاتىھە سۈرىسىنى ئالدىراپ ئوقۇپ ئاۋۋال يىرىك ئاللىقانلىرىغا سۇڭلىدى، ئاندىن ئاللىقانلىرىنى ئوغلىنىڭ پېشانىسىگە، بويۇن- قۇلاقلىرىغا، سالۋارىغا چاچلىرىغا سۇۋاشتۇردى. دەل شۇ چاغدا كاردوردا بىرسە- نىڭ توروكلغان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز بوۋاي- نىڭ خانىسى ئالدىدىن ئۆتۈپ ئاستا- ئاستا يىراقلىدى. بوۋاي ئۇ ئاۋازنىڭ كاردورنىڭ ئۇ بېشىدىكى ھاجەتخانغا ماڭغان بىرىنىڭ ئاياغ تىۋىشى ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلىپ

چىقىپ ئوڭغا يېتىلەپلا ماڭ بالام. ساي يولغا چىققۇالساق قالغان يولنى ئېشەك ئۆزى بىلىدۇ، مەن خەۋىرىنى بەرمە. گىچە، ئۆزۈم سېنى يوقلاپ لەڭگەرگە چىقىمغۇچە ھەرگىز قايتىپ كەلمە.

ئوغۇل بوۋايغا تاشلاندى، گويا دادىسى بىلەن مۇشۇ ئايرىلغىنىچە قايتا كۆرۈشەلمەيدىغاندەك، مۇشۇ قېتىملىق قۇچاقلىشىش مەڭگۈلۈك ھىجراننىڭ قارا تۇمانىدەك بىر تۇيغۇدا دادىسىنى باغرىغا مەھكەم باستى.

— باقىنىڭىزغا رازى بولۇڭ دادا...

— تېز ماڭ بالام، سېنى ئاللاھقا ئامانەت قىلدىم.

سۈر ھاڭگا بىلەن ئوغۇل تاقىر سايغا ئولاشقىنىدا ئۇيۇق ئاستا. ئاستا سۈزۈلدى، سۇس سۈزۈلگەن ئاسمان سەتھىدە ئاخىرقى بىر ھۈكەر خېلىغىچە پىلىداپ قالدى، ئوغۇل شۇندىلا بىلىدىكى، ئۆزى كېتىۋاتقان تۆگە لوگىسىدەك ئېگىز. پەس قۇم دۆڭلىرى بىلەن تولغان سايدا ئېنىق. راق يولمۇ يوق ئىدى. پەقەت ئۆچەي. ئۆچەيلا دەپ قالغان بەلگىسىز بىر چىغىر دۆڭدىن. دۆڭگە ئولشىپ، يىراق ئۇيۇق تامان سوزۇلۇپ ياتاتتى، ئېشەك گاھ ئۇزۇن لۇپ، گاھ غىل. پال كۆرۈنۈپ قالىدىغان شۇ چىغىردا قىلچىمۇ تەمتىرمەي، بەخۇدۇك كېتىۋاتاتتى.

قۇم بارخانلىرى ئارىسىدىن ئاستا. ئاستا كۆتۈرۈلگەن ئالتۇن لېگەندەك نۇرانە قۇياش ئانچە ئۆتمەي ئۇ چىغىرنى يورۇتتى، قۇياش نۇرىغا كۆمۈلگەن چىغىر ئالتۇن تانابىتەك نۇرلاندى، ئەمما نۇراخۇن بوۋاينىڭ ئوغلىنىڭ كۆڭۈل ئاسمىنى شۇندىمۇ يورۇمىدى، ئۇ ئاسماندا ھېلىمۇ بىر خىل غەشلىك، ئىزتىراپ، تىت. تىتلىق ھۆكۈمران ئىدى. ئۇ ھۆكۈمرانلىقلار قېتىدا كېچىدىن بېرى چۆل يېرىدە ئېزىقىپ قالىدىغاندەكلا سەزگەن ئازابلىق تۇيغۇمۇ، شەھەردە ئۆزىدىن بەك ئۇزاق گەپ سوراپ كەتكەن تەلەتتى سۆرۈن ھېلىقى كىشىلەرەمۇ، ئۆزى ئۇنتۇپ كەتكەن، ئەمما نېمىشقىدۇر ئاۋۇلار ئۇنتۇمىغان ۋەدىسىنى سۈيىلەپ بوسۇغا تۇۋىگە كېلىۋالغانلارمۇ بار ئىدى. ھايات بىلەن ما. ماتىنىڭ قىرغىقىدا ئۆزىگە تارتىشىپلا قالغان دادىسىمۇ، ئاتا. يىن كەلگىنىگە تۇشلۇق ئوبدانراق مۇڭدشالمىغان، لەڭگەرگە يول ئېلىشتىن بۇرۇن تۈزۈكرەك خەيرلىشەلمىگەن كەم سۆز ئانىسىمۇ بار ئىدى. ئوغۇلنىڭ يەنە تېخى كۆڭلگە پۈككەن، دىلىغا تۈگكەن تالايلىغان ئارزۇ. ئارمانلىرى،

نىغا يولغا سالاي...

بوۋاي ئاخىرقى گەپلەرنى پىچىرلاۋاتقىنىدا ئاۋازى يىغلامسىراپ چىقتى، چىڭ يۈمۈلغان كۆزلىرىدىن پاتماي دېگۈدەك تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرى مەڭزىنى بويلاپ ئاقىمە. نىچە ئايپاق ساقاللىرى ئارىسىغا سىڭىپ ئۆلگۈردى.

— مەن ئۈچۈن پاناھ بولغۇدەك شۇنداق ياخشى جاي نەدە بار، دادا؟

نۇراخۇن بوۋاي گويا ئوغلىدىن شۇ سوئالنى كۈتۈپ تۇرغاندەك تېزلا جاۋاب بەردى:

— لەڭگەردە، لەڭگەردىكى تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئۆيى ئەڭ بىخەتەر بالام. سېنى ئىزدىگۈچىلەر ئۇ يەرنى ھەر-گىزمۇ تاپالمايدۇ، باياتىن بېرى كۆڭلۈمدە ساڭا شۇ جايىنى دىتلاپ قويدۇم.

— لېكىن...، لېكىن دادا، مەن ئۇ جايغا كىچىك ۋاقىتىمدا بىر قېتىم بارغانچە زادىلا بېرىپ باقمىغان تۇرسام، ئۇ جايىنى قانداقمۇ تاپالايمەن؟

— راست...، سەن ئەقلىڭگە كېلىپ ئۇ جايغا قايتا ئاياغ باسمىدىڭ، سەن لەڭگەرنى ئۇنتۇپ كەتكەن بالام، — بوۋاي بىر پەسكىنە ئويلىنىۋالدى، — بۇ ھالدا بولمىغىنىمدا سېنى ئۆزۈم ئېلىپ باراتتىم، سېنى ھەرقانداق بالايى-قازادىن جېنىمنى تىكىپ قوغدايتتىم. شۇندىمۇ... ئېشىكىمىز سېنى لەڭگەرگە باشلاپ بارالايدۇ، ئۇ ماڭا ھەمراھ بولۇپ دائىم بېرىپ تۇرغان.

ئوغۇلنىڭ يۈزى قىزاردى، ئەمما قويۇق ساقاللار ئارىسىدىكى ئۇ قىزىللىقنى نۇراخۇن بوۋاي ئىلغا قىلالىدى، دەل شۇ ۋاقىتتا كارىدوردىكى ئاياغ تىۋىشى يەنە پەيدا بولدى، ئەمدى ئۇ ئاۋاز نۇراخۇن بوۋايلارنىڭ خانىسى ئالدىدا بىر ئاز توختىغاندەك، ھازىرلا بوسۇغا ئاتلاپ كىرىپ كېلىدىغاندەك بىلىندى، دادا. بالا ئىككىسى بىر-بىرىنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىشىنىچە جېمىدە تۇرۇۋېلىشتى، ئىككىسىنىڭ تېز-تېز سوقۇۋاتقان يۈرەك تىۋىشى بۇ خانىدىكى جېملىقنى بۇزۇپ تۇردى.

قارغىشتەككۈر ئاياغ تىۋىشى ئاخىر يىراقلىدى، بىر كەملەردە قوشنا ياتاقنىڭ ئىشىكى تاراقلاپ يېپىلدى، نۇرا. خۇن بوۋاي شۇندىلا ھاسىراپ تۇرۇپ دېدى:

— ماڭ، جېنىم بالام، ھازىرلا يولغا چىق. ئېشەك شىپاخانىنىڭ ھويلىسىدا ھارۋىغا قېتىقلىق. دەرۋازىدىن

ئالتۇن رەڭ چىغرىنىمۇ، دادىسىنىمۇ، ئايالى ۋە ئوغلىنىمۇ يۇتۇپ كەتتى، يېڭى لەڭگەردىكى ئۇنتۇلغان، ئۆزى قانچە تىرىشىپمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمىگەن تۇغقانلىرىنى بولسا تېخىمۇ يۇتۇپ كەتتى.

ئوغۇل ھارۋا ئۈستىدە تۇرۇپ ئەتراپىغا قارىدى. كەينىگىمۇ، ئۆز نىشانىمۇ قارىدى. ئەتراپ كۆز يەتكۈ-سىز ساي ئىدى. نە ئادىمىزاتتىن ئىزنا، نە بىرەر كۆكت-يېشىللىقتىن بەلگە كۆرۈنمەيتتى. ئوغۇل ئۈچۈن تۇرۇپلا بۇ يەردىكى ھەممە نەرسە زېرىكىشلىك تۇيۇلدى، ئاندا-ساندا ئۇچراپ قالدىغان قۇرۇغان تېزەك، ناگان-ناگاندا كۆرۈنۈپ قالدىغان يانتاق، قامغاقلارنىڭ كۆكۈندىلىرىمۇ، سۈر ئېشەكنىڭ يېنىك پۇشقۇرۇشلىرىمۇ، بارغانچە كۆرۈندۈ-مەي قالغان ئالتۇن رەڭ چىغرىمۇ شۇنداق بىلىندى، باياتىدىن شۇنچە يىراقتا كۆرۈنگەن ئېگىز بىر دۈمبەل يېقىنلاپ، ھارۋا ئۇ دۈمبەلدىن پەسكە ساڭگىلاۋاتقىنىدا نۇرا-خۇن بوۋايىنىڭ ئوغلىنى تۇرۇپلا چىدىغۇسىز بىر غېرىبلىق باستى. ئۆزىنى مۇشۇ پەسلىگەنچە قايتا ئورلىگىلى بولمايدىغان مەنزىلگە يول ئېلىۋاتقاندەك، قايتا چىققىلى بولمايدىغان چوڭقۇرغا سەپەر قىلىۋاتقاندەك بىر ھېستاسەزدى، مۇشۇ چوڭقۇرغا چۈشۈپ كەتكىنچە ئەمدى ئۇنى پۈتكۈل جاھان ئۇنتۇپ كېتىدىغاندەك، ئادەملەر تۈگۈل ئۆزىگە يول باشلاپ، ئۆزىنى يېتەكلەپ كېتىۋاتقان مۇشۇ ئاق تۇمشۇق ھاڭگىمۇ مۇشۇ سەپەردىن كېيىنلا ئۇنى قايتا ئەسكە ئالمايدىغاندەك تۇيۇلدى، ھاياتىدىكى قايناق دەملەر، مەمۇرچىلىققا تولغان ئاسايىشلىق مىنۇتلار مەڭگۈ كەلمەسكە كەتكەندەك بىلىندى.

ئاھ نېمانچە ئېغىر كۈن، نېمىدىگەن چوڭقۇر ھاڭ بۇ!

ئوغۇل ئارغامچىنى تارتقۇشلاپ، ئېشەكنى توختات-ماقچى بولدى. سۈر ھاڭگا ھەيران بولغاندەك بېشىنى تىكلەپ، قۇلقىنى يېنىك سىلكىشىگەچ بىر نەپەس ئاس-تىلىدىيۇ توختىمىدى. قارىغاندا ئوغۇلنى مەنزىلگە يەت-كۈزمەي تۇرۇپ توختىمايدىغاندەك قىلاتتى، دەل شۇ كەمدە دۆڭ باغرىدىكى خىرە چىغرى ئوڭ تارام بولۇپ ئەگىلدى، ئەمما ئاق تۇمشۇقلۇق ھاڭگا قىلچە ئىككىلەن-مەيلا سولغا — يول ئىزىدىن ئەسەرمۇ بولمىغان تەرەپ-كە قايرىلدى.

نىشانلاپ قويغان يېڭىدىن-يېڭى مەنسەپ پەلەمپەيلىرى، باشلىغان، يېرىم قىلغان نۇرغۇن ئىش-ئەمەللىرىمۇ بار ئىدى. شۇ تاپتىكى ئوغۇل ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ھەممىسى بى-راقلا تۈرتەكلىشىپ باستۇرۇپ كېلەتتى. قەلبىنى ياۋا مۇ-شۈكتەك تىرىنچىلاپ، كۆز ھەرىسىدەك چاقاتتى. كونا ئە-كەكتەك ئىكەندەپ گال ھەرىدەك ھەرىدەيتتى. ئۇنىڭدىن گەپ سورايدىغانلار ئاۋۋال شىپاخانىغا، ئاندىن لەڭگەرگە-مۇ ئىزدەپ كېلىدىغاندەك، ساي يولىنىڭ قايسىبىر دۆڭلۈ-كىدە تۇيۇقسىزلا ئالدىغا ئۇنىدىغاندەك، ئالتۇن رەڭ چى-غرىنىڭ قايسىبىر دوقمۇشدا يول توسۇپ ئۇچراپ قالدى-غاندەك بىلىنەتتى، بۇ خىل تۇيغۇدا تاغلىنى قۇرۇغان، لەۋ-لىرىنى گەز باغلىغان، ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدە نۇر كەملى-گەن ئوغۇل ئۈچۈن تۇيۇقسىزلا جاھان تولمۇ تاردەك، ئادەملەرنىڭ جىمىسى يۈزسىز-ۋاپاسىزدەك بىلىنمەكتە ئىدى.

قۇياش ئۆز قېنىغا تولۇق تولۇپ، ئۇنىڭ سېخى نۇرى دۆڭ-ئويىمانلار ئارا بىردە كۆرۈنۈپ، بىردە سۇسلاپ بېرىۋاتقان ئالتۇن رەڭ چىغرىنى تېخىمۇ نۇرلاندۇردى، ئەپسۇس ئوغۇلنىڭ كۆڭلىدىكى ئۇ مۇدەھش غەشلىك ئالتۇن رەڭ ئۇ چىغرىغا ئولاشقىندىن كېيىنمۇ يو-قىمىدى، بىر ئاز يوقىغاندەكمۇ بولدىيۇ، ئوغۇلنىڭ كۆڭل-دىكى ئۇ غەشلىكنى، نەۋاقتىن بېرىقى سىقىلىش، بىسەرە-جانلىقنى تامامى يوق بولدى دېگىلى بولمايتتى. دۆڭلۈكلەر ئاۋۇپ، چىغرى سۇسلىغانىبىرى ئوغۇلنىڭ دىلخانىسىدىكى سىقىلىش-چىڭقىلىشلىرى، غەشلىك-بىسەرەمجانلىقلىرى تې-خىمۇ ئۇلغىيىپ باردى. غەشلىك، سىقىلىشلىرى ئارىسىغا ئۆ-زىنىڭ مۇشۇ ئالتۇن رەڭ چىغرىدا قاچانلاردىدۇر ماڭغان بالىلىق-چاللىقى، كېسەل كارىۋىتىدا بايامقى ھۈكەردەك يېگانە قالغان پەدەر سىياق دادىسى قايتا كۆرۈنگەندەك بولدى. يېڭى لەڭگەردىكى ناتونۇش ئۇرۇق-تۇغقانلىرى-مۇ، شەھەردە قان يىغلاپ قالغان ئايالىمۇ، جاھاننىڭ ئۇ تەرىپىدە دادىسىنىڭ بېشىدا كۆيۈۋاتقان ئوتتىن بىخەۋەر ئوقۇۋاتقان يېگانە بالىسىمۇ زاھىر بولدى. چىغرى بىلەن سى-ڭشىپ كەتكەن ئۇ سىياق، ئۇ كۆرۈنمىلەر ئوغۇلنىڭ قە-لىبىنى ئامبۇردەك قىسىپ، تۈز سۈيىدەك ئېچىشتۇردى. كۆز كۆھرىگە ياش يۈگۈرۈتتى. سۈزۈك ماناندەك يېيىلىپ، يىپەك پەردىدەك لىغىرلاۋاتقان ئۇ كۆز ياشلىرى بارا-بارا

كەتتى، قۇيۇن ئارىسىدا قالغان پەرىشتىگە كىملىرىدۇر قول چىنىدى، بۇرنىنى نوقۇشلىدى، يېقىمىز ئاۋازى بىلەن پەرىشتىنى سوراقلدى:

— ئېيت چاپسان، سەن بىلسەن، ئوغلۇڭ زادى قا-
ياققا كەتتى؟! ئۇنى چوقۇم سەن قاچۇرۇۋەتتىڭ!
«توغرا، ئۇلار مېنى ئىزدەپ چوقۇم يۇرتقا كېلىدۇ،
دادامنى تاپىدۇ، مېنىڭ بۇنىڭدىن باشقا جايغا بارالمايدىغى-
نمىنى، دادامدىن باشقا بىرەر يېقىنىمنىڭ يوقلۇقىنى بىلىدۇ،
قىلمىشلىرىم سەكراتتىكى دادامنى بىسەرەمجان قىلىدۇ،
گويا بىر ئۆمۈر بىسەرەمجان قىلغانلىرىم ئاز كەلگەن-
دەك...»

نۇراخۇن بوۋاينىڭ ئوغلى چۇلۇۋۇرنى كۈچەپ سىلا-
كىشلىدى، ئېشەكنى بار كۈچى بىلەن لەڭگەر نىشانىدىن
توختىتىپ، ئۇنى كەينىگە قايتۇردى. ھاسراپ- ھۆمۈددىگە-
نچە ئەمدى ئانچە ئېگىز بىلىنىمگەن چوڭقۇردىن قايتىپ
چىقىپ، ھارۋىنى ئۆز يولىغا — تېخىمۇ سۈزۈك، تېخىمۇ
يارقىن كۆرۈنگەن ئالتۇن رەڭ چىغرىغا ھەيدىدى.

ھېرىپ دەرىمانىدىن كەتكەن، ئاچ ۋە ئۇسسۇزلۇقنىڭ
رەنجۇ كۈلپىتىدە ئىسكەتتىدىن ئايرىلغان ئاق تۇمشۇق
ئېشەك ئۆزىدىنمۇ بەتتەر بىر سىياقتىكى ئوغلۇنى ئېلىپ
كەچكە يېقىن شىپاخانا ئالدىغا يېتىپ كەلدى، ئاق تۇمشۇق
يېنىك تىن ئېلىپ توختىدى، ئۇ توختىغان جايدا بىر ماشىنا
ئۇلارنى كۈتۈپ تۇراتتى، ئاق تۇمشۇقنىڭ توختىشى بىلەن
تەڭ ماشىنىدىن بىر نەچچە يىلەن چۈشتى، چۈشكەنلەر ئارد-
سىدا ئەتىگەنكى قارا قۇيۇن قېتىدا دادىسىنىڭ بۇرنىنى نو-
قۇشلىغان، سوراقلغان، ئوغلۇنىڭ ئىز- دېرىكىنى قىلغان
كىشىلەرمۇ باردەك قىلاتتى.

ئوغلۇ ئىككى قولىنى جۈپلەپ سوزغىنىچە ئۇلارنىڭ
ئالدىغا كەلدى:

— ئۆتۈنەي، دادام بىلەن خەيرلىشىۋېلىشىمغا
رۇخسەت قىلساڭلار.

— دادىڭىزنى يۇقىرى دەرىجىلىك دوختۇرخانىغا
يۆتكەپ ئورۇنلاشتۇردۇق، خاتىرجەم بولۇپ بىز بىلەن
مېڭىڭ.

ئاپتور: ئۈرۈمچى شەھەر تەڭرىتاغ رايونى چىڭداۋ گۈلل-
كىدە ئولتۇرۇشلۇق

ئوغلۇنى سۈر باستى، ئېشەك خاتالىشىۋاتىدۇ، دېگەن
بىر تۇيغۇ ئۇنى ئەندىكتۈردى. لېكىن پەدەرى — نۇرا-
خۇن بوۋاي ئېشىكىنىڭ يولىدىن زادىلا ئازمايدىغىنى، بى-
خەتەر جاي — لەڭگەرگە ئامان- ئېسەن يەتكۈزىدىغىنى
ئېيتقاندى، ئوغلۇنى ئىشىنىپ مۇشۇ ئېشىكىگە تاپشۇرغان-
دى، شۇندىمۇ ئاق تۇمشۇقنىڭ تىزگىن سېرىپ كېتىۋاتقىنى
بىرەر ھاياتلىق ئىز قويغان تەرەپتەك قىلمايتتى، ئۇنىڭ
ئۈستىگە بەردەم بىر ئوغلۇنى، قىران بىر ئەركەكنى سۆ-
رەشتۈرۈپ كېتىۋاتقىنى بىر ئېشەك ئىدى، شۇتاپ مۇنۇ
ئاق تۇمشۇق ئېشەكمۇ ئۇنىڭ يېتىلىكىگە بويسۇنمايۋاتات-
تى، بۇ ھال نۇراخۇن بوۋاينىڭ ئوغلۇغا بىر ئەلەم، مېڭىر
خورلۇق بولۇپ تۇيۇلدى.

ئوغلۇ ئارغامچىنى كۈچەپ تارتتى. ئاق تۇمشۇق بى-
شىنى سىڭايان قىلدىۋ توختىمىدى. ئوغلۇ ھارۋىدىن
سەكرەپ چۈشۈپ ئېشەكنىڭ نوقتىسىغا ئېسىلدى، ئاق
تۇمشۇق تىرەجىدى، ئىككى قۇلقىنى تىكلەپ، بادامسىمان
كۆزلىرىنى ئوغلۇغا تىكتى، شۇندىمۇ نىشانىدىن قايتىمىدى،
ئۆزى بىلگەن تەرەپكە — ئالتۇن رەڭ چىغرىنىڭ تامامى
قارشىسىغا سۆرەشتۈردى.

«دادا، مەن زادى قايسى تەرەپكە ماڭمەن؟ چىغرى
ئۇ تەرەپتە قالدى، دادا...» شۇ ئوي بىلەن دادىسىنى يا-
دىغا ئالغان ئوغلۇ بىردىنلا سۈت رەڭ ئۇيۇقۇدىن ھوشىغا
كەلگەندەك بولدى. كۆز ئالدى بۆلەكچە سۈزۈلدى. ئۇ
سۈزۈكلۈككە كېسەل كارىۋىتىنىڭ قىرىدا ئۆزىگە تارتىشقا-
نچە قالغان بىر پەرىشتە ئايان بولدى، پەرىشتە باغرىنى
كەڭ ئېچىپ ئوغلۇغا تەلمۈرەتتى، كەڭ يېيىلغان باغرىدىن
سۈتتىن ئاق، زىيادىن سۈزۈك بىر بوشلۇق بالقىتتى. پە-
رىشتە ئۆز ئوغلۇنى شۇ ئايپاق نۇرانلىق ئىچىگە تارتقۇش-
لايتتى، ئەپسۇس، ئوغلۇ بار كۈچى بىلەن تىرەجەپ ئۇ
نۇرانلىقتىن قېچىۋاتاتتى، گويا شۇتاپ ئاق تۇمشۇق
ئېشەك ئالتۇن رەڭ چىغرىدىن تىرەجىگەندەكلا!

قارىغاندا شۇنداق تارتقۇشلاش، توغرا يولغا شۇنداق
دەۋەت قىلىش پەرىشتە بىلەن ئوغلۇغا بىر ئۆمۈر يانداش-
قاندەك قىلاتتى!

تۇرۇپلا بىر قارا قۇيۇن ئۆرلىدى، قارا قۇيۇن راست-
تىنلا ئۆرلىدىمۇ ياكى ئوغلۇنىڭ ئېڭىدا زاھىر بولدىمۇ بىل-
گىلى بولمىدى. شۇندىمۇ قارا قۇيۇن پەرىشتىنى يۇتۇپ

دېڭىز ساھىلى ۋە تەكلىماكان ئاسىرى

ئابدۇشۈكۈر قارۇۋال



قۇم تۇيغۇسى

تەكلىماكان گىرۋەكلىرىدە،
قۇمغا دەسسەپ چوڭ بولغان ئادەم.
بەرقىتىكى دېڭىز لېۋىدە،
ئەنە قۇمغا باسماقتا قەدەم.

ئۇنىڭ يالاڭ پۇت - ئاياغلىرى،
نەمخۇش قۇمدىن سەزگەندە راھەت.
قۇرغاق قۇمنى دىل چىراغلىرى
يورۇتۇشقا بولدى بىتاقەت.

دولقۇن چايىقاپ تۇرسا بۇ قۇمنى،
شامال تاسقاپ تۇرار ئۇ قۇمنى.
يامغۇر يەملەپ تۇرسا بۇ قۇمنى،
ئامال قوغداپ تۇرار ئۇ قۇمنى.

بۇ قۇم كۆرسە بۇرۇن قۇياشنى،
ئۇقۇم كۆرەر ھەممىدىن كېيىن.
بۇ قۇم كۆرسە قوۋناق ياشاشنى،
ئۇ قۇم ئاڭما ئىنتىلەر مەيىن.

بۇ قۇم قۇچۇپ تۇرسا قۇت - ۋىسال،
ئۇ قۇم كۈتۈپ تۇرماقتا ئامەت.

بۇ قۇم تىلەپ تۇرسا ئوت خۇشال،
ئۇ قۇم سۇغا تەشنا كارامەت.

تەشنا ھېسلار، تەشنا تۇيغۇلار،
نەمخۇش، قۇرغاق قۇملارغا سىڭدى.
قۇم قاتۇرغان شېئىرىي ئۇرغۇلار،
ئۈنچە بولۇپ شۇنداق چېچىلدى.

قۇم قەلئە

ساھىل ئۈزرە چاچرىتىپ ئۇپقۇن،
دولقۇنلايتتى ھۆركىرەپ دېڭىز.
قوشۇلغاندەك دولقۇنغا دولقۇن،
ئولتۇراتتى بىر يىڭىت، بىر قىز.

ياساپ چىقتى دىل بېرىپ ئۇلار،
ئوردا مىسلى كاتتا قۇم قەلئە.
قۇم قەلئەگە ئىنتىلىپ ئۇلار،
سىزىپ چىقتى چۆرىدەپ قىتئە.

ئۇ تەرەپكە يۈرەك سىزىلسا،
بۇ تەرەپكە تىلەك سىزىلدى.
ئۇ تەرەپكە بىلەك سىزىلسا،
بۇ تەرەپكە كۆكرەك سىزىلدى.

ئۇ تەرەپكە سىزىلسا مۇنار،
بۇ تەرەپكە سىزىلدى ئويمان.
ئۇ تەرەپكە سىزىلسا تۇمار،
بۇ تەرەپكە سىزىلدى ئورمان.

ئۇ تەرەپتە تۇيغۇ ياللىدار،
بۇ تەرەپتە ئۇيقۇ گۈم - گۈمران.
ئۇ تەرەپتە «سۆيگۈ» جىلۋىدار،
بۇ تەرەپتە «مەڭگۈ» ھۆكۈمران.

ئېچىلغاندا ئەقدە گۈلى،
قۇم قەلئەنىڭ ئىچى - تېشىدا.
ئېھ، دېڭىزنىڭ ئارتىپ مەرغۇلى،
تارتىپ كەتتى بارنى باغرىغا.

قۇم قەلئەنى ياسىغان قوللار،
ھىجران ئارا قالدى ئۇھسىنىپ،
قالدى يەنە ھاياتنى ئۇلار،
قۇم قەلئەگە بىردىن ئوخشىتىپ.

ئاي تولغاندا

چىلاپ ساھىل، ئۇخلىماي چىقسام
دېڭىز سۈيى ئۇلغايدىغان ئىدى.

دولقۇن بويلاپ ئاسمانغا باقسام،
بۇلۇت توسقان ئاي تولغان ئىدى.

ئاي تولغاندا دېڭىز كۈۋەجەپ،
ساھىل تاشقىن پۇراپ تۇراركەن.
ئاي دولقۇنغا تۇرسا ئەركىلەپ،
دولقۇن ئايغا بەزمە قۇراركەن.

بەزلەنگەنچە بەزمىلەر ئارا،
ئايىدامغا كەتتى خىيالىم.
تۇنجى بولۇپ نەزمىلەر ئارا،
ئاي ئانامغا كەتتى سالامم.

سالام باشاق دېڭىزلىرىدا،
پالاق ئۇرغان ئورمىچى دادا.
سالام بۇغداي ئېڭىزلىرىدا،
ئوتلاپ تۇرغان قوي، كالا-پادا.

سالام ئايغا سىن قالدۇرغانچە،
بوز تۇپراقنى ئاغدۇرغان كەتمەن.
سالام بۇرغا - ئون ياغدۇرغانچە،
ئۈگۈت تارتىپ چارچىغان تۈگمەن.

سالام چىتلىق تېمى ئۆرۈلۈپ
شورا بولغان ساتمىلىق باغلار.
سالام سەلدەك كەلگەن تۈرۈلۈپ
يۇرتۇمدىكى ئاي تولغان چاغلار.

ئاي تولغاندا ساھىلدا شۇنداق،
تۇيغۇلىرىم كەتتى تولۇنلاپ.
تۇيغۇلاردىن يانغاندا پىراق،
دولقۇن تۇرغان ئىدى قۇلۇنلاپ.

ساھىلدىكى رومانىكا

قوش قەدەملىك بۇندىكى يوللار،
قوش ئورۇنلۇق ماڭغۇلار يەنە.
قوش تۇتقۇلۇق بۇندىكى روللار،
قوش ئوقۇملۇق ئالغۇلار يەنە.

بۇندا جۈپ - جۈپ تىكىلگەن دەرەخ،
گۈل - گىياھلار جۈپ - جۈپ تىزىلغان.
بۇندا جۈپ - جۈپ ئېچىلغان پورەك،
كۆي - ناۋالار جۈپ - جۈپ يېزىلغان.

قوشماق بۇندا قۇلۇلە قېپى،
مەرۋايىتلار قوشماق سۈزۈلگەن.
قوشماق بۇندا قۇياش ئاپتېپى،
دەم - ۋاقتلار قوشماق تۈزۈلگەن.

بۇندا جۈپ - جۈپ ئوينار چايكىلار،
ۋىسال تاپار يۈرەكلەر ھەتتا.
دېڭىز شۇنداق ئېيتىپ چايقىلار،
بىراق مەنلا ساھىلدا تەنھا.

ساھىلدىكى يۇلغۇن

ئويلاپتىمەن يۇلغۇننى توۋا،
پەقەت شورلۇق تۇپراققا خاس دەپ.
ئۇ تۇرمامدۇ دېڭىز بويىدا،
ساھىللارغا مەنمۇ خوپ ماس دەپ.

راست ماس ئىدى ئۇنىڭ بوي - قەددى،
باژغانلىغان شەمشاد - چىنارغا.
راست ماس ئىدى چېچىكى - بەرگى،
كۈلۈپ تۇرغان نەرگىز-ئىپارغا.

رەڭلەرگە رەڭ قاتقان ئىدى ئۇ،
ھىدلارغا ھىد بەرگەن ئىدى ھەم.
چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئىدى ئۇ،
نەم تۇپراقنى قۇچاقلاپ مەھكەم.

ئۇ تۇراتتى قەيسەر نەپەستە،
زەي - سەپكۈندىن ساھىلنى پاكلاپ.
ئۇ تۇيغۇغا ئۇرۇلغان پەيتتە،
بۇ مىسرالار كەتتى چاراقلاپ.

ئەكس سادا بەرمىدى دېڭىز

باشقا ئالەم دېڭىز مەن ئۈچۈن،
ئەركە سەزدىم ئۇندا ئۆزۈمنى.
قويۇۋەتتىم مەيلىمنى پۈتۈن،
دولقۇنلاردا قىتىلاپ سۆزۈمنى.

چاقماق بولۇپ چېقىنلار چاقىم،
گۈلدۈرلىدىم گۈلدۈرمامىدەك.
ۋولقان بولۇپ ئېتىلدىم، چاپتىم،
ئوت پۈركىدىم يانغىن-ماڭمىدەك.

شۇنداق ياڭراق سادالىرىمغا،
ئەكس سادا بەرمىدى دېڭىز.
سادا بەرگەن سەھىرلىرىمغا،
ئاقىم شۇ چاغ بولۇپ غول ئەگىز.

2013 - يىلى 21 - ئىيۇندىن 26 -

ئىيۇنغىچە، بېيىدەيخې.

ئەسەرلىرىم ھاياتقا بولغان پوزىتسىيەمدۇر

(سۆھبەت خاتىرىسى)



سۆھبەتلەشكۈچىدىن: يازغۇچى تۇرسۇن مەھمۇد ئىزدىنىش روھىغا تويۇنغان ھېكايە-پوۋېستلىرى، رومانلىرى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققەت نەزەرىدە تۇرۇپ كېلىۋاتقان يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ھازىرغىچە «تاغام-نىڭ شاپتۇللىرى»، «بەرىشتە يامغۇرى»، «يولۋاس ئۆلتۈرگەن ئەزىمەت ۋە كىرى يۇيۇۋاتقان ئەر» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى، «قوڭۇر ئاتلىق مەپە» ناملىق پوۋېستلار توپلىمى، «گۈگۈم»، «يامغۇرلۇق يەكشەنبە» قاتارلىق رومانى نەشر قىلىنىپ، كەڭ ئەدەبىيات تەتقىقاتچىلىرى ۋە ئوقۇرمەنلەرنىڭ قىزغىن مۇھاكىمە ئوبيېكتىغا ئايلاندى. مەن شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى بىلەن خۇنەن يازغۇچىلار جەمئىيىتى بىرلىكتە ئورۇنلاشتۇرغان خۇنەن ماۋزېدۇڭ ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىدىكى 22 كۈنلۈك تەربىيەلەش جەريانىدا، تۇرسۇن مەھمۇد بىلەن بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى تۇتقا قىلىپ تۇرۇپ كەڭ-كۈشادە پىكىرلىشىش پۇرسىتىگە ئېرىشتىم، يازغۇچى تۇرسۇن مەھمۇد ئەسەرلىرىگە بولغان تونۇشىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش مەقسىتىدە، بۇ سۆھبەت خاتىرىسىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققىتىگە سۈندۈم.

ئېرىق كەنتىدە تۇغۇلدۇم. قوشساتما باشلانغۇچ مەكتەپتە، باغئېرىق ئوتتۇرا مەكتەپتە، چەرچەن ناھىيەلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇدۇم. 1986-يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكولتېتىغا قوبۇل قىلىندىم. 1990-يىلى 7-ئايدا ئالىي مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن 1999-يىلىغىچە مائارىپ سىستېمىسىدا ئىشلىدىم. 1999-يىلىدىن 2007-يىلى 3-ئايغىچە ناھىيەلىك ئورۇنچىلىق پونكىتىدا خىزمەت قىلدىم. 2007-يىلىدىن ھازىرغىچە ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا ئىشلەۋاتىمەن. دەسلەپكى مەشىق ئەسەرلەرنى ئالىي مەكتەپتە باشلىغان. 1989-يىلى «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا تۇنجى ئەسىرىم «داۋامى قالغان چۈش» ئېلان قىلىندى. ھازىرغا قەدەر پىروزا بىلەن شۇغۇللىنىپ ھەرقايسى گېزىت-ژۇرناللاردا 100 پارچىگە يېقىن ھېكايە،

ھەببۇللا مەجىت: تۇرسۇنكا، ئىجادىيىتىڭىزگە ئۇزاقتىن بېرى دىققەت قىلىۋاتقان ئوقۇرمەنلەرنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئىجادىيىتىڭىزدىكى ئۆزگىچىلىكلەر ھەققىدە ئورتاقلىشىش مەقسىتىدە، يۈزتۇرا بولۇپ ئولتۇرۇپتىمەن، تۇنجى قەدەمدە تەرجىمىھالىڭىز بىلەن قىسقىچە تونۇشۇپ چىققاق، چۈنكى ئوقۇرمەنلەر ئەسەرلىرىنى ياقىنۇرۇپ ئوقۇيدىغان يازغۇچىلارنىڭ كەچ-مىشلىرىگە ئىنتايىن قىزىقىدىكەن.

تۇرسۇن مەھمۇد: مەن 1968-يىلى 3-ئاينىڭ 1-كۈنى چەرچەن ناھىيەسىنىڭ باغئېرىق يېزىسىنىڭ كۆتەمە-



لۈك، ئۈمىدسىزلىكنى ئېچىپ بېرىپ، چۈشكۈن، ئۈمىدسىز ئادەملەرنىڭ تراگېدىيەسى ئارقىلىق چۈشكۈنلۈك، ئۈمىدسىزلىككە قامچا ئۇرۇش ئىدى، بۇ نۇقتىدا كىتابخانلارنىڭ ئاستا-ئاستا چۈشىنىپ قالىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

ھەببۇللا مەجىت: «تاغامنىڭ شاپتۇللىرى» ناملىق ھېكايىڭىز، خەلقىمىزنىڭ ھېلىغىچە ئەنئەنىۋى ئىگىلىكتىن مېھرىنى ئۈزەلمەسلىكتەك بېكىنمە روھىغا قارىتا كۈچلۈك تەنقىد ئېلىپ بارالغانلىقى بىلەن ئو-قۇرمەنلەرنىڭ بەلگىلىك دىققىتىنى قوزغىدى، بۇ ھېكايە-ئىخىزنىڭ ئىجاد قىلىنىش ئارقا كۆرۈنۈشى ھەققىدە توخ-تىلىپ باقاسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: «تاغامنىڭ شاپتۇللىرى» خەلق-مىزنىڭ بەك ئۇزاق زامانلاردىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋات-قان قىلچەك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلى ھەم بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان نامراتلىق، نامراتلىقتىن كېلىپ چىققان مەنئى قاش-شاقلىقنى ئېچىپ بېرىش مەقسىتىدە يېزىپ چىققان ئەسەر. يىللاردىن بېرى بىر خىل رىتىمدا كېلىۋاتقان، زاماننىڭ تە-رەققىياتىغا ماس بولالمايۋاتقان، بېكىك، جاھىل روھ ھەق-قىدە ئۇزاقتىن ئويلىنىپ كېلىۋاتاتتىم. 2008-يىلى شائىر ئۆمەر مۇھەممەدئىمىن ئىككىمىز كورلىنىڭ بوستان بازىرى-دىن ئۆتۈپ قالدۇق، شۇ ئارىدا يول ياقىسىدا بىر سېۋەت شاپتۇلنى تۇتۇپ ئولتۇرغان بوۋاينى كۆرۈپ قالدۇم. بو-ۋاينىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتۇق، مەن كەينىمگە قايرىلىپ بوۋاينغا يەنە بىر قاراپ قويدۇم، بوۋاينىڭ بەكلا ياۋاش، ياۋاشلىقى بىچارىلىككە ئايلىنىپ كەتكەن تۇرقى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلدى. ئىلگىرىكى مۇشۇ ھالغا ئالاقىدار خە-يالىرىم بىلەن مۇنۇ بوۋاينىڭ تۇرقى بىرلىشىپ كەتتى. «بۇلارنىڭ ئۆمرى مۇشۇنداق شاپتۇل سېتىپ ئۆتۈپ كې-تەرەمۇ...» دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ قالدۇم، شۇ كۈنلەردە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكىلەر ئەسەر بېرىشىمنى ئېيتىپ تېلېفون قىلىپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن يۇقىرىقى ئە-ۋاللارنى چۆرىدەپ ھېكايىنى يېزىپ چىقتىم.

ھەببۇللا مەجىت: «چوققىغا يامىشىدىغان ئادەم» ناملىق ھېكايىڭىزدىن ئادەتلەنگەن تۇرمۇش، تەپەككۈر ئۇسۇلنى يېڭىلاشقا بولغان كۈچلۈك ئىنتى-لىش روھىنى كۆرۈپ يەتكەندەك بولدۇم، سىزنىڭچە بۇ ھېكايىنى مۇشۇنداق چۈشىنىش ئىجادىيەت مۇددىئايە-

پوۋېست ۋە باشقا ژانىردىكى ئەسەرلىرىم ئېلان قىلىندى. ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۈچ قېتىم «خائىتەڭرى ئەدەبىيات ھۈكۈمىتى»غا ئېرىشتىم.

ھەببۇللا مەجىت: بىر قىسىم ئوقۇرمەنلەردىن: «تۇرسۇن مەھمۇد ئەسەرلىرىنىڭ مۇقامى تۆۋەن، كە-شىگە چۈشكۈنلۈك تەسىرى بېرىدۇ» دېگەندەك ئىنكاس-لارنى ئاڭلىدىم. ھېس قىلىشىمچە، ئەسەرلىرىڭىزدە چەكسىز ئۈمىدۋارلىق نۇرلىرى چاقناپ تۇرىدۇ، بۇنى پۈتۈن ئەسەرلىرىڭىزدىنمۇ، شۇنداقلا «چوققىغا يامىش-دىغان ئادەم»، «يېشىل شاخ»... قاتارلىق نۇرغۇن ھېكايىلىرىڭىزدىنمۇ ھېس قىلىش مۇمكىن. سىز ئوقۇر-مەنلەرنىڭ بۇ خىل ئىنكاسىغا قانداق قارايسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: كىتابخانلارنىڭ ئەسەرلىرىمگە قانداق باھا بېرىشىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىمەن، شۇنداقلا ئىجادىيىتىمگە نىسبەتەن تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ، دەپ قارايمەن، ئەسەرنى كىتابخانلار ئۈچۈن يازمىز، شۇنداق ئىكەن ئۇلارنىڭ باھاسىغا كۆڭۈلشېمىسەك بولمايدۇ. ئو-قۇرمەنلەرنىڭ «تۇرسۇن مەھمۇد ئەسەرلىرىنىڭ مۇقامى تۆۋەن، كىشىگە چۈشكۈنلۈك تەسىرى بېرىدۇ» دەپ قا-رىغانلىقىدىن ئۆكۈندۈم، ئىجادىيىتىمدە دىققەت قىلىشقا تې-گىشلىك بەزى مەسىلىلەرنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلدىم، ئەسلى بىر ئاپتور ئۆز ئەسەرلىرى توغرىلۇق چۈشەنچە بېرىپ يۈرمىسەمۇ بولاتتى، ئەمما مۇشۇ خىلدىكى پىكىرلەر بىر قەدەر كۆپ بولغاچقا ئىككى ئېغىز توختىلىپ ئۆتۈپ كېتەي، بۇ يەردە ئىككى تۈرلۈك مەسىلە بار، بىرى مۇقا-مى تۆۋەنلىك، يەنە بىرى چۈشكۈنلۈك تەسىرى بېرىش. مۇقامى تۆۋەنلىك چۈشكۈنلۈك تەسىرى بېرىدۇ، چۈشكۈن-لۈك ئەسەرنىڭ مۇقامىنى تۆۋەنلىتىدۇ، مەن ئەسلى ئەدە-بىيات كىشىلەرگە ئۈمىد بېغىشلىشى كېرەك، دەپ قارايتتىم ھەم يازمىلىرىمدا مۇشۇ نۇقتىغا كۈچەيتتىم. بۇ جەھەتتە مەن مەقسەتكە يېتەلمىگەن ياكى ئەسەرلىرىم «ئاچقان يەر»گە بارالمىغان بولۇشى مۇمكىن. ئەسەرلىرىمدە بىر تۈركۈم روھسىز، ئۈمىدسىز، چۈشكۈن ئادەملەرنى يازدىم ھەم ئۇلارنىڭ چۈشكۈنلۈكى، ئۈمىدسىزلىكى، غايىسىزلىكى سەۋەبىدىن كېلىپ چىققان كۆڭۈلسىز تەقدىرنى كىتابخان-لارغا ئېچىپ بەردىم، بۇنداق يېزىشىم چۈشكۈنلۈكنى، ئۈمىدسىزلىكنى تەرغىب قىلىش ئەمەس، بەلكى چۈشكۈن-

ئىز بىلەن قارىمۇ-قارشىلىق ھاسىل قىلماس؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بىزدە ئۆزگەرتىمىسە، يېڭىلىمىسا بولمايدىغان نۇرغۇن قىلچە ئادەتلەر، كۆز قاراشلار، زا-مانغا ماسلاشمايدىغان، تەرەققىياتىمىزغا، ئىلگىرىلىشىمىزگە، مەۋجۇتلۇقىمىزغا سەلبىي تەسىرلەرنى بېرىدىغان خۇي-پەيلى-مىز ھەم تەپەككۇر شەكىللىرىمىز نۇرغۇن، مۇشۇ خىل روھىي ئاسارەتلەر بىزنى راۋان يولدىمۇ راۋان ماڭالمايدى-غان، بۈگۈنكى ئازادە دۇنيادىمۇ پۈتلىشىپ يىقىلىپ يۈردى-دىغان پىشكەللىكلەرگە مۇپتىلا قىلىدۇ، شۇڭا ئۆزىمىزدە بار ئىللەتلەرنى ئۆزگەرتىشىمىز، تۈزۈشىمىز كېرەك، بۇ-نىڭغا ئەلۋەتتە جاسارەت، غەيرەت شىجائەت، ئەقىل-پارا-سەت كېتىدۇ، مۇشۇ نۇقتىنى گەۋدىلەندۈرۈش مۇددىئاسى-دا بۇ ئەسەرنى يازدىم.

ھەببۇللا مەجىت: سىز ئادەتتە ئەسەرلىرىڭىزنىڭ ئىدىيەسىنى يوشۇرۇن ئىپادىلەشكە ئەھمىيەت بېرىۋاتى-سىز، لېكىن «يولۋاس ئۆلتۈرگەن ئەزىمەت ۋە كىرى-يۇ-يۇۋاتقان ئەر» دە ئىدىيە بىر قەدەر ئاشكارا ئىپادىلە-نىڭدەك تۇيغۇغا كېلىپ قالدىم، بۇ سىزنىڭ ئەدەبىي ئۇسلۇبىڭىزنىڭ ئۆزگىرىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەمدۇ؟ تۇرسۇن مەھمۇد: بىر يازغۇچىنىڭ مۇئەييەن ئۇس-لۇبى ھەم خاسلىقى بولغىنىغا ئوخشاش ھەر بىر ئەسەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ، «يولۋاس ئۆلتۈرگەن ئەزىمەت ۋە كىرى يۇيۇۋاتقان ئەر» ناملىق ھېكايىنىڭ سىز دېگەندەك ئاددىي ئۇسلۇبتا يېزىلىشى مۇشۇ ئەسەردىكى ۋەقەلىك ھەم باشقا تەرەپلەر سەۋەبىدىن بەلگىلەنگەن. ئا-دەتتە ئەسەرنىڭ بەدىئىي شەكلى شۇ ئەسەرنىڭ ئاساسىي ئىدىيەۋى يۆنىلىشى ھەم خاھىشى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بۇ ھېكايىنىڭ مۇشۇ خىل ئۇسلۇبتا يېزىلىشى مېنىڭ بۇنىڭ-دىن كېيىنكى ئەسەرلىرىمنىڭ ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزگىرىشىدىن دېرەك بەرمەيدۇ.

ھەببۇللا مەجىت: ئەسەرلىرىڭىزدىن ئەنئەنىۋى ئەخلاقىمىزنى ھىمايە قىلىشقا ۋە ئىنسان قەلبىدىكى گۈ-زەللىك، سەمىمىيلىك، ئېزگۈلۈك، ۋاپادارلىققا ئوخشاش مەنىۋى پەزىلەتلەرنى ساقلاپ قېلىشقا بولغان كۈچلۈك تەلپۈنۈشنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. مەدەنىيەت-لەر بىر-بىرىگە ئۈزلۈكسىز تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ۋە ئالمىشىۋاتقان ھازىرقى دەۋردە، ئەخلاق مەسىلىلىرى

ھەققىدە چۇقان سېلىش، سىزچە قانداق ئەھمىيەتكە ئىگە؟

تۇرسۇن مەھمۇد: مەيلى قايسى دەۋردە، قايسى خىل ئەدەبىيات بولسۇن ئاپتورنىڭ دۇنيا قارىشى، كىشى-لىك قارىشى ۋە باشقا نۇرغۇن سەۋەبلەرگە كۆرە شەكىللە-نىدىغان ۋەزىپىسى بولىدۇ، ھەر بىر قەلەم ئىگىسىنىڭ بۇ جەھەتتىكى چۈشەنچىسى ھەم قارىشىمۇ پەرقلىق بولىدۇ، مېنىڭچە ئىنسانغا گۈزەللىك روھى بېغىشلاش، ئىنسانغا گۈزەل مەنزىلەردىن بېشارەت بېرىش، كىشىلىك ھاياتنىڭ يورۇق ساھىللىرىنىڭ قايسى تەرەپتە ئىكەنلىكىنى ئىزدەش، كىشىلىكتىكى تۈرلۈك ئەخلاقىي چىرىكىلىكلەر-نىڭ بەشىرىسىنى كۆرسىتىش ئارقىلىق ئادەملەرنى ئاگاھ ھەم سەگەك بولۇشقا ئۈندەش ئەدەبىياتنىڭ مۇھىم ۋەزىپى-سى. مۇشۇ جەھەتتىن ئويلىغاندا ئەدەبىيات ئادەملەرنىڭ روھىدا، ۋۇجۇدىدا مەۋجۇت بولۇۋاتقان گۈزەللىك بىلەن رەزىلىككە ئەينەك بولۇپ بۇلارنى ئادەملەرنىڭ ئۆزلىرىگە كۆرسىتىشى، ئىنساندىكى گۈزەللىك، ئىنساب، ھەققانىيلىق-تىن يارالغان چىرايلىق دۇنيانىمۇ، رەزىللىكلەردىن كېلىپ چىققان تىراگېدىيەلەرنىمۇ نامايان قىلىپ، ھاياتنىڭ تېخىمۇ ساغلام، بەردەم، چىرايلىق داۋاملىشىشىغا بولغان سەمىمىيە-تىنى ھەم كۈچلۈك تەرغىباتىنى بەدىئىي يول بىلەن روياپقا چىقىرىشى لازىم. مۇشۇ مەسىلىلەرنى نەزەردە تۇتۇپ ئەخ-لاقىي گۈزەللىكنى، ئەخلاقىي تىراگېدىيەلەرنى كۆپرەك تىلغا ئالدىم.

ھەببۇللا مەجىت: سىزنىڭچە يازغۇچى مەلۇم مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەكمۇ؟ ئەگەر شۇنداق دېيىلسە، يازغۇچىنىڭ ئۈستىگە يۈكلەن-گىنى نېمە؟

تۇرسۇن مەھمۇد: گەپنى ئۈدۈل دېگەندە يېزىقچە-لىقنىڭ ئۆزىلا بىر مەسئۇلىيەت، يازغۇچى جەمئىيەتنىڭ بىر ئەزاسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزى شۇغۇللىنىۋاتقان كە-سىپىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئەلۋەتتە مەلۇم مەسئۇلىيەتلەرنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. ئەدەبىيات زورمۇزور پەيدا بولغان نەرسە ئەمەس، ئۇنىڭ شەكىللىنىشى ھەم بۈگۈنكى مەۋجۇتلۇقنىڭ ئۆزىلا ئۇنىڭ زۆرۈر ئېھتىياجىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ ھەم ئۇنىڭ مەۋجۇت بولۇش زۆرۈرىيىتى بىزگە ئەدەبىياتنىڭ ئۈستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك

تەن ھوشيار ھەم مەسئۇلىيەتچان بولۇشۇم كېرەكلىكىگە بې-
شارەت.

ھەببۇللا مەجىت: سىزنى «ئالڭ ئېقىمى» ئۇسلۇبى-

دىكى يازغۇچى دەپ ئاتاشقا قوشۇلالمىسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: ئالى مەكتەپنىڭ ئاخىرقى يىللى-

رىدا مودېرنىزم ئەدەبىياتى ھەم ئۇنىڭ ئېقىملىرى ھەققىدە

ئىپتىدائىي چۈشەنچىگە ئىگە بولغىنىمىزنى دېمىگەندە

مېنىڭ مودېرنىزم ئەدەبىياتى، ئالڭ ئېقىمى توغرىسىدىكى

چۈشەنچەم بەكلا تېپىز، بىر قىسىم باھالاردا مېنىڭ يازمىلى-

رىمدا شۇ خىل ئېقىملارنىڭ ئېلىپىنتىلىرى بارلىقى تىلغا ئېلى-

نىپ قالدۇ، ئالڭ ئېقىمى ھەققىدە ئۆزۈمنىڭ تولۇق چۈ-

شەنچەم بولمىغان ئەھۋالدا ئۆزۈمنى شۇ ئېقىمدىكى يازغۇ-

چى دېيىشىم مۇۋاپىق بولمايدۇ. يازغانلىرىمنىڭ شۇ ئېقىم-

دىكى ئەسەرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىدە ئىپادىلىشى بايا

دېگەندەك ئالڭ ئېقىمى ھەققىدىكى دەسلەپكى چۈشەنچە-

لەرنى سىناپ باققانلىقىمىدىن، ئالڭ ئېقىمىغا تەۋە دەپ قارا-

غان بىر قىسىم ئەسەرلەرنى ئوقۇپ، تەسىرنى قوبۇل قىل-

غانلىقىمىدىن بولۇشى مۇمكىن.

ھەببۇللا مەجىت: سىز ئەسەرلىرىڭىز ئارقىلىق

قانداق بەدىئىي غايىگە يەتمەكچى؟

تۇرسۇن مەھمۇد: يېزىقچىلىققا كىرىشىپ قالدىم،

تىنچ-ئامانلىق بولسا بۇ يولدا ئۇزاققىچە مېڭىپ قالارمەن،

يازغان ئەسەرلىرىم ھاياتقا بولغان پوزىتسىيەم، تۈرمۇشقا

بولغان باھايىم، كىشىلىك تۈرمۇشنىڭ كەلگۈسى ھەم بۈگۈ-

نى ھەققىدىكى پىكىرلىرىمنىڭ مۇجەسسەمى. مېنىڭچە

ئۇيغۇر يازغۇچىسىغا نىسبەتەن بىر ئەسەرنىڭ تىلى ئۇيغۇر

تىلىنىڭ چىرايلىق، كىشىنىڭ يۈرىكىنى چېكەلەيدىغان گۈ-

زەللىكىنى نامايان قىلسا، ئادەمنى ئويغا سالىدىغان پەلسە-

پىۋى پىكىر بولسا، كىشىلىك ھايات يولىدىكى خەتەرلىك

ھاڭلاردىن ساقلايدىغان ئىدىيە چاقناپ تۇرسا، ئوقۇغان

ئادەمنى مۇلاھىزىگە، پىكىر قىلىشقا يېتەكلىسە، كىشىلەر

قەلبىدە ئۈمىد، ئىشەنچ ئويغىتالسا، گۈزەللىك تۇيغۇسى

قوزغىيالىسا بۇنداق ئەسەر مېنىڭ نەزەرىمدىكى بەدىئىي

غايىگە مۇۋاپىق ئەسەر بولىدۇ.

ھەببۇللا مەجىت: 1989-يىلى تۇنجى ھېكايىڭىز-

نى ئېلان قىلغاندىن باشلاپ ئادەملەرنىڭ قەلب دۇنيا-

سىنى قېزىش، روھىيەت پىسخىكىسىغا ئىچكىرىلەپ

بولغان مەسئۇلىيىتىنى دەپ بېرىدۇ، ئەدەبىيات بۈگۈنكى

ئىنسانلارنىڭ مەنئى ھاياتىدا ساقلىنىۋاتقان كېسەللەرگە

توغرا دىياگنوز قويۇشى، بۇ كېسەللەردىن ساقلىنىشى، داۋا-

لاشنىڭ ئۇسۇللىرى ھەققىدە باش قاتۇرۇشى كېرەك، ئە-

دەبىيات ئىنسانلار ئارىسىدىكى گۈزەللىك، ياخشىلىق،

ھەققانىيلىق دېگەندەك گۈزەل پەزىلەتلەرگە ياندىشىشى

ھەم ۋاقتى كەلگەندە ئۇنىڭغا ھامىي بولۇشى لازىم بولىدۇ،

ئەدەبىيات يەنە مەدەنىيەتنىڭ ئەڭ گۈزەل دۇردانىلىرىنى

ئۆزىگە خاس يول بىلەن تېخىمۇ نۇرلاندۇرۇشى، خەلق

ھاياتىدىكى ئۇلۇغۋار ئۆزگىرىشلەرنى، ئۆزلەش ھەم چۆ-

كۈشلەرنى يورۇتۇشى، خەلقنىڭ بۈگۈنكى ھالىنى، ئەتىكى

ئىقبالىنى ئۆزىگە بىلدۈرۈشى كېرەك، يازغۇچىنىڭ مەسئۇ-

لىيىتى بىلەن ئەدەبىياتنىڭ مەسئۇلىيىتى ماھىيەتتە بىردەك.

ھەببۇللا مەجىت: «گۈگۈم» ناملىق رومانىڭىزغا

قارىتا ئەدەبىي تەنقىدچى ئەنۋەر ھوشۇر تەنقىدى كۆز

قارىشىنى دادىل ئوتتۇرىغا قويدى، بەزى يازغۇچىلار

ئەسەرلىرىگە تەنقىدىي ماقالىلەر ئېلان قىلىنسا يەك شە-

مايلاپ ئۆزى ئوتتۇرىغا چۈشىدىغان ئىشلار بۇرۇنمۇ

بولغان ھەم ھازىرمۇ بولۇۋاتىدۇ، لېكىن سىز ئىزچىل

سۈكۈت قىلىش تەرەپدارى بولىدىڭىز، بۇ سىزنىڭ

قاراپ بېقىش تەرەپدارى بولغىنىڭىزدىن دېرەك بېرەم-

دۇ ياكى ئېتىراپ قىلغىنىڭىزنى بىلدۈرەمدۇ؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بىر ئەسەرگە نىسبەتەن ھەر ئا-

دەمنىڭ ھەر تۈرلۈك كۆز قارىشى ھەم پىكىرى بولىدۇ،

«گۈگۈم» رومانى ھەققىدە بىر نەچچە پارچە ئوبزور يې-

زىلدى، بۇ ئوبزورلارنىڭ كۆزىتىش نۇقتىسى، باھالاش

ئۆلچىمى ئوخشىمىغاچقا ئەسەرگە بېرىلگەن باھامۇ پەرق

قىلىدۇ. ئەنۋەر ھوشۇر كۆزگە كۆرۈنگەن ئوبزورچى،

ئۇنىڭ تەنقىد ماقالىسىنى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقتىم، تەذ-

قىدكە لايىق تەرەپلەر يوق ئىدى دەپ قارىمايمەن، مەيلى

رومان، مەيلى ھېكايە ياكى پوۋېست بولسۇن ھەر بىر ياز-

غۇچىنىڭ، ھەر بىر كىتابخاننىڭ ھەم ھەر بىر ئوبزورچىنىڭ

چۈشەنچىسى ئوخشاپ كەتمەيدۇ، مۇشۇ نۇقتىدىن ئەنۋەر

ھوشۇرنىڭ كۆز قارىشىنى بىر ئوبزورچىنىڭ كۆز قارىشى،

باھاسى دەپ قارايمەن ھەم رومان ھەققىدىكى بۇ تەنقىدكە

شۇنداقلا مۇشۇ خىل تەنقىدلەرگە ئەستايىدىل مۇئامىلە

قىلىمەن، بۇ مېنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجادىيىتىمگە نىسبە-

بۇ بىر خىل ئۇسلۇب بولۇپلا قالماي بىر خىل مەسئۇل-يەت. چۈنكى، ئەدەبىياتنىڭ ئوبىيېكتى ئىنسان، ئىنساننىڭ ماھىيىتى مەنئىيەتتە، روھىي دۇنيادا، ئەلۋەتتە ھەر بىر يازغۇچىنىڭ تۇتقان يولى ئوخشىمايدۇ، بەزى قەلەمداشلار-رىمىز تۇرمۇشتىكى جانلىق، تەسىرلىك ۋەقەلەرنى ئېسىل بەدىئىي شەكىل بىلەن يېزىپ چىقىپ يۇقىرى بەدىئىي ئۈنۈم ياراتتى، ئەسەرلىرىمىزدە پۈتۈنلەي ۋەقە يېزىلىدۇ. غان ياكى پۈتۈنلەي مەنئىي ھالەت يېزىلىدىغان ئەھۋال مۇ بولمايدۇ، بىر-بىرىگە كىرىشىپ كېتىدۇ، پەقەت ئوخشىمىغان ئەسەرلەردە سالماق ئوخشىمايدۇ. مەنئىيەتنى يېزىش بىلەن ۋەقەلەرنى تەسىرلىك بايان قىلىشنى بىرلەشتۈرەلە-سەك تېخىمۇ ياخشى بولاتتى.

ھەبىبۇللا مەجىت: سىزنىڭچە ئەدەبىي ئەسەرلەر ئوقۇرمەنلەرنىڭ سەۋىيەسىگە ئۇيغۇنلىشىشى كېرەكمۇ ياكى يازغۇچى ئوقۇرمەنلەرنى يېتەكلىشى زۆرۈرمۇ؟
تۇرسۇن مەھمۇد: ئوقۇرمەن بىلەن ئەدەبىي ئەسەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ مۇھىملىقى ھەممىگە ئايان، ئو-قۇرمەنسىز قالغان ئەسەرنىڭ قىممىتى، ئەھمىيىتى بولمايدۇ، ئەمما بۇ يەردە مۇنداق بىر مەسىلىگە دىققەت قىلىش زۆرۈر، ھەممىدە كىتابخانلارنى ئاساس قىلىش، كىتابخانلارنىڭ سەۋىيەسىنى چىقىش قىلىۋېلىش ئەدەبىيات تەرەققى-ياتىنىلا ئەمەس، كىتابخانلارنىڭ بەدىئىي ئەسەرلەرنى چۈ-شىنىش ساپاسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگىمۇ زىيانلىق، كى-تابخانلار تامامەن چۈشىنەلمەيدىغان ئەسەر مۇ رولىنى جارى قىلدۇرالمىدۇ، ئەدەبىيات ھەر جەھەتتە ئوقۇرمەن-نى يېتەكلەپ مېڭىشى كېرەك. ئوقۇرمەنلەر قاتلىمىمۇ بىر مەسىلە، يۇقىرى بەدىئىي تەپەككۇرغا ئىگە كىتابخانلار قات-لىمى بىلەن ھۇزۇرلىنىش تىپىدىكى ئوقۇرمەنلەر قاتلىمىمۇ نەزەرگە ئېلىش كېرەك بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە ئوقۇرمەن ھەم يازغۇچى، شائىرلار ئارىسىدا تەبىئىي يوسۇندا مۇۋازى-نەت شەكىللىنىدۇ. ھەر يازغۇچىنىڭ كىتابخانى بولىدۇ، ھەر كىتابخاننىڭ يازغۇچىسى بولىدۇ، يازغۇچى بىلەن كىتابخان ئارىسىدىكى تەبىئىي تەڭپۇڭلۇق ئارىسىدا ئىزچىل يۇقىرى ئۆرلەيدىغان، ئەسەرنىڭ بەدىئىي قىممىتى ۋە ئوقۇرمەننىڭ چۈشىنىش ئىقتىدارى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان ئىچكى ئېنېرگىيەنىڭ بولۇشى ھەممىدىن مۇھىم.
ھەبىبۇللا مەجىت: ئەدەبىي تەنقىدچىلىكىمىزنىڭ

كىرىش يوللىرى ئۈستىدە توختاۋسىز ئىزدەندىڭىز، ئەينى چاغدا ئەدەبىياتىمىزدا بۇ خىل ئەسەرلەر يوقنىڭ ئورنىدا ئىدى، شۇڭا سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزگە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «كىروران»، «تەقدىرداش» قاتارلىق ساناقلىقلا ژۇرناللار قۇچىقنى ئاچقاندى، ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزدە-كى مەتبۇئاتلار ئەسەرلىرىڭىزنى تالىشىپ تۇرۇپ ئېلان قىلىدىغان ۋەزىيەت شەكىللەندى، سىز بۇ خىل ئۇسلۇب-نى نەدىن قوبۇل قىلىدىڭىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئەدەبى-ياتنىڭ ئۆزىگە يارىشا ئالاھىدىلىكى ھەم كەمچىلىكى بول-دۇ، شۇ نۇقتىدىن قارىغاندا 80-يىللاردىكى ئەدەبىيات نىسبەتەن قېلىپلاشقان ئەدەبىيات ئىدى، ئاز بىر قىسىم مۇ-نەۋۋەر ئەسەرلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا كۆپلىرىدە بەدىئىي جەھەتتىكى نابابلىقى سەۋەبىدىن كىشىنى جەلپ قىلىش كۈچى تۆۋەن ئىدى. بۇ خىل بىر خىللىق، قېلىپچىلىق، بۇ-رۇقتۇملۇق ئەدەبىياتنى زېرىكەرلىك قىلىپ قويغاندەك ئىدى، بۇنىمۇ شۇ زامانغا نىسبەتەن چۈشىنىشكە بولىدۇ، مەيلى پىروژىدا بولسۇن، مەيلى شېئىردا بولسۇن بىر خىللىق، تۇرغۇنلۇق، تەكرارلىق ئېغىر ئىدى، بۇ خىل ھالەت ھەممەيلەنگە ئەدەبىياتتا يېڭى يول تېپىشنىڭ زۆ-رۈرلۈكىنى ھېس قىلدۇرۇۋاتقاندا يېڭىچە شېئىرىيەت، يېڭى-چە پىروژا ھەققىدىكى دەسلەپكى چۈشەنچە، ئۇچۇرلار پەيدا بولۇشقا باشلىدى، تەدرىجىي كۈچىيىپ، چۇقان كۆ-تۈرۈش دەرىجىسىگە بېرىپ يەتتى، بارلىق ئەنئەنىۋى ئە-سەرلەرنى ئەھمىيەتسىز نەرسىلەر دەپ قارايدىغان كۆز قا-راشلا مۇ پەيدا بولدى. ئەدەبىياتتا كۆپ قۇتۇپلۇق ھالەت شەكىللەندى. مۇشۇ قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە، يېڭىچە ئە-دەبىيات ئېقىملىرى ھەم شەكىللىرى نۇرغۇن ياشلارنى ئۆ-زىگە تارتتى، سىناپ بېقىشقا ئۈندىدى، گېزىت-ژۇرناللار-دا يېڭىچە ئۇسلۇبتىكى ئەسەرلەرگە ئورۇن بېرىلدى، كې-رىمجان ئابدۇرېھىم قاتارلىق ئۇستازلار بىزنى نۇرغۇن ئۆ-چۇرلاردىن بەھرىمەن قىلاتتى، يېتەكلەيتتى. شۇنداق قىلىپ يېزىقچىلىقتا يېڭىچە ئىپادىلەش، يېڭىچە تەسۋىرلەش-نى سىناپ بېقىشقا باشلىدۇق، شۇنىڭدىن باشلاپ ھازىرغا قەدەر مۇشۇ يولدا ئىزدىنىپ كېلىۋاتىمەن. مەنئىي دۇنيانى يېزىش ئەسەرلىرىمىدە ئاساسىي ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى،

ھازىرقى تەرەققىيات ئەھۋالىدىن رازىمۇسىز؟
 تۇرسۇن مەھمۇد: ئوبزورچىلىقىمىز دېگەندەك تە-
 رەققىي قىلالمايۋاتىدۇ، ئوبزورچىلار قوشۇنى شەكىللىنىپ
 بولالمىدى، ئوبزورچىلار ھە دېسە ئوبزورغا توغرا مۇئامە-
 لە قىلىنمىدى، دەپ قاقشايدىغان، يازغۇچىلار ئەسەرلىرىم-
 نى كالتەكلەپتۇ، دەپ ۋايسايدىغان تەننەكلەرچە كەيپىيات
 ئۇزاقتىن بېرى مەۋجۇت، بىر ئوبزورچى بىر ئەسەرنى
 تەنقىدلىسە بۇ ئەمەلىيەتتە ياخشى ئىش، بۇ خۇددى خالىس
 دوختۇر سالامەتلىكىنى ھەقسىز تەكشۈرۈپ، رېتسېپ يېزىپ
 بەرگەندەك گەپ، ئەمما بىر قىسىم يازغۇچىلار بۇنى
 پالانى مېنى تىللاپتۇ، چاۋامنى چىتقا يېيىپتۇ، دەپ چۈشىنىدۇ.
 ۋالدىغان ئىشلار بار، بىرەر يازغۇچى مۇشۇ توغرىدا ئاز-
 راقلا چالۋاقاپ قويسا ئوبزورچىلار ئارىسىدىمۇ بىزنىڭ
 يازغۇچىلىرىمىز تەنقىد كۆتۈرەلمەيدۇ، دەپ باتىدايدىغان
 ئەھۋاللار بار، بىر قارىسا بۇ خۇددى كىچىك بالىنىڭ ئو-
 يۇنىغا ئوخشاپ قالغاندەك، ئەدەبىيات مەسىلىلىرىنى سەن
 ياخشى، مەن ياخشى دەپلا ئۆتكۈزۈۋەتكىلى بولمايدۇ،
 تەنقىدلەشكە تېگىشلىكلىرىنى جەزمەن تەنقىدلەش كېرەك.
 ئەدەبىياتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئوبزورچىلىق يېتەكچى
 بولۇشى كېرەك. ئوبزورچىلاردا ساقلنىۋاتقان بەزى مەس-
 لىلەر مۇ بار، ئېتىراپ قىلالى قىلمايلى، ئەدەبىيات ھەر جە-
 ھەتتىن توختاۋسىز ئىلگىرىلەۋاتىدۇ، ئەدەبىياتنىڭ ئىلگىرىد-
 لىشىگە تەڭ قەدەمدە ماسلىشىش ھەتتا چۈشىنىش ھەم يۆ-
 نىلىشىنى ئىگىلەش نۇقتىسىدىن ئوبزورچىلىق نەچچە قەدەم
 ئىلگىرى مېڭىشى لازىم ئىدى. 2010-يىلىنىڭ ئەسەرلىرىنى
 1990-يىللاردىكى ئەدەبىيات نەزەرىيەسى ۋە ئۆلچىمى
 بويىچە تەنقىد قىلىدىغان، زامانىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن
 ۋاقتى ئۆتكەن ئۆلچەم قېلىپلار بىلەن ئەسەر باھالايدىغان
 ئەھۋاللار مۇ مەۋجۇت، مۇنداقچە دېگەندە كىيىم ئادەمگە
 قاراپ بولىدۇ، كىيىمگە قاراپ ئادەم بول، دېسە بۇ قام-
 لاشمايدۇ. ئەلۋەتتە ۋاقىتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن، يىللار سې-
 رى تېخىمۇ مۇستەھكەملىنىپ ماڭىدىغان كىلاسسىك نەزە-
 رىيەلەرنى چەتكە قاقمايمىز، دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن
 ئەدەبىيات ئۆزگىرىدۇ، بۇنىڭغا يارىشا كۆنكەرت ئۆلچەم،
 نەزەرىيەلەر مۇ ئۆزگىرىدۇ، مۇشۇ نۇقتىدىن ئوبزورچىلار-
 نىڭ يېڭى كۆز قاراشلار بىلەن ئۆزىنى قوراللاندىرۇشى
 بەكلا مۇھىم، بىزدە مۇشۇنداق يۇقىرى ساپادىكى ئوب-

زورچىلارنىڭ سانى ئاز بولۇۋاتىدۇ. يەنە بىر مەسىلە
 شۇكى، تەنقىدچىلەر تەنقىدلەپلا قالماي، تەنقىدلىنىپ تۇرۇ-
 شى ھەم تەنقىد كۆتۈرەلەيدىغان بولۇشىمۇ لازىم.
 ھەببۇللا مىجىت: ئەسەرلىرىڭىز ئاساسەن بىرىن-
 چى شەخس ئۇسۇلىدا يېزىلغان بىلەن پېرسوناژلارنىڭ
 بۆلۈنۈشى ۋە بايانچى تىلىنىڭ ئالمىشىشى ئىنتايىن تېز،
 شۇڭا سەللا بىخۇدلۇق قىلىنسا ئوقۇرمەنلەردە ئوڭايلا
 قايىمۇقۇش كېلىپ چىقىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئە-
 سەرلىرىڭىزدىن زوقلىنىشىغا مەلۇم پاسسىپ تەسىرلەرنى
 ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن. دېمەكچى بولغىنىم، سىز بۇ
 خىل تېز ئۆزگىرىشلەرنى بىر پارچە ئەسەرلىرىڭىزدە
 قانداق بىر تەرەپ قىلىسىز ياكى ئەسەرنى يېزىشتىن
 بۇرۇن ئەسەرنىڭ پۈتۈن قۇرۇلمىسىنى كالىڭلىرىڭىزدا پىشۇ-
 رۇۋالامسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بايانچى تىلىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇ-
 شى ئەسەردىكى ئاساسىي لىنىيەنىڭ ئۆزگىرىشى ھەم ئە-
 سەرنىڭ ئاساسىي قۇرۇلمىسىنىڭ ئېھتىياجى سەۋەبىدىن
 ئۆزگىرىپ بارىدۇ، بۇ ئەركىن ئىپادىلەش، ئەركىن يېزىش
 ئۇسۇلىدىن كېلىپ چىققان بولسا كېرەك. ئادەتتە ئەسەر
 ھەققىدە دەسلەپكى قۇرۇلمىنى تېز يېزىۋالماي، ئەسەرل-
 رىمىنىڭ بەزىلىرى مەن دەسلەپ ئويلىغان دائىرىدىن
 چىقىپ كېتىدۇ. تۈزىتىشكە بەك كۈچەيمەن، بىر ھەپتەدە
 يېزىپ چىققان ئەسىرىمنى نەچچە ئايلاپ تۈزىتىمەن.
 ھەببۇللا مىجىت: بىر قىسىم يازغۇچىلىرىمىز نە-
 زەرىيەنى كېرەك قىلماسلىق تەرەپدارىدۇر. ئەمەلىيەتتە
 ئەدەبىيات تەتقىقاتى ئەدەبىي ئىجادىيەتكە نىسبەتەن
 تۈرتكىلىك رول ئوينايدۇ. سىزمۇ «نەزەرىيەنى كېرەك
 قىلماسلىق» تەرەپدارىمۇ؟

تۇرسۇن مەھمۇد: «نەزەرىيەنى كېرەك قىلماس-
 لىق»قا بولمايدۇ، نەزەرىيە مۇھىم، ئۇ ئەدەبىياتنىڭ تە-
 رەققىياتى، ئەمەلىي يېزىقچىلىق ۋە ئەدەبىياتنى چۈشىنىش-
 كە، ئەدەبىياتنىڭ توغرا يۆنىلىشتە ئىلگىرىلىشىدە مائارىپلىق
 رول ئوينايدۇ. نەزەرىيە بىلمەيدىغان، نەزەرىيە ئۆگىنىشكە
 كۆڭۈل بۆلمەيدىغان يازغۇچى ئەمەلىيەتتە يىلتىزى ئاجىز-
 لاشقان دەرەخكە ئوخشاپ قالىدۇ، ئەمما نەزەرىيەگە قارا
 قويۇق ئېسىلىۋېلىشقىمۇ بولمايدۇ، ئەدەبىياتتا نەزەرىيە
 كۆپ. قانداق نەزەرىيەنى ئۆگىنىش، قانداق نەزەرىيەنى

تەتبىقلاش، نەزەرىيە بىلەن ئىجادىيەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش، نەزەرىيە بىلەن ئىجادىيەت ئە- مەلىيىتىنى، رېئاللىق بىلەن نەزەرىيەنىڭ ئارىسىدىكى باغلى- نىشنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش ھالقىلىق مەسىلە. بۇ يەردە- كى گەپ شۇ يازغۇچىنىڭ ئىجادىيەتكە كۈچ بېرىدىغان، ئۈنۈملۈك، توغرا، زامانىۋى، ئىلمىيلىكى كۈچلۈك نەزەردە- يە بىلەن، قاتمال، ۋاقتى ئۆتكەن، ئەمەلىيەتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمىگەن، دوگما نەزەرىيەلەرنى پەرقلىنىدۇرۇشتە.

ھەبىبۇللا مەجىت: مەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» نىڭ 2013-يىللىق 4-ساندا ئېلان قىلىنغان «قۇياش، پەرىشتە ۋە ئالۋاستى خاتىرىسى» ناملىق ھېكايىڭىزنى خۇددى شېئىر ئوقۇغاندەك تۇيغۇدا ئوقۇپ تۈگەتتىم، بۇ ھېكايىڭىزدا شېئىرىي پۇراق ھەقىقەتەن كۈچلۈك، جۈملىلەرنىڭ تۈزۈلۈشىدىنمۇ شېئىرنىڭ بەزى خۇسۇ- سىيەتلىرىنى ھېس قىلغىلى بولىدىكەن، ئادەتتە شېئىر ئوقۇمىسىز؟ ئەگەر ئوقۇشىڭىز ئىجادىيىتىڭىزگە قانداق ياردىمى بولدى؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بۇ ھېكايە مېنىڭ 2010-يىلىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىدىكى ھاياتىمدىكى ئەڭ ئېچىنچىلىق، ئا- زابلىق، قايغۇلۇق كۈنلىرىمنىڭ ئازغىنە بەدىئىي خاتىرىسى، ھەممىسى بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلار، شۇ كۈنلەردە يۈردە- كىمنى زېدە قىلغان ھەقىقىي تۇيغۇلىرىمنىڭ بايانى. ھېكايە- دە ماڭا قېرىنداشلىق قولىنى سۇنغان ئابلىمىت ئەمىن ئە- پەندىنى ئۆز ئىسمى بىلەن يازدىم، باشقا ھەقەمسايىلەر بىلەن ئۆتكۈزگەن دەھلىرىمنى ھەم قىستۇرما قىلدىم. شېئىر ئوقۇش مېنىڭ دائىملىق ئادىتىم، شېئىر ئوقۇشقا ھې- رىسمەنلىكىم كۈچلۈك. ياخشى شېئىرلارنى كۆچۈرۈپ قو- يىدىغان ئادىتىمۇ بار، شېئىر ئوقۇش جەريانىدىكى ماڭا تەسىر قىلغان شېئىرىي تۇيغۇلار، ھېكايىلىرىمدە بەزى شې- ئىرىي پۇراقلىرىنى پەيدا قىلغان بولۇشى مۇمكىن. ئادەتتە شېئىرنىڭ تىلى رەڭدار، ئاھاڭدار بولىدۇ، شېئىرىي تىلدە- كى بۇ خىل گۈزەللىك كىشىنى مەھلىيا قىلىدۇ. ھېكايە تىلى بىلەن شېئىر تىلىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ، مەلۇم زۆرۈرىيەت ياكى ماسلىشىشتىن بۇلار بىر- بىرىگە ئۆتۈشۈپمۇ قالىدۇ، بۇ يەردە شېئىرىيەت ئىجادىيىتىدە تالانتى ئۇرغۇپ تۇرغان، پىكرى ئۆتكۈر، تىلى گۈزەل، ئۇيغۇر بەدىئىي تىلىنىڭ بالاغىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان شا-

ئىرلىرىمىزغا سالام بېرىپ ئۆتمەن. چاڭشادىكى ياناقتا ئولتۇرۇپ سوئاللارغا جاۋاب بېرىۋاتقان مۇشۇ دەمدە مەن شېئىرلىرىمنى ئەڭ سۆيۈپ ئوقۇيدىغان، ئۇيغۇر بۈگۈنكى زامان شېئىرىيىتىنىڭ گىگانىتىلىرىنىڭ بىرى، دەپ تەرىپلە- سەك تامامەن ئەرزىيدىغان ئۇستاز ئوسمانجان ساۋۇتنىڭ تۈنۈگۈن ۋاپات بولغانلىقىنى (2013-يىلى 10-ئاينىڭ 18- كۈنى)، بۈگۈن يەرلىكىگە قويۇلىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ يۈردە- كىم ئېچىشىپ كۆزلىرىمگە ياش كېلىۋاتىدۇ، مەن ئوسمان- جان ساۋۇت بىلەن يۈز تۇرا كۆرۈشۈپ باقمىغان، ئەمما ئۇنىڭ مەنىگە باي، لەزىز شېئىرلىرىنى بەكلا ياخشى كۆ- رەتتىم، ئۇنىڭغا ھاياتلىقىدا سالام بېرىش پۇرسىتى بولمىغا- نىكەن، مەتبۇئات يۈزىدە بولسىمۇ ھۆرمىتىمنى بىلدۈرمەپ- تىكەنمەن، يۈرىكىم ئېچىشتى، ئوسمانجانكام كەبى شائىرلە- رىمىز ئامان بولسۇن، ئۇلارغا سالاملار بولسۇن.

ھەبىبۇللا مەجىت: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنە- لى خەلقىمىز ئېڭىنىڭ يۈكسىلىشىگە ئاجايىپ تەسىرلەر- نى كۆرسىتىپلا قالماي، پىروژېكتىمىزنىڭ گۈللەپ ياشنىشىدىمۇ زور رول ئوينىدى، سىزنىڭ نۇرغۇن ئېسىل ئەسەرلىرىڭىز مۇشۇ ژۇرنال ئارقىلىق ئوقۇرمەن- لەر بىلەن يۈز كۆرۈشتى، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنە- لىنىڭ ئىجادىيىتىڭىزنىڭ يۈكسىلىشىدە ئوينىغان رولى ھەققىدە توختىلىپ باقاسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ئۇيغۇر نەشر ئەپكارلىرىمىز ئىچىدە ئۈنۈپ سالىقى كۈچلۈك ژۇرنال بولۇش سۈپىتىدە خاس يول تاپقان، يول ئاچقان ژۇرنال، شۇنداقلا يەنە ئۇ بىر قىسىم ئاپتورلارنىڭ مەكتە- پى بولغان ژۇرنال، ئەينى يىللاردىكى مۇھەررىرلىرىدىن زۇنۇن باقى، قۇربان مامۇت ئاكاڭلارنىڭ، رسالەت مۇ- ھەممەد خانىمىنىڭ، نۇرمۇھەممەد ئۆمەر ئۇچقۇننىڭ مەسئۇ- لىيەتچانلىقى بۇ ژۇرنالنى خەلق قەلبىدىكى ژۇرنالغا ئايلاند- دۇرۇلۇپلا قالماي يەنە بىر قىسىم قەلەمكەشلەرنىمۇ يېتەك- لەپ، يېتىشتۈرۈپ چىقتى دەپ قارايمەن، بۇ ژۇرنالنىڭ تەربىيەسى ئارقىلىق ئىجادىيەتتە ئىلھام ھەم مەدەتتە ئې- رىشكەن، ئەستايىدىللىقنىڭ ئىجادىيەتتە تولىمۇ زۆرۈرلۈك- نى ھېس قىلغان يالغۇز مەنلا ئەمەس، مەلۇم بەدىئىي دىنى بار ياش كۈچلەرنى ئىز قوغلاپ تەربىيەسىگە ئالىدىغان، يېتەكلەيدىغان تەھرىرلەرنىڭ بىر مىللەت ئەدەبىياتىدا

بار، ئۇ بولسىمۇ يازغۇچى ئەخلاقى. كەمتەرلىك، نام-ئا. تاققا بېرىلىشتىن ساقلىنىش يازغۇچى ئەخلاقىنىڭ مەركىزىدە تۇرىدۇ.

ھەبىبۇللا مىجىت: مېنىڭچە ئەسەرلىرىڭىز ئوقۇر-مەنلەردىن بەلگىلىك ساپا ھازىرلاشنى تەلەپ قىلىدىغان ئەسەرلەر جۈملىسىگە كىرىدۇ. شۇڭا ۋەقەلىك قوغلىشىپ ئەسەر ئوقۇشقا ئادەتلەنگەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەسەرلىرىدە ئىزدە يارىتىلغان بەدىئىي دۇنياغا ئىچكىرىلەپ كىرمە-كى خېلىلا تەسكە توختايدۇ. ئەسەرلىرىڭىزدە ۋەقەلىك مەركەزلىك ئىپادىلەنمەستىن، ھەرقايسى قاتلاملارغا چې-چىۋىتىلگەن. سىز قوللىنىشىڭىزغا قەلەم ئېلىشتىن بۇرۇن ئىددە-يەنى بېكىتىۋالامسىز ياكى تەپسىلاتلارنى قانداق ئورۇن-لاشتۇرۇش ئۈستىدە ئويلىشىشىڭىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: مېنىڭچە بىر ئەسەردە ئىدىيە بولۇش مۇھىم، بۇ ئىدىيە مۇئەييەن ئۇتۇققا يەتكەن بەد-ئىيلىك ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدۇ. مەلۇم بىر پىكىرنى ئوتتۇ-رىغا قويۇشتا شۇ پىكىر، ئىدىيەنى ئەدەبىيات يولى بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇشتا زۆرۈر بولغان ۋەقە، پېرسوناژ، قۇرۇل-ما، بايان شەكلى، رىتم قاتارلىقلار ھەققىدە مۇلاھىزە قى-لىشقا توغرا كېلىدۇ. بەزىدە ناھايىتى ئاددىي ۋەقەلەر مېنى جەلپ قىلىدۇ ۋە شۇ ۋەقەلەرنى تەھلىل قىلىش جەريانىدا يېڭى پىكىرگە كېلىپ قالغىمەن. بەزىلەر ئەسەرلىرىڭىدە ۋەقە يوق، زېرىكىشلىك، دېگەن پىكىرلەرنى ئوچۇق ياكى يو-شۇرۇن ئوتتۇرىغا قويۇشتى، ۋەقەلىك يوق، دېگەنگە قو-شۇلۇپ كەتمەيمەن، بىر پارچە ھېكايىدە ۋەقەلىك بولمىسا ئۇ ھېكايە بولالمايدۇ، بۇ يەردىكى مەسىلە ۋەقەگە نىسبە-تەن چۈشەنچىنىڭ ئوخشىمايدىغانلىقىدا. بەزى ئەسەرلەرگە نىسبەتەن بىر ئادەمنىڭ ئورنىدىن تۇرۇپ دېرىزىنىڭ ئال-دىغا بېرىپ يەنە قايتىپ جايغا ئولتۇرۇشىمۇ بىر ۋەقەلىك، بىر چۈمۈلنىڭ ئۇۋىسىدىن چىقىپ، بىر ئۆلۈك قۇرتنى ئۇ-ۋىسىغا سۆرەپ مېڭىشىمۇ بىر ۋەقەلىك، قارىماققا بۇلار كىشىلىك ھاياتتىكى تايىنى يوق، تىپىك بولمىغان، قىممىتى يوق ۋەقەلەر بولۇپ تۇيۇلىدۇ، ئەمما بىز بۇلارنى مەلۇم پىكىر-ئىدىيەلىرىمىزنىڭ، مەلۇم تۇيغۇ-ھېسسىياتلىرىمىز-نىڭ ئىپادىلىنىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرالساق بولارمۇ نۆۋىتىدە ۋەقە بولالايدۇ. بىر ئەسەرنى خاس ۋەقە-ھادى-سىلەرنىڭ تىزمىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش، ئۆلۈك بايان

بەكلا زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىمەن. بۇ يەردە قۇربان مامۇت ئاكنىڭ 1989-يىلى زۇرنالغا ئەۋەتكەن بىر ئە-سەرنىڭ ئىزدەك-سورىقىنى قىلىپ 9 يىل ئۆتۈپ يەنى 1998-يىلى ماڭا خەت يازغانلىقىنى، كېيىنكى كۈنلەردە ئېلان قىلغان ئەسەرلەر ئىچىدىكى سەللا گۇمانلىق ھەر بىر سۆز، ھەر بىر جۈملىسى ھەققىدىمۇ ئېرىنمەي تېلېفون قىلىپ سۆزلەشكەنلىرىنى، ھەر بىر ئۇششاق ھالقىلارغا دىققەت قىلىپ كەمچىلىكلەرنى كۆرسىتىپ، ئارتۇقچىلىقلار-نى مۇئەييەنلەشتۈرگەنلىكىنى دەپ كەلسەم گەپ ئاۋۇپ قالىدۇ. دۇنيادا يازغۇچى، شائىر تەربىيەلەيدىغان مەكتەپ يوق، ئەمما بىر تەلەپچان، تاللاش، بايقاش ئىقتىدارىغا ئىگە مۇھەررىر دەل يازغۇچى، شائىر تەربىيەلەيدىغان مەكتەپ بولالايدۇ.

ھەبىبۇللا مىجىت: سىزنىڭچە بىر ئەدبىگە نىسبەتەن ئەڭ زۆرۈر بولغىنى نېمە؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بىر ئەدبىگە نىسبەتەن زۆرۈر بولغان نەرسىلەر جىق بولىدۇ، توغرا ئەقىدە، تىرىشچان-لىق، ئىزچىللىق، ئىزچىللىق ئىچىدىكى ئىزدىنىش، ئىزدە-نىش ئىچىدىكى ئۆزىنى يېڭىلاش، ئۆزىنى يېڭىلاش بىلەن ئەقىدىدىن تايماسلىق قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى مۇھىم، ئۆگىنىش ۋە شىجائەتنى ئىجادىيەتنىڭ ئىككى قان-تى دېيىش مۇمكىن، ئىجادىيەت يىڭنە بىلەن قۇدۇق قاز-غاندەك ئىنچىكە ھەم جاپالىق ئىش، ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش نىسبىتى تۆۋەن بولىدۇ، بىز ئادەت-تە بىرەر رومانىمىز نەشر قىلىنسا مۇۋەپپەقىيەت قازانغان-دەك ئويلاردا بولۇپ قالغىمىز، بۇ مەلۇم مەنىدىن يەنى ئاددىي ئۆلچەم نۇقتىسىدىن مۇۋەپپەقىيەت بولۇشى مۇمكىن، ئەمما يازغان، ئېلان قىلغان شۇ ئەسەرنىڭ تەس-رى قانچىلىك بولدى، ئومۇمىي ئەدەبىيات تەرەققىياتىمىزدا قانچىلىك ئورۇن تۇتتى، ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدا قانچىلىك تەسىر قوزغىدى، دېگەن نۇقتىلاردىن قارىساق ئۇتۇق قا-زانمىقىمىزنىڭ قىيىنلىقىنى ھېس قىلىمىز، ھەر جەھەتتىن ئۇ-تۇقلۇق بىر ئەسەرنى مەيدانغا كەلتۈرۈش بەك كۆپ بەدەل تەلەپ قىلىدۇ، ئۇتۇقلۇق ئەسەرنى مەيدانغا كەلتۈ-رۈشتىكى زۆرۈر ئامىللار، يەنى بايا دېگەندەك توغرا ئە-قىدە، ئىزچىللىق، توختىماي ئىزدىنىش، يېڭىلىق يارىتىش-تىن ئىبارەت. بۇ يەردە قوشۇپ قويدىغان يەنە بىر نۇقتا

پىكىرلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرغۇچى بولۇشۇم مۇمكىن.
 ھەببۇللا مەجىت: بىر پارچە ئەسىرىڭىزنى يېزىش-
 تىن بۇرۇن قانداق روھى كەيپىياتتا بولىسىز؟ يېزىۋات-
 قاندىچۇ؟

تۇرسۇن مەھمۇد: ئۇشۇمۇت يادىغا يەتكەن
 پىكىر، ۋەقە تەپسىلاتلارنى، دىيالوگلارنى دەرھال خاتىر-
 لىۋالمىسام، كېچىكسەملا پاك-پاكىز ئۇنتۇپ كېتىمەن،
 شۇڭا يېزىۋاتقاندا كىرىشىشكە جىددىي قارايمەن، يېزىش
 پەيتى كەلگەندە جىددىي بولىمەن، دەسلەپكى ئارگاندا
 سۆز-جۈملىلەرنىڭ ئۆلچەملىك بولۇشىغا ئانچە ئېتىبار
 قىلىپ كەتمەيمەن، تۈزىتىشكە كىرىشكەندە ئازادە كەيپىيات-
 تا ھەر بىر سۆز، ھەر بىر جۈملىنىڭ توغرا، راۋان بولۇشى-
 غا، ئاساسىي مەۋقەگە مايىللاشقان بولۇشىغا ئالاھىدە
 دىققەت قىلىمەن.

ھەببۇللا مەجىت: ئەسەرلىرىڭىزدە بەزى جۈملى-
 لەرنىڭ تەكرارلىنىشى كۆپ ئۇچرايدۇ، بۇنىڭدا ئاساس-
 لىقى نېمىنى كۆزدە تۇتىشىڭىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بەزى جۈملىلەرنى، بەزى ئابزاس-
 لارنى تەكرار ئىشلەتتىم، بۇ ئەسەرنىڭ بەدىئىي ئېھتىياجى-
 دىن بولۇپلا قالماي، يەنە كىتابخانلارنىڭ مەلۇم بىر نۇقتى-
 غا بولغان دىققىتىنى تارتىش، ئەسەرنىڭ ئاساسىي مەۋقەسى-
 نى كۈچەيتىش قاتارلىق جەھەتلەرنى نەزەردە تۇتۇپ
 تەكرار جۈملە، تەكرار ئابزاسلارنى ئىشلىتىمەن.

ھەببۇللا مەجىت: سىز پىروژېكتىڭىزنىڭ
 ھەممە تۈرلىرىدە ئۆزىڭىزنى سىناپ كۆردىڭىز، ئۆز-
 ڭىزنى قايسى تۈردە بەكرەك مۇۋەپپەقىيەت قازاندىم
 دەپ قارايسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: مەن يەنىلا ھېكايە يازغۇچى بوپ
 قېلىشىم مۇمكىن، ئەلۋەتتە بەزى تېمىلارنىڭ ئېھتىياجىدىن
 رومان، پوۋېستلارنى يازدىم، مەيلى رومان بولسۇن ياكى
 پوۋېست بولسۇن تېكىدىن ئالغاندا ئۇ يەنىلا ھېكايىنىڭ
 ئوخشىمىغان ھەجىم ھەم شەكىلدىكىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.
 ئەدەبىيات تەتقىقاتى ھەم نەزەرىيەسىدە رومان ھەم پوۋېست-
 قا ناھايىتى چىڭ ھەم قاتتىق تەلەپلەر قويۇلدى، بۇلارنى
 قوبۇل قىلىشقا بولىدۇ، شۇنداقىمۇ رومان، پوۋېستلارنىڭ
 ھېكايە خاراكتېرى ئۆزگەرمەيدۇ. پەقەت ئۇنىڭ ھەجىمى ۋە
 باشقا جەھەتتىكى تەلەپلىرىدە پەرق بار. ھېكايە مېنىڭ ئىجا-

بىلەن تولدۇرۇۋېتىشىمۇ مۇۋاپىق ئەمەس. بۇ يەردىكى مە-
 سلە ۋەقە بىلەن ھېكايىنىڭ جەلپكارلىقىنى ئاشۇرىدىغان
 باشقا تەركىبلەرنى قانداق قىلىپ بىر-بىرىگە چىرايلىق رە-
 ۋىشتە جىپسىلاشتۇرۇشتا.

ھەببۇللا مەجىت: ئەدەبىي ئىجادىيەتتە ئىلھامنىڭ
 رولىغا قانداق قارايسىز؟ ھەممە ئەسەرلىرىڭىزنى قول-
 ڭىزغا قەلەم ئالمىسىڭىز بولمايدىغان كەيپىياتقا كەلگەن-
 دە يازدىم دېيەلەمسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: مەنچە ئىجادىيەتتە ئىلھامغا سەل
 قارىغىلى بولمايدۇ، شەخسەن مەن ئىلھامغا تايىنىپراق ياز-
 مەن. ئىلھام بىلەن تېخنىكا ھەم ماھارەتكىمۇ سەل قارىغىلى
 بولمايدۇ، ئىلھام قوزغاتقۇچ كۈچ، ئۇ كىشىگە مەلۇم بىر
 مومېنتتا، ئادەتتە يەتكىلى بولمايدىغان ئىجادىيەت كۈچى
 بېرىدۇ، ئەمما ئىلھامنىڭ كۈچىدىن دەل جايدا، مۇۋاپىق
 پايدىلىنىش كېرەك، خاس ئىلھامغا تايىنىپ قېلىشىمۇ مۇۋا-
 پىق كەلمەيدۇ، ئىلھامنى مەنبە ھەم قوزغاتقۇچ قىلىپ ماھا-
 رەت يېتىلدۈرۈشىمۇ مۇھىم.

ھەببۇللا مەجىت: مەن سىزنى توختاۋسىز يېڭى
 تېمىلار ئۈستىدە ئىزدىنىدىغان، ئۆزىڭىزنىڭ روھىي دۇنيا-
 سىدىكى داۋالغۇشلار بىلەن رېئال تۇرمۇشتىن ئالغان
 تەسىراتلىرىنى ماھىرىلىق بىلەن بىرلەشتۈرەلەيدىغان
 يازغۇچى دەپ قارايمەن، ئادەتتە كۆپ ئويلىنامسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بىزنى تۇرمۇشنىڭ تاشقى پوستى
 ئوراپ تۇرىدۇ، ھەممەيلەن ھەر كۈنى، ھەر سائەت، ھەر
 قەدەمدە نۇرغۇن ئىشلارغا دوغال كېلىمىز. ھەر سائەت،
 ھەر مىنۇتتا ھەر تۈرلۈك مەسىلىلەر ھەققىدە خىيال قىل-
 مىز. ئويلىنىمىز، ياخشى-يامان ئىشلارغا قارىتا ئۇنداق
 ياكى مۇنداق پوزىتسىيەدە بولۇپ تۇرىمىز، ھاياتتىكى
 نۇرغۇن ئىشلار بىزنى پىكىر قىلىشقا، ئويلىنىشقا ئۈندەيد-
 دۇ، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى، توغرا تەرىپىنى، توغرا يۆنىلىشىنى
 تېپىپ چىقىشقا قىستايدۇ، تۈزۈلۈش بىلەن بۇزۇلۇش ئالمى-
 شىپ تۇرىدۇ، دېمەك بىز پىكىر قىلىشتىن نېرى بولالمايد-
 مىز، تەپەككۈرىمىز ھەرقاچان ھەرىكەتتە بولىدۇ. مەن
 پەقەت مەن ھەم ماڭا ئوخشايدىغان ئادەملەرنىڭ، ئادەم-
 لەر توپىنىڭ خىياللىرىنى ئوي-پىكىرلىرىنى خاتىرىلىگۈچى،
 شۇ خىياللار، پىكىرلەر ھەققىدە مۇلاھىزە قىلغۇچى ھەم
 بۇلارنى مۇئەييەن بەدىئىي شەكىلگە كىرگۈزۈپ يەنە شۇ

نېمەن. باشلىنىش قەدەم ئاستىدا دېگەن گەپ بار، ئۆكۈ-
نۇشلىرىمىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپمۇ ئالارمەن، دېگەن ئۈم-
دىم بار.

ھەببۇللا مەجىت: پېرسوناژلىرىڭىزنىڭ تەقدىرى
سىز ئويلاپ باقمىغان تەرەپلەردىن چىقىپ قالىدىغان
ئەھۋالنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ باقتىڭىزمۇ؟ قايسى ئەسەردە-
ڭىزدە شۇ خىل ئەھۋالغا دۇچ كەلدىڭىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بۇنداق ئەھۋاللار بولۇپ تۇرىدۇ،
ئەسەر راۋاجلىنىپ پېرسوناژلارنىڭ ھەرىكەت دائىرىسى،
ئۇلار ئۇچرىشىدىغان ئادەم ھەم مۇھىتىنىڭ ئۆزگىرىشى
جەريانىدا دەسلەپتە تەخمىنەن بەلگىلەنگەن خاراكتېرى ھەم
تەقدىرىدە ئۆزگىرىش بولۇپ قالىدۇ، «گۇگۇم» رومانىنىڭ
ئاخىرىدا مەسۇم بىلەن ئالىيە يىراق يۇرتلارغا بىللە قېچىپ
كېتىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى، ئەمما ۋەقەلىك تە-
رەققىياتى جەريانىدا بۇلار ئۆزگىرىپ ئالىيە ناسىر ئىسىملىك
بىرسىنى بوغۇزلىۋېتىپ ئۆزىنى دەرياغا تاشلاپ ئۆلۈۋالدى-
غان چىقىپ قالدى. «يامغۇرلۇق يەكشەنبە» رومانىدىكى
«مەن» ئەسلى كۆك چاماداننى كۆتۈرگىنىچە قايتىپ كەل-
مەيدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان، بىراق ئۇ يەنىلا كەينى-
گە يېنىپ ئۆيىگە قايتىپ ماڭىدىغان قىلىپ يېزىلدى. پېرسو-
ناژلارنىڭ دەسلەپ بېكىتىلگەن تەقدىرى ھېكايە تەرەققىيا-
تىدا يولۇققان تۈرلۈك مەسىلىلەر سەۋەبىدىن ئۆزگىرىپ كې-
تىدىغان ھەتتا تۈپتىن ئۆزگىرىپ كېتىدىغان ئەھۋاللار
بولۇپ تۇرىدىكەن.

ھەببۇللا مەجىت: بىر ئوبزورچى داڭلىق يازغۇچى
بورخستىن: «ئەگەر ھەممە ئەسەرلىرىڭىزنى كۆيدۈرۈۋې-
تىپ پەقەت بىر پارچە ئەسرىڭىزنى ئېلىپ قېلىش ئىمكانىيى-
تى بولسا قايسى ئەسرىڭىزنى ئېلىپ قېلىشنى خالايتىڭىز؟»
دەپ سوراپتىكەن، ئەگەر سىزدىن مۇشۇ سوئالنى سورىسام،
سىز قايسى ئەسرىڭىزنى ئېلىپ قېلىشنى خالايتىڭىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: بۇنداق سوئالغا دۇچ كېلىپ قېلىش-
تىن قورقمەن، ئەسەرلىرىمنىڭ ھېچ قايسىسىنىڭ كۆيدۈرۈل-
مەسلىكىنى ئارزۇ قىلمەن، ناۋادا شۇنداق بولۇپ قالسا «چوق-
قىغا يامىشىدىغان ئادەم»نى ساقلاپ قېلىشىم مۇمكىن.

2013 - يىلى 10 - ئاينىڭ 19 - ، 20 - كۈنلىرى چاڭشا

زىيارەت قىلغۇچى: توقسۇ ناھىيەلىك پارتىيە مەكتەپتە

دېيىشىمە ئەساسى ئورۇندا تۇردى ھەم باشقا تۈرلەرگە قا-
رىغاندا ئۇتۇقلۇقراق بولدى، دەپ قارايمەن.

ھەببۇللا مەجىت: سىزنىڭچە بىر پارچە ئەسەرنى
ئۆلمەسلىكىنىڭ «يول خېتى»غا ئېرىشتۈرىدىغىنى نېمە؟
تۇرسۇن مەھمۇد: بىر پارچە ئەسەرنىڭ خەلقىنىڭ ئال-
قىشىغا ئېرىشىشى، ئۇزاقتىن ئۇزاق ئەل ئارىسىدا تارقىلىشى
ۋە سۆيۈپ ئوقۇلۇشى شۇ ئەسەرنىڭ «ئۆلمەسلىك» شەرد-
ىگە ئېرىشكەنلىكىنىڭ بەلگىلىرى بولۇشى مۇمكىن. مېنىڭچە
بۇنداق ئەسەرلەردە مەلۇم دەۋرنىڭ ئالاھىدىلىكى جانلىق
ھەم تەسىرلىك يورۇتۇپ بېرىلىدۇ، كىشى قەلبىدىن ئاسانلىق-
چە ئۆچمەيدىغان، خۇددى ئەتراپىمىزدا كۈندە كۆرۈپ تۇ-
رىدىغان ئادەملەر كەبى پېرسوناژلار ئوبرازى بولىدۇ،
خەلقىنىڭ يۈرەك ساداسىغا جور بولغان بولىدۇ، تىلى ھەم بە-
دىئى قۇرۇلمىسى ناھايىتى جەلپكار بولىدۇ، ئۆزگىچە تەپەك-
كۈر، خەلق تەشنا بولۇۋاتقان يورۇق قىرغاقلار، پىكىر، ئى-
دىيەلەر ئېچىپ بېرىلىدۇ، مەن بۇلارنى «ماغدۇر كەتكەن-
دە»، «مۇئەللىمىنىڭ خېتى» دېگەن ھېكايىلاردىن، زوردۇن
سابىرنىڭ «قەرزدار»، «كەچ كۈز»، «گۈلەمخان»، «ئانا
يۇرت» ھەم يەنە مەھتىمىن ھوشۇر، نۇرمۇھەممەد توختى،
باغراش، ئەختەم ئۆمەر، خالىدە ئىسرائىللارنىڭ ئەسەرلىرىد-
ىن بىلىدىم.

ھەببۇللا مەجىت: سىز يېزىۋېتىپ ئويلامسىز ياكى
يېزىشتىن بۇرۇن ئويلامسىز؟

تۇرسۇن مەھمۇد: يېزىشتىن بۇرۇن ئومۇمىي جەھەتتە-
تىن ئويلىۋالمايمەن، تەپسىلىي ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى ئەسەرنى
يېزىۋېتىپ ئويلايمەن، يېزىش، تۈزىتىش جەريانىدا ئەسەر
ئەسلىدىكى ئويلىغانلىرىمدىن كۆپ ھالقىپ كېتىدىغان
ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ، بىر ئەسەرنى باشلىۋالمايمەن تەس،
باشلىۋالسام داۋاملاشتۇرۇپ كەتمەيمەن قىيىنغا توختمايدۇ.

ھەببۇللا مەجىت: ھاياتىڭىزدىكى ئەڭ ئۆكۈنىدى-
غان ئىش نېمە؟

تۇرسۇن مەھمۇد: ئىلگىرىكى ئەڭ ياخشى چاغلارنى
بەھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتكىنىمدىن ئۆكۈنمەن، شۇنداقلا شۇنى
بىلىپ تۇرۇپ بۈگۈنكى كۈنلىرىمىمۇ دېگەندەك مەنلىك
ئۆتكۈزۈپ بولالمىغىنىمدىن ئۆكۈنمەن، ئۆزۈمنى تولۇق
كونترول قىلىپ ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا ھەسسە قو-
شالغۇدەك ياخشى ئەسەرلەرنى يازالمىدىم. شۇنىڭغا ئۆكۈ-



دېڭىز بويىدىكى نىم خىياللار

رۇقىيە ئابدۇللا

(بېشى ئالدىنقى ساندا)

7

تاردا ئېكواتورنىڭ ئەتراپىغا مارجاندەك چېچىلىپ ياتقان نۇرغۇن ئۇششاق ئاراللارغا ئېلىپ كەتكەندى. يەنە تارىختىن بۇيان دۇنيا ئەللىرى تاڭ قالدۇدەك شانلىق مەدەنىيەتلەرنى يا- رىتىپ، بۈگۈنكى كۈندە تەكلىماكاننىڭ ئاستىدا جىمجىت ئۇيقۇ- غا كەتكەن كروران، كېتىك، مېرەن قاتارلىق سەلتەنەتلىك شە- ھەرلەرگە باشلاپ كەتتى. دولقۇنلاپ تۇرغان دېڭىز قۇياش نۇ- زىدا ۋىلىلداپ تۇرغان چەكسىز قۇم بارخانلىرىنى، ئارالدىكى بىنالار، يايىملىرىنى يېيىپ تىجارەت قىلىۋاتقان ياكى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ يامغۇرلۇق سېتىۋاتقان ئادەملەر بولسا «يېگانە ئارال»- دىكى خېنىيا سايت، ھېزبەگ، ماھۇت چوقۇر... قاتارلىقلارنى ئەسلەتمەكتە ئىدى.

ئەي كۆپكۆك دېڭىز،

نېمىشقا جىم تۇرمايسەن؟

ۋاپاسىز يارنىڭ كۆڭلىدەك،

ھەريانغا داۋالغۇيسەن.

مەن قانداق بولۇپ مېلودىيەسى تولىمۇ چىرايلىق ئاڭلىنىد- دىغان ۋە ئۆزۈمۈ ناگان - ناگاندا غىڭشىپ ئېيتىپ قويدىغان بۇ ناخشىنى ئەسلەپ قالغاندىمەن؟... شۇ تاپتا مەن ئۆركەش- لەپ تۇرغان قۇم بارخانلىرىغا سىڭىپ كەتكەندىم. ئالدىمغىلا كېلىپ قالغان بىر راھىب مېنى چۆچۈتۈۋەتتى. «بۇلار يالغان را- ھىبلار» دېدى جۈڭ مۇئاۋىن مۇدىر ئۇلارنى كۆرسىتىپ، را- ھىبىڭمۇ يالغىنى بولارمۇ؟ دۇرۇس، جان بېقىش ئۈچۈن ئا- دەملەر نېمىلەرنى قىلمايدۇ، بىزدىمۇ ئانچە - مۇنچە بىر نەرسە- نى بىلىۋېلىپ نادان خەلقنى ئالداپ يۈرىدىغان يالغان موللار، ھال كۈنى ياخشى تۇرۇپ بالىلارنى ياكى بىچارە ئاجىزلارنى

بۈگۈن مەككەنىڭ كۆڭۈل بۆلۈپ ئورۇنلاشتۇرۇشى ۋە ۋىڭ مۇئاۋىن مۇدىرنىڭ باشلىشى بىلەن نىڭبو تەۋەسىدىكى جۇشەن ئارىلىغا چىقتۇق. ئىككى قۇرۇقلۇقنى تۇتاشتۇرۇپ دېڭىز ئۈستىگە سېلىنغان، ئۇزۇنلۇقى 36 كىلومېتىر كېلىدىغان كۇئاخەي چوڭ كۆۋرۈكى (跨海大桥) مېنى غايىۋى بىر ما- كانغا ئېلىپ كېتىۋاتقاندەك ھاياجانلانغاندىم. تەخمىنەن ئىككى يېرىم سائەتلەردىن كېيىن دېڭىز شامىلى تىنىمىسىز ئۇرۇپ تۇرد- دىغان، ئەتراپى پايانسىز كەتكەن سۇ يۈزى بىلەن ئورالغان جۇشەن ئارىلىغا يېتىپ كەلدۇق. بېلىقچىلىق ۋە ساياھەتچىلىككە تايىنىدىغان بۇ ئارالدىكى ئاسمان - پەلەك بىنالار مېنى دائىم ئو- يۇمنى ئېلىپ كېتىدىغان تىنچ ئوكياندىكى «قەدىمىي قۇرۇق- لۇق» ھەققىدىكى گۈزەل تەسەۋۋۇرلىرىمغا، «دېڭىز ئاستىغا چۆكۈۋېتىتۈ» دېگەن ئەندىشىلىك خەۋەرلەر بىلەن زېمىن ۋە ھايات - ماماتلىقنىڭ مەركىزىدە تىنىمىسىز ئىزدىنىۋاتقان ياپون تاقىم ئاراللىرىغا، ھەر يىلى تەيفىڭ بورنىنىڭ تەھدىتىگە ئۇچراپ تۇرسىمۇ، يەنىلا مۇھەببەت بىلەن دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى دېڭىز دولقۇنلىرى ئارىسىدىن ئايان قىلىپ كېلىۋاتقان فىلىپپىن تاقىم ئاراللىرىغا، پەۋقۇلئادە تە- رەققىياتى ۋە مەدەنىيەت گۈزەللىكى بىلەن تىنچ ئوكياننىڭ ئوت- تۇرسىدا مەرۋايىتتەك چاقناپ تۇرغان ھاۋاي ئارىلى ۋە شۇ قا-



مەن كۆرگەن دۇنيا

رىقلار ئەتراپى بىر ئالغان، تەكلىماكاندىكى «دەريا بويىدىكى مەھەللە» گە ئوخشاشلا جىمجىتلىقى ئاللىقاچان بۇزۇلۇپ كەتكەن بۇ جايغا قەدەم ئالدۇق. جۇڭ مۇئاۋىن مۇدىرنىڭ دېيىشىچە، بۈگۈن دەم ئېلىش كۈنى بولمىغاچقا ئادەم مۇ ئانچە كۆپ ئەمەسكەن. تاغ يولىنىڭ بويلىرىغا قاتار قويۇلغان دۇكانلار بۇ كىچىككىنە يەرنىڭ ئىگىلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. مۇشۇ كىچىككىنە دائىرىدە تۆت ئىبادەتخانا بار بولۇپ، بىز ئۇلاردىن مەركىزىي ئىبادەتخانىنىڭ ئالدىغا كەلدۇق. تاۋاپ قىلغۇچىلار ئىبادەتخانا ئالدىغا قويۇلغان چوڭ - كىچىك ئاتەش دانلاردىكى چوغقا كۈچلىرىنى تەڭكۈزۈپ ئوت تۇتاشتۇراتتى. ئاڭلىشىمىزچە، كۈچلەرنىڭ ئەڭ ئەرزانلىرىمۇ نەچچە يۈز مىڭ يۈەنلەرگە ئاران ئالغىلى بولىدىغىنىمۇ بار ئىكەن. بىز بىر كۆزەتكۈچى سۈپىتىدە تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن كىرىپ چىقۇراتقانلارغا قاراپ بىر چەتتە تۇردۇق. تاۋاپ قىلىشنىڭ شەكلى، ئۇسۇلى، دەرىجىسىمۇ ئوخشىمىسا كېرەك. لامالارغا ئوخشاش دەسلەپكى تاۋاپ تاختىسىدىن تا ئىچكىرىگىچە ئۈچ قەدەمدە بىر يەرگە يۈكۈنۈپ تاۋاپ قىلىدىغانلارمۇ كۆزگە چېلىقىدىكەن. بەزىلەر پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن تاۋاپ قىلسا، بەزىلەر تاۋاپ قىلىش ئۈچۈنلا تاۋاپ قىلىۋاتقاندەك تەسىر بېرىپتە. «غەربكە سايا-ھەت» فىلىمى ئارقىلىق بالىلارمىزنىڭ كاللىسىغا سىڭىپ كېتىۋاتقان ئاۋالۇ كىسۋارا (گۈەنىنىڭ فۇزا) نىڭ مەس ھەيكىلى تاۋاپ قىلغۇچىلار ئۈچۈن چىقىش يولى ئىزدەۋاتقاندەك جىمجىت تۇراتتى. تاۋاپچىلارنىڭ ئىچىدىكى دېھقان سۈپەت، كادىر سۈپەت، زەردار سۈپەت... دېگەندەك ھەر خىل سىياق، ھەر خىل قىياپەتتىكى ئادەملەر شۇنچىلىك بىمالال ۋە ئەركىن، بىر-بىرىدىن شۈبھىلىنىش دېگەن ئۇقۇم ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغاندەك ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل ئىدى.

بىز ئۇ يەردىن يېنىپ فۇتوشەندىكى باشقا جايلارنى ئايلاندۇق. تىك قىيالارغا زەرب بىلەن ئۇرۇلۇپ نەچچە مېتىرلاپ يۇقىرىغا ئۆرلەپ تۇرىدىغان دېڭىز دولقۇنلىرىنى، سانسىز پەش-تاقىلار بىلەن ئەگىپ چىقىدىغان تاغ تۆپىسىنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى، يەنە بۇ يەردىكى 50 نەچچە ئوقۇغۇچىسى بولغان بۇددا مەكتىپىنى، بۇ مەكتەپكە كىرىپ چىقىپ يۈرگەن، بېشىدا 12 تال چىكىتى بار بولغان راھىبىلەرنى كۆردۇق... كۆرگەن ھەر بىر نەرسە مېنى ھامان يۇرتىمىزدىكى شۇ خىل نەرسە، شۇ خىل ئۇقۇم بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ باراتتى. بۇ يەردە مېنى ھەيران قال-دۇرغان يەنە بىر ئىش بىر ھوماينىڭ بىزگە قوشۇلۇپ تاغقا چىقى-

سېتىۋېلىپ تىلەمچىلىككە سالىدىغانلار ۋە ئۆزى ئەتەي مېيىپ بولۇۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلىدىغانلار كۆپمۇ؟! بۇلارنىڭ يۇرتىمىزدا بولسۇن ياكى بۇ يەردە بولسۇن ھازىرغىچە ئاندا - ساندا ئۇچراپ قالدىغان تىلەمچىلەرگە ھېسداشلىق بىلەن پۇل بەرگەننى كۆرۈپ باقمىدىم. لېكىن بىز ئوخشاشلا ئادىتىمىز بويىچە قول تەڭلەپ كەلگەنلەرنى قۇرۇق قول قايتۇرۇپ باقمىدۇق. مەن نومۇس قىلىپ سۇنۇلغان قوللارغا پەرۋاسىز كېتىۋاتقان جۇڭ مۇئاۋىن مۇدىرغا قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۈرۈمچىدىكى سەنشىخاڭزا كوچىلىرىدا ۋە يەكەندىكى «چىلتەنلىرىم» ھازىردا دا قاتار تىزىلىشىپ ئولتۇرغان تىلگۈچىلەرگە قاراپ ئوتتۇرا ئەسرنى خىيال قىلىپ كۆزلىرىگە ياش ئالغان ئۆزۈمنى ئەسلىپ قالدىم. «ئەسلى زاتىمىز ئېسىل بولغاچقا بۇرۇنلاردا بىزدە تىلەيدىغانلار كۆپ ئۇچرىمايدىكەنتۇق. نېمە بولدىكى بۇ زاماندىكى ئادەملەرگە، خۇددى ھۇرۇنلۇق كېسلى چاپلاشقاندەك تىلەيدىغانلار تۇرۇپلا كۆپىيىپ كەتتىغۇ - تال!» دېگەندى، بىر قېتىم ئاتام ئىشىكىمىز ئالدىغا ئارقا - ئارقىدىن كەلگەن تىلگۈچىلەرنى ئۆزىمىز تىزىپ، ھېچقانداق تەبىئىي بايلىقى بولمىغان بۇ يەردە ئادەملەر تىرىشىپ - تىرىشىپ ناھايىتى ياخشى ياشايدىكەن. لېكىن بىزنىڭ ھەممە نەرسىمىز تۇرۇپمۇ كاللىمىزنى، پۈت - قوللىمىزنى تۈزۈك ئىشقا سالالماي غېربانە ياشايدىكەنمىز. نېمە - مىشقا ھە دېسىلا مۇشۇنداق خىياللار مېنى ئىلىكىگە ئېلىۋالدىغاندۇ؟!...

بىز ئارالدىن پاراخوت بىلەن ئون مىنۇتچە مېڭىپ فۇتوشەن تېغىغا چىقتۇق. «جۇڭگودا بۇددا ئىبادەتخانىلىرى جايلاشقان تۆت چوڭ تاغ بار، 1 - ئورۇندا تۇرىدىغىنى سەنشىدىكى ۋۇتەيشەن، 2 - ئورۇندا تۇرىدىغىنى سىچۈەندىكى ئېمېيشەن، 3 - ئورۇندا تۇرىدىغىنى جېجياڭدىكى فۇتوشەن، 4 - ئورۇندا تۇرىدىغىنى ئەنخۇيدىكى جۇخۇاشەن؛ فۇتوشەن 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ ھەم بۇ تاغ بۇددا كالاملىرىدىكى گۈەنىنىڭ فۇزانىڭ ماكانى...» دەپ تونۇشتۇردى جۇڭ مۇئاۋىن مۇدىر بىزگە، ئۇنىڭ سۆزلىرىدىمۇ ئوخشاشلا يۇرتىغا بولغان بىر خىل مۇھەببەت ۋە ئىپتىخارلىق چىقىپ تۇراتتى. بىز جۇشەنگە كېلىشتىن بۇرۇنلا نەچچە قېتىم دېيىشكەن گەپنى تەكرارلاشتۇق. «بىز بۇ يەرگە كىرىمىزمۇ - كىرمەيمىزمۇ؟ كىرسەك بولامدۇ - بولمامدۇ؟» بىز ئاخىر «مەدەنىيەت سەيياھلىقى نۇقتىسىدىن چوقۇم بىر كۆرۈپ بېقىشىمىز كېرەك» دېگەن ھۆكۈمىمىزگە ئىشىنىپ بۇددا كالاملىرى تىنىمىز جاراڭلاپ تۇرىدىغان، كۈجە - ئىس-

ۋە كىمگىدۇر سۆزلەپ بەرگۈم كەلگەندەك شېرىپ تۇيغۇغا چۆمدۈم.

بىز ئەڭ دەسلەپتە شاۋشىڭغا بارغاندۇق. لۇشۈن بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بۇ ئىسىم مېنى ئۆزىگە ماڭىتىپ تارتىپ تۇراتتى. شاۋشىڭ ۋىلايەت دەرىجىلىك شەھەر بولۇپ، نىڭبودىن 143 كىلومېتىر، خاڭجۇدىن 59 كىلومېتىر كېلىدىكەن. شاۋشىڭنىڭ يېنىك سانائەت شەھىرى دېگەن نامى بار ئىكەن. بىز شاۋشىڭغا چۈشۈپلا ئۇ يەردىكى خىزمەتتىن بۇرۇنقى چېنىقش مۇددىتىنى ئۆتەۋاتقان بالىلارغا تېلېفون قىلدۇق ۋە ئۇلار دەرىستىن چۈشكۈچە كېچىياۋ ناھىيەسىگە چىقىپ تاماق يەپ تۇرماقچى بولدۇق.

كېچىياۋ بىز دە ئىنتايىن چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. كېچىياۋدا ئۇيغۇرلار ئىنتايىن كۆپ ئىكەن. بۇ يەرگە كېلىپ ئۆزىمىزنى خۇددى كۇچاننىڭ يېڭى شەھەردە تۇرغاندەك ھېس قىلىپ قالدۇق. قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان ئۇيغۇرلار كۆزىمىزگە شۇنداق ئىللىق كۆرۈندى. بىز سۈرۈشتە قىلىش ئارقىلىق دەريا بويىدا قاتار جايلاشقان تەڭرىتاغ تېز تاماقخانىسى، پامىر تېز تاماقخانىسى، تۇمارس تېز تاماقخانىسى... قاتارلىق ئاشخانا، نىلاردىن تەڭرىتاغ تېز تاماقخانىسىغا كىردۇق. ئۆيىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن بۇيان تۇنجى قېتىم ئۇيغۇرچە قازان بېشىنى كۆرۈپ ۋە ئۇيغۇرچە تاماقلارنىڭ ھىدىنى پۇراپ كۆزلىرىمىزگە ياش كەلدى. بىز تاماق يەپ ئولتۇرۇپ بۇ يەردە خوتەن، ئاتۇش، قەشقەرلىك سودىگەرلەرنىڭ ناھايىتى كۆپ ئىكەنلىكىنى، مەخسۇس مۇشۇ يەردە تۇرۇپ شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەرگە مال چىقىرىپ، يەنە مال كىرگۈزدىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىز تاماقتىن يېنىپ توپ مال تارقىتىش با-زىرىغا بېرىپ ئايلىندۇق. مەن توپ مال بازىرىدىكى ئۇيغۇر سودىگەرلەرگە قاراپ تارىختىن بۇيان قەدىمىي كارۋان يولىدا تۆگە كۆلدۈرمىسى بىلەن تەكلىماكان باغرىدىن ئوتتۇرا دېڭىز بويلىرىغا قەدەر ئېسىل مەدەنىيەت ئىزنالىرىنى قالدۇرۇپ ئۆتكەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ نۇرانە سېپاسىنى كۆرگەندەك بولدۇم. كېچىياۋدا ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى مەغرۇر جاكارلاپ كېلىۋاتقان بۇ سودىگەرلەر مېنىڭ ئەسلىملىرىم ئىچىدىكى ئەڭ يارقىن خاتىرە بولۇپ قالدى.

كېچىياۋدىن يېنىپ بىز لۇشۈن تۇرالغۇسىغا باردۇق. بۇ يەردىكى ئادەملەر مەخ - مەخ ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۆزىگە زىيا-دە مەپتۇن بولۇپ كېتىۋاتقان مىللەتتىكى مىللەتلەرنى رەھىمسىز-

شى ئىدى. بىز ھەيران بولۇپ: «نەچچە ياشقا كىردىڭىز» دەپ سورىدۇق. «80 دىن ئاشتىم. بالىلىرىم چىقمايمىز دەيدۇ، ياشلار يەنىلا قېرىلارغا يەتمەيدۇ» دېدى موماي خۇشخۇيلۇق بىلەن. مەن 60 نىڭ قارىسىنى ئالغاندىن كېيىنلا ئۆزىنى كېرەك-سىزگە چىقىرىۋېتىپ دوختۇر خانىسى بىلەن ئۆيىنىڭ ئارىلىقىدا ئۆ-مىدىسىز ياشايدىغان ئانىلىرىمىزنى ئەسكە ئالدىم. دېمىسىمۇ نۇرغۇن ئىشلار ئۆزىمىزدىن قالدىكەن... بۇ يەردە يەنە يوغان-يوغان تېرەكلەرنىڭ تۈۋىگە پالانى شەخس تىككەن، پۇستانى شەخس پەرۋىش قىلغان دېگەندەك تاختايلىرىنىڭ قاداڭ قويۇل-غانلىقىنى كۆردۈم. تارىخ قالدۇرۇش نۇقتىسىدىن ئويلىغاندا بۇ تولىمۇ ئىنچىكە ۋە قىممەتلىك بار ئىش بولسىمۇ، لېكىن ماڭا ئوخشاش ھازىرغىچە تارىخنىڭ نەيرەڭلىرى ۋە تارىخ قالدۇ-رۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى تېخىچە ھېس قىلىپ بولالمايۋاتقان بىر قوۋمنىڭ پەرزەنتىگە نىسبەتەن يەنىلا چۈشىنىش قىيىن بىر مە-سىلىدەك ھېس قىلماقتا ئىدىم، شۇنداقتىمۇ خىيالىم يىللاردىن بۇيان ناھىيەمىزنىڭ ئوبرازىدەك ئاتىلىپ كېلىۋاتقان، يول قۇ-رۇلۇشى سەۋەبلىك كېسىلىپ كەتكەن، سايىلىرىدە ئولتۇرۇپ چوڭ بولغان قېرىلار كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ ئەسلىدە-غان ئۈچ تۈپ يوغان تېرەككە كەتكەندى. «بار چاغدا قەدر-گە يەتمەيمىز، كۆز ئالدىمىزدىن يىتكەندە بارماق چىشلەيمىز»، بۇ ھېكمەتنى ھەممە ئادەم بىلىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى پەقەت ئىنساننىڭ تەكرار ھاماقەتلىكىنى ئالدىنقى شەرت قىلغان-دەك، ئاچچىق ساۋاقلار يەنىلا ئۈزۈلمەيتتى، بۇ ھېكمەت خۇددى رەسمىيەت تۈسىنى ئالغاندەك دېيىلىپ كېلەتتى.

چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچ يېرىملار بىلەن بىز بۇ يەردە-كى ساياھەتنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ماشىنىغا چىقتۇق. بىر كۈنلۈك قىزغىن سەپەردە ھەممىلا ئادەم قاتتىق چارچىغاندەك ماشىنىغا چىقىپلا ئۇيقۇغا كەتكەندى. مەنمۇ چارچىغاندىم، بىر دەم كۆ-زۈمنى يۇمۇۋېلىشنى ئويلىغان بولساممۇ كۈندۈزدىن كۆرگەن بارلىق نەرسىلەر بۇنىڭدىن بۇرۇنقى ساياھەتلەردە كۆرگەن ئەسلىرىمگە قوشۇلۇپ، مېنى ئۇيقۇنىڭ يۇمشاق ئالقىنىمىدىن تارتىۋالدى. كېچىياۋ (شاۋشىڭ شەھىرىدە) [中兴柯桥]، شىيامن (厦 门)، شىكۇ (فېڭخۇ ناھىيەسىدە) [溪口奉化县]، پىڭخۇ (平湖)، شاڭخەي (上海)، سۇجۇ (苏州)، خېڭدىيەن (横店)، خەينىڭ (海宁)... قاتارلىق جايلار ئاستا سىغىدىلىپ كۆز ئالدىمغا كېلىشمەكتە. ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈش-مۇ بىر ھۇزۇر، مەن ئاشۇ ھۇزۇر ئىچىدە ئەسلىرىمگە بۆلەندىم

لىك بىلەن قامچىلاپ، «باللارنى قۇتقۇزۇۋالايلى» دەپ چار سالغان بۇ ئۇلۇغ ئەدەبىيەت رولى ئۆزىنى ياد ئېتىپ كەلگەن كەشلىرىنىڭ تۈشلىرىنى سېزىۋاتامدۇ؟ ئۇ بولغان بولسا، پۈتۈن ئەسىردىكى پۇل تېپىش ۋە جان بېقىشتىن ئىبارەت بىر نۇق-تىغا مەركەزلىشىپ قېلىۋاتقان بۇگۈنكى دەۋر كىشىلىرى ھەققىدە نېمىلەرنى يازار بولغىنى؟ مەن لۇشۇن تۇرالغۇسىغا كىرىپ ئۇ يەردە شياڭلىن ھەدىنى، رۇنتۇنى، كۇڭجىنى... كۆرگەندەك بولدۇم. AQ يەنىلا ئۇ يەردە چېپىپ يۈرەتتى. ئەگەر بۇ ئۇستاز بولغان بولسا ھازىرقى AQ لار قانداق ھالەتتە بولار بولغىنى؟ ھە! ئەتراپىمدا بىردىنلا سانسىز AQ چېپىپ يۈر-گەندەك ئۆزۈمۈمۇ بالىلىرىمنى ئەگەشتۈرۈپ ئاشۇلارنىڭ ئارقى-سىدىن كېتىۋاتقانداك ئەندىكىپ كەتتىم...

بىز لۇشۇن تۇرالغۇسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن دۇڭخۇ كۆ-لىگە باردۇق ۋە ئۇ يەرنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىدىن ھۇزۇرلىنىپ ئالتۇن قۇياش ئۆيىگە ئالدىراپ ماڭغاندىلا بىزمۇ نىڭبوغا قايتىش تەييارلىقنى قىلدۇق. مەن پۈتۈن ئۆمرىمنى ئەل غېمى بىلەن ئۆتكۈزگەن لۇشۇننىڭ بىر ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن كېيىنمۇ يەنە ئەل ئۈچۈن تىللا تۆكۈلىدىغان دەرخ بولۇپ يا-شاۋاتقانلىقىنى ئويلىدىم. ئەلۋەتتە، ئۇ ئويلىرىمدا ئىلىدىكى غۇلجا ناھىيەسىدە تۇرسۇن ياسىن ئاكنىڭ ئەجرى بىلەن ناھايى-تى ئوبدان جايلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردىكىدەك قىزغىنلىقنى كۆرگىلى بولمايدىغان سادىر پالۋان مەقبەرىسى ھەمدە بالىلىرىمىزغا تېخى بىلدۈرۈپ بولالمايۋاتقان سۇتۇق بۇغراخان، مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈف خاس ھاجىب، تۇغلۇق تۆمۈرخان، ئاماننىساخان، موللا مۇسا سايرامى، ئاكا-ئۇكا مۇ-سابايوفلار، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، مەتبىلى تەۋپىق ئەپەندى، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن، تېيىپچان ئېلىيى، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، زوردۇن سابىر... قاتارلىق ئەزىمەتلىرىمىزنىڭ ئىزلى-رىمۇ بار ئىدى.

خىيال داۋام قىلماقتا. ئايغىمىز تېگىپ ئۆتكەن شەھەرلەر بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىمىدىن تىزىلىپ ئۆتمەكتە.

13 - ئايرىل بىز ساياھەت ئۆمىكىگە تىزىملىتىپ شىيامېنغا قاراپ يولغا چىقتۇق. نىڭبودىن شىيامېنغا ئېلىپكىتىرىۋېلىش پويىز بىلەن بەش سائەتلەردە يېتىپ بارغاندۇق. تولۇقسىزدا ئوقۇۋاتقان ۋاقىتىمدا جۇغراپىيە دەرسىدە دېڭىز بويىدىكى بەش ئىقتىسادىي ئالاھىدە رايون قاتارىدا ئېڭىمغا سىڭىپ كەتكەن شىيامېن كۆز ئالدىمدا يېيىلىپ ياتاتتى. ۋوگزالدا مېغىل-

دىغان ئادەملەر ئارىسىدا تىنمىسىز سۆزلەپ ئۆز گۇرۇپپىسىدى-كى ئادەملەرنى چاقىرىۋاتقان ساياھەت يېتەكچىلىرى ئالاھىدە كۆزگە چېلىقاتتى. قارىماققا ساياھەت يېتەكچىسى بولۇش شىيا-مېندىكى ئوقۇش پۈتكۈزگەن بالىلارنىڭ ئەڭ خاتىرجەم ئىشقا ئورۇنلىشىش ھالقىسىدەك قىلاتتى. ياتاققا يېتىپ كەلگەچە مەن گۇڭگۇرت قېيىدەك بۇ كىچىككىنە شەھەردىكى شۇنچىلىك زىچ ئورۇنلاشقان ئاسمان-پەلەك بىنالارغا قاراپ زېمىننىڭ كۆتۈ-رۈشچانلىقىغا يەنە بىر قېتىم ئايرىن دېدىم. بىنالارنىڭ ئەينەك-سىز ئوچۇق ياسالغان ئاپتاپلىنىش تەكچىلىرىگە ۋە قاتار-قاتار ئېسىۋېتىلگەن كىيىملەرگە قاراپلا بۇ يەرنىڭ ھاۋاسىنىڭ نىڭبو-دىنمۇ بەكرەك نەم ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس ئىدى. بىز ياتاققا ئورۇنلىشىپ بولغاندىن كېيىن دېڭىزنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن بەيجىڭشەن (白成山) دىكى دېڭىز بويىغا باردۇق. غۇۋا چىراغ نۇرى ئاستىدا جىمىر-لاپ تۇرغان دېڭىز گۇڭگۇم قوينىدا تولمۇ سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. ئەتسى بىز بىر نەچچە ساياھەت نۇقتىلىرىغا باردۇق. مەيلى گۇلياڭيۇ (鼓浪屿) دىكى دېڭىز بويلىرى، تاغ باغرىدى-كى مەنزىرىلىك جايلار بولسۇن، مەيلى خاتىرە سارايلار، مۇ-زېيلار ياكى باغچىلار بولسۇن، ھەممىلا يەردە ئادەم ئالاھىدىم كۆپ بولۇپ، پۈتۈن ساياھەتچىلەر شىيامېنغا كېلىۋالغاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. ساياھەت يېتەكچىلىرى مۇشۇنداق مېغىلدىشىپ تۇرغان ئادەملەر ئارىسىدا ئۆچرەتنى قولدىن بېرىپ قويما-لىق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ چېچەنلىكىنى ھەممىدىن بەكرەك نامايان قىلىشقا تىرىشاتتى. بولۇپمۇ تەيۋەننىڭ شىيامېنغا يۈزلىنىپ تۇرغان شىمالىي قىسمىدىكى (三民主义统一中国) دېگەن خەتنى كۆرۈش ئۈچۈن بارىدىغانلار ئالاھىدە كۆپ بولۇپ، ئۈچ قەۋىتى يولۇچىلار بىلەن توشۇپ پۈت قويمىدەك ئورۇن قالمىغان پاراخوت شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە يەنە شۇنىڭدەك ئىككى-ئۈچ ھەسسە چىققىدەك ساياھەتچىلەرنى پىرىستاندا قالدۇرۇپ نىشانغا قاراپ ئۈزەتتى. ھەر خىل ئىرق ۋە مىللەتكە تەۋە بولغان بۇ غايەت توپنىڭ ئېڭىدا ئالاھىدە قىزىقىش ۋە ئىنتىلىش ھۆكۈم سۈرەتتى. قىسقىغىنە بۇ مۇساپە كىشىلەرنى دېڭىز ھەققى-دىكى چەكسىز تەسىراتلار قوينىغا تاشلاپ قويۇپ ئارقىدىنلا يەنە پاراخوتتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان تۈرلۈك ئويۇنلار ئارقىلىق رېئاللىققا قايتۇرۇپ كېلەتتى. ئويۇننىڭ مەقسىتى كىشىلەرگە خۇ-شاللىق بېغىشلاشتىن باشقا شىيامېننىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى ۋە تەيۋەننىڭ كەلتۈرۈلگەن مەھسۇلاتلارنى سېتىش ئارقىلىق

كىر دۇق. شەرق، شىمال، غەرب تەرەپلىرى يايپىشىل تاغلار بىلەن ئورالغان بۇ ئىككى قوشماق جاي مېنىڭ ئۇيغۇرچە تەپەككۈرۈم بويىچە كارامەت بىر مۆجىزىدەك تۇيغۇ بەرمەكتە ئىدى. نېمىلەرنى ئويلىغىنىم، قانداق ھالدا بولغىنىم ئېسىمدە يوق، ئېسىمدە قالغىنى كىرىپكىمگە ئىشلىشىپ قالغان ياش تاھچىلىرىنى ھەمراھلىرىمدىن تەستە يوشۇرغىنىم ئىدى، ئاشۇ يوشۇرۇنلۇقتا مۇڭلىنىپ تۇرغان يۇرتۇمدىكى ئۆزۈم ئىشلەيدىغان مەكتەپ بىلەن مەكتەپ يېنىدىكى ھەر جۈمە كۈنىلا بىر قېتىم ئاۋات بولۇپ قالىدىغان، ئاندا-ساندا كەلگەن ساياھەتچىلەر ئۈچۈن بەزى كۈنلىرى دەرۋازىلىرى ئېچىلىپ قالىدىغان «ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق ساياھەت ئورنى» دەپ بېكىتىلگەن خانقا مەسچىت بىلەن ئۇ يەردىكى قارا ساقاللىق بوۋاي بار ئىدى. يەنە مەكتەپنىڭ يۇقىرىغا يازغان ھەرقانداق بىر دوكلات-لىرىدا كۆرۈلىدىغان «مەكتەپ ئەتراپىنىڭ دىنىي مۇھىتى قويۇق، ئاھالىلەر مۇرەككەپ، ئوقۇغۇچىلار مەنبەسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى ناچار»... دېگەندەك گەپلەر بىلەن كىچىك تۇرۇپ قېرىپ كېتىۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرىمۇ بار ئىدى. ھازىرغىچە ئاشۇ دەقىقىلەرنى ئويلىسام شۇ چاغلاردىكىدەكلا «نېمىدې-گەن نادان ھە بىز!؟» دەپ ئۆز-ئۆزۈمگە پىچىرلايمەن. شىيا-مېندا ئېرىشكەن «تۇنجى» دېگەن تەسىراتلار تولمۇ چوڭقۇر ۋە كۆپ بولغانىدى. بەلكىم كېيىنكى كۈنلەردىمۇ بۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇر تەسىراتلارغا ئىگە بولۇشىم مۇمكىن، شۇڭا پەيتتى تۇتۇپ بىز داۋاملىق كۆرۈشىمىز، كۆزىتىشىمىز كېرەك.

خىياللار داۋاملاشماقتا، خاتىرىلەر يېزىلماقتا. شىكۇ بازى-رىمۇ ئوخشاشلا بىز دە گۈزەل ئەسلىمە قالدۇردى. فېڭخۇا ناھى-يەسىگە قاراشلىق بولغان شىكۇ بازىرى يەنشى (剡溪) دەرياسى-نىڭ شەرقىي قىرغىقىدىكى تار، ئۇزۇن بولغان، ئادەملەر مېغىل-دىشىپ يۈرگەن بىر قايناق بازىرى بىلەن بىزنى ھەيران قال-دۇردى. دەريانىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىدىكى ئالتە-يەتتە ئورۇندىكى جياڭ جىيېشى تۇرالغۇلىرىلا بۇ يەردىكىلەر ئۈچۈن تىللا دەرىخى بولۇپلا قالماستىن، فېڭخۇا ناھىيەسىنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرىدىكى ئەڭ مۇھىم ھالقا ئىكەنلىكىنى كۆرمەك تەس ئەمەس ئىدى. يۇرتىمىزدىمۇ مۇشۇنداق تىللا تۆكۈلىدىغان دەرەخلەر چىقماسمۇ؟ شىكۇلۇقلارغا نېسىپ بولغان بۇ تەلەي ئەسلىي بىزنىڭ بار ئىدىغۇ؟ تارىخنىڭ توزان-لىرى بۇ تەلەيلىكلىرىمىزنى كۆمۈۋەتتىمۇ ياكى كۆزلىرىمىزنىڭ نۇرى كېتىۋاتامدۇ؟... بىز پەۋقۇلئاددە ئىستراتېگىيەلىك ئورۇن-

يەنە بىر ئىقتىسادىي قىممەت ياراتماقچى بولغانلىقى ناھايىتى ئېنىق ئىدى. بۇ خىل سودا شەكلىنى ھەرقانداق بىر شەھەردە-كى ساياھەت نۇقتىلىرىدا ئۇچرىتىشقا بولسىمۇ، لېكىن بۇ جەھەتتە شىيا مېنىڭ ئالاھىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى. شىيا-مېنىڭ يېقىنلاشقانچە يولىنىڭ ئىككى تەرەپىدىكى ھېچقانداق زىرا-ئەت تېرىش مۇمكىنچىلىكى بولماي تاشلىنىپ قالغان بىر قىسىم جايلارغا قاراپ، بىر چىمدىم تۇپراقنىمۇ ئىسراپ قىلماي تېرىي-دىغان دېڭىز بويلىرىدىكى بەزى جايلارغا سېلىشتۇرۇپ، شىيا-مېنىڭ دېھقانچىلىق قىلىدىغانلار قانداق قىلىدىغاندۇ دېيىشكەندە-دۇق. لېكىن ساياھەت جەريانىدا ھەر بىر ئېغىز گەپ ۋە ھەر بىر قەدەمنى ئىقتىسادقا ئايلاندۇرۇۋاتقان شىيا مېنىڭ قارىشىم-زۈمنىڭ ئۇ ئويلىرىمغا كۈلدۈم. بېغىدىكى مېۋىلىرىنى تېخى ئىقتىسادىي قىممەتكە ئايلاندۇرۇشنى ئەمدىلا ئۆگىنىۋاتقان، پۇل ھەققىدىكى گەپنى كۆپرەك دېيىشكە تىلى كۆيدىغان، ئۆزى يې-مىسىمۇ مېھمانغا بارىنى تۆكۈپ ئۆيىنىڭ ۋە كۆڭلىنىڭ تۆرىگە باشلايدىغان، نېمە ئويلىسا شۇنى دەۋىرىدىغان، كۆڭلى ئېتىزلى-قىدىكى پاختىدەك ئايپاق بولغان تەكلىماكاننىڭ باغرىدىكى دېھ-قانلىرىمىزنى بۇ يەردە ساياھەتچىلەرنىڭ ئالدىدا سودا قىلىپ يۈرگەن 70-80 ياشلىق ھومايلار بىلەن ھەرگىز سېلىشتۇرۇپ بولغىلى بولمايتتى...

15- ئاپرېل بىز نەنفۇتوسى (南普陀寺) ئىبادەتخانىسى ۋە شىيا مېنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى (厦门大学) نى زىيارەت قىلدۇق. ئۆمەك تەركىبىدىكى بىر خىرىستىيان خەنزۇ ھوماي بىلەن بىزلا ئىبادەتخانىنىڭ مەنزىرىسىنى كۆرۈشكە قالدۇق. قالغانلارنىڭ ھەممىسى ئىچىگە كىرىپ كەتكەنىدى. كۈنىگە نەچچە مىڭلىغان ساياھەتچىلەرنى قوبۇل قىلىدىغان، ئىچىدىن ياغرىغان بۇددا تە-لاۋەتلىرى بىر نەچچە كىلومېتىر يەرگىچە جاراڭلاپ تۇرىدىغان بۇ ئىبادەتخانىنىڭ راھىبلىرىمۇ بىز كىنولاردا تولا كۆرىدىغان، كۈندە ئاق ھوما يەپ، ھويلا سۈپۈرىدىغان راھىبلارغا ئوخشە-مايدىكەن، ئۇلارنىڭ ئەڭ ئالىي دەرىجىلىك ماشىنىلىرى، ئالىي دەرىجىلىك يانفونلىرى بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇ-شى ئالاھىدە كاپالەتكە ئىگە ئىكەن. بۇ يەرگە تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن كەلگەنلەر بەزىلىرى ھەتتا تەمىرىمەي، دىلىغۇل بولماي تۇرۇپ بىر قېتىملىق تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن نەچچە يۈز مىڭلاپ خەجلەيدىكەن. بىز ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىنى ئايلىنىپ چىققاندىن كېيىن، بۇددا مۇناجاتلىرى ئىچىدە جىمجىتلىققا چۆككەن، ئىبادەتخانىغا يانداش بولغان شىيا مېنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا

غا جايلاشقان شىكۇ بازىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، تۆت ئەتراپىنى بۈككەندە ئوراپ تۇرغان ئېگىز تاغ، زىچ ئورمانلىقلارغا نەزەر تاشلىدۇق.

شىكۇدىن كېيىنكى مەنزىلىمىز شاڭخەي، سۇجۇلار بولغا. ئىدى. شاڭخەيدىكى دەريا ساھىلىنىڭ كېچە - كۈندۈزلۈك مەنزىرىسى، «شەرقنىڭ گۆھىرى» نىڭ كۆكى تىرەپ تۇرغان مەغرۇر سالاپىتى، نەنجىڭ كۈچىدىكى ئۆزگىچە بىنالار ۋە رەڭگارەڭ ئادەملەر قاينىمىدىن باشقا يەنە بىزگە ئالاھىدە تەسىر قىلغىنى يۇرت سۆيگۈسى قايناپ تۇرغان روھىمىزغا ھەر جەھەتتىن ئۆزلۈك، ئىپتىخارلىق، خۇشاللىق، بەخش ئەتكەن ئۇيغۇر ئاشخانلىرى ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا «شەرقنىڭ گۆھىرى» ئەتراپىدىكى مېغىلداپ يۈرگەن ئادەم - لەر ئارىسىدا ساياھەت نۇقتىلىرىنىڭ تەشۋىقات قەغەزلىرىنى كۆتۈرۈپ يۈرگەن 80 ياشلارغا تاقاپ تۇرغان مومايلار، خاڭجۇدىكى چاي سېتىپ يۈرگەن مومايلارمۇ ئاشۇنداق بىر ئەسلىمە بولۇپ قالغانىدى. گەرچە بۇنداق مومايلار بىز بارغان ھەرقانداق بىر جايدا شۇ جاينىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى بويىچە ماڭا ئوخشاش بولمىغان تەسىرلەرنى بېرىپ كەلسىمۇ، يەنىلا شۇنداق چاغدا ئىختىيارسىز ھالدا يۇرتۇمدىكى ئۆزى ياش تۇرۇپ روھى قېرىپ كېتىۋاتقان قىزلارنى، بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتالماي ئاتا - ئانىسىنىڭ ئىللىق قۇچقىدا بىغەم ئۇخلاۋاتقان نوۋەر يىگىتلەرنى، 50 ياشنىڭ قارىسىنى ئالماي تۇرۇپ تۈرلۈك كېسەللەر بىلەن سۇلۇپ سارغىيىپ كېتىۋاتقان دېھقان ئاياللارنى ئەسلەپ ئۇھسىناتتىم.

سۇجۇدىكى خاتىرىلەرمۇ ئىنتايىن گۈزەل بولدى. سۇجۇدىكى قەدىمىي ئۆيلەرگە قاراپ قەشقەردىكى ئوردا ئالدى كۈچىسى، يەكەندىكى گۈلباغنىڭ ئاۋات كوچىلىرى ئېسىمگە كەلدى. ھېس قىلىشىمچە، سۇجۇنىڭ قەدىمىي كوچىلىرىدىكى بىناكارلىق ئۇسلۇبى مەن كۆرگەن باشقا شەھەرلەردىن ئالاھىدە دەپەر قىلىنىپ تۇراتتى. قەدىمدىن يىپەكچىلىكتىكى شۆھرىتى بىلەن ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىپ ئۆتۈلدىغان بۇ شەھەردىكى يىپەكچىلىك مەركىزىمۇ خاڭجۇدىكىگە ئوخشاشلا ساياھەت نۇقتىلىرىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، مەن ئاشۇ يەردە تۇرۇپ تەكلىماكاننىڭ باغرىدا يىپەكچىلىكتىكى كەشپۇ - كارامەتلىرى بىلەن تارىخنىڭ ئالتۇن بەتلىرىدىن ئورۇن ئالغان بولسىمۇ، لېكىن بۈگۈنكى كۈندە تازا يۈكسىلىش تېپىپ بولالمايۋاتقان يىپەكچىلىكىمىزنى تەسەۋۋۇرۇمدا مۇشۇ يەردىكىدەك ساياھەت

نۇقتىسىغا ئايلاندۇرۇپ باقتىم. بۇ نۇقتىدا سۈپىتى، تۈرى، گۈللىنىش رەڭدارلىقى بىلەن توپ - توپ ساياھەتچىلەرنى ماڭا ئىستەك تارتىپ تۇرۇۋاتقان شايبى روماللىرى، دوپپىلار، ئەتلەس - لەر، گىلەملەر... يەنە تۈرلۈك ئېسىل ئەڭگۈشتەرىمىز بار ئىدى. مەن ئۆتكەن يىلى خاڭجۇدا سۈرگەن خىياللىرىم بىلەن بۈگۈن سۇجۇدا، بۇ يەردە ئاغزىمنى يەنە بىر قېتىم تاتلىق قىلىپ چىقتىم. بىز نېمىشقا شۇنداق قىلالمايمىز؟ بۇنداق جا - ۋابىسىز قالغان سوئاللىرىم تالاي ئىدى. سۇجۇدا مەن ھەيران قالغان يەنە بىر ئىش تەرخەمەك. ھارۋا - ھارۋىلاپ سېتىلىۋاتقان تەرخەمەكلەرنىڭ يارىتىۋاتقان ئىقتىسادىي قىممىتى مېنى راستىنلا ھەيران قالدۇردى. مەنمۇ نان، سۈلۈمىز بىلەن يېيىش ئۈچۈن ئون يۈەنگە ئۈچ دانە تەرخەمەك سېتىۋالدىم. ئۇلار ساتقان ھەر بىر تال تەرخەمەكنى قىرىپ، سولياۋ خالتىغا سېلىپ بېرىشتى. قارىسام ئۇلار ئىككى ياقلىملىق پايدىغا ئېرىشىدىغاندەك قىلاتتى. چاققان، ماھىرلىقى بىلەن بىر تەرخەمەك ئەلا مۇلازىمەت قىلىپ تەرخەمەكلەرنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرسە، يەنە بىر تەرخەمەك، دۆۋىلىنىپ كەتكەن تەرخەمەك قىرىندىلىرى بىلەن توخۇ - توشقانلىرىنى باقاتتى. مەن يەنىلا مۇڭلىنىپ قالغان ئېتىزلىرىمىزنى، قىستاڭ - چىلىق بولۇپ كېتىدىغان كۆكتات بازارلىرىمىزنى، دېھقانچىلىقنىڭ ئارىسال ۋاقىتلىرىدا ئاپتاپقا قاقلىنىپ ۋاقتى بىكار ئۆتۈپ كېتىدىغان دېھقانلىرىمىزنى ئەسلەپ قالدۇم.

بىز بارغان جايلار ئىچىدە خېڭدىيەن (横店) گەرچە چوڭ شەھەرلەردەك كىشىلەرگە ئالاھىدە تونۇشلۇق بولمىسىمۇ، لېكىن بۇ يەردىكى ساياھەت نۇقتىلىرى بىزدە ئالاھىدە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى. خېڭدىيەن (横店) جىنخۇا شەھىرى (金华) نىڭ دۇڭياڭ (东阳) ناھىيەسىگە قاراشلىق بازار بولۇپ، بۇ يەردىكى ئالتە ساياھەت نۇقتىلىرىنىڭ ھەممىسى مەملىكەت دەرىجىلىك كىنو ئىشلەش نۇقتىلىرى ئىكەن. بۇ نۇقتىلاردا چىن شىخۇاڭ تەختە ئولتۇرغان ۋاقىتتىكى 99 پەش - تاقلق خان سارىيى، بېيجىڭدىكى گۇگۇڭ سارىيى، گۇاڭجۇ كوچىلىرى... قاتارلىق ئورۇنلار ئاساسەن كىنو ئىشلەش ۋە ساياھەتچىلىك ئېھتىياجى بىلەن سۈنئىي ياسالغان ۋە ئەسلىدىكىلىرى رېمونت قىلىنغان. بۇ نۇقتىلارنىڭ ھەر بىرىدە ئايرىم - ئايرىم ھالدا يۇقىرى سەۋىيەلىك ئويۇن كۆرسىتىلىدىكەن، بۇ ئويۇننىڭ ۋاقتى 40 مىنۇت ئەتراپىدا بولۇپ، ھەر بىر ئويۇن ئاخىرلاشقچە، زال سىرتىدا ئۆچىرەت ساقلاپ تۇرغانلار

نەچچە ھەسسە قاتلىنىپ كېتىدىكەن. ئادەمگە خۇددى «سرت» تىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى مۇشۇ ساياھەت نۇقتىسىغا كەلدى. دېمەك نېمە» دېگەندەك تەسىر بېرىدىكەن. شۇ يەردىكى ئەڭ ئاساسلىق بولغان باغچە تۈسىدىكى ساياھەت نۇقتىسىنىڭ كۈندىلىك ئوبوروتى 400 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا ئىكەن. بۇ سان بىزگە ئوخشاش ساياھەت بايلىقى ھېچقانچە قېزىلمىغان بىر رايوندا ياشاۋاتقان ئادەملەرگە نىسبەتەن ھەقىقەتەن كىچىك سان ئەمەس ئىدى...

مەن جۇشەن (舟山) سەپىرىدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، خىيال ئىچىدە ھەمراھلىرىم بىلەن قەدەم يەتكۈزگەن شەھەر، ناھىيە، يېزىلارنى بىر - بىرلەپ ئەسلەپ چىقتىم. مەيلى بىز قەيەرگىلا بارمايلى، ھەر بىر جايدا شۇ يەردە ياشاپ ئۆتكەن تارىختىكى مەشھۇر شەخسلەرنىڭ ساقلاپ قېلىنغان تۇرالغۇلىرى ياكى ئۇلارغا ئاتاپ سېلىنغان خاتىرە سارايلىرى ساياھەت نۇقتىلىرى قاتارىدا بار ئىكەن، گەرچە بۇ خاتىرە سارايلىرىنىڭ قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى ۋە بېزىلىشى ئاساسەن ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن ھەر بىر نۇقتىلار ئۆز نۆۋىتىدە بىر ئېسىل كىتاب، بىر ئېسىل مەكتەپ، بىر ئېسىل ناھايىەندە سۈپىتىدە ئۆتمۈش بىلەن كەلگۈسىنى بۈگۈننىڭ مەركىزىگە تۈگۈپ، كەلگەن ھەر بىر ئادەمگە ئۆزگىچە تۇيغۇ بېغىشلايدىكەن. يەنە ھەر بىر جاينىڭ يەرلىك ئالاھىدىلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەن مەھسۇلاتلىرى بولۇپ، بىر جايدا بار نەرسىنى يەنە بىر جايدا تاپقىلى بولمايدىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا ساياھەتچىلىككە چېتىلغان بارلىق ھالقىلار كۆپ بولغاچقا بىكار تۇرۇپ قالغان ئادەمنى كۆرگىلى بولمايدىكەن. مۇشۇ كەسىپنىڭ ئۆزىلا ئىش كۈتۈپ تۇرغان نۇرغۇن ئادەمنى سىغدۇرۇپ كېتەلەيدىكەن. توختىماي ساياھەت قىلىش ۋە ساياھەتچىلەرنى كۈتۈۋېلىش بۇ يەردىكىلەرنىڭ تۇرمۇشىدىكى ئەڭ مۇھىم كۈنتەرتىپتەك تۇيۇلدىكىن...

ئادەم سىرتلارغا ساياھەتكە چىققاندا كۆڭلى ئېچىلىپ، روھى كۆتۈرۈلۈپ قالىدىغان، لېكىن مەن بارغانسېرى ئەكسىچە بولۇپ قېلىۋاتاتتىم. ئىچىمگە نېمىلەردۇ پاتمايۋاتقاندەك، ئاشۇ نەرسىلەرنى چىقىرىۋېتىشىم زۆرۈردەك قىيىنلاشتىم، تىت - تىت بولاتتىم. كەچتە ھېرىپ كەتكىنىمگە قارىماي ئۇزاققىچە ئۇخلىمايتتىم. خىيالىمدا ھامان مىغىلداپ تۇرغان ئادەملەر، دولقۇن ئۇرۇپ تۇرغان دېڭىز، ئىقتىسادنى مەركەز قىلغان رىقابەتلىك قەدەملەر داۋالغۇيىتى. ساياھەتچىلىك نېمىدېگەن

ئېسىل، نېمىدېگەن تۈگمەس بايلىق بۇ! مەبلەغى بىرلا سېلىپ قويساڭ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سالغان مەبلەغىڭ قولىڭغا ھەسسەلەپ قايتىپ كېلەلەيدىكەن، بارلىق شەھەرلەر - دىكى ساياھەت نۇقتىسى قىلىنغان تۇرالغۇلار ھېچقانچە پەرقسىزدەك تەسىر بەرسىمۇ، لېكىن شۇ شەھەر ۋە شۇ نۇقتىنىڭ نامى بىلەن يېڭىدەكلا كېتىۋېرىدىكەن، تەقلىدى ئىمارەتلەر مۇقانچە كۈنرىغانچە قىممىتى شۇنچە ئېشىپ بارىدىكەن، مەن يەنە ئېڭىز - پەس خىياللار ئىچىدە تەسەۋۋۇرۇمغا، ئۆزىمىزگە مەنسۇپ بولغان تۇپراقنىڭ ساياھەتچىلىكتىكى پارلاق كەلگۈسىنى سىزىشقا باشلىدىم.

ئەڭ ئاۋۋال ئۈزۈم ھەممىدىن بەك چۈشىنىدىغان، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن ماكان كۇچادىن باشلاي:

كۇچادا ساياھەت بايلىقى ئىنتايىن مول بولۇپ، قىزىل مىڭئۆي، قۇمتۇرا مىڭئۆي، قىزىل قاغا مىڭئۆي، سىم - سىم مىڭئۆي، سۇ بېشى قەدىمىي شەھەر خارابىسى، قىزىل قاغا تۇرى، شالدىراڭ مەنزىرە رايونى، تارىم دەرياسى بويىدىكى توغراقزار مەنزىرىسى، ۋاڭ ئوردىسى، خانقا مەسچىتى، مەۋلانە ئەرشىدىن مازىرى، لىنجىلۇ خاتىرە سارىيى... قاتارلىقلار قوغداش، ئاسراش، قېزىلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھازىرغىچە ئىزناسىنى يوقاتمىغان قەدىمىي تۇرلار ۋە نامى خاتىرىگە ئېلىنغان ۋە ئېلىنمىغان مازارلارمۇ ئاز ئەمەس. ئەمدى يەرلىك مەھسۇلاتلارغا قارايدىغان بولساق، كۆچىچاننىڭ ئۆرۈكى ئاساس قىلغان مېۋە - چېۋىلىرى، كۇچا چوڭ نېنى، گىلەمچىلىكى، مىسكەرچىلىكى، پىچاقچىلىقى، سۈيۈنچىلىكى، كەشتىچىلىكى... مۇشۇلارنى ئاساس قىلىپ تۈرلۈك قول ھۈنەر بۇيۇملىرىنى ياساش، ئوراش قانچىلاشقا ئەھمىيەت بېرىش...

ناھىيەمىز يەنە رايونىمىزنىڭ مۇھىم نېفىت - ئېنېرگىيە بازىسى، سىرتتىن ئېكسپورتىسى ئۈچۈن كېلىدىغانلار ئاساسەن دېڭۈدەك مۇشۇ تەرەققىيات بازىلىرىنى كۆرۈشكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

كۇچادا يەنە ئادەم كۈچى بايلىقى يېتەرلىك، ئىش كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلار كۆپ. رايونىمىز بويىچە كۇچادا ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ئىش كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلارنىڭ نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى.

دېمەك، ئەمدى قول سېلىپ بىر باشتىن ئىشلەشلا قالدى. ناھىيەمىزدىكى ساياھەتچىلىكنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن

نلا چەكلىنىپ قالماي، ناھىيە ئىچىدىكى ساياھەت ئۆمەكلىرىدە نىڭ تەشكىللىشى بىلەن باشقا ناھىيە، شەھەرلەرگەمۇ بارالايدىغان بولۇش كېرەك.

كۇچا ھەققىدە يۈزەكى بولسىمۇ، تەسراتى بار ھەر قانداق ئادەم تەبىئىي ھالدا كۇچاننىڭ يۇقىرىدا تىلغا ئالغان نۇقتىلىق جايلارنى ھەققىدە سورايدۇ. مۇشۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەندە بىز كۆپىنچە قىزىرىپ، تەمتىرەپ قالمىز. بۇ ئىدىيە جەھەتتىن شۇ ئادەمنى يەنە بىر قېتىم قىزىرىپ قالماستىن، لىق ئۈچۈن ئاشۇ جايلارنى بىر كۆرۈشكە ئىنتىلدۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇنى ناھايىتى مول بولۇۋاتقان، رېستوران قىزغىنلىقىمۇ مەلۇم جەھەتتە تەپەسسىيەگە قاراپ يۈزلىنىۋاتقان، نەزەر دائىرىسى بارغانسېرى كېڭىيىۋاتقان مۇشۇنداق ئەھۋالدا، ساياھەتچىلىك نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئىپادىلەپ بولالمايۋاتقان ئوي - خىيالى بىلەن بىر يەردىن چىقىدۇ. شەنبە، يەكشەنبىلەردە بۇرۇنقىدەك نېمەدە بارامەن، قانداق بارامەن دەپ غەم قىلماستىن دوستلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى، بالىلىرى بىلەن بىر كۈنلۈك، ئىككى كۈنلۈك ۋە ھەپتىلىك ساياھەتلەرگە چىقىپ كۈنلىرىنى تېخىمۇ مەنىلىك ئۆتكۈزەلەيدۇ. بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بىرلىدەن ۋاقتىمۇ كۆپ بولىدۇ. مەكتەپسىز مائارىپ تەبىئىي ھالدا مەكتەپلەر قىلىپ بولالمىغان نۇرغۇن بوشلۇقلارنى تولدۇرۇپ، مائارىپىمىز ھازىر دۇچ كېلىۋاتقان نۇرغۇن مەسىلەلەر ئاستا - ئاستا ياخشىلىنىشقا قاراپ يۈز تۇتىدۇ.

ئەلۋەتتە، دەسلەپكى قەدەمدە مەبلەغ ناھايىتى كۆپ كېتىشى مۇمكىن، لېكىن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تەشۋىقات ۋە زۆرۈر خىزمەتلەر ياخشى ئىشلەنسلا ساياھەتچىلىكنىڭ كىرىمى خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيەسىنى ھازىرقىدىن قاتلاپ كېتەلەيدۇ.

بۇنداق رېئال مەسىلىلەر، سېلىشتۇرما بىلەن مەن ھەر بىر پۇرسەتتە باغرى كەڭ ئانا يۇرتۇم شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى قەشقەردىمۇ، ئاتۇشتىمۇ، خوتەندىمۇ، ئاقسۇ، ئۇچتۇرپان، كروران ئىزنالىرى، ئىلى بويلىرى، ئالتاي ئېتەكلىرىگە بارغاندەك، لىرىمىدىمۇ دائىم ئۈنسۈز يادلايمەن. ئاجايىپ مەنزىرە، ئۆچمەس تارىخ، ئۆلمەس روھ ۋە ھەممىنى تاپقىلى بولىدىغان، ئادەمنى ئويلىنىدۇرىدىغان، بىرنى كۆرسە مېڭىنى ئەسلىتىدىغان، بىرنى ئوقۇسا دەستە - دەستە ئۈگۈتەر، شاھىتلار كۆز ئالدىدىن ئۆتىدىغان، بىرنى ئاڭلىسا قۇشلارنىڭ سايراش-

يېڭى ئىمكانىيەتلەرنى ئىزدەشكە تىرىشىۋاتقان تاشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ رولىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ساياھەت ئىدارىسى بىلەن يېقىندىن ھەمكارلىشىپ، ناھىيە ئىچىدە يەنە ساياھەت ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەشكە ئىلھاملاندۇرۇپ، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىزدەنىشىگە سىياسەت جەھەتتىن يول ئېچىپ بېرىش. بۇنىڭ ئۈچۈن يەنىلا ئالدى بىلەن زور تۈركۈمدە مەبلەغ ئاجرىتىپ بىر قىسىم ساياھەت ئورۇنلىرىنى قوغداش، رېمونت قىلىش، قايتا قۇرۇش، كونا خارابىلەرنى، ئىزلارنى قوغداش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش كېرەك. مەۋلانە ئەرشدىن مازىرى نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان ساياھەت ئورنى، لېكىن رېمونت قىلغۇدەك بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، بۇ يەرگە ئېتىبار بېرىش يېتەرلىك ئەمەس. يەنە كۇچادا ياشاپ ئۆتكەن ئاقارى پاك، كۇماراجى - ۋا، سۇجۇپ، ئىسھاق خوجا، نىساخان ئانىغا ئوخشاش ئەل قەلبىدە ئورۇن ئالغان ئەللىمىلەر، سەنئەتكارلار، قەھرىمانلار ئۈچۈن خاتىرە جايلارنى سېلىش، قۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەش؛ ئىككىنچى قەدەمدە ساياھەت ئۆمەكلىرى ساپالىق بولغان ساياھەت يېتەكچىلىرىنى تاللاش، تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش. كۇچانى كۇچالىقلار چۈشەندۈرگەندە ئاڭلىغۇچى تېخىمۇ چوڭقۇر تەسىراتلارغا ئىگە بولۇشى مۇمكىن. خانىقا مەسچىتكە، مەۋلانە ئەرشدىن مازىرىغا، سۇ بېشى قەدىمىي شەھەر خارابىسىگە... بارغاندا كۆپىنچە ھالدا كىشىلەر ئۇ يەردىكى سانلىق مەلۇماتلارنى، شۇنداقلا بىر كۆرۈش بىلەن چەكلىنىپ قالىدۇ.

ئەمدىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە، تەشۋىق قىلىش. بۇ نۇقتىدا ھەر بىر كۇچالىق بىر ئاكتىپ تەشۋىقاتچى بولالايدۇ. ئەڭ مۇھىمى يەنە ساياھەت ئۆمەكلىرى ئاپتونوم رايونلۇق ساياھەت ئىدارىسى بىلەن ھەمكارلىشىپ، ھەتتا ئۈرۈمچىدە نۇقتا قۇرۇپ، تەشۋىقات قەغەزلىرى ئارقىلىق، تور ئارقىلىق تەشۋىق قىلىش كېرەك. مېنىڭچە دېڭىز بويىدىكى جايلارنىڭ ساياھەتچىلىكىمۇ بىر كۈندىلا مۇشۇ ھالەتكە يەتكەن ئەمەس، يەنە مۇھىتى ئالاھىدە ئەۋزەل بولغانلىقى ئۈچۈنلا شۇنداق بولغانمۇ ئەمەس. ساياھەتچىلىكتىن ئىبارەت بۇ بايلىقنى قېزىش ئۈچۈن پۈتۈن سىستېمىلار ئاتلىنىشى كېرەك. ساياھەتكە جەلپ قىلىنىدىغانلار نوقۇل سىرتتىن كېلىدىغانلارلا بولۇپ قالماستىن، ناھىيە ئىچىدىكى ھەر بىر ئادەمنى ساياھەتچى بولۇشقا جەلپ قىلىش كېرەك. يەنە ساياھەت ناھىيە ئىچى بىلە-

مەشرەپلىرى ھەمدە رەڭدار ۋە جەلپكار بولغان ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇملىرى، ئىلىخونىڭ تاغلىرىدا ئەكس ئېتىپ تۇرغان سادىر پالۋاننىڭ جاراڭلىق سادالىرىغا يانداشقان موللا بىلانىڭ مۇڭلۇق نەزمىلىرى، تېكەسنىڭ دالالىرىدىكى ئادەم ئىشەنگۈسىز گۈزەللىك... ياپىر! مۇشۇنداق گۈزەل زېمىن بىزنىڭ ھە؟! ئىنسان شۈكرى قىلىپ ئۆتمەيدىكەن، ئۆز ئۆيىدە قانداق نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ ئالەمچە قىممىتىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ سىرتتىكى نەرسىلەردىن زوق ئېلىشقا ئال-دىرايدىكەن. مەن ئەمدى يۇرتىمىزنى پۈتۈن ئايلىنىپ بولۇپ، ئاندىن ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە چىقىمەن دەپ ئويلىغا-ندىم، ئالدىنقى يىلىدىكى چىڭدۇ سەپىرىدە بىر نەچچە شە-ھەرلەردە زىيارەتتە بولغاندىن كېيىن، باشقىلارغىمۇ «يەنىلا ئۆزىمىزنىڭ ئەتراپىدىكى نەرسىلەرگە كۆپرەك نەزەر ئاغدۇ-رايلى، كۆرىمىز دېسەك، ھەرقانداق نەرسە، ھەرقانداق گۈ-زەللىك يۇرتىمىزدىن تېپىلىدىكەن، يەنە كېلىپ بۇ يەردىن ئالغان زوق ۋە تۇيغۇنى ھەرقانداق گۆھەر ماكان بېرەلمەيدىكەن، ئۆزىمىزنىڭ كۆرۈپ بولۇپ، ئاندىن باشقا جا-يلارغا بارغاندا بۇنداق ساياھەتنىڭ قىممىتى ھەقىقىي ئايان بو-لىدىكەن» دەپ ۋەزخانلىق قىلىدىم ئوتتەك ھاياجان بىلەن ساياھەت ئۈچۈن ئىنتىلگەنلەرگە.

— كەلدۇق، بېكەتكە كەلدۇق، — ھەمراھىم مېنى ئال-دىراپ نوقۇدى. مەن سېھىرلىك قەلىمىنى قىيمىغان ھالدا سومكامغا سېلىپ ھەمراھلىرىمغا ئەگەشتىم. دېڭىز دولقۇنلىرى ۋە قۇتۇشەندىكى رەڭگارەڭ ئادەملەر بەرگەن تۇيغۇلاردىن تەسەۋۋۇر قەلىمىنىڭ ياردىمى بىلەن كەزگەن يۇرتۇمنىڭ تاغ - دالالىرى ۋە شېرىن ئارمانلىرىم بەرگەن تۇيغۇلار تېخىمۇ گۈزەل ۋە يارقىن بولغاندەك قىلاتتى. «ئىلاھىم، تىلىكىمگە يەتكەيمەن بىر كۈن» دېدىم ئىچىمدە ئاستا شۇرلاپ.
(داۋامى بار)

لىرىدىن تارتىپ مۇقامنىڭ گۈزەل ئاھاڭلىرىغا سىڭدۈرۈۋېتىپ-دىغان ئاجايىپ كەچمىشلەرگە باي بۇ كەڭ زېمىن ھەر بىر پەرزەنتىنى شۇنداق ئېزگۈلۈككە باشلايدۇ ۋە بىر قەدەم ئاي-رىلساڭلا ئۇ سېنى سېغىنىدۇ، سەن ئۇنى سېغىنىپ ئۆرتىنسىنۇ، بىراق، نۇرغۇن ئىزتىراپلىق ئويلارغا چۆمسەن...

— شەھەر ئىچىگە كىردۇق، نىڭبونىڭ شەھەر ئىچىگە كىردۇق، — ھەمراھىم مېنى يېنىك تۇرتتى. شۇ چاغدىلا ئۆ-زۈمنىڭ تېخى جۇشەن ئارىلىدىن نىڭبوغا قايتىشتىكى يول ئۈستىدە ئىكەنلىكىمنى ئەسكە ئالدىم، — ئەجەب تاتلىق ئۇخلاپ كەتتە، — دېدى ئۇ مېنىڭ ھارغىن چىرايمىغا قاراپ. دېمىسىمۇ ھارغاندىم، ھېلىمۇ قەلىمىنى تۇتقان پېتى كۇچادىن چىقىپ، پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭنى ئايلىنىپ چىقىم ئەمەسمۇ؟

— بېكەتكە يەنە قانچىلىك باردۇ؟ — سورىدىم مەن جۇ مۇئاۋىن مۇدىردىن.

— يەنە يېرىم سائەتلەردە بارىمىز.

يېرىم سائەت، يەنە يېرىم سائەت بارىمىز. ئاستا كۆزل-رىمىنى يۇمىدۇم. زۇمەرەتتەك يالتىراپ تۇرغان ئېگىزلىكتىكى قاناس كۆلى مېنى ئاللىقاچان مەپتۇن قىلىۋالغانىدى. مەن ئاشۇ مەپتۇنلۇق ئىچىدە سايرام كۆلى، بوغدا كۆلى، ئايدىڭ-كۆل، باغراش كۆلى، لوپنۇر كۆلىگىچە كەتتىم. ھەر بىر كۆلنىڭ ئارىلىقىدىكى يۇلتۇزدەك جۇلالىنىپ تۇرغان بوستان-لىقلار، مەدەنىيەت ئىزنالىرى، تاش ئابىدىلەر ۋە كېمىر ئۆيلەر، ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ ئۆلەمس روھى چاقناپ تۇرغان مەق-بەرلەر، ئەزىمەتلىرىمىزنىڭ جەسۇرلۇقىغا يۆلەك بولۇپ كەلگەن خاسىيەتلىك تاغلار مېنى خالىغانچە يېتىلەپ يۈرەتتى. مانا، شۇنچە ئارمان قىلىپمۇ بېرىپ بولالمىغان قومۇلدىكى 12 تاغ، بەش قەدىمىي شەھەر، ھەر بىر تاغدىكى، قەدىمىي شە-ھەردىكى خەلقنىڭ ئاپپاق كۆڭلى بىلەن بىرىكىپ كەتكەن

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە «ئىزچىلار» كىتابخانىسى تەرىپىدىن توپ تارقىتىلىدۇ. كىتاب-ژۇرنال تىجارەتچىلىرىنىڭ «ئىزچىلار» كىتابخانىسى بىلەن ئالاقىلىشىشنى سورايمىز. كىتابخانا ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى «غالبىيەت» يولى 100-نومۇر ئالاقىلىشىش تېلېفونى: 0991-2850601

ئەتراپىمىزدىكى ئەدىبلەر



«سېرىق ئۇيغۇرلارنىڭ مىڭ يىللىق تارىخى»، «شىمالدىكى ئايال پادىشاھ»، «چىڭگىزخاننىڭ ئادەمگەرچىلىكى»، «بۇلاڭچىلىقتىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولماس»... قاتارلىق نۇرغۇن ئىلمىي، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئاپتورى، مەملىكەتلىك 9-قېتىملىق «تۇلپار» مۇكاپاتىنىڭ ساھىبى، ئەدىب، تەتقىقاتچى تۆمۈر ئەپەندى



پولات خوجا فوتوسى

ھايات مائىلىق دەملەر

《新疆文化》（维吾尔文）

综合性文学双月刊

主管单位：新疆维吾尔自治区文化厅
 主办单位：新疆维吾尔自治区艺术研究所
 编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
 国际标准刊号：ISSN1008-6498
 国内统一刊号：CN65-1073/1
 海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
 代理者地址：中国北京朝阳区工体东路16号
 P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, China
 海外发行代号：6498BM
 发行范围：国内外发行
 地址：乌鲁木齐市文化路28号井源办公大楼7楼
 邮编：830002 电话：(0991) 2856942
 印刷：《新疆日报》印务中心
 发行：乌鲁木齐市邮局
 订 阅：全国各地邮局

《سنجاڭ مەدەنىيىتى》 2014 - يىلى 1 - سان (ئومۇمىي 325 - سان)
 (قوش ئايلىق ئۈنۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارتى
 چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر سەنئەت تەتقىقات ئورنى
 تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «سنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
 خەلقئارالىق نومۇرى: ISSN1008-6498
 مەملىكەتلىك نومۇرى: CN65-1073/1
 چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
 ئىمپورت - ئېكسپورت (گۇرۇھى)
 باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
 چەت ئەللەرگە قارىتا ۋاكالىت نومۇرى: 6498BM
 مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
 ئادرېس: ئۈرۈمچى شەھىرى مەدەنىيەت يولى 28 - نومۇر جىڭيۈەن خىزمەت بىناسى 7 - قەۋەت
 پوچتا نومۇرى: 830002 تېلېفون نومۇرى: (0991)2856942
 باسقۇچى: «سنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
 ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
 مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى پوچتىخانىلار مۇستەرى قوبۇل قىلىدۇ

邮发代号: 58-22 定价: 6.00元

پوچتا ۋاكالىت نومۇرى: 58 - 22 باھاسى: 6.00 يۈەن